T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ DİL TARTIŞMALARININ TÜRK DİLİ EĞİTİMİNE YANSIMALARI (TOPLUM DİL BİLİMİ BAKIMINDAN BİR İNCELEME)

Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL

İzmir
2012

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ DİL TARTIŞMALARININ TÜRK DİLİ EĞİTİMİNE YANSIMALARI
(TOPLUM DİL BİLİMİ BAKIMINDAN BİR İNCELEME)

Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL

Danışman
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN

İzmir
2012

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum *"Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitimine Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)"* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25.06.2012

Yasemin Özcan Gönülal

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN

Üye : Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN

Üye : Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Üye : Prof. Dr. Hayati DEVELİ

Üye : Prof. Dr. İlhan GENÇ

Onay
Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..../..../....

Prof. Dr. h. c. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	435222
Yazar Adı / Soyadı	Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 50065437662
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	yaseminozcan35@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitimine Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)
Tezin Tercümesi	The Reflections Of Republic Period Language Discussions On Turkish Language Education (A Research From The Aspect Of Sociolinguistics)
Konu Başlıkları	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2012
Sayfa	303
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dizin Terimleri	Dil reformu=Language reformism Türkçe eğitimi=Turkish education
Önerilen Dizin Terimleri	dil tartışmaları=language discussions toplum dil bilimi=sociolinguistics Türk Dil Devrimi=Turkish language revolution
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☑ Ertelenmesini istiyorum [1 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 02.07.2013 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

08.07.2012

İmza:.....

ÖN SÖZ

Yeni Türk Dili sahasına ait olan bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi dil tartışmaları ve bu tartışmaların Türk dili eğitimine yansımaları incelenmiştir.

"Türk Dil Devrimi" yahut yabancı araştırmacıların yaygın kullanımına göre "Türk Dil Reform"uyla ilgili Türkiye'de fazlasıyla inceleme olmasına rağmen meseleyi toplum dil bilimi (sosyolengüistik) bakımından irdeleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Oysa Cumhuriyet döneminde Türkiye Türkçesindeki değişimleri tahlil edebilmek için disiplinler arası bir alan olan toplum dil biliminin yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü modern Türkiye'nin oluşum sürecinin siyasi ve toplumsal analizi göz ardı edilerek dönemin dil tarihini yazmak, bu dönemi sadece geleneksel dil bilimi yöntemleriyle, diğer bir değişle; dili "kendi sistemi içinde ve kendi için" algılamaya çalışmak mümkün değildir. Dolayısıyla nesnesi dil ve toplum olan bir çalışmanın *sosyolengüistik* bir çalışma olacağı anlaşılmıştır.

Bu çalışmaya kaynaklık eden Türk Dil Reformu, ulus devleti olmanın ve modernleşme hareketinin bir gereği olarak gerçekleştirilmiş; yeni bir toplumsal ve siyasi düzen için yeni bir dil inşasının gerektiği düşüncesi, dil reformuyla amaçlanan ilkelerden biri olmuştur. Ancak bu ideal, Türkçenin nasıl ve ne ölçüde sadeleşeceğine yönelik uzun yıllara damgasını vuran tartışmalara yol açmıştır.

Türk Dil Reformu'nu 2000'li yılların bakış açısıyla değerlendirmek, son yüzyılda Türkiye Türkçesindeki gelişmeleri yeniden yorumlayabilmek amacıyla hazırlanan bu çalışmaya, dil üzerinde yaşanan tartışmaların konu edilmesinin sebebi ise eskilerin değişiyle hakikatlerin ışığının, fikirlerin çarpışmasından doğacağına olan inançtır.

Diğer taraftan dil reformu daha önce pek çok yönden ele alınmasına rağmen sürecin sonuçları, yani eğitime nasıl yansıdığı kısmı ihmal edilmiştir. Hâlbuki Cumhuriyet döneminde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişte okuryazarlık oranını artırma amacı, dil meselesinin eğitimle ilişkisine dair dikkati ortaya

koymaktadır. Buna, hükûmetlerin dil politikaları sonucu Türkçenin kullanımıyla ilgili okullara gönderilen ve mahiyeti sürekli değişen genelgeler ile ders kitaplarının dili de eklenince Türk dili eğitiminin dil tartışmalarından en yoğun etkilenen alan olduğu görülür.

2000'li yıllardan geriye dönüp bakıldığında dil reformunun artıları ve eksileri biraz daha netleşmiş, değişen ülke ve dünya koşulları meseleyi ideolojilerin gölgesinde kalmadan daha tarafsız değerlendirmeyi mecbur kılmıştır. Yeni bakış açılarıyla süreci algılamak ve çözüm önerileri sunmak ihtiyacıyla hazırlanan bu çalışmanın şüphesiz kusur ve eksikleri mevcuttur. Türk Dili sahasına ait olan bu çalışma, tarih, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanların verilerine de muhtaç olduğu için tek başına bir dilcinin Türk Dil Reformu'nu analiz edebilmesi çetin bir iştir. Dahası söz konusu alanda "içeri"den biri olarak meseleye "dışarı"dan bakabilmek ve literatürün genişliği de çalışmanın temel zorluklarındandır. Örneğin Peyami Safa, Türkçenin müdafaası için sadece kendi yazdıklarının İstanbul-Ankara şimendifer hattından daha uzun olduğunu, tüm yazıların toplandığında ise Türkiye'nin her sathı üstüne gazete sütunlarından bir çizgi eklenebileceğini söylüyordu. Hal böyleyken bu geniş literatür içinde boğulmadan yüzmeye çalışmanın, öncelikli hedef olarak benimsendiğini belirtmeliyim. Bu noktada özellikle sosyal bilimlerin diğer alanlarından uzmanların katkılarıyla çalışmanın kusurlarının giderileceğini ümit ediyorum. Dil tartışmalarını konu edinen bu çalışmanın tıpkı tüm bilimsel çalışmalarda olduğu gibi tartışmaya açık olduğunu da peşinen kabul ediyorum.

Çalışmam sırasında, dil tartışmalarının en yoğun yaşandığı dönemlerde tartışmaların bizzat içinde bulunan, sürecin en önemli tanıklarından Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ ve Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR ile görüşme imkânı bulabildim. Bu kısa ancak çok değerli mülakat için saygıdeğer hocalarıma minnettarım ve şükranlarımı sunarım.

Eksiklikleri büyük ölçüde giderebilmem için görüş ve önerileriyle yardımlarını benden esirgemeyen, sabırla çalışmanın gidişatını takip eden değerli hocalarım Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN ve Prof. Dr. İlhan GENÇ'e teşekkürü bir borç

bilirim. Özellikle çalışmanın tarihî zeminini oluşturmam noktasında değerli ve ufuk açıcı bilgilerini benimle paylaşan mesai arkadaşım Öğr. Gör. Dr. Funda ADITATAR'a cömert yardımları için içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, 2004 yılından beri öğrencisi olmaktan gurur ve mutluluk duyduğum, özellikle çalışmanın son kontrollerini sabırla ve titizlikle yürüten Kıymetli Hocam Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN'a içten şükranlarımı sunarım. Bu meşakkatli süreçte bıkmadan usanmadan çalışmalarıma devam etme gücü verdiği için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yasemin Özcan Gönülal

İzmir, Mayıs 2012

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ…… I
İÇİNDEKİLER……. IV
ÖZET……. VI
ABSTRACT……... VII
KISALTMALAR……. IX
GİRİŞ…… 1

I. BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Dil Tartışmalarına Genel Bir Bakış …….. 8

II. BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ DİL TARTIŞMALARI

2.1. Dil Tartışmalarının Tarafları…….. 22
2.1.1. Muhafazakârlar ……... 23
2.1.2. Özleştirmeciler veya Öz Türkçeciler (Tasfiyeciler) ……... 24
2.1.3. Yaşayan Türkçeciler (Ilımlılar)…… 28
2.2. Dil Tartışmalarının Sebepleri…….. 31
2.2.1. Lengüistik Açıdan Dil Tartışmaları ……. 31
2.2.2. Sosyolengüistik Değişim Açısından Dil Tartışmaları …… 47
2.3. Dil Tartışmaları…… 59
2.3.1. 1923–1940 Yılları Arasında Yaşanan Dil Tartışmaları…… 59
2.3.1.1. Harf Devrimi……. 59
2.3.1.2. Dil Reformu…….. 69
2.3.2. 1940'lı Yıllar……..... 89
2.3.3. 1950'li Yıllar……..... 102
2.3.4. 1960'lı Yıllar……..... 117
2.3.5. 1970'li Yıllar……..... 144
2.3.6. 1980'li Yıllar……..... 151
2.3.7. 1990'lı Yıllar……..... 173

III. BÖLÜM
DİL TARTIŞMALARININ TÜRK DİLİ EĞİTİMİNE YANSIMALARI

3. 1. Tek Parti Döneminde Türk Dili Eğitimi…… 189
3.2. Demokrat Parti Döneminde Türk Dili Eğitimi…… 213
3.3. 1960–1980 Arasında Türk Dili Eğitimi…….. 216
3.4. 1980 Sonrası Türk Dili Eğitimi…….. 240
3.5. Muallimler Birliği ve Öğretmen Dernekleri…….. 246

SONUÇ ve ÖNERİLER…….. 254
KAYNAKÇA…… 259
EKLER…… 279
Ek 1. "Yazışmalarda Arı Türkçe Kullanılması", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı……..…… 280
Ek 2. "Derslerde Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçeye Önem Verilmesi", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı……...…….. 281
Ek 3. "Dilde Aşırılıklardan Sakınılması", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı 282
Ek 4. "Dilde Aşırılıklardan Sakınılması", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı…….……. 283
Ek 5. "Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı ……. 284
Ek 6. "Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları", Genelge, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığının …….……. 285
Ek 7. "Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil", Genelge, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Müdürlüğü……..... 286

ÖZET

Bir toplumdaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişimler birbirini etkiler. Toplumda meydana gelen bu türlü değişimler dilde de kendini gösterir ve dili değişken kılar. Dolayısıyla dilden bağımsız toplumu, toplumdan bağımsız dili düşünmek imkânsızdır. Toplumsal hayattaki değişimlere paralel olarak dilde yeni kelime ve kavramların ortaya çıkması daha kolay anlaşılabilirken, dilin bir toplumu değiştirebileceği fikri tartışmaya açıktır. Bu çalışmaya kaynaklık eden Türk Dil Reformu'yla amaçlanan ilkelerden biri de yeni bir toplumsal ve siyasi düzen, diğer bir değişle, modern bir ulus devleti için yeni bir dil inşasının gerektiği düşüncesidir. Ancak bunun lengüistik açıdan mümkün olup olmadığı ve bu süreçte Türkçedeki özleştirme faaliyetinin 'nasıl' ve 'ne şekilde/ölçüde' olması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türkiye Türkçesinin tarihî seyrine bakıldığında, özellikle Cumhuriyet dönemine dil tartışmalarının damgasını vurduğu söylenebilir.

Türkiye'de dil tartışmalarının kaynağının, modernleşme süreciyle birlikte XIX. yüzyılda Tanzimat'a kadar uzandığı, II. Meşrutiyet ile çetin tartışmalara dönüştüğü, Cumhuriyet ile birlikte ise yeni bir medeniyet dairesine yönelişin simgesi olarak gündemde olmaya devam ettiği görülür. Yaklaşık yüz elli yıllık bir mazisi olan Türkçe tartışmaları lengüistik olmaktan ziyade modernleşme sürecindeki politik duruşlara göre şekillendiğinden uygulama ve yöntem konusunda önemli fikir ayrılıkları yaşanmış; dil üzerindeki tartışmalar, özellikle kitle iletişim araçları ya da devletin çıkardığı ders kitapları gibi etkili araçlarda kullanılan Türkçenin sürekli değişmesine sebep olmuştur. Dil konusunda değişen hükûmet politikalarından Türk dili öğretimi büyük ölçüde etkilenmiştir.

Bu çalışmada dile "toplumsal bir olgu" olarak yaklaşılarak Türk Dil Reformu'nu tartışmaların ışığında yeniden yorumlayabilmek, bu sürecin Türk dili eğitimine nasıl yansıdığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Dil tartışmaları, sosyolengüistik (toplum dil bilimi), Türk Dil Reformu, Türk Dil Devrimi, Türk dili eğitimi.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF REPUBLIC PERIOD LANGUAGE DISCUSSIONS ON TURKISH LANGUAGE EDUCATION (A RESEARCH FROM THE ASPECT OF SOCIOLINGUISTICS)

In a community, the changes in political, social, cultural and economical changes affect each other. These kind of changes in the community are also reflected to language and brings variety to language. Therefore it is impossible to consider a community which is independent from language and a language independent from community. Parallel to the changes in communal life, while it is understandable to observe new words and concepts in the language, it is subject to discussion whether language can change the community or not. One of the targeted principals of Turkish Language Reform is the consideration of constructing a new language in order to establish a new communal and political order, in other words a modern nation state. However there are different opinions whether this is linguistically possible or not and how and in what aspect the purification activity in Turkish will take place. Therefore, considering the historical progress of Turkey Turkish, it can be said that language discussions left their mark on especially republic period.

It is observed that the source of language discussions in Turkey initiated in Tanzimat period (political reforms in Ottoman empire in 1839) in 19th century together with the modernization process, then it converted in to tough discussions in second constitutionalist period and finally together with the start up of republic period, it continued to remain in the agenda as a symbol of drifting to an new civilization structure. As the Turkish discussions, which has a background of 150 years, were shaped according to political stance rather than being linguistic, opinion differences occurred regarding application and method and therefore the discussions made on language resulted as continuous change in Turkish language used in effective tools such as mass communication tools or lesson books published by the government. Turkish language education was effected significantly due to changing government policies about language.

In this study, the aim is to interpret the Turkish Language Reform once more in light of discussions and to present how this process reflected to Turkish language education by approaching to language as a “public fact”.

Key words: Language discussions, sociolinguistics, Turkish Language Reform, Turkish Language Revolution, education of Turkish language

KISALTMALAR

a.g.r.	Adı geçen rapor
a.g.e.	Adı geçen eser
AP	Adalet Partisi
Bk.	Bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
DLT	Dîvânu Lügâti't-Türk
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Mf.V.	Maarif Vekilliği
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Millî Selamet Partisi
s.	Sayfa
S	Sayı
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TDK	Türk Dil Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
DP	Demokrat Parti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDAYB	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Toplum dil biliminin ortaya çıkmasında dil biliminin içinde bulunduğu çıkmazın önemli bir rol oynadığı görüşü yaygındır. Dil biliminde yapısalcılığın dilde toplumsal olanı reddeden bir anlayış üzerine kurulması ve onu dış gerçeklikten yoksun kılarak soyutluğa indirgemesi toplum dil biliminin doğmasında önemli bir etken olmuştur[1].

Bazı uzmanlar, sosyal etmenlerin dilin değişmesinde çok az etkili olduğunu ve değişimin asıl sebebinin doğal fonetik süreç, diğer bir deyişle dilin yapısı olduğu noktasında ısrar ederler. Oysa dil, sıradan bir iletişim değil aracı değil[2], gerçekliği nasıl algıladığımızı belirleyen, nasıl ifade ettiğimizi gösteren, ne tür toplumsal etkileşimler içinde bulunduğumuzun ve kimliğimizin ipuçlarını veren çok yönlü bir göstergedir. Her kültürün dili, o toplum içinde meşrulaştırılmış kurumsal yapılanmayı, eylemleri, düşünceleri yansıtan sözcük, söz dizimi ve anlam yapıları kullanır. Kültürel ideoloji dile yansır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 8, 44).

"Dilin toplumu değiştirebileceği" fikri ise XIX. yüzyıldan sonra insana özgü olguları inceleyen toplum bilimi (sosyoloji), ruh bilimi (psikoloji), insan bilimi (antropoloji) ve dil biliminin (lengüistik) bilimsel bir kimlik kazanmaya başlamasından sonra ortaya çıkar. Dil değişmeden düşüncenin, dolayısıyla toplumun değişemeyeceği varsayılır ve dil aracılığıyla oluşan 'dünya görüşü'[3] bu düşünceyi

---

[1] Bk. Bosnalı, S. (2008), *Toplumdilbilim: Disiplinler Arası (Özerk) Bir Alan*, Dil Haber, Sayı 2, s. 9, www.dilhaber.Net (20.10.2008)

[2] Eğer dil sadece bir aygıt konumuna indirgenebilirse o vakit bütün aygıtlar gibi mükemmelleştirilebilir demektir. Hatta bu aracın fonksiyonlarını eksiksiz yerine getirebilmesi veya gerçekliği temsil edebilme görevini kusursuz ifa edebilmesi için, mutlaka mükemmelleştirilmelidir de. Buna göre insan iradî olarak dili parçalarına ayırabilir, gerektiğinde onu tamir edebilir; hatta tümüyle yıkıp yeniden inşa edebilir (Demir, 2007: 33). Bu konuda Gökhan Yavuz Demir'in eleştirisi bizce önemli ve yerindedir: "Türkiye'deki ve dünyadaki ortodoks dil görüşü dili kültürün unsurlarından biri olarak görür. Buna göre dil düşünceyi ileten, tesis eden bir araçtır. Türk Dil Devrimi de bu aracı yetkinleştirmeye yönelik bir çabadır. Bunun neticesinde dil çalışmaları/incelemeleri, dilin doğasına ilişkin farklı görüşleri derinlemesine tartışmaksızın sadece Türkçenin teknik problemlerine yönelmiştir. Genel bir ifadeyle, dilin neliğine ilişkin soruları dışarıda bırakıp anlamı ve konteksti bir kenara koyan, dil incelemelerini form analizine indirgeyen, tamamen dilin tasnif edilmesine yönelik salt biçimsel analizler revaçta olmuştur." (Demir: 2007: 4).

[3] Humboldt'a göre de ulusların dünya görüşlerini dillerinden çıkarmak mümkündür (Akarsu, 1998: 62).

destekler. Bir döngü içinde koşullanan zihin ve eylemler yine bunlara uygun söylemi oluşturduğu için insanın dili değil, kendisini araç hâline getirdiği söylenebilir (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 130). O hâlde dilden bağımsız toplumu, toplumdan bağımsız dili düşünmek imkânsızdır. Başka bir ifadeyle siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel hayattaki değişimler birbirini etkiler.

Toplumsal hayattaki değişimlere paralel olarak dilde yeni kelimeler ve kavramların ortaya çıkması daha kolay anlaşılabilirken, dilin bir toplumu değiştirebileceği fikri tartışmalara açıktır. Bu çalışmaya kaynaklık eden Türk Dil Reformu'yla amaçlanan ilkelerden biri de yeni bir toplumsal ve siyasi düzen, diğer bir deyişle, modern bir ulus devleti için yeni bir dil inşasının gerektiği düşüncesidir. Ancak bunun lengüistik açıdan mümkün olup olmadığı dahası bir önemi olup olmadığı çalışmanın temel problemidir. Zira bunun önemli riskleri vardır. Hayati Develi'nin de işaret ettiği gibi geçmişe ait kültürel kodlar, toplumun ortak kimliğini oluşturan bilgiler, dil ile taşınır; dil, toplumu bir yönüyle geçmişe bağlar. Eğer geçmişle bağı ortadan kaldırmak istiyorsanız dili ortadan kaldırmanız gerekir. Böylece topluma yeni bir kimlik verebilirsiniz (Develi, 2008: 35). Ancak unutulmamalıdır ki yeni bir söylem yaratmak için insan dilini parçalayarak toz hâline getirmek atılacak en tehlikeli adımdır ve etkileri bütün dile yayılır (Ellul, 2004: 214).

Türkçenin tarihî gelişimine bakıldığında da dilde yaşanan doğal değişimlerin yanı sıra; tarihî ve coğrafi mecburiyetten kaynaklanan ya da bizzat devlet eliyle başlatılan değişimlerin yaşandığı görülür. Örneğin Türkçenin, özellikle bugün Ortadoğu olarak tanımlanan ve İran kültürünün baskın olduğu bir bölgede büyük bir siyasi güç hâline gelen Selçuklular zamanında devlet dili (resmî dil) statüsünü yitirdiği, ancak bunun siyasi, toplumsal ve kültürel alanda yaşanan büyük değişimin bir sonucu olduğu, bu durumun da devlet elitiyle halk dili arasında bir ayrım ortaya çıkardığı kabul edilmelidir. Osmanlı Devleti ise Batı Anadolu'da ağırlıklı olarak göçebe Türkmenlerin bulunduğu ve Arap-Fars etkisinin hissedilmediği bir coğrafyada kurulduğu için Türkçe, bu dönemde devlet dili statüsünü tekrar kazanır. Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılın ortalarından itibaren imparatorluk hâline

gelmesiyle birlikte Türkçede Arapça ve Farsçanın etkisi yoğun olarak hissedilmeye başlanır[4].

XIX. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme (Batılılaşma) hareketlerinin etkili olmaya başlamasıyla Osmanlı toplum yapısındaki değişim dile de yansır, bu kez Batı dillerinden kelimeler Türkçeye girmeye başlar. Örneğin yer adları ve denizcilikle ilgili kelimeler coğrafi sebeplerle; giyim-kuşam[5], yemek adları ve eğlence dünyasına ait kelimeler sosyal hayattaki değişimlere bağlı olarak ödünçlenmiştir (Sarı, 2008: 41). Tanzimat döneminde "Batı'ya açılma" neticesinde dile giren çok sayıda yeni kavramı karşılamak ihtiyacıyla dili yerlileştirme/sadeleştirme bilinci, süreli yayınlar vasıtasıyla oluşmaya başlamış, Türkçenin yabancı kelime ve gramer unsurlarından arınması, sadeleşmesi için birtakım adımlar atılmıştır.

XX. yüzyıl Türkiye Türkçesine damgasını vuran Türk Dil Reformu'yla ise dilde sadeleşme hareketi bir adım daha ileri götürülerek özleştirme faaliyeti başlatılmış, böylece yeni düzende 'uluslaşma' ve 'Batılılaşma' ile hedeflenen değerler sisteminin benimsetilmesi ve geniş halk kitlelerinin eğitilmesi amaçlanmıştır. Kâmile İmer'in belirttiği gibi Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin toplum yapısındaki keskin dönüşümü; dil, yazı, eğitim düzeni ve kılık kıyafetteki pek çok değişikliğin izlemesi de toplumdaki değişimlerin tek yönlü olmadığını gösterir (İmer, 1990: 9).

---

[4] 1641 yılında Roma'da yayımlanan İtalyanca-Türkçe sözlüğün ön sözünde Giovanni Molino, Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilindeki 55 krallık ve beylikte 33 millet ve dil olduğunu, bunların hepsinde güncel olarak Türkçenin konuşulduğunu söyler (Bk. Tanış, A. (1989), *Giovanni Molino'nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü ve Halk Türkçesi*, s. XXXXVII). Geoffrey Lewis ise Osmanlıcanın kelime zenginliği bakımından, İngilizceye yaklaşmış tek dil olduğu kanaatindedir (Bk. Lewis, G. (2000). *Dildeki Osmanlı Mirası*, İmparatorluk Mirası, Balkanlar ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, ed. L. Carl Brown, İletişim Yayınları, s. 316) Bilgilerin alıntılandığı yer: Develi, H. (2009), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 11. Ayrıca bk. Develi, H. (2009), *Osmanlı'nın Dili*, İstanbul: Kesit Yayınları.

[5] II. Mahmud'un (1785-1839) askerler ve devlet memurları için Avrupaî kıyafetleri zorunlu kılması, II. Meşrutiyet'le *ceket* ve *pantolon* ile birlikte *kalpak* ve *fes*in giyilmeye başlaması saray ve çevresinin modernleşmede topluma öncülük ettiğini gösterir (Sarı, 2008: 32) *Alıntılandığı yer*: Meriç, N. (2000), *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 23.

Ancak dildeki değişimin ‘nasıl’ ve ‘ne şekilde/ölçüde’ olması gerektiği konusunda özellikle Tanzimat’tan bu yana birtakım görüş farklılıkları bulunur. Dolayısıyla Türkiye’de dil tartışmalarının kaynağının Türkiye’nin modernleşme süreciyle birlikte XIX. yüzyılda Tanzimat’a kadar uzandığı, II. Meşrutiyet’le çetin tartışmalara dönüştüğü, Cumhuriyet’le birlikte ise yeni bir medeniyet dairesine yönelişin simgesi olarak gündemde olmaya devam ettiği söylenebilir.

Dil üzerindeki siyasî tartışmalar devletin çıkardığı ders kitapları gibi etkili araçlarda kullanılan Türkçenin de sürekli değişmesine sebep olmuş, dil konusunda değişen hükûmet politikalarından Türk dili öğretimi büyük ölçüde etkilenmiştir.

Yöntem ve Kaynaklar

Yeni Türk Dili sahasına ait olan bu çalışmada Cumhuriyet dönemi dil tartışmaları ve tartışmaların Türk dili eğitimine yansımaları betimleyici yöntemle incelenmiş, Türk Dil Reformu’nu 2000’li yılların bakış açısıyla değerlendirmek, son yüzyılı tartışmaların ışığında yeniden yorumlayabilmek ve dil ile toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır.

Toplum dil biliminin Türkiye’deki toplumsal yapının hızlı değişimine paralel olarak Türkçede ortaya çıkan verilerin değerlendirilmesi ve çözümlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Zira değişen toplumsal yapıya paralel olarak ortaya çıkan dil değişmesinin yarattığı sorunların giderilmesi ve ileride ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlara önlem alınabilmesi için bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu çalışmada, toplum dil bilimi bütünüyle ele alınmamış sadece belirlenen konularda onun verilerinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, toplum dil biliminin çalışma sahasını kuşatıcı ve kapsayıcı değildir, böyle bir iddiası da yoktur.

Tez çalışmasının birincil kaynakları olarak TBMM Kütüphanesi’nde meclis tutanakları, Ankara’da Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphanesi’nde orta öğretim düzeyinde Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları ile İzmir Millî Kütüphane’de bulunan Millî Eğitim Bakanlığının yayımladığı Tebliğler Dergisi incelenmiştir. Türk

Dil Kurumunun düzenlediği radyo konuşmaları (*Arı Dile Doğru, I-V*, 1962, *Dil Tartışmaları*, 1967), açıkoturumlar (*Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır*, 1962; *Dilimizin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış Mıdır*, 1963) ve Türk Dili Kurultayları tutanakları ile bilimsel toplantıların bildirileri dil tartışmalarının birincil kaynakları arasındadır. Bunun yanı sıra söz konusu dönem aralığı çok geniş olduğu için Cumhuriyet tarihimizdeki bütün süreli yayınlar yerine tartışmaların en yoğun yaşandığı, birbirine muhalif *Türk Dili* ve *Türk Kültürü* dergileri ile *Kubbealtı Akademi Mecmuası* taranmış; ikincil kaynaklar olarak da konuyla ilgili diğer yerli ve yabancı yayınlardan faydalanılmıştır.

Yabancı yayınların önemli bir kısmının dil reformunu bütünüyle değil ama özellikle 1960-1980 arasında yaşananları, dil anarşisi olarak nitelediği, dil reformunun kaynağını Batılılaşma ve uluslaşma idealine dayandırdıkları, görece bir tarafsızlıkla meseleyi inceledikleri görülmüştür. Bu alanda en popüler yayın G. Lewis'in *Trajik Başarı Türk Dil Reformu* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Lewis'in bir reddimiras[6] olarak nitelediği Türk dil reformuyla ilgili tespitlerine zaman zaman hak verilmiş, eserin neredeyse tümüne sinen oryantalist bakış açısı ise eleştirilmiştir. B. Brendemoen'in *The Turkish Language Reform and Language Policy* adlı çalışması da tıpkı H.Uriel'in *Türkiye'de Dil Devrimi* gibi bu alanda yapılmış önemli incelemelerdendir ve bu çalışmada söz konusu yayınlardan da faydalanılmıştır.

Yerli yayınlardan Agâh Sırrı Levend'in *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Tuğrul Şavkay'ın *Dil Devrimi*, Hüseyin Sadoğlu'nun *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, Kâmile İmer'in *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Doğan Aksan'ın *Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı* ile Zeynep Korkmaz'ın dil devrimi üzerine tüm yayınlarına bu çalışmada sıklıkla başvurulmuştur.

Yerli yayınların büyük çoğunluğunda 'özleştirmeciler' ve 'ılımlılar' ayrımının keskin bir şekilde var olduğu, bu çalışmaların okura, kendisini belli bir ideolojinin tarafı gibi hissettirdiği düşünülmektedir. Bunun 'özleştirmeciler' tarafından en belirgin örnekleri; Ömer Asım Aksoy'un *Özleştirme Durdurulamaz* ve

[6] Lewis'in adı geçen çalışması hakkındaki görüşler için bk. Aydın, M. (2005), *Bir "Reddimiras" Olarak Türk Dil Devrimi*, Liberal Düşünce, Yıl: 10, Sayı: 37, s. 117-123.

Dil Gerçeği, Tahsin Yücel'in *Dil Devrimi ve Sonuçları*, Şerafettin Turan ve Sevgi Özel'in *75. Yılda Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü*, Ömer Demircan'ın *İletişim ve Dil Devrimi* kısmen de Aksan'ın *Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı* ile İmer'in *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi* adlı çalışmalarıdır. Bu durumun "yaşayan Türkçeciler/ılımlılar" tarafından en belirgin örnekleri ise Türk Kültürü Araştırma Enstitüsünün *Türk Dili İçin I-V serisi*, *Muallimler Birliği Kongresi Tebliğleri (I-II)*, Ali Fuad Başgil'in *Türkçe Meselesi*, Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Türkçenin Karanlık Günleri* ile Nihad Sâmi Banarlı'nın *Türkçenin Sırları*'nda görülür. Bu çalışmada farklı görüşlerden kaynaklar, bilimsel ilkelere uygun olarak tarafsız bir gözle değerlendirilmeye çalışılmıştır[7].

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm'de Cumhuriyet dönemine kadar olan dilde sadeleşme hareketleri ana hatlarıyla özetlenmiş, asıl inceleme alanı Cumhuriyet dönemi olduğu için burada ayrıntıya girilmemiştir. II. Bölüm'de dil tartışmalarının sebepleri, tarafları açıklanmış ve toplumsal değişime göre onar yıllık dönemlerle tartışmaların içeriği ele alınmıştır. Atatürk dönemi dil çalışmaları daha önce pek çok araştırmacı tarafından ayrıntılarıyla işlendiği ve devrim heyecanı içinde geçen bu dönemde dil tartışmaları, dönemin siyasi atmosferi sebebiyle yaşanmadığı için sadece yapılanlar anlatılmış, çalışmanın asıl mercek noktası 1940 sonrası olmuştur. III. Bölüm'de ise Türk dil reformunun Türk dili öğretimiyle ilişkisi incelenmeye çalışılmış, dil tartışmalarının Türk dili eğitimine nasıl yansıdığı dönemin ders kitaplarından örnekler, meclis tutanakları ve Bakanlık genelgeleriyle ortaya konmuştur.

"Dil Devrimi" yahut Batılıların tabiriyle "reform"uyla ilgili Türkiye'de fazlasıyla çalışma olmasına rağmen meseleyi toplum dil bilimi bakımından inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Oysa modern Türkiye'nin oluşma sürecinin siyasi ve sosyolojik analizi göz ardı edilerek bu dönemin dil tarihini yazmak

[7] Böyle bir alanda kalem oynatmanın birtakım zorlukları olduğu muhakkaktır. Mehmet Aydın'ın da vurguladığı gibi "içeri"den birinin böyle bir konuya "dışarı"dan bakabilmesi kolay değil, üstelik iki türlü de yanılma payı var. Ancak bu tezin sahibi tartışmaların durulduğu bir tarihten sonra dünyaya geldiği ve bilimsel yöntemin tarafsızlık ilkesinden ödün vermeyeceğine inandığı için Türk Dil Reformu'na "dışarı"dan nispeten daha kolay bakabileceği görüşündedir. Aydın'ın görüşleri için bk. Aydın, M. (2003), *Dil Devrimi'ne Dışarıdan da Bakabilmek*, Virgül, Sayı: 68, Aralık, s. 26.

mümkün değildir. Bu sebeple çalışmada her bölüm, siyasi ve toplumsal değişimler dikkate alınarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Başta da belirtildiği gibi 2000'li yıllardan geriye dönüp bakıldığında dil reformunun artıları ve eksileri biraz daha netleşmiş, değişen ülke ve dünya koşulları meseleyi ideolojilerin gölgesinde kalmadan daha tarafsız değerlendirmeyi mecbur kılmıştır. Bu çalışma da yeni bakış açılarıyla süreci algılamak ve çözüm önerileri sunmak ihtiyacıyla hazırlanmıştır.

I. BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Dil Tartışmalarına Genel Bir Bakış

Türkçenin ortaya çıktığı ve yayıldığı coğrafyada Türk topluluklarının hareketli yapısı ve komşularıyla ilişkileri düşünüldüğünde "saf" olmasının mümkün olmadığı görülür. Yeryüzünde dış dünyayla bağlantısı olmayan kabile dilleri hariç hiçbir dilin saf olamayacağı da zaten dil bilimsel bir kabuldür. Burada önemli olan kelimelerden çok cümle yapısı (sentaks) ve gramer bütünlüğüdür. Türk dilinin de bütün bu kültürel alışverişlere rağmen özgün yapısını ısrarlı ve kararlı bir şekilde koruduğu Türkçeye ait tarihî metinlerden anlaşılabilir.

Ancak özellikle Anadolu ve Büyük Selçuklu Devletleri zamanında, resmî yazışmalarda ve edebiyat dili olarak Farsçanın, bilim dili olarak ise Arapçanın tercih edilmesi, Köktürklerden bu yana kesintisiz olarak devlet dili kimliğini koruyan Türkçenin bu işlevinin Selçuklular zamanında (1040-1308) İran ve Anadolu'da iki yüz yılı aşkın bir süreyle kesintiye uğradığı şeklinde genel bir kabul vardır[8]. Bu dönemde Türkçe, halkın konuşma dili olarak, aynı zamanda din ve tasavvuf ilkelerini halka yaymak üzere kaleme alınmış olan nispeten basit muhtevalı eserlerin dili olarak kullanılmıştır (Korkmaz, 1985: 4)[9]. Ancak dildeki söz konusu değişimi, İran kültürünün baskın olduğu bir coğrafyada[10] İslam dünyasının lideri konumuna gelen Anadolu Selçuklu Devleti'nin toplum yapısındaki değişimden ayrı görmemek

[8] Mustafa Özkan'a göre Selçuklularda Farsçanın devlet dili olduğu iddiası "dar" anlamdadır. Çünkü sarayın ve ordunun konuşma dili Türkçedir. Devlet kapısında sözlü olan her türlü muamele Türkçe görülmekte; saray çevresinden uzaklaştıkça bütün işlerin Türkçe olarak yürüdüğü, valilerin, beylerin halk ile olan bütün işlerini Türkçe gördükleri anlaşılmaktadır. Bk. Özkan, M. (1999), *Erken Dönem Osmanlı Türkçesi*, Ed. Güler Eren, Osmanlı, C 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 421.

[9] Anadolu'da Türkçenin edebî bir dil olma yolunda Arapça ve Farsçaya karşı verdiği mücadelenin bu devrede başladığını ve bunun küçümsenmemesi gerektiğini söylemek gerekir. Bk. Köprülü, F. (1999). *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, Edebiyat Araştırmaları, Ankara: TTK Yayınları, s. 271-287.

[10] İlber Ortaylı, tarihte İran kültürüyle temas eden talihli milletlerden biri olduğumuzu söyler. "Edebiyatı ve şiiri mükemmeldir, hiç tartışılmaz. Böyle bir millete bulaşmış olmak ve ecdadımızın bu dili edebiyatımızın içine ithal etmiş olması utanılacak bir şey değildir, iftihar edilecek bir meseledir." Bk. Ortaylı, İ. (2008), *Kimlik Meselesi*, Ters Lale, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.66.

gerekir. Zira göçebe bir topluluktan siyasi bir güç hâline gelinmesi kültürel ve toplumsal bir değişime de yol açmıştır[11].

Selçukluların yerine geçen Anadolu Beylikleri devrinde Arap ve Fars kültürüne pek aşina olmayan ve onu benimsemeyen Oğuz ve Türkmen beylerinin millî geleneklere ve Türkçeye verdikleri değer, şair ve yazarları koruma bakımından gösterdikleri hassasiyet, Türkçenin yazı dili hâline geçişini kolaylaştırmış, telif ve tercüme yüzlerce eserin yazılmasını sağlamıştır[12].

XIV. yüzyılın başlarından itibaren Beylikler Dönemi'nde tekrar önem kazanan Türkçedeki ilk ciddi değişim, Osmanlı Devleti'nin halifeliği, dolayısıyla İslamiyet'in önderliğini üstlendiği ve imparatorluk dili hâline geldiği XVI. yüzyılın başlarından itibaren yaşanır[13]. Aslında Osmanlı Devleti, Orhan Bey zamanından başlayarak resmî dil olarak her zaman Türkçeyi kullanmış, özellikle II. Murat[14] ve II. Bayezid'in Türkçe yazmayı desteklemesi ve çeviriyi ödüllendirmesiyle Farsça ve Arapça metinlerin Türkçeye çevrilmesi sağlanmıştır.

XV. yüzyıldan itibaren ise Arapça ve Farsçanın edebiyat diline etkisinin artmasıyla Türkçede, yabancı kelime ile terkiplerin yanı sıra cümle yapısına kadar

---

[11] Murat Belge'ye göre Türkler kendi yaratmadıkları bir hayat tarzına girerken bu hayat tarzının kendi yaratmadıkları kelimelerini de almak zorundaydılar (Belge, 1989: 2588).

[12] XIV. ve XV. yüzyılın ilk yarısında Oğuz Türkçesi ve sade bir dille yazılan eserler arasında Mesud b. Ahmed ve İzzeddin tarafından yazılan *Süheyl ü Nevbahâr*, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid-nâme*, Âşık Paşa'nın *Garîbnâme* adlı eserleri ile Attar'ın Mantıku't-Tayr'ını çeşitli kaynaklardan ve özellikle Mesnevî'den aldığı hikâyelerle süsleyerek Türkçeye aktaran Şeyh Ahmed Gülşehrî'yi anmak gerekir. Beylikleri Dönemi Türkçesi için bk. Korkmaz, Z. (1995), *Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, Ankara: TDK Yayınları, s. 419-423; Korkmaz, Z. (1995), *Anadolu Beylikleri Devrinde Türk Dili ve Karamanoğlu Mehmet Bey*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, Ankara: TDK Yayınları, s. 424-428; Korkmaz, Z. (1995), *Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, Ankara: TDK Yayınları, s. 429-434.

[13] Örneğin İstanbul'un alınmasından önce mezar taşları Arapça ve Farsça yazılıyorken, fetihten sonra Türkçe yazılmaya başlanmıştı. Buna rağmen devlet iletişimi kimi alanlarda Farsça, vakıf belgeleri ise *kutsal gizlilik* amacıyla Arapça yazılıyordu (Demircan, 2000: 53).

[14] II. Murat'ın Farsçadan Türkçeye çevrilen *Kâbusnâme* adlı eserin dilini beğenmeyerek aynı eserin daha açık bir Türkçe ile yazılmasını istemesi üzerine, sade nesir taraftarı olarak tanınan Mercimek Ahmed, eserinin ön sözünde bu isteği dile getirir: "Hoş kitâbdur ve içinde çok fâideler ve nasihatlar vardur. Ammâ Farisî dilindedir. Bir gişi Türkîye terceme itmiş velî rûşen degül, açuk söylememüş… Eyle olsa hikâyetünden halâvet bulamazuz. Velâkin bir kimse olsa ki kitâbı açuk terceme itse. Tâ ki mefhûmundan gönüller haz alsa…" (Öksüz, 2004: 9) (alıntı: Köprülü, F. (1933), *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış*, Yeni Türk Mecmuası, C 1, s. 278-279).

birtakım değişimler görülmeye başlanır. İlk kez Tanzimat döneminde konulan adıyla, Batı Türkçesinin tarihî bir dönemine işaret eden ve XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar süren dönem, genel itibariyle "Osmanlı Türkçesi" diye adlandırılır[15].

Türkçenin tarih boyunca başka dillerden en çok etkilendiği ya da gözden düştüğü dönemlerde dönemin yazar, şair ve devlet adamlarından birtakım itirazlar yükselmiştir. Tanzimat'a gelinceye kadar Kâşgarlı Mahmut'ta bilimsel[16], Karamanlı Mehmet Bey'de resmî[17], Âşık Paşa[18]'da hissî olarak nitelenebilecek bu itirazlar ve dil adına bireysel sayılabilecek teşebbüsler, XVI. yüzyıldaki Aydınlı Visâlî, Edirneli Nazmî ve Tatavlalı Mahremî öncülüğündeki Türkî-i Basit hareketiyle[19] bir dereceye

[15] Bernard Lewis, Osmanlı'nın dilsel ve kültürel dönüşümünü İslam ümmeti içinde bilinçli olarak erime zaafına bağlamaktadır (Lewis, 1993: 327).

[16] Kâşgarlı Mahmud'un ansiklopedik sözlüğü Dîvânu Lügâti't-Türk, Araplara Türkçe öğretmek üzere kaleme alınmış bir eserdir. Ancak onun yazılışını böyle tek bir sebebe bağlamak doğru değildir. Çünkü Kaşgarlı Mahmud bu görevi yerine getirirken hem Türk dili ile Arap dilinin karşılaştırmasını, daha doğrusu bir muhakemesini yapmış, hem de Türk dili ve kültürü ile ilgili geniş ve çok yönlü bilgiler vermiştir. Böylece Türkçenin ve Türk kültürünün o çağın İslam topluluğu içindeki yerini belirtmeye çalışmıştır. Bk. Korkmaz, Z. (1995), *Kâşgarlı Mahmud ve Dîvânu Lügâti't-Türk*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, Ankara: TDK Yayınları, s. 254-260.

[17] Oğuzların Salur kolundan geldiği bildirilen Karamanoğulları, Anadolu Beyliklerinin Osmanoğullarından sonra gelen en büyüğü ve en güçlüsüdür. 1250 yıllarından 1487 yılına kadar devam eden beyliğin tarihinde Karamanoğlu Mehmed Bey'in özel bir yeri vardır. Selçuklu hükümdarı II. Alâeddin Keykubat'tan Konya'nın alınmasının ardından divan toplayan Mehmed Bey'in "Şimden girü hiç kimesne kapuda ve dîvânda ve mecâlis ve seyrânda Türkî dilinden gayrı dil söylemeye" şeklindeki kararını bütün şehirde ilan ettirmesi ve "defterleri dahı Türkçe yazalar" buyruğunu vermesi, Anadolu Beyliklerindeki genel tutumu ortaya koyan bir davranıştır (Korkmaz, 1995: 428, 433) Karamanoğlu Mehmet Bey'in fermanı için bk. İbni Bîbî, Tevârih-i Âl-i Selçuk (Yazıcızade Ali tercümesi), Topkapı Sarayı Ktb R. No: 1391, yp. 404 b-14/17. Ancak Faruk K. Timurtaş'ın da vurguladığı gibi bu buyruğun nasıl uygulandığı pek belli değildir. Bk. Timurtaş, F. K. (1977), *Türkçemiz ve Uydurmacılı*k, İstanbul, s. 263. Bu buyruğun en önemli yanı, Yusuf Ziya Öksüz'ün belirttiği gibi, Türkçenin eskiden beri devlet işlerinde yer yer kullanıldığı, başka bir deyişle, Mehmed Bey'den önce de Türkçenin kendini Konya Sarayı'na kabul ettirecek bir varlığa sahip olduğu gerçeğidir (Öksüz, 2004: 7).

[18] XIV. yüzyılda Âşık Paşa, (1272-1333) Farsça bilmeyen Türklere dervişlik yolunu öğretmek amacıyla yazdığı "Garibnâme" adlı eserinde Türklerin Arapça ve Farsçayı bilmediklerinden "Türk dahı bilmez idi ol dilleri, ince yolu ol ulu menzilleri", Türk diline kimsenin değer vermediğinden "Türk diline kimesne bakmaz idi, Türklere hergiz gönül akmaz idi" diyerek yakınıyordu (Levend, 1972: 8).

[19] Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Köprülüzade, M. F. (1928), *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit*, İstanbul: Devlet Matbaası; Atsız, N. (1934), *Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti*, Orhun Mecmuası, İstanbul, s. 9-16; Avşar, Z. (2001), *Türkî-i Basît'i Yeniden Tartışmak*, Bilig, 18/Yaz, s.127-141; Aynur, H. (2009), *Türkî-i Basît Hareketini Yeniden Düşünmek*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/5 Summer, s. 34-59; Mermer, A. (2009), *Türkî-i Basît'e Yeni Bir Bakış*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/5 Summer, s. 262-278; Mermer, A. (2006), *Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri,* Akçağ Yayınları.

kadar toplu gayretler olarak düşünülebilir[20]. Ancak bunlar devirlerinde gerekli yankıyı bulamamış hareketler olarak kalmıştır (Coşar, 2002: 65). Çünkü Osmanlı toplumunda itiraz olunan bu süslü dil, aslında sosyal hiyerarşiyi muhafaza eden bir araç işlevi de gördüğünden, avâm ve havâs ayrımını belirginleştiren bu dilden vazgeçmek, geleneksel değerlerden birini reddetmek anlamını taşıyordu (Sadoğlu, 2010: 52-53).

Tanzimat geniş kapsamlı dil tartışmalarının başladığı ilk dönemdir. 1839'daki Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun getirdiği ilkeler arasında dil ve edebiyat ile ilgili herhangi bir ilke yoktu, ama bu belgede gerek ilkeler, gerekse bu ilkeler üzerine ırk veya mezhep ayrımı gözetilmeksizin kurulan düzen, yeni bir yaşama tarzı ve yeni bir toplum düzeni getiriyordu. Osmanlı toplumunu bu anlayışa ve düzene ulaştıracak araç ise ulusal eğitim ve ulusal dildi[21]. II. Mahmud döneminde başlayan eğitimde modernleşme, Tanzimat döneminde de sürmüştür (Karal, 1985: 314). Şinasi'den başlayarak Tanzimat aydınları Batı dünyasını, Batı'daki toplumsal kurumlar ve yaşamı yakından tanıdıkça yönetim ile günlük yaşam konusunda kendi toplumlarına yeni öneriler getirmeye koyuldular (Ertop, 1985: 335). Tanzimat döneminde meselenin ele alınışı "özleşme" değil, geniş halk kitlelerini bu değişimden haberdar etmek için resmî dil ve gazete dilinde "sadeleşme" şeklindedir[22]. Dönemin gazeteleri olan Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahvâl'de[23] halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dille gazetelerin çıkması gerektiğinden söz edilmiştir[24].

---

[20] XVI. yüzyılda Bergamalı Kadri'nin Veziriâzam İbrahim Paşa adına yazdığı *Müyessiretü'l-Ulûm* adlı Türkçe gramer kitabının "Türklere faidesi olsun. Başka dilleri buna kıyas ederek öğrensinler." düşüncesiyle yazılması önemlidir. Bk. Bergamalı K. (1946), *Müyessiretü'l-Ulûm* (Haz. Besim Atalay), İstanbul, s. 7.

[21] Batı ise bu durumu çok daha önce fark etmişti. Gökberk'in ifadesiyle, Avrupa kültür çevresinin ortaya koyup geliştirdiği başlıca düşüncelerden biri de *individuel*'lik (bireysellik) görüşüdür. İlk olarak Greklerde görülen, Ortaçağın *universalist* dünya görüşünde arka plana çekilen ama yeniden ortaya çıktığı Rönesans'tan beri günümüze kadar sürekliliğini kaybetmeyen bu anlayış, yeni Avrupa kültür bilincinin oluşmasında çok etkili olmuştur. Yeni Avrupa kültürünün karakteristik olgularından olan ulusçuluk hareketi bu kaynaktan beslenmiş, Avrupa dillerinin oluşmasında da büyük rol oynamıştır. Öz çizgilerini her akımdan geliştirmeye çalışan Avrupalı uluslar, elbette, ulusal varlığın özelliğini en güzel açığa vuran dilde de benliklerine ulaşmaya çalışacaklardı. Örneğin bir ara Latince ve Fransızcanın çok etkisinde kalan Almancada bu çığır, XV. yüzyılın sonlarında başlar, Luther ile başarılı bir adım atar, XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarındaki büyük düşünce ve yazın hareketinde olgunlaşır (Gökberk, 2007: 76-77).

[22] Daha geniş bilgi için bk. Özdem, R. H. (1940), *Tanzimat'tan Beri Yazı Dilimiz-Fikrî Nesir Dilimizin Gelişmesi- (Gazete, Mecmua ve Tamimî Kitap Dili)*, Tanzimat I, İstanbul.

[23] Şinasi, 1860 yılında Agâh Efendi ile beraber çıkardığı *Tercemanıahval* gazetesinin ilk sayısına yazdığı ön sözde yazılarını herkesin anlayacağı bir dille kaleme alacağını şu satırlarla belirtiyor:

Dildeki değişimin önemli sebeplerinden biri "Batı'ya açılma" neticesinde dile giren yeni kavramlara karşılık bulma ihtiyacıdır. Aslında Tanzimat döneminde mesele, yeni terimleri adlandırma sorunu değil, kavramın ta kendisiydi[25]. "Yeni terimler Arapçadan mı bulunmalıydı; yoksa Ali Suavi[26]'nin dediği gibi Batı dillerinden Türkçe telaffuza uydurularak mı alınmalıydı?" sorusuna o dönem cevap arayan resmî kuruluş, 1821'de devletin resmî çevirilerinin yapılması için kurulan Ziya Paşa[27], Namık Kemal[28], Münif Paşa, Sadullah Paşa ve Macit Paşa'nın da üyesi olduğu "*Tercüme Odası*"dır (Belge, 1983: 2590). Türkçenin söz dizimi, dil bilgisi kuralları ve sözlüğündeki birçok yenilik buradan başlamıştır. Tercüme Odası'nın ardından 1851 yılında açılan *Encümen-i Dâniş*'in[29] de önemli amaçları arasında "*yazı dilinin Türkçeleştirilmesi yoluyla Türk dilinin geliştirilmesi*" gelir. Bunu gerçekleştirmek için ilk adım, Fuad Paşa ile Ahmed Cevdet Paşa tarafından hazırlanan *Kavaid-i Osmâniyye* adlı dil bilgisi kitabıydı. Bu dönemde Ahmed Midhat

---

"Tarife hacet olmadığı üzre, kelâm, ifade-i meram etmeğe mahsus bir mevhibe-i kudret olduğu misillû, en güzel icad-ı akl-ı insanî olan kitabet dahi, kalemle tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibaretdir. Bu i'tibar-ı hakikata mebni, giderek, umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi, makam münasebetiyle şimdiden ihtar olunur." (Levend, 1972: 83)

[24] Bu gazetelerin arasına ilk Türkçe gazete olarak bilinen *Takvim-i Vekayi, Tasvir-i Efkâr, Mecmua-i Fünûn, Muhbir, İstanbul* gazetesi*, Terakki* gazetesi*, Dağarcık, Musavver Malûmat* ve *Sabah* gazetesi de eklenmelidir. Tanzimat'ın ilk dönemine ait bazı gazete ve dergilerin dili sadeleştirme dileğine uygun olarak hareket ettikleri söylenemez. Yine de bu durum sade dile karşı gittikçe artmakta olan isteği göstermesi bakımından önemlidir (Öksüz, 2004: 17).

[25] Muallim Naci'nin "Tenkid mi intikad mı" tartışması için bk. Mualim Naci-Beşir Fuad, *İntikâd*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1304. Bu tarihlerde "kavram"ı karşılayacak bir kelime de bulunmamaktadır. Daha sonra Ziya Gökalp "mefkûre"yi türetmiştir. Bk. Gökalp, Z. (1963). *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*, Ankara, s. 11.

[26] Ali Suavi, İstanbul'daki konuşma dilinin esas kabul edilmesini savunur. Açık bir ifade tarzını ve anlamı herkesçe bilinen kelimelerin kullanılmasını önerir. Onun tutumunda belirgin bir yararcılık göze çarpmaktadır. Yazar 1867 yılında Muhbir'de (29 Zilhicce 1283, Sayı 37) bir okuyucusuna verdiği cevapta şunları söyler: "Ezcümle "telkih" yazılmış. Ne olur telkihin yerine "aşı" yazılsaydı. Türkçe okumağa iktidar olan ve umur ziraatle meşgul bulunan bir adam okuyup faydalanırdı. Şimdi bir bahçevan bu kitabı okuyup anlasın diye 15 sene de tahsil-i ilme mi çalışsın? Denirse ki çalışsın, o vakit bahçevan kim olsun?! İşte pekâlâ "aşı" lafzını herkes anlarken, "telkih yazmanın lüzumu nedir?" (Şavkay, 2002: 29). Ayrıca bk. Dizdaroğlu, H. (1958), *Ali Suavi'de Dil Anlayışı*, Türk Dili, Mayıs, S 80, s. 374-380.

[27] Ziya Paşa, Londra'da yayımlanan Hürriyet gazetesinde (Eylül 1968, no 11, 7) çıkan "Şiir ve İnşa" adlı makalesiyle Türk şairlerinin kendi şiir geleneklerini terk edip Arap ve Acem taklitçiliğine soyunmuş olmalarını eleştirir. Türkçenin ihmalinin ve buna bağlı kusurların affedilemez bir hata olduğunu söyleyen Ziya Paşa, bunun devletle halk arasında ciddi bir kopukluğa yol açtığını belirtir.

[28] Namık Kemal'in dil konusundaki görüşleri için bk. "*Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyâtı Hakkında Bazı Mülahazâtı Şamildir*", Tasvir-i Efkâr, S 417, 11 Mart 1283/1866.

[29] İlk Türk akademisi olan Encümen-i Dâniş'in kuruluş lahiyasında Cevdet Paşa'nın şu sözleri yer alır: "Akademi Türk dilini geliştirmeye çalışacaktır. Bu dil ihmal edilmiştir. Eskiler eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelere o kadar yer vermişlerdir ki, bir sahifede ancak iki Türkçe sözcüğe rastlanmaktadır." (Karal, 2001: 59) Orijinal metin için bk. (Levend, 1972: 81)

Efendi[30] ve Şemseddin Sami gibi yazarlar halkın eğitilmesi, aydınlatılması için sade dilin kullanılması yönünde çalışmalarını yoğunlaştırdılar.

Şemsettin Sami konuşulan dilin "Osmanlıca" olarak adlandırılmasına karşı çıkarak bu dilin Türkçe olduğunu söyler (Levend, 1972: 138)[31]. Diğer Türk lehçeleriyle aradaki farkın açılmasını Arap alfabesinin kullanılması ve imla sorununa bağlar. "*Bizce metruk ve meçhul olan kelimeleri uyandırarak onları kabul ve istimale çalışmaklığımız iktiza eder*"[32] önerisi ise Cumhuriyet döneminde dil reformunu başlatan yönteme işaret eder (Şavkay, 2002: 31). Şavkay, Şemseddin Sami'nin dilin doğal akışı yerine ona müdahale edilmesi gerektiğini[33], bunun bir irade meselesi olduğu şeklindeki düşüncesinin Atatürk döneminde başlatılan reform hareketiyle paralelliğine dikkat çeker (Şavkay, 2002: 30).

Devletin resmî dilinin Türkçe olduğu ise ancak 1876 Anayasası'nda, Mebuslar Meclisi kurulunca belirtilmiştir[34]. Anayasa yürürlükten kalktıktan sonra da resmî dilin Türkçe olduğu ilkesi korunmuştur[35]. Ancak II. Abdülhamid'in o yıllardaki tartışmalardan etkilendiği Türkçe yerine Arapçanın resmî dil olarak kabulü için öneride bulunduğu bilinmektedir (Karal, 1985: 317):

---

[30] Ahmed Midhat, dilin sadeleştirilmesi gerektiği konusunda şunları söyler: "Gele gele Osmanlı kitâbeti o dereceyi bulmuşdur ki, kaleme alınan bir şeyi ne Arab ne Acem ve ne de Türk anlamayarak bu lisân yalnız birkaç zât arasında tedâvül eder bir lisân-ı hususî hâline girmiş ve azlığın çokluğa tâbi olması darb-ı mesel hükmündeyken, bu azlık çokluğu kendisine tâbi etmek davasına düşerek nihayet milleti lisânsız bırakmışdır." Bk. "*Osmanlıcanın Islahı*", Dağarcık, İstanbul, cüz: 1, s. 20-25, 1288/1872.

[31] Şemseddin Sami, "*Lisân-ı Türkî (Osmanî)*", Hafta, C 1, a. 12, 10 Zilhicce 1298/1880, s. 177.

[32] Şemseddin Sami, a.g.m., s. 132-133.

[33] "Vakıa, herkesin kullanmağa alışmış olduğu "vakit" kelimesini terkile, onun yerine "çağ" kelime-i Türkiyyesini yeniden uyandırmak biraz güç ise de eli kalem tutan zevat bu maksada hizmet etmeği murad ettikleri vakit, bu gibi kelimelerin ibdida lisân-ı tahrirîde istimaline başlıyarak yavaş yavaş tamimlerine muvaffak olabilirler (Levend, 1972: 133).

[34] Teşkilat-ı Esasî'nin 18. maddesi devletin resmî dilinin Türkçe olduğunu belirtmekle kalmıyor, devlet işlerinde çalışacak memurların Türkçeyi bilmelerini şart koşuyor: "*Teb'a-i Osmaniye'nin hidemât-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisân-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.*" Aynı kanunun 57. maddesinde "*Meclis-i Ayân ve Meclis-i Mebusân müzakeratının lisân-ı Türkî üzre cereyân etmesi*" yani Osmanlı senato ve meclislerinde yapılan konuşmaların Türkçe olması gerektiği belirtilir (Günşen, 2005: 261).

[35] 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda devlet diline ilişkin bir madde bulunmuyordu. 1923 yılında yapılan bir düzenlemeyle 2. madde değiştirilmiş ve resmî lisânın Türkçe olduğu belirtilmiştir. 1924 Anayasası'nda 2. madde "*Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir*" şeklindedir. O madde 1945 Anayasası'nda da "*Devletin dili Türkçedir*" diye korunur. 12. madde ise "*Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler*" koşulunu getirir. Bu hüküm 1961 ve 1982 Anayasalarının üçüncü maddelerinde yer alır (Demircan, 2000: 57).

> Arapça güzel lisândır. Keşke vaktiyle lisân-ı resmî Arapça kabul olunsa idi. Hayrettin Paşa'nın sadareti zamanında Arapçanın lisân-ı resmî olmasını ben önerdim. O zaman Said Paşa başkâtip idi. O itiraz etti. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş idi. Neden kalmasın? Tersine Araplarla daha sıkı rabıta olurdu. Zaten bizim eskiden evrak-ı resmîyemiz ele alınsa mealini anlamak için bir tarafa Ahterî lûgatını, bilmem hangi kamusu koymalı. Öyle ancak güçlükle mâna çıkarılabilir (Karal 1988: 403)[36].

Şerif Mardin'e göre o dönem dilin kimlik oluşturucu rolü kestirilemediğinden, bu durum yönetim dilinin halkla iletişim dili olarak düşünülmediğinin bir kanıtı sayılabilir (Mardin, 2009: 95). Buna rağmen Türkiye'de sosyal müesseselerin Batılılaşması anlamını taşıyan Tanzimat dönemi sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik hareketi en büyük etkisini dilde göstermiş; Türkçeyi sevmek, onun büyüklük ve üstünlüğüne inanarak varlığını korumak, onu yabancı dillere karşı ezdirmemek ve sadeliğini sağlayarak güçlü bir edebiyat dili hâline getirmek Tanzimatçıların varmak istedikleri önemli hedeflerden biri olmuştur (Öksüz, 2004: 14).

Abdülhamid de sonradan fikrini değiştirerek Latin harflerine olumlu yaklaşır:

> Halkımızın büyük bir kısmının okuma yazmak bilmemesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bizim yazımızın sırlarına alışmak kolay değildir. Latin alfabesini almakla belki halkımızın işini kolaylaştırabiliriz. (Karal, 2001: 65)[37].

Bilal Şimşir (2009: 29) Abdülhamid'in bu sözlerinde 1880'li yıllarda Arnavut hafiyelerin kendi aralarında Latince yazışmalarının etkisi olabileceğini düşünse de Hatice Şirin User'in belirttiği gibi alfabenin öğrenilmesindeki zorluk ile Batı'da da toprakları olan büyük bir devletin Avrupa'daki hızlı teknik ilerleyişin gerisinde kalması arasındaki ilişkiyi, ülkeyi yöneten bir liderin fark etmemesi imkânsızdır (User, 2006: 365). Ancak Abdülhamid'in yazı değiştirme konusunda hiçbir girişimde bulunmadığı da belirtilmelidir.

[36] Karal'ın alıntı yaptığı yer: Atıf Hüseyin, Defter, 11., alıntı: Ali, Vehbi, Prenées et Souvenirs de I'ex-Sultan Abdulhamit 190.
[37] Karal'ın alıntı yaptığı yer: Ali, Vehbi, Prenées et Souvenirs de I'ex-Sultan Abdulhamit 190.

I. Meşrutiyet döneminde dil tartışmaları resmî yazışma dilinin sadeleştirilmesi, alfabenin düzenlenmesi, Türkçenin Arapça ve Farsça unsurlardan temizlenerek bağımsız bir dil durumuna getirilmesi konularında yoğunlaşmıştı. Sadrazam Sait Paşa, resmî yazışma dilinin yalnız yazarların tartışmalarıyla düzenlenemeyeceğini, bu konuda hükûmetçe gayret gösterilmesi gerektiğini öne sürerek uzun cümlelerin kısaltılmasını, gereksiz edat ve deyimlerin bırakılmasını buyurmuştu (Karal, 1994: 62). Bu, bir anlamda devletin dil ve kimlik arasındaki ilişkiyi kurmaya başladığı, uluslaşma sürecine girildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tartışmalar sırasında Türkçecileri suçlayanlar, teknolojik gelişmeyle elde edilen buluşlara yeni ad vermek için dilin sadeleştirilmesini kabul etmiyorlar, yeni buluşlara Avrupalıların Yunanca veya Latinceden sözler aktarmaları gibi bizim de Arapçadan sözler alabileceğimizi söylüyorlardı. Kur'an'ın Arapça olması da Türkçenin sadeleşmesini istemeyenler için bir delil oluşturuyordu. Lâstik Sait lakabıyla anılan Kemal Paşazade Sait Bey, Hacı İbrahim Efendi'nin "Arapça olmadan diyanet olmaz" sözüne, 12 Ramazan 1299 günlü Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 1115. sayısında şöyle karşılık verir:

> İslâm dini bize Tanrıdan geldi. Hiç Arapça bilmeyen Boşnak ve Arnavutlar da Müslümandır. Din ve iman denilen manevî keyfiyet, dil denilen şeyden tamamen ayrıdır. Düşmana göğüslerini geren bunca Müslüman çocuğu Arapça kuvvetiyle mi savaştılar?

Bu tartışmalar içerisinde dil konusunu uluslaşma açısından ele alan ilk aydınlardan biri Ahmet Rıza'dır. Ahmet Rıza, bir ulusun varlığı ve devamının, dilinin oluşmasına ve yaşamasına bağlı olduğu görüşünü ileri sürer. Türklerin Arapça ve Farsça öğrenmekten bilim öğrenmeye vakit bulamadığını da belirten Ahmet Rıza, bu yüzden yüksek okuldan diploma alarak çıkan pala bıyık bir Türk'ün bilgisinin Avrupa'da on beş yaşındaki bir çocuğun bilgisi düzeyinde olmadığını söyler (Karal, 1994: 69).

Özellikle II. Meşrutiyet'le (1908) birlikte milliyetçilik akımının güçlenmesiyle "sade Türkçe"ye doğru ilk ciddi adımlar atılır. Millî dil ve edebiyatı olmayan bir topluluğun müstakil bir millet olarak ayakta duramayacağı görüşü bu

yıllarda ağırlık kazanmaya başlar. Modern anlamda "milliyetçi" bakış açısının doğmasından sonra "millî dilin arılığı, sadeliği" gibi bir kavram önem kazanmaya başlar. Bu durum Türkçe kökenlerin yeniden canlandırılması gerektiğini hatırlatmış olur. Örneğin aşağıdaki alıntıda "fotoğraf" gibi kelimeler için sözlük karıştırmanın gereksizliğine değinen Necip Asım, "*Bize kalırsa gerek kelime, gerek ıstılah bulmak içün ibtida Türk lehçeleri karıştırmalıyız*" der, "sergi" dururken" "meşher" demenin anlamsızlığını vurgular. Öte yandan "… *kongre sözü cümlenin bildiği bir kelimedir. Bunun yerine mü'temer kelimesini sokuşturmakta bir mânâ tasavvur edemiyoruz*."[38] diyerek ılımlı tavrını sürdürür (Belge, 1983: 2591):

> Yalnız istediğim, özendiğim şey, Türkçemizin mütemeddin bir kavm lisanı olduğunu ve terakkiyatına himmet olunursa bugünkü Avrupa lisânlarından aşağı kalmayacağını ispattı. Hatta sâfî birkaç Türkçe makale yazışım da o maksada mebni idi. Bunu görenler lisânımızdan, bütün Arabîden, Farisîden, Avrupa dillerinden aldığımız kelimeleri çıkarıp yerine Çağataycadan, Kıpçakçadan, Özbekçeden, Azerbaycandan vs. kelime koymak istiyorum, sandılar. Hatta o fikri de beğenerek münasib görenler ve "mektup" yerine "bitik" yazanlar da bulundu. Yine tekrar ederim, fikr ü nazarım hiç de öyle değildir. Özendiğim şey, bugün Osmanlıların, amma haniya terbiye ve malumatı orta halli olanlarının hepsine yazdığımızı anlatacak bir lisân kullanmaktır. Arabî ve Farisîden aldığımız kelimelerin lüzumlularını, taammüm edenlerini çıkarmak lisânı züğürtleştirir. Bunlardan fakat makul bir surette iktibas etmemek öyledir. Hatta Avrupa lisânlarından almamakta taassub göstermek yine öyledir. Şimdiye kadar, yani edebiyat-ı cedîdemizin teşekkül tarihinden bu ana kadar lisânımızda kullandığımız bu kelimeleri ibkaya mecburuz. Bunların da içinde şu son zamanlarda kullanılmaz derecesine kadar gelenler vardır, onları da artık kale almamak lazım. Arabî, Farisî terkiblerden mümkün mertebe sakınılabilir. Yahut İranlılar gibi mutabakat filan kaideleri atılır, Türkçenin hâkimiyeti gösterilir. Avrupa lisânlarından da kelime almaya mecburuz. Bugün posta ve telgraf, telefon, fotoğraf, kronometre gibi ulum u fününa sanayi-i bedayie ait kelimeler mukabil Arabca veya Farisîden karşılık arayacağımıza, o suretle kamuslar, ferhenkler karıştırarak kıymetli vakitlerimizi geçireceğimize onları olduğu gibi kabul etmeliyiz (Levend, 1972: 218)[39].

Bu konuda ilk ciddi hareket 1908'de *Türk Derneği*'nin kurulmasıdır. Kurucuları arasında Necip Asım, Ahmet Midhat, Veled Çelebi, Agop Boyacıyan, Fuad Köseraif, Ispartalı Hakkı ve Bursalı Tahir'in bulunduğu derneğin amacı Türkçeyi Arapça ve Farsça kelimelerden temizlemek değil, sadeleştirerek herkesin

[38] İkdam, 1896 (16 Ağustos 1312).
[39] İkdam ve Malûmat, 1897 (25 Temmuz 1313).

anlayacağı bir Türkçe kullanmaktı[40]. Türk Derneği dilin sadeleştirilmesi yolunda 1911 tarihinde tıpkı II. Abdülhamid yönetiminin Maarif Müdürlüklerine gönderdiği talimatnamede olduğu gibi halk ağzından sözcük derleme faaliyetine girişilmesi için teklif ve tavsiyede bulunur (Sadoğlu, 2010: 136) [41]. Halk ağızlarından söz derleme işi, dil planlaması yapmak üzere 12 Temmuz 1932'de Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumunca 1932-1960 yılları arasında düzenlenen iki derlemeyle resmî olarak sonuçlandırılacaktır[42] (Aydın, 2004: 27).

Derneğe başta Halit Ziya[43], Süleyman Nazif olmak üzere dönemin Yeni Edebiyatçıları (*Edebiyat-ı Cedide*) karşı çıkmış, Türkçe üzerine sürdürülen tartışmalar 1911'de dilde devrimcilerle evrimcilerin çatışmasına dönüşmüştür (Karal, 1985: 327). Bu kutuplaşma, Cumhuriyet dönemi dil tartışmalarının da kaynağını oluşturur.

Mehmet Âkif de o yıllarda *Sıratımüstakim*'de çıkan "Hasbıhal" başlıklı yazılarında dilde sadeleşmeyi gerekli görürken tasfiyeye şiddetle karşı çıkmıştır:

> Bugün de İkdam gazetesinin başında birtakım makaleler görülüyor ki Türkçe kelimelerin yanıbaşlarında Arabcaları olmasa zavallı ümmet-i merhume hiçbir şey anlamıyacak! Meclis yerine "kurultay" meb'us yerine "yalvaç", a'yan yerine "aksakal", hal yerine "idemük", can yerine bilmem ne! Kelimeler böyle. Şiveyi nakle ise imkân yok… Doğrusu ben makale sahibinin iyi bir niyet beslediğinden emin olmasam mutlaka bu zat lisânı tasfiye etmek isteyenlerle

[40] Beyanname için bk. "Türk Derneği Beyannamesi", Türk Derneği, Yıl: 1, S.: 1, 1327/1911. Derneğin Türk dili hakkındaki düşünceleri yayımladıkları "Beyanname"nin dokuzuncu maddesinde şöyle açıklanmaktadır: "Osmanlı lisânının Arabî ve Farisî lisânlarından ettiği istifade gayr-ı münker bulunduğundan ve Osmanlı Türkçesini bu muhterem lisânlardan tecrid etmek hiçbir Osmanlının hayalinden bile geçmeyeceğinden, Türk Derneği, Arabî ve Farisî kelimelerin bütün Osmanlılar tarafından kemal-i sühuletle anlaşılacak vechile şâyi' olmuşlarından intibah edecek ve binaenaleyh mezkûr derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisân en sade Osmanlı Türkçesi olacaktır." (Levend, 1972: 301) Türk Derneği için bk. Akçura, Y. (2010), *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihî Gelişmesi*, İstanbul: İlgi Yayınları; Orkun, H. N. (1977), *Türkçülüğün Tarihi*, Ankara: Kömen Yayınları.

[41] Talimatname için bk. "Şubelerimize", Türk Derneği, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 199.

[42] Bu derlemelerin sonunda hazırlanan ve basımına 1963 yılında başlanan *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* 1982 yılında bitirilmiştir. Aydın'ın da belirttiği gibi halk ağzından söz derleme işini, Türk diline yaratıcı bir müdahale saymak gerekir (Aydın, 2004: 27).

[43] Servet-i Fünûn topluluğu içinde yer alan Halit Ziya, Türk Derneği'nin başlattığı sadeleştirme çalışmalarına karşı çıkanlardan biriydi. Dilin halkın bilgi düzeyine inemeyeceğini, tersine halkın "irfan" seviyesini yükseltmeye çalışması gerektiğini, dolayısıyla yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının kullanılamayacağını savunuyordu (Levend, 1972: 305). Sonradan bu görüşünü değiştirerek kendi eserlerini sadeleştirmek zorunda kalmıştır. Bk. *Dilimizin Geçmişi, Bugünü ve Yarını*, Atatürk ve Türk Dili 3 II (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), TDK Yayınları, 1997, s. 1302-1303.

> eğleniyor, derdim. Evet, lisânın sadeleştirilmesi farzdır. Gazetelerde zabıta vukuatı öyle ağır bir lisânla yazılıyor ki avam onu bir dua gibi dinliyor:
>
> "Mehmet Bey'in hanesine leyle'n fürce-yâb-ı duhul olan sârık sekiz adet kalîçe-i giran-baha sirkat etmiştir." deyüp de "Mehmet Bey'in bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış" dememek âdeta maskaralıktır (Levend, 1972: 311-312).

Servet-i Fünûn topluluğunun dilde sadeleşmeye karşı çıktığı bir dönemde Mehmet Emin (Yurdakul) 1898'de yayımlanan 'Türkçe Şiirler' adlı kitabıyla halkın sorunlarını halkın anladığı bir dille ortaya koyacak bir şiirden yana olduğunu belirtmiş, yalın bir Türkçe ve hece ölçüsüyle yazarak yeni bir anlayışın temelini atmıştır (Ertop, 1985: 335)[44]. Aynı yıl istinaf mahkemesi başkanlığı yapmış olan Yanyalı Ali Rıza adlı bir yargıcın *Betik* adını verdiği okuma kitabında hiçbir Arapça ve Farsça kelime kullanmadığı gibi kendiliğinden bazı kelimeler türetip, imlayı da değiştirmesi dilde özleşmenin kayda değer örneklerindendir[45]. Eser hakkında bir fikir vermesi amacıyla şu bölüm örnek gösterilebilir:

> İçimizden biri çıkıp da konuştuğumuz dilin yaygın yollarını, dilimizin kendi sözleriyle yapan, yazan olmadı; bir türlü Türk şivesini dosdoğru anladan bulunmadı. Türkçeyi de "fi'l, isim, harf, kelime, kelam, cümle, hat, sarf, nahiv" deyü bize Arab sözleriyle, Arab yollarıyle anlatmağa kalkıştılar. Zavallı Türk yavruları ne olduğunu, ne demek istediğini bilmediği şu yabancı sözler ile ana dilini öğreneyim derken o arada Arabcayı dahi öğrenmekteki zoru, sıkıntısı yetmezmiş gibi arkasından Farisîceyi de gitgide daha birçok yadırık[46] yabancı dilleri de öğrenmeye zorlanıyor (Levend, 1972: 291).

Dil meselesi İstanbul'daki girişimden sonra[47] Selanik'te[48], *Genç Kalemler* dergisi (1911)[49] etrafında toplanan Ömer Seyfettin[50], Ziya Gökalp ve Ali Canip[51]'le

---

[44] Bu kitapta yer alan "Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur" dizesiyle başlayan "Cenge Giderken" adlı şiiri bu tutumun belirgin örneklerinden biridir (Aksan, 1998: 44).

[45] Bk. Çiftçi, Musa (2007), *Yanyalı Ali Rıza Okuma Yazma Som Türkçe Yazılmış Bir Betik*, İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, 250 s.

[46] Yazarın türettiği ve sözlüklerde bulunmayan kelimelerdendir.

[47] Türkçülük ve sade dil hareketinin temsilcilerinden Necip Türkçü'nün çalışmaları ışığında İstanbul ve Selanik'ten önce İzmir'de çıkan *Osmanlı Ziraat ve Ticareti* (1907), *Hıfzısıhha* (1908) dergileriyle *İzmir* (1907) ve *Köylü* (1908) gazetelerinin Türkçe terimler kullandıklarını ve konuşma dilini esas alan sade yazı diline yöneldiklerini belirtmek gerekir. Bk. Huyugüzel, Ö. F. (2003), *Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları*, Ankara: TDK Yayınları, s. VII.

[48] Selanik'in o yıllarda Balkanlar ve Avrupa ile ilişkisi İstanbul'dan daha iyi idi. Bulgaristan'dan başlamak üzere öteki Balkan devletlerine bulaşan Panslavizm hareketinin esaslarının dil sorunu olduğu Selanik'te anlaşılmış, bu hareketin 1910'da Sofya'da toplanan kongresi dikkatle izlenmişti. II. Meşrutiyet devrimi Selanik'te hazırlanmış, *Genç Kalemler*'in başlattıkları "Yeni Lisân" hareketi de yine bu kentte başlatılmıştı (Karal, 1985: 327).

beraber ideolojik bir mesele olarak ele alınmaya başlanır. Millî bir edebiyat yaratabilmek için millî bir dil kurmak gerektiği temeline dayanan *Yeni Lisan Hareketi*'yle Türkçenin sadeleştirilip zenginleştirilmesi amaçlanır. Örneğin Ziya Gökalp "*ay, kamer, mah*"[52] gibi aynı anlama gelen kelimelerin fazlalık olduğunu bunlardan Türkçe olanların saklanıp ötekilerden vazgeçilmesi gerektiğini, Arapça ve Farsça kuralların atılmasını, ancak karşılığı bulunmadıkça Arapça ve Farsça kelimelerin dilde muhafaza edilmesini savunur. Gökalp, dilin arılaşmasından çok dünya uygarlığının ortaya çıkardığı anlamları iletmeye yeterli kelimelere sahip bir dilin oluşması için çaba sarf etmiştir (Belge, 1983: 2595). Gökalp, tasfiyeciliğe karşıdır, ancak onun için dil sorunu, Türkçülük hareketinde aşılması gereken yolların en önemlilerindendi[53]. O yıllarda Mehmet Fuad, Hamdullah Suphi, Şehabettin Süleyman, Raif Necdet, İzzet Ulvi, Cenap Şehabettin ve Yakup Kadri'nin[54] bu

---

[49] Genç Kalemler dergisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Odabaşı, İ. A. (2006), *II Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[50] Ali Canip, yakın arkadaşı Ömer Seyfettin'in bölük kumandanı iken kendisine Bulgar hududundan yazdığı mektupla Yeni Lisan hareketinin başladığını kaydeder: "Cevabınızı almadan işte ben yazıyorum. Size bir teklifim var. Kanaatlerinize pek yakın olduğu için hemen kabul edeceksiniz sanırım. Bakınız ne; biraz izah edeyim: Edebiyyattan nefret ettiğim ve bu nefretimin iğrenç, tiksindirici bir nefret olduğunu yazmıştım. Bu nefretim edebiyata olmaktan ziyade lisânadır. Bizim lisânımız, her zaman düşündüğümüz gibi, berbad, perişan, fenne, mantıka muhalif bir lisândır. Garb edebiyyatlarını biraz tanıyan, mümkin değil bu nefretten kurtulamaz. Zaman ve vâkıfâne bir sa'y tasfiye eder. Ben işte edebiyattan vazgeçtikten sonra tetebbü' edeceğim fenlere, ilimlere çalışırken bu tasfiyeye de yardım edeceğim. (…) Nura, hakikate muhtac Türkleri Asya'nın karanlıklarına götürmeye çalışacağım. Sa'yimin esasını teşkil edecek noktalar pek basit: Arabca, Farsca terkiblerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içündür. Kimin gösterecek, teshir edecek fikri yoksa onları çok kullanmıştır. Eğer o terkibler terk olunursa tasfiyede büyük bir adım atılmış olmaz mı? Bunu yalnızca başaramam, geliniz Canib Bey, edebiyatta, lisânda bir ihtilal vücuda getirelim. Ah büyük fikir sa'y ü sebat ister…" Bk. Yöntem, A. C. (1935), *Ömer Seyfettin Hayatı ve Eserleri*, s. 9-11; ayrıca bk. (Levend, 1972: 317).

[51] Yeni Lisancıların tasfiyecilerden ayrıldığını söyleyen Ali Canip'in görüşleri için bk. Ali Canip, *Türkçeye Dair*, Atatürk ve Türk Dili 3 I (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, 2005, s. 40-41.

[52] Öte yandan "kameriye" veya "mehtap" gibi, bu kelimelerden türemiş başka kelimeler Türkçede hâlâ var, "tasfiyeci" bir anlayışla bunları da silip atmak istemiyorsak kalacak da (Belge, 1983: 2594).

[53] Ayrıntılı bilgi için bk. Gökalp, Z. (2011), *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Yayınevi, s. 97-121.

[54] Yakup Kadri, Rübab dergisinde çıkan "Netayic" başlıklı yazısında Yeni Lisan hareketini şöyle eleştirir: "Yeni… Satıyorlar. Kaça? Nasıl? Bilmiyorum fakat satıyorlar. İki yıldır gazetelerde i'lânlarını görmediniz mi? "Yeni lisân", "yeni fikir", "yeni hayat". … Yalnız bir şey var, ey görgüsüz çocuk ruhlu kimseler, yalnız bir şey var ki tatbiki sizin için biraz güç olacak. "Yeni fikir"i kalıplı bir fes gibi başa giymek kolay, fakat yeni lisân… Yeni lisân sizin için muhakkak kullanılması pek güç bir zînet olacaktır. Dilimizi irsî, kisbî' bütün itiyadlarından tecrid edeceksiniz, yeni lehçeniz olacak. Meselâ "millet" kelimesi bilmem nasıl bir istihale ile "budun"a inkılâb edecek, "yaşasın millet" diyemiyeceksiniz, "yaşasın budun" diyeceksiniz. Boğazınız uzun bir müddet, uygur, turgur, gurgur ilâh misillû kelimelerin dikenleriyle yırtılacak. Filvaki onlar size diyecekler ki her gülün bir dikeni vardır. Fakat aldanmayınız efendiler, bu gül değil, kâmilen dikendir. İş bu kadarla kalsa iyi; fakat icabında dilimizi tersine de çevireceksiniz. Nazar-ı dikkat yerine dikkat gözü, "nefha-i ümid" yerine

harekete muhalefet etmesiyle dil tartışmaları alevlenmiştir. Köprülü, Servetifünûn'da çıkan "Türklük ve Yeni Lisân" başlıklı yazısında yeni bir avam dili yaratmak suretiyle güzelliği feda ettiklerini söyleyerek Yeni Lisancıları eleştirmiştir:

> Lisânımız mecra-yı tabiîsini ta'kiben daima sadeliğe doğru ilerler iken ona şimdiden müfrit bir şekil vermek, iyi veya fena altı yüz senelik bir mahsul-i ictimaîye birkaç kişinin keyf ve hayaline göre tebdil-i mahiyet ettirmek, bence mahz-ı hayaldir. İstikbalin lisânı Çağatayca, Türkmence kelimelerden ârî olduğu kadar bîlüzum u faide elfaz-ı ecnebiyyeden de muarra olacaktır. Lisânımızın parlak bir istikbale nam-zed olduğuna ve o tekâmül-i tabiiyyeyi hiçbir şeyin ihlal edemeyeceğine mutekidim. "Yeni Lisân" cereyanı, sadeliğe doğru mütemadiyen ilerleyen lisânımızın bu hususdaki hatvelerini biraz tesriden başka hiçbir netice husule getiremiyecek zannediyorum ve işte bu nokta-i nazardan bu yeni cereyanın vücuda gelmiş olmasını muârız, fakat samimi bir nazar-ı takdir ile temaşa etmekteyim (Levend, 1972: 324).

1911 yılı sonlarında yayın hayatına başlayan *Türk Yurdu*[55] dergisinde milliyetçilik ülküsü etrafında toplanan Mithat Cemal (Kuntay), Celal Nuri (İleri), Mehmet Emin (Yurdakul), Yusuf Akçura[56] ve Rıza Tevfik'in de aralarında bulunduğu yazar kadrosu dilde sadeleşmeden yanadır. Ancak Genç Kalemler'in eski dilden sadece terkip bakımından farklı olduğunu söyleyerek, Yeni Lisan hareketini de eleştirirler[57] (Levend, 1972: 337).

Balkan Savaşı'nda uğranılan yenilgiden sonra, İttihat ve Terakki'nin Türkçeciliğe hız verdiği, savaş sonrası Celâl Sahir'in yönetiminde yayımlanmaya başlanan *Türk Sözü, Halka Doğru*[58] gibi dergilerde çıkan yazılarda görülür. I. Dünya

---

ümid üfürüğü, sadr-a'zam yerine a'zam sadr… ilâh demeye mecbur olacaksınız. Ve daha sonra fart-ı gayretle muhakkak hiç olmazsa bir kere "intikam şiirleri"ni okumak zahmetine katlanacaksınız. (…) Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisânıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmıyacaktır. Hayır… Zavallı yenilik, zavallı bayramlık elbiselere benziyen garib yenilik…" (Levend, 1972: 321-322).

[55] Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olan Türk Yurdu dergisi ilk sayısını 17 Teşrinisâni 1327/1911'de Mehmed Emin Bey ile Yusuf Akçura öncülüğünde çıkarmıştır. Derginin dil konusundaki temel esasları şunlardı: "Dili sade olacaktır, çetin konular bile kolay ifade olunmaya çalışılacak ancak aydın düşünce sahiplerinin zevkî çıkarı gözden karılmayacaktır." (Öksüz, 2004: 157)

[56] Bk. Akçura, Y. (2007), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: TTK Yayınları.

[57] Agâh Sırrı Levend de Selanik'teki "Yeni Lisân" hareketi başlamadan üç yıl önce, *Servetifünun* sayfalarında görülen Refik Halid Karay'ın sade ve açık İstanbul Türkçesiyle yazdığı hikâyelerinin Genç Kalemler'in dikkatini çekmemesini eleştirir (Levend, 1972: 352).

[58] İlk sayısı 1913 yılında yayımlanan *Halka Doğru*'nun sürekli yazarları arasında; Halide Edib Hanım, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Agayef, Tevfik Nureddin, Celâl Sahir, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Subhi, Âkil Muhtar, Abdülfeyyaz Tevfik, Ali Canib, Ali Ulvi, Galib Bahtiyar, Kâzım Nami, Köprülüzade Mehmed Fuad, Ziya Gökalp, Mehmed Emin, Mehmed Ali Tevfik, Memduh Şevket Beyler yer alır (Levend, 1972: 339).

Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra pek çok gazete ve dergi kapanır[59]. Ancak Uriel Heid'in de belirttiği gibi muhafazakâr yazarların muhalefeti karşısında "yeni lisan" tek başına direndi ve I. Dünya Savaşı'nın sonunda kendi zaferini güvence altına aldı. Renkli fakat zor dil bilgisi ile eski Osmanlı dili çok uluslu ve çok dilli Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte ortadan kalktı (Heid, 2001: 18).

Dilde sadeleşme hareketinin gittikçe yayılmasına karşın sürüp giden sitem ve taşlamaların ardı arkası kesilmemiştir. Ancak dilin sadeleşmesi hem 'çağdaşlaşma' hem de 'uluslaşma'[60] için artık zorunlu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Batı'ya üstün gelme umudunun kalmayışı ile İslamcılık ve Türkçülük ideolojileri etrafında toplanan aydınlar için dil de artık sadece bir iletişim aracı olmaktan çıkıp sosyo-politik ütopyanın aracı hâline gelmiştir (Belge, 1983: 2595). Bu gelişmelerin akabinde I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne dilin çözümlenemeyen terimler, alfabe, dilde özleşme, imla ve Türkçenin öğretimi gibi meseleleri de miras kalmıştır.

[59] Bu devirde *Türk Yurdu* ve *Servetifünun* dergilerinden başka gerek resmî gerek özel girişimlerle çıkarılan başlıca dergiler şunlardır: Türk ve İslam eserlerini incelemek üzere Maarif Nezareti tarafından kurulan Âsar-ı İslâmiyye ve Millîye Tedkik Encümeni'nin çıkardığı *Millî Tetebbular* (1915), Darülfünûn tarafından çıkarılan *Edebiyyat Fakültesi* (1916), Millî Talim Terbiye Cemiyeti'nin yayımladığı *Millî Talim ve Terbiye*, Muallimler tarafından yayımlanan *Muallim* (1916), Ziya Gökalp'ın öncülüğünde çıkan *Yeni Mecmua* (1917), Celal Nuri'nin çıkardığı *Edebiyyat-ı Umumiye* (1916) ile 1915'te 127. sayısı çıktıktan sonra hükûmetçe kapatılan *İçtihad* dergilerinde savaş yıllarındaki düşünce ve sanat hareketleri izlenebilir (Levend, 1972: 372).

[60] Doğan Aksan, yabancı araştırmacıların bu durumu genellikle göz ardı ettiklerini belirtir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan vatandaşların nüfus cüzdanlarında "milleti" sütununda "İslam" karşılığı bulunduğunu, bu kimliğe sahip vatandaşların artık bin yıllar öncesine uzanan kendi tarihlerini, dillerinin eskiliğini ve gücünü öğrenerek gurur duymalarını sağlamak gerektiğini vurgular (Aksan, 2007: 62). Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda "millet" bugünkü yaygın kullanımıyla "ulus" anlamını içermiyordu. İslam'da "millet" kavramı, din, mezhep ya da bir din ve mezhebe bağlı olanlar topluluğu anlamına geliyordu (Sadoğlu, 2010: 54) Ayrıca bk. Ortaylı, İ. (1985), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C 4, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 996.

II. BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ DİL TARTIŞMALARI

Türk dili tarih boyunca değiştiği gibi şimdi de değişmektedir. Ancak dilin son yüzyıl içindeki değişimi sarsıntılı olmuş, bu değişme organik bir serpilmeden çok bir devrim karakteri taşımış, bu yüzden de Türkçe daha önceki birkaç yüzyılda tutmuş olduğu yoldan kaymaya başlamıştır. Cumhuriyet ile beraber bu kayma büsbütün hızlanarak kiminin anlamayıp üzüldüğü, kiminin de yarınki Türkçenin doğum sancıları diye umutlandığı sıkıntıyı yaratmıştır (Gökberk, 2007: 75).

Cumhuriyet döneminde yaşanan dil tartışmalarının, Tanzimat ile başlayan II. Meşrutiyet devrinde yoğunlaşan tartışmaların devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemde Türk dilinin nasıl zenginleşeceği konusunda ortaya çıkan iki farklı görüş tartışmaların ana eksenini oluşturur. Bir grup dilin doğal gelişimine (*tabii tekâmül*) müdahale etmeden dilin zenginleşmesinden yanayken diğer taraf, dil üzerinde çalışılarak, ona birtakım müdahalelerde bulunup âdeta dil mühendisliğine başvurarak zenginleşebileceğini düşünmektedir[61].

2.1. Dil Tartışmalarının Tarafları

Cumhuriyet döneminde Türk dilinin özleşmesi üzerine yapılan tartışmalarda "yandaş/karşıt" ayrımı ortaya çıkmış, yapay bir biçimde oluşturulan "ilerici/gerici" eksenindeki savunmacılarla[62] bir kör dövüşü biçiminde süregelmekten kurtulamamıştır. Başkan'ın ifadesiyle *ilericiler (devrimciler)* öz Türkçe terimlerin önemini vurgulamışlar, *gericiler (tutucular, muhafazakârlar)* ise bu arada gündelik sözcüklerin de sökülüp atılmasına karşı çıkmışlardır (Başkan, 2006: 243).

Tartışmaların tarafları şöyle gruplandırılabilir:

---

[61] Kelimelerin gökten inmesini bekleyecek değiliz. Bunlar ancak yaratmak ve üretmekle meydana gelir; böylece dile mâl olur. Eğer Türk dilinin zenginleşmesini istiyorsak bir yandan dilimize musallat olan *exposition, travail, exposé; mütebâriz, mütesânit, muhtemelen, teâti, ma'tuf* gibi yabancı kelimeleri atmalı, bir yandan da muhtaç olduğumuz yeni kelimeleri yaratmalıyız (Levend, 1954: 509).

[62] Özcan Başkan bu kelimeyi *savunman* olarak kullanmıştır.

2.1.1. Muhafazakârlar (Fesahatçılar)

1950'lere kadar Osmanlıcayı savunanları tanımlamada kullanılan "muhafazakârlar" ifadesi, özellikle 1960'tan sonra dilde aşırı özleştirmeye, tasfiyeciliğe karşı çıkanlar için kullanılmaya başlanır. Yaygın ifadeyle dil konusunda, "geleneğe bağlı olmak" anlamında kullanılır.

Dili yabancı kurallarla birlikte olduğu gibi bırakmak görüşünü benimseyen sayıları az, etki sahaları dar bir aydın zümresi olan bu grup, Osmanlıcanın değiştirilemeyeceğini, aksi takdirde Türkçenin, kendi kendine yeter bir kültür dili olamayacağını; fakir, zayıf ve yetersiz bir dil konumuna düşeceğini iddia etmiştir. Aralarında Süleyman Nazif, Adnan Ötüken, Nail Kubalı, Refii Cevat Ulunay'ın da yer aldığı bu gruptakiler dili değiştirmeye kalkmanın şovenizm olduğunu, en az altı yüz yıllık Osmanlı Türkçesinin bir çırpıda elenip atılmayacağını savunmuştur.

Levend'in ifadesiyle dil devriminin başladığı tarihten yirmi yıllık bir zaman geçtiği ve birçok yabancı kelimeye güzel karşılıklar bulunduğu hâlde "tabiî tekâmülcüler" bunları kullanmamakta, buna karşılık yazılarında "akl-ı selim, tatil-i faaliyet, su-i tefehhüm, haleldar, ısdar, istihale" gibi kelime ve tamlamalara yer vermektedir. Onlara göre "dil devrimi" boşuna bir çaba olmuştur (Levend, 1972: 454)[63].

Tahsin Banguoğlu, 1962 yılında düzenlenen "*Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır?*" konulu konferansta Süleyman Nazif'in ölçütünden artık eser kalmadığını şu sözlerle dile getirir:

> Süleyman Nazif'e göre *deniz, bahr* ve *derya* kelimeleri üçü de bize lazımdır; çünkü *tuzlu deniz* dersiniz, *derya-yı* sakin dersiniz, *bahr-ı hurûşan* dersiniz. Her biri kullanıldığı yere göre lazımdır. Onun ölçüsü bu. Bakınız o ölçüden eser kalmadı. Ne bahr kaldı, ne derya. Bugün şiirimizde de nesrimizde de *tuzlu deniz, durgun deniz, coşkun deniz* diyoruz[64].

---

[63] Levend'in örnekler arasında yer verdiği *bilhassa, bilâhare, bertaraf, peyderpey, mesai, vicdanen, ahlaken, esrarengiz, hakkaniyet* kelimeleri bugün de canlı bir şekilde yaşamaktadır.

[64] Bk. *Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır*? (Türk Dil Kurumu Açık Oturumları), TDK Yayınları, 1962, s. 8.

Fesahatçıların görüşünün halk tarafından genel itibariyle hiçbir dönem benimsenmediği söylenebilir.

2.1.2. Özleştirmeciler veya Öz Türkçeciler (Tasfiyeciler):

Servet-i Fünûn devrinde Fuad Köseraif[65] ile Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun temsil ettikleri bu görüşün taraftarları birinci gruba göre daha fazla, etki alanları da epeyce geniştir. Dilde evrimin aksine devrimci bir anlayışla hareket eden bu gruptakilere göre dilimize giren bütün yabancı asıllı sözler, özellikle Arapça, Farsça kelimeler hiçbir ölçü, sınır ve müsamaha tanımaksızın derhal atılmalıdır.

"Dilde ulusçuluk" akımının taraftarları sayabileceğimiz özleştirmecilere göre "Osmanlıca" halkın dilinden kopuk, yapay bir dildi. Onlara göre halk, bu dili anlamıyordu ve saray ile halk arasındaki uzaklık, aslında Osmanlıca ile Türkçe arasındaki uzaklıktan kaynaklanıyordu. Yeni Cumhuriyet bir ulus devletiydi ve otoritesini halktan alıyordu, o hâlde onun dilini kullanmalıydı (Demir, 2007: XXV). Tanzimat ile beraber dilde sadeleşme, özleşme ve öz Türkçecilik (tasfiyecilik) olarak gelişen bu süreç, 1980'lere kadar devam etti.

Atatürk'ün sevilen "öz Türk dilimiz" ifadesinden türeyen bir kelime olan öz *Türkçe* için Emin Özdemir, Türkçenin tarih içinde birçok evreden geçtiğini, bu evrelerin birbirinden ayrılması için, örneğin Osmanlıcanın *Orta Osmanlıca* ve *Yeni Osmanlıca* gibi adlandırıldığını, öz Türkçenin de "*Dil Devriminden sonraki evrenin adı*" olduğunu belirtir (Turan, 2007: 139). "Öz" kelime anlamı olarak saflık ve sahipliği bildirmesi dolayısıyla yabancı kelimelerden arınmış bir Türkçeyi ifade eder. Bu bakımdan öz Türkçe için "arı Türkçe" ifadesi de sıklıkla kullanılır.

Cumhuriyet ile beraber dilin özleşmesi konusunda ilk gayretli temsilcinin Tunalı Hilmi Bey olduğu görülmektedir. "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde Tunalı Hilmi'nin 1923 yılında "Türkçe Kanunu" teklifi görülmektedir. Buna göre; Millî

[65] İlk baskısı 1923'te yayımlanan Türkçülüğün Esasları'nda Ziya Gökalp, İkdam gazetesi çevresinde toplanan Türkçülerden Fuad Raif Bey'in, Türkçenin sadeleşmesi konusunda tasfiye yanlısı bir tutum izlemesinin Türkçülük akımının değerden düşmesine sebep olduğu kanaatindedir. Bk. Gökalp, Z. (2011), *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Yayınları, s. 8.

Eğitim Bakanlığında bir komisyon kurulacak, bu komisyon bütün okul kitaplarını hazırlayacak ya da hazırlatarak gözden geçirecek, ayrıca bütün yayın organları da yeni Türkçe kurallara uygunluğu açısından denetime tâbi tutulacaktır (Levend, 1972: 391). Ancak bu görüşler o zamanki ortam içinde yalnızca bir öneri olarak kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hüseyin Rahmi ve Cenap Şehabettin'in de tasfiye yanlısı görüşleri dönemin gazete ve dergilerinde[66] görülür. Örneğin Hüseyin Rahmi, İkdam gazetesinde çıkan "Türkçemiz Çetrefilleşiyor" başlıklı yazısında Arapça ve Farsça kökenli alıntılardan şikâyet ediyor:

> Türkçe bünyesi, kanı bozulmuş bir vücud gibi yine Arabî, Farsî çıbanları döküyor. (…) Nazımda aranılan Türkçülüğün, tasfiyeciliğin, sadeliğin, ana dili samimiyetinin acaba neden nesirde zıddı iltizam olunuyor? (…) Dilimiz, başka lisanlardan yapışarak bugüne kadar özünü emen tufeylî yamaları, tabirleri silkine silkine üzerinden atıp konuşuyor. Bugün bana: *tahlis-i giriban, şahid-i nazende-i hürriyet, gül-çehre-i hakikat, gonce-i letâfet, sefil u ru-gerdan*… küflü terkipler karagöz tekerlemesi gibi geliyor (Levend, 1972: 389).

Ancak belirtmek gerekir ki bu görüşler, 1950'lerden sonraki tasfiyeci anlayıştan farklıdır[67]. Bu fark, Cenap Şehabettin'in Servetifünûn'da çıkan "Lisânımızın İhtiyaçları" başlıklı yazısında açıkça görülür. Şehabettin, Latin harflerinin nasıl olsa kabul edileceğini kaydettikten sonra dilimizin "tasfiye ve tesbit"e muhtaç olduğunu; örneğin "*güneş, şems, aftâb, hurşid, mihr*" kelimeleri arasında anlam bakımından ayrım olmadığını "güneş"i öz Türkçe olduğu için, "şems"i de astronomi terimlerinde bulunduğu için alıp ötekilerin atılabileceğini söyler. Diğer taraftan "*mükedder, melûl, mağmum, mahzun, münkesir, mey'us*" kelimelerini aralarındaki anlam inceliği ayrımından ötürü alıkoymak gerektiğini belirterek[68] sonraki yıllarda gelişecek olan tasfiyecilik hareketinden ayrılır.

---

[66] 1923-1928 yılları arasında dil sorununa değinen dergiler için bk. *İçtihad, Darülfünûn Edebiyyat Fakültesi, Yeni Mecmua, Millî Mecmua, Türk Yurdu, Servetifünun, Türkiyat, Hayat*.

[67] "1950'lerde Yaşanan Dil Tartışmaları" bölümünde bu konuya değinilmiştir. Öz Türkçecilik, 1950'lerde tasfiyecilikten ayrılır. Türk Dili dergisinde Agâh Sırrı Levend, bu konuyu açıklar. Bk. (Levend, 1954: 371). 1960'lardan itibaren öz Türkçecilik ile tasfiyecilik aynı anlamda kullanılmaya başlar.

[68] *Servetifünûn*, 27 Ağustos 1341 (1925), C 58, sayı: 41/1515.

1950'lerde başlayıp 1960 ve '70'lerde uç noktaya varan özleştirmecilik anlayışı, her yabancı kelimenin Türkçeleştirilmesi yani tasfiyesi yönündedir. "Aşırıcılar" denen bu grubun en ateşli temsilcisi ise 1950'lerde Nurullah Ataç'tır[69]. Ona göre kökünü ve üretme yollarını bilmediğimiz bir kelimeyi kullanmaya hakkımız yoktur (Levend, 1972: 454).

Ataç'ın türettiği, yazılarında yer verdiği ve genç yazarların kullanımıyla dile yerleşen kelimeler arasında *eleştiri, eleştirme, eleştirici, etkinlik, izlenim, izlenimci, özgür, özgürlük, güldeste, güldürü, ılımlı, kuram, kuramcı, öznel, nesnel, nesnellik, olumlu, soruşturma* "anket"*, önyargı* gibi örnekler yer alır. "Ve" bağlacını da terk eden Ataç'ın önerdiği ancak tutmayan kelimeler arasında ise *betik* (kitap), *bediz* (resim, süs), *budun* (halk) *dörüt* (sanat), *dörütmen* (sanatkâr), *ağdık* (kabahat, kusur) yanında Türkçenin eski dönemlerinde yaşamış ve bugün unutulmuş olan *anık* (hazır), *ası* (fayda, menfaat), *küşüm* (şüphe), *kıyın* (ceza), *taplamak* (kabul etmek) gibi sözcükler bulunur (Aksan, 2007: 89, 119). Ataç gibi özleştirmeciler, eski metinlerde geçen ancak zamanla unutulan kelimelerin reform süreciyle tekrar diriltilmesinden memnundur. Mesela 'ulus' ve 'amaç' kelimeleri de eski metinlerde çok geçtiği hâlde, sonradan unutulmuş, dil reformuyla tekrar meydana çıkmıştır.

Muhafazakârlar tarafından "tasfiyeciler" diye adlandırılan öz Türkçeciler, dili yüzde yüz yabancı kelimelerden arındırmaya uğraşmadıklarını, yerine tutunan bir Türkçesi geçmedikçe hiçbir yabancı sözcüğün dilden atılamayacağını söyler; ancak Türkçe karşılığı olan *alâka, malum, medenî, teşkil, mana, vasıta, bahis, izah, metot, etüt, netice, teehhür, müşkil* gibi yabancı kökenli sözcükleri kullanmamak gerektiğine inanırlar:

> Türk Dil Kurumunu aşırı gitmekle suçlayanlar, önce şu noktada yanılıyorlar: Kurum, dilin sadeleşmesi ile yetinen, sadeleşmeyi savunan bir dernek değildir. "Sadeleştirme" ile "özleşme"yi karıştırıyorlar birbirine! "Özleşme" akımı, dilde "sadeleşme" hareketini izlemiştir, o kadar… Sonra "özleştirme" yüzde yüz "tasfiye" de değildir (Çongur, 1967: 103).

[69] Bk. Ataç, N. (2000), *Günce 1953-55*, İstanbul: YKY; Ataç, N. (2000), *Söyleşiler Deneme*, İstanbul: YKY; Aydın, M. (1993), *Ataç-Nâme Adını Unutun Adamın Gayri Resmî Hikâyesi,* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 8, Samsun, s. 23-32; Ertop, K. (2000), *Ataç'ın Dil Devrimine Katkısı*, Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, s. 93-99.

1960'larda Kurumun ifade ettiği bu görüşler "özleşme" ile "tasfiye" arasına ince bir çizgi çekmiş gibi görünse de Türkçesi olan kelimelerin kullanılmamasını istemek, aslında diğer kelimenin tasfiye edilmesi anlamına geliyordu.

1960'larda "öz Türkçe, ulusçuluk, ulusal" gibi kavramlar "solculuk, sosyalizm, komünizm" gibi siyasal bakış açısı ya da akımlarla ilişkilendiriliyordu (Turan ve Özel, 2007: 138). Özcan Başkan'a göre; kendilerine "ilerici" adı veren aydınlar, genellikle "solculuk" akımı içerisinde yer almaktaydı. Bu gibi kimseler için siyasal açıdan öngörülen 'mutlu yarınlar' tasarımı sürekli olarak ertelendiği için olsa gerek hiç değilse dilsel alanda bir kurmaca düzen gerçekleştirmek üzere, bu yeni Türkçe akımına bağlanmış gibiydiler (Başkan, 2006: 242).

Dilde özleştirmeden yana olanlar türetilen bazı kelimelerin dil bilgisi kurallarına uymadığı için eleştirilmesine, katı kuralcılığa karşıdırlar. Tahsin Yücel, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirir:

> Bugün kitlenin "devrim" sözünü hangi anlamda kullandığına kulak asmadan "bu kelime "devir-"ten yapılmıştır, öyleyse inkılâp karşılığında kullanılamaz" demek kelimelerin nedensizliğini, saymacalığını yadsıyarak dilbilimin dışına çıkmaktır (Yücel, 1968: 90).

Korkmaz'ın ifadesiyle, bir sözün Türkçe sayılıp sayılmamasının ölçüsünün onun kökeni olmadığı, yaygın bir kanıdır. Ses yapısı, zevk ölçüsü, kullanılış biçimi, anlam bakımından dilin kendi ölçütlerine aykırı düşmemesi, o sözün dilde yerleşmiş ve herkes tarafından anlaşılır olup olmaması gibi ölçütler bu değerlendirmede önemlidir. Bir dilde yeni kelimeler dilin bünyesine uygun; ses, şekil ve anlamca doğru olarak türetilmelidir. Her dil gibi Türkçe de çeşitli dillerden kelime almış ve onlara kelime vermiştir. Dilimize bu yolla girmiş *akıl, aşk, bülbül, eser, hasta, hastane, hatır, kira, kiracı, kitap, kültür, mantı, sınır* gibi sözler dilin kendi potasında eritilip Türkçeye kazandırıldığı ve Türkçenin gelişmesini de engellemediği için bunları arı Türkçecilik anlayışı ile dilden atmak Türkçeye hiçbir şey kazandırmaz; aksine çeşitli yönlerden zarar verir (Korkmaz, 2002: 62). Bu bakımdan özleştirmecilerin aşırıya varan ve dilde kural tanımayan tutumları özellikle Türk dili uzmanları tarafından eleştirilmiştir.

2.1.3. Yaşayan Türkçeciler (Ilımlılar)

Dilde özleşmenin savunucularından Şemsettin Sami, Necip Asım, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin'in öncülüğünü yaptığı daha geniş bir taraftarı olan bu grup, diğer iki gruba göre ılımlı bir yol takip etmek gerektiğini savunur. Onlara göre dil doğal seyrinde gelişmelidir, diğer bir ifadeyle dilde evrimden yanadırlar. Her gelişmiş ve ileri kültür dili gibi Türkçenin de yüzde yüz saf olmasına imkân olmadığı, ihtiyaç hâlinde heves ve özentiye kaçmadan başka dillerle kelime alışverişinde bulunmanın gayet doğal olduğu, dilimizde Türkçe karşılığı bulunan yabancı kelimelerin elenmeye tâbi tutularak temizlenmesi gerektiği görüşünü paylaşırlar.

Dil reformuna mesafeli duran aydınların hemen hepsi eski eserlerin orijinalinden okunması gerektiği, bunun kültürlü ve aydın olmanın göstergesi olduğu noktasında birleşirler. Dilde özleştirmeye karşı çıkanlar; Yahya Kemal, Ömer Seyfettin, Peyami Safa gibi yazarların dilini sadeleştirmenin Türkçeye, Türk kültür ve düşünce hayatına büyük darbe vuracağını savunuyordu. Mehmet Kaplan, *Meydan* dergisinin 6 Şubat 1968 tarihli sayısında bu durumu şöyle açıklar:

> Bizim yüzyıllar boyunca vücûda gelmiş binlerce eserimiz vardır. Onlardan büyük bir kısmının dili eskimiştir. Dili eskimiştir diye onları yok mu farz edeceğiz? Fuzûlî, Bâkî, Nedim, Şeyh Gâlib bugün bile okuryazarların adlarını bildikleri fakat eserlerini okumadıkları şairlerdir. Hâlbuki onların şiirleri güzeldir. Benim kanaatime göre kültürlü her Türk, onların eserlerini, tadını, mânâsını kaybeden tercümelerinden değil, aslından okumalıdır. Yabancı dilleri öğrenmek için zahmete katlanıyoruz ve atalarımızın eserlerini anlamak için emek harcamıyoruz (Demir, 1968: 63).

Tahsin Banguoğlu, Necmettin Hacıeminoğlu, Faruk K. Timurtaş, Mehmet Kaplan başta olmak üzere Kubbealtı Akademi Mecmuası yazarlarının önemli bir kısmını bu gruba dâhil edebiliriz. Mehmet Kaplan 1950'lerde öz Türkçeciliğe şiddetle karşı çıkmıştır:

> Tasfiyecilik hareketi, Cumhuriyetten sonra öz Türkçecilik adı altında devlet otoritesi ve bazen para kuvveti sayesinde devam ettirilmiş ve mahdut bir çevreye mahsus olsa da bugüne kadar gelmiştir. Atatürk'ün Türk dilini ilmî bir surette tetkik için kurduğu Dil Kurumu, içinde barındırdığı birkaç hakikî âlim müstesna, filoloji ile hiçbir ilgisi olmayan birtakım heveskâr ve menfaatperestlerin elinde kalmış, onların itme ve kakmalarına göre yaşayan ve gelişen yazı ve konuşma dili

> ortasında acayip bir gemi hâlini muhafaza etmiştir. Öz Türkçe hareketini izah edebilecek tek âmil, öz Türkçecilerin gaye, cemiyet ve medeniyet görüşleridir. Öz Türkçe kullananların hemen hepsi tarihe ve dine karşı cephe almış kimselerdir. Kendi uydurma dünyaları içinde yaşayan ütopistler arasında solcu ve aşırı solcuların büyük bir çoğunluk teşkil etmesi şaşılacak bir hadise değildir (Kaplan, 1956: 667).

Hacıeminoğlu da Kaplan ile benzer görüşlere sahiptir[70]:

> Biz yeni kelimelerin ve özleştirmenin değil, aşırılığın ve uydurmacılığın karşısındayız. Ortak yazı dilinin yıllarca önce özleştiğine inanıyor, artık dile müdahale edilmemesini istiyoruz (Hacıeminoğlu, 1967: 57).

1980'lere gelindiğinde ise muhafazakâr aydınların çoğunun dil reformuyla türetilen kelimeleri desteklediği ve kullandığı görülmektedir.

> Uydurma da olsa yeni kelimeler îcâd edilmesinin zarurî olduğuna kaniîm. İhtisas erbabının onları ortak olarak kabul etmeleri şartı ile. Zîrâ bizim dünyada gelişen yeni ilimlere mutlak ihtiyacımız vardır (Kaplan, 1983: 9).

"Yaşayan Türkçe" tabiri, özleştirmeciler tarafından sınırının belli olmaması yüzünden eleştirilmiştir. Zira Osmanlıca kelimeleri kullanmayı daha çok tercih edenler de yaşayan Türkçeyi savunmaktadır. Belge'nin ifadesiyle, tasfiyecilerle muhafazakârların fikirleri açık ve kesin olduğu hâlde 'mutedil' (ılımlı) diyebileceğimiz bu gruptakiler ancak esasta birleşmişler, düşünce ve isteklerinin sınırını çizmemişlerdir. Kelime almak ve atmakta ölçüleri nedir, yabancı kurallar derken neyi kastetmektedirler, terimler için ne düşünüyorlar? Bütün bu konularda fikir birliği yapmış değillerdir. Bunun içindir ki, bir yandan tasfiyecilerin, öte yandan da muhafazakârların hücumuna uğramakta, bu yüzden çalışmalarına bir doğrultu verememektedirler (Belge, 1989: 2603).

Dilde özleşmeciliği savunan Mustafa Nermi[71] de *Yeni İstanbul*'un 15 Temmuz sayısında (1951) çıkan yazısında yaşayan Türkçe tabirini eleştirir:

> Yaşayan Türkçeden ne anladığımızı bilenler çok azdır. Türk ormanını balta nasıl tanınmayacak bir hale sokmuşsa, dilimizi de medrese ile yarım aydın o dereceye düşürmüştür. Yaşayan Türkçe

[70] Fahir İz ise dil reformunu savunarak "dil devrimini gereksiz bir müdahale, bir zorlama" olarak göstermek isteyenleri eleştirir. Bütün olarak değerlendirildiğinde yazı dili devriminin büyük bir başarı olduğunu, sağduyuyu zorlamadan buna karşı çıkılamayacağını belirtir (İz, 1983: 189).

[71] Genç Kalemler dergisinin önemli yazarlarındandır.

> iddiasıyla ortaya çıkanların ne demek istediklerini biliyoruz. Türkçe onlara göre nasıl yakarış dili olmamışsa bilim dili de olmamalıdır. Arap ve İran sözlüklerine sığınarak şahsiyetsiz yaşayan bir dil, nasıl yaşayan bir dil olabilir. Biz yüzyıllar boyunca benliğimizden pek çok şeyler kaybetmişizdir. Kala kala bir avuç sözümüz kalmıştır. Niçin eskinin büyüsünden kendimizi bir türlü kurtaramıyoruz? (Türk Dili, 1951: 52)

1957-1961 yılları arasında Türk Dil Kurumunda dil bilgisi uzmanı olarak çalışan Talat Tekin'in "Yaşayan Türkçe" eleştirisi ve dile müdahale edilmesi gerektiği yönündeki sözleri dikkat çekicidir:

> Yaşayan dili esas alalım; kabul. Peki, ama hangi yaşayan dili? "Yaşayan, konuşulan veya kullanılan demekse bugün bir değil, birçok Türkçeden bahsedilebilir. Gerçekten dilimiz nesil, öğrenim, kültür seviyesi hatta meslek ayrılıklarından ileri gelen bir çeşitlilik göstermektedir. Yaşayan Türkçe denilen hangi Türkçe veya kimlerin Türkçesidir? Medrese öğrenimi görmüş din ulemasının ayınlı gayınlı Türkçesi mi? *Darling'li, pliyz'li, tenkyu*'lu züppe aydınlar Türkçesi mi? Edebiyat-ı Cedide devrinde yetişmiş "muharrirîn-i kiram"ın mekale Türkçesi mi? *Maiyet*'i *mahiyet*, *resm-i kabul*'ü *resmî kabul* yapan *muktezî*'li, *mütevecciheh*'li radyo veya konuşur Türkçesi mi? Adliye Türkçesi mi? Maliye ve iktisatçılar Türkçesi mi? "Yaşayan dil" hangisi bunların? Yoksa yaşayan dil, bütün bu dil modalarından nasılsa uzak kalabilmiş halk Türkçesi mi? Ancak işte bu dil, halk Türkçesi, yukarıda saydığımız çeşitli Türkçelerin, sonra da yabancı dillerin etkisinden korunmaya şiddetle muhtaçtır. Bunun için de dile dokunmamak veya seyirci kalmak değil, karışmak yani "müdahale etmek" gerekmektedir (Tekin, 2005: 111).

Sınırı çok net olmamasına rağmen "ılımlılar"ın, dilin toplum tarafından benimsenip kabul görmesini ve bilimsel yöntemlerle ele alınması gerektiği konusunu diğer iki gruba göre daha fazla önemsediği söylenebilir. Ancak 1960'tan sonra taraflar keskinleşince makul bir noktada uzlaşmak mümkün olamamıştır. Başkan'ın ifadesiyle dil reformunu destekleyen çok sayıda "ılımlı" aydın, "tutucu" diye damgalanıp "karşı-devrimci" diye dışlanarak devrime yabancı bırakılmıştır (Başkan, 2006: 250). Aynı şekilde dilin özleşmesinden yana olan aydınlar da "sol propoganda yapmak" yahut "dinsiz" olmakla suçlanmış, dil konusundaki görüşlerine ideolojik nedenlerle muhalefet edilmiştir. Oysa Başkan'ın dediği gibi, ileride Batı'dan gelebilecek sözcük salgınına karşı çok geniş çapta bir güç birliği en başta sağlanabilirdi (Başkan, 2006: 250).

2.2. Dil Tartışmalarının Sebepleri

2.2.1. Lengüistik Açıdan Dil Tartışmaları

Tarihî süreç içinde dilde birtakım fonetik (ses bilgisi), morfolojik (şekil bilgisi), leksik (sözlük bilgisi) ve semantik (anlam bilgisi) değişimler olması doğaldır. Kelimelerin şekli, söylenişi ve anlamları zaman içinde değişerek yeni bir dil formu meydana getirebilir. Dili toplumun ve kültürün dışında ele alsak bile, dilin zaman içinde durmadan değiştiğini görürüz (Akarsu, 1998: 90). Ancak söz konusu değişim doğal olmayan yollardan da gerçekleşebilir. Bir dilde yeni kelimeler yapmak için en çok başvurulan yollardan biri kelime türetmedir. Bu yapılırken iki yol benimsenebilir: Birincisi dilin kelime türetme şartlarına uygun hareket etmek; diğeri yazı dilinde unutulmuş veya işlek olmayan ekler ya da "asılsız" denilen "uydurulan/yaratılan" eklere başvurmak. XX. yüzyıl Türkiye Türkçesinde bu iki yol da kullanılarak pek çok kelime türetilmiştir.

Aksan bu çalışmaları şöyle özetler (Aksan, 1198: 27):

1) Dilin bilinen kök ve eklerinden yeni sözcükler türetme

2) Yabancı kavramları karşılamak üzere, yerli sözcüklerin bir araya getirilmesiyle birleşik sözcükler ve tamlamalar oluşturma

3) Eski kaynaklarda geçen unutulmuş öğeleri alma, canlandırma

4) Dilin değişik lehçelerinden ve bölgesel ağızlardan alıntılara gitme

Dolayısıyla XX. yüzyıl Türkiye Türkçesinde lengüistik tartışmaların odağını çeşitli dilbilimsel verilerin birbirine karşıt olarak belirmesiyle ortaya çıkan dil bilgici, dil bilimci ayrımı oluşturmaktadır. Örneğin İmer, dilde değişimin doğal olarak meydana geldiğini belirtir ancak buna ek olarak bir de "gelişme" kavramından söz eder. Dilde yeni kavramların ortaya çıkmasıyla dilin söz varlığındaki değişimleri, eskilerin yok olmasını, yerli ve yabancı yeni öğeler ile yeni türetmelerin ortaya çıkmasını 'dilde gelişme' olarak ifade eder (İmer, 1976, 12).

İmer'in kelime türetirken yerli öğeleri kullanmak gerektiği yolundaki uyarısı önemlidir. Eğer dil reformu sırasında herhangi bir kavramın anlatımında, onu karşılayacak kelime dilde bulunamıyor ve türetilemiyorsa yabancı dildeki anlamının etkisi altında yerli dil öğeleriyle çevirme işi yapılabilir. Bu yöntem her ne kadar yerli

dil öğelerinin kullanımını sağlamaktaysa da çok başvurulduğunda dilin kendi anlatım özelliklerinden uzaklaşmasına yol açabileceği düşünülmeli ve zorda kalmadıkça başvurulmamalıdır. Çünkü her ulusun kavramları adlandırışındaki tutum, kimi benzerlikler olmasına karşın genel olarak değişiktir (İmer, 1976: 57).

Korkmaz ise bu durumu 'evrim' ve 'devrim' terimleriyle karşılar. *Evrim* (tekâmül), dilin yüzyıllar boyunca kendi kendine değişmesi, *devrim* (inkılâp) ise dilin kısa sürede insan eli ile değiştirilip geliştirilmesi olarak tanımlanır (Korkmaz, 1995: 638).

İmer ve Korkmaz, Türk Dil Reformu'nu doğrudan doğruya dilin gelişmesi konusuyla ilgili görürken Korkmaz, uygulamadaki tasfiyeci (devrimci) yöntemi eleştirir. Ancak ona göre dil reformu tıpkı öteki devrimlerde olduğu gibi, millî ve sosyal ihtiyaçlardan doğmuş bir atılımdır ve tarihî bir gereğin ifadesidir (Korkmaz, 1995: 640). Korkmaz'a göre bilimci yöntemle devrimci yönetimin en çok çeliştiği nokta, türetme kelimelerde kendini gösterir. Bilimci yöntem köklerle eklerin birleştirilmesi yolu ile türetilen yeni kelimelerde, kök ile ses arasındaki ses bağlantısı, şekil yapısı ve anlam-görev uyuşması bakımından dilin yapı ve işleyiş ölçülerine sıkı sıkıya bağlı kalınmasını gerekli bulur. Devrimci yöntem ise bu konuda hiç duyarlı değildir. Aksine, yer yer dilin yapı ve işleyişini zedeleyici bir yol takip etmektedir:

> Yaşayan dildeki *–ıntı* eki, bir fiilden "küçüklük, bozukluk, sevimsizlik, istenmezlik" anlamları veren *akıntı, kırıntı, süprüntü, döküntü, yığıntı, silkinti, tiksinti* gibi kelimeler türetirken bu eki "hayat" gibi her yaşayan varlık için kutsal bir değer olan bir kavramın karşılanmasında kullanarak *yaşama, yaşayış, yaşam* gibi karşılıklar yerine *yaşantı* gibi bir türetmeye gidiş, kelimenin semantik yapısı bakımından elbette bir yanlışlık-doğruluk tartışmasına yol açar. *Yakıt, geçit, ölçüt, soyut* gibi doğru kuruluşlar karşısında *karşıt, somut* gibi; *bilge, kavurga* yanında *imge, indirgemek*; *yığın, tütün* yanında *düşün* gibi garip örneklerin yer almış olması elbette bu yöntem aksaklığının doğurduğu sonuçlardır (Korkmaz, 1995: 723).

Korkmaz'ın ifadesiyle dilde kuralsızlık ve yöntemsizliğin temel prensip olarak kabul edilip sonra da kelimelerin tutunma şansına dayanılarak bunların savunmasını yapmak bilimsel anlayışla örtüşmemektedir:

> Dilde devrimci görüş anlayışı ile ortaya atılan sözlerin çoğunda sistemlilik yerine sistemsizlik yer almıştır. *Bağlantı* yerine *bağıntı*, *baskı* yerine *bası*, *düşünce, fikir* yerine *düşün*; *eser*, *kitap, araştırma* yerine *yapıt*, *ruhi*, *ruhsal* yerine *tinsel*; *yaban*, *yabancı* yerine *yabanıl* sözlerini kullanmaktan çekinmemişlerdir. "Devrimci görüş kuralların tutsağı olmaz" ilkesine bağlanarak bir süre kuralsızlığı kurallaştırmaya çalışmışlardır. Dilin yapı ve işleyiş özellikleri ile bağdaşmayan bu tutum, toplum bireyleri arasında bir ayrım yaratma tehlikesi de doğurmuştur (Korkmaz, 2002: 62).

Dilin kendi yapı ve işleyiş özelliklerine ters düşen kelime ve ifadeler yoğunlaştıkça dil ile onu konuşan fertler arasındaki sosyal akrabalık bağı gevşemekte, dolayısıyla dil ile düşünce arasındaki bağ da kopmaya başlamaktadır. Çünkü dile sürülen kelimeler zorlama yoluyla ve çeşitli yayın araçlarıyla kullanılarak bir gün nasıl olsa tutunur (Korkmaz, 1985: 27-30).

Dil bilimini yalnızca geçerli olgular, geçerli biçimler ilgilendirmekte; bu geçerliliği de kullanım sağlamaktadır. Buna göre dil kullanımında doğruluk ya da yanlışlık, doğallık ya da yapmacıklık yargısı mümkün değildir (Yücel, 1968: 91)[72]. Bu tanıma göre, özenti ve yapmacıklık sayılarak uydurma olarak nitelenen "-sal, -sel" eklerinin yavaş yavaş büyük bir çoğunluk tarafından benimsenmesi ile "-î" ekinin yerini alması, en az bu yabancı ek kadar işlek olarak belirmesi dil bilimciler tarafından doğal karşılanmaktadır:

> Birtakım normatif gramerciler "-sal, sel" eklerinin varlığını inkâr edip bunları kullananları âdeta suçlarken, dilbilimci söz konusu eklerin, gramercilerin çoğu reddetse de bugünkü Türkçede çok işlek olduğunu, bugün kullanılan dilin bütün gramer ve sözlüklerden çok daha önemli bir tanık olduğunu açıklar. "Siyasal"ı "yanlışların en büyüğü" diye yeren gramercilere, kelimedeki bir öğenin Arapçaya, bir öğenin de Türkçeye ya da başka bir kaynağa bağlanmasının çağdaş dil sistemi bakımından hiçbir önemi olmadığını belirtir dilbilimci; kökenleri bakımından melez (hybrid) kelimelere her dilde rastlandığını açıklar. (Örneğin Fransızca "automobile" kelimesinin "auto" bölümü Yunancaya, "mobile" bölümü Latinceye bağlanır; "bicyclette" kelimesi tarihsel yönden üç öğeli melez bir biçimdir; "bi" Latinceye, "cycle" Yunancaya bağlanır, "(e)tte" ise Fransızca bir ektir. Bu durumda devrimcilerin karşısına "Başka dillerden kelime almak bir dil için kusur değildir. Kötü olan başka dillerden geçme gramer şekilleridir." gibi bir savla dikildikten sonra "-î" ekini

[72] Örneğin köken bilimsel (etimolojik) bir yanlışlıktan söz etmek, anlam bilimini yadsımak olur (Yücel, 1968: 91).

> savunmaya kalkmak, mantıksal bir çelişki olarak belirir (Yücel, 1968: 91).

Yaşayan Türkçeciler tarafından dil kurallarına uyulmadan türetildiği[73] söylenen kelimeler şöyle sıralanabilir[74]:

1. Dil akrabalığı iddiası ve yakıştırma yoluyla yabancı dillerden kopya edilen kelimeler: **belleten** < Fr. *bulletin*, **boyut** < Ar. *bu'ud*, **egemen** < Yun. *hêgemôn*, **genel** < Lat. *generalis*, **imge** < Fr. *image*, **kent** < Soğ. *kent*, **kutsal** < Ar. *kutsî*, **okul** < Fr. *école*/ Lat. *schola*, **onur**[75] < Fr. *honneur*, **saptamak** < Ar. *sabt*, *tespit etmek*, **tanrıça** < Sır./Hır. *kraliçe*, *çariçe, imparatoriçe* vs.

Aksan, bu kelimeleri "Tartışılan Sözcükler" adlı çalışmasında savunur. Örneğin Güneş-Dil Teorisi'nin ortaya atıldığı dönemde türetilen *belleten* için şunları söyler:

> Bu sözcük dilimize Fransızcadan gelen bültenin (Fr. Bulletin) etkisiyle, daha doğrusu, onu Türkçeleştirme amacıyla türetilmiştir. Ancak türetme, Türkçenin kurallarına uygundur (belle-, bellet-, belleten). Ayrıca dile, yeni bir kavramı karşılayan, yeni bir sözcük kazandırılmış olmaktadır. "Belleten"i "bülten"in bozulmuş biçimi değil, yeni bir sözcük saymak gerekir. (Aksan, 1976: 25).

Bizzat Atatürk tarafından türetilen *boyut*'un Arapça *bu'ud*'dan değil *boy*'dan türetilmiş yeni bir öğe olduğunu söyleyen Aksan, isim köküne gelen –t'nin çok seyrek de olsa görüldüğünü[76], *anıt, yakıt, taşıt*, *somut, eşit* gibi yeni kelimelerin de aynı yolla dile çabucak yerleştiğini belirtir (Aksan, 1976: 25-26).

Aksan, 1935'te Cep Kılavuzu'nda önerilen *egemen*'nin eski metinlerde *igä* şeklinde geçen *ege*'ye eklenen -men/-man ekiyle türetildiğini belirtir ve kelimenin benimsenmesinde ses uyumunun önemine dikkat çeker (1976: 28). *Genel*'in türetilişi

---

[73] Dil Kurumu *üretme* değil, *türetme* demekte, Kurumun aleyhtarları bunun yerine *uydurma*yı tercih ederek öz Türkçe yerine *uydurukça* veya *Kurumca* kelimelerini kullanmaktadır.

[74] Banguoğlu, T. (1973), *Uydurma Kelimeler Sözlüğü*, Kubbealtı Akademi Mecmuası, S 2, s. 21.; Timurtaş'ın *Uydurma Kelimeler Sözlüğü* için bk. (Özkan, 1996: 435-477); Timurtaş, F. K. (1979), *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Umur Kitapçılık.

[75] Timurtaş çok tartışılan "şeref" yerine türetilen ve "kibir, vakar, gurur" anlamında kullanılan "onur" için şunları söyler: "Şeref"imizden memnunuz. Ona dil uzatılması "onur"umuza dokunmaktadır. Çünkü biz izzetinefis sahibi, haysiyetli, şerefine düşkün bir milletiz. Hem onurlu hem şerefliyiz. Yalnız onurlu değiliz. Şeref kelimesi devam etmeli. Onur da halkın verdiği mânâ çerçevesinde kullanılmalıdır." Bk. *Yaşayan Türkçemiz 2*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 66-67.

[76] Yaşıt, kurut "kurutulmuş yoğurt" gibi. Bk. (Aksan, 1976: 26).

ise *yaş*'tan *yeşil*'in *göz*'den *gözel*'in, *çiğ*'den *çiğel*'in türetilmesinde olduğu gibi -l ekiyle sağlanmıştır (Aksan, 1976: 32).

Aksan'a göre ilk kez Cep Kılavuzu'nda geçen *saptamak* kelimesi "saplamak" biçiminde önerilmiş olsaydı bu kadar eleştirilmeyecekti (1976: 48). *Onur* da yabancı kaynaklı bile olsa Türkçenin ses dizgesine uygun olduğu ve dile yerleştiği için Aksan tarafından müdafaa edilen sözcükler arasındadır (1976: 42).

İmge'nin eleştirilen yönü ise daha çok -ga/-ge ekidir. Bilindiği gibi bu ek fiilden isim türetir: *süpürge, kavurga, yonga* gibi. Dil reformundan sonra türetilen *duyarga, sömürge, gösterge, değiştirge* gibi sözcüklerin tersine *imge* addan türetilmiştir. Aksan, *özge* ve *başka*'nın varlığı ile *genelge*'nin çabucak tutunduğunu, bu sebeple -ga/-ge ekinin ad köklerinden türetmeye de yararlı ve yeterli olduğunu belirtir (1976: 36).

2. İşlek olmayan eklerle yapılmış kelimeler: *demeç*[77], *evren, görev, gösterge, işlev, koşul*, *kurul, kurultay, ödev, söylev*, *türev* vb.

Özleştimeciler bu kelimeleri de müdafaa etmiştir. Örneğin Aksan'ın ifadesiyle Kutadgu Bilig ve Yunus Emre Divânı'nda "kâinat" anlamında kullanılan *evren*, dil reformundan sonra yeniden canlandırılırken "kâinat" anlamındaki kullanımı esas alınmıştır. Clauson, Kutadgu Bilig'de geçen kullanımlara dayanarak sözcüğün *evir*mek 'çevirmek'ten türetilmiş olabileceği üzerinde durur (Aksan, 1976: 30).

Aksan'a göre, 1935'te önerilen *tekil, çoğul* ile sonradan türetilen *adıl, buzul, eril, dişil, gizil, kumul, tortul, yabanıl* örneklerinden farklı olarak Ataç'ın yeni kelimelerinden olan ve Arapça "şart"ı karşılayan *koşul*, tıpkı *kurul* ve *okul* gibi fiil

[77] Cep Kılavuzu'nda "beyanat" anlamındaki kelime için "diyev" karşılığı önerilmiş, ancak sonradan "demeç" türetilmiştir. "–mAç" eki işlek olmayan fiilden isim yapım ekidir. *Bula-maç, bazla-maç, yırt-maç, çığırt-maç* gibi. Dil reformuyla ek, işlev değişikliğine uğrayarak bazı araç adlarının ve yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesi için de kullanılmıştır: *almaç* "ahize, reseptör", *emmeç* "aspiratör", *soğutmaç* "soğutucu alet" gibi. Bk. Korkmaz, Z. (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, s.94-95; "demeç" için bk. Karaağaç, G, (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, s. 296. Timurtaş'ın *Yeni Kelimeler Sözlüğü*'nde (1979), "yanlış ve uydurma" kelimeler arasında gösterilmiştir. (s. 83)

köküne dayanmaktadır. Aksan, Divân'da ve Kutadgu Bilig'de geçen *tükel,* aynı yerlerde görülen "gafil" anlamındaki *usa*l, *çap*mak kökünden *çapul*, *çat*mak'tan çatal gibi Türkçede eylemden ad türeten *-l* ekiyle kurulmuş örneklere sık olmamakla birlikte rastlandığını belirtir. *Şart koşmak* karşılığında *koşul koşmak* denmesi gerektiğinde ise aynı kökü yinelemenin bazılarınca eleştirildiğini ancak *yemek yemek, dikiş dikmek, ekin ekmek* gibi örneklerde de benzer yinelemenin olduğunu, bu deyim yerine rahatlıkla *koşul öne sürmek, koşuluna bağlamak* da denilebileceğini söyler (Aksan, 1976: 38).

1935'te hazırlanan Cep Kılavuzu'nda Türkiye Türkçesinde pek görülmeyen fiilden isim yapan [-v] ekiyle türetilmiş *söylev, sınav, ödev* ve *işlev* sözcüklerinin bulunduğu görülür. Bugün dilde yerleşmiş bulunan *türev* ve *görev*in ise kılavuzda olmadığı, bunların daha sonra oluşturularak dile yerleştiği anlaşılmaktadır (Aksan, 2007: 79). İşlek olmamakla eleştirilen bu ek, Türk lehçelerinde yaşamaktadır.

Diğer işlek olmayan eklerle türetilen kelimeler şöyle sıralanabilir:

- **-sAl/-Al eki**[78]: *Güzel, kumsal, uysal, yeşil* gibi sözcüklerde bulunan bu ekler, dil reformundan sonra Batı dillerinin de etkisiyle işleklik kazanmış en tartışmalı eklerdendir. Aynı zamanda Arapçadan gelen *nispet î*'si yerine de kullanılması ekin hızla yayılmasına yol açmıştır: *anıt-sal < abidevî, biçim-sel < şeklî, eleştir-el < tenkidî, yaşam-sal < hayatî, yer-el < mahallî, yüzey-sel < sathî* vb.

Ahmet Temir, Oğuz Türkçesinde mevcut olmayan bu ekin *-sıl/-sil* şeklinde Kıpçak-Tatar lehçesinde mevcut olduğunu ve Arapça imla ile yanlış yazılıp okunarak Türkiye Türkçesinde *-sal/-sel* şekline sokulduğunu belirtir. Türkçeyi Avrupa dillerine benzetme gayretinde olanlar tarafından ise ekin umumileştirildiği kanaatindedir (Temir, 1996: 6).

[78] Ayrıca bk. Röhrborn, K. (1987), *Prinzipien und Methoden der Sprachplanung in der kemalistischen Türkei*, Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, vol. 137, n. 2, pp. 332-356; Banguoğlu, T. (1987), *Nispet Sıfatları ve -sel, -sal*, Dil Bahisleri, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, s. 264-277, Korkmaz, Z. (1995), *Türkçede –l Eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül; -sal/-sel) I-II*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, TDK Yayınları, s. 133-144.

Geoffrey Lewis de, *-sAl* ekini eleştirerek Türkçenin kelime üretme koşullarına aykırı olan eklerle yapılan türetmelerin entelektüellerin dili ile halkın dilini birbirinden uzaklaştırdığını söyler:

> O zamanlar 'psikolojik rahatsızlığı' anlatmak için "ruh hastalığı" diyeceğiniz bir zamandı. Şimdilerde ise eğer 'psikolojik rahatsızlık' tamlamasını tercih etmiyorsanız 'ruhsal hastalık' diyorsunuzdur. -sel/-sal ekinin kullanımı Batı Avrupa dillerinden yapılan tercümeleri hızlandırabilir, fakat bu Türkçenin tabiatına aykırıdır ve modern yazılı üretimin üslûbunu özellikle teknik konularda etkilemiştir. Bir zamanların 'edebiyat tenkidi' önce 'edebiyat eleştirisi'ne dönüştü ve sonra da 'yazın eleştirisi' oldu. Bazı yazarlar, İngilizce 'literary criticism'in doğrudan bir çevirisi olan 'yazınsal eleştiri'den bahsederler, fakat bu okuryazar bir Türk için 'edebiyat eleştirisi' değil 'edebî' olan eleştiri anlamını taşır.
>
> (…) Dolayısıyla beğenelim veya beğenmeyelim, Türkçe artık bu ekle birleşerek entelektüellerin ve halkın dilini birbirinden giderek daha çok uzaklaştırmaktadır. Sosyal antropologlar ve yazarlar parlak yüzlü dergilerde 'kırlık kesim'deki hayattan *kırsal yaşantı* diye söz ederken, köylüler 'kır hayatı' demeyi tercih etmektedir (Lewis, 2001: 143).

Fahir İz'in de belirttiği gibi, Türkçe düşünürsek *tarımsal ilaç* yerine *tarım ilacı, şiirsel sanat* yerine *şiir sanatı, parasal sorun* yerine *para sorunu* deriz; ancak bazı durumlarda bu eke ihtiyaç (İz'in tabiriyle 'gerekseme') duyulmaktadır: *sinirsel nefes darlığı, tanrısal komedi* vs. (Lewis, 2007: 142)[79].

- **-AnAk eki:** Yazı dilimizde az işlek olan bu ek Anadolu ağızlarında birkaç örnekte görülür: *ekenek, doğanak, bezenek, gözenek, görenek, değnek (değenek), olanak, sağanak* gibi.

Aksan, bu örnekler var olduğu için *olanak* ve *seçenek*'in çabuk benimsendiğini belirtir (Aksan, 1976: 59). Korkmaz'a göre ise imkâna karışılık olarak türetilen *olanak* ve rapora karşılık olan *yazanak* örneklerinde yer ve alet adları türeten -AnAk ekinin görevi ve anlam inceliği dikkate alınmamış, "kendiliğinden olagelmişlik" ve "kendiliğinden yazılagelmişlik" anlamı içermediği için dilin mantığına ters düşerek uydurma vasfı ağır basmıştır (Korkmaz, 1980: 61).

- **-mAn eki:** Banguoğlu'nun Germen dilleriyle ilişkilendirdiği *-man, -men* eki, *"azman, göçmen, şişman"* örneklerinde görüldüğü gibi Türkçede işlek

[79] Bk. İz, F. (1984), *Hepimizin Türkçesi*, Ankara, 13 s.

olmayan yapım eklerinden biridir. Ancak özleştirmecilerin çabalarıyla bugün söz konusu ek "uzman" kelimesinin tutmasından sonra yaygınlık kazanmıştır: *çevirmen, danışman, denetmen, eğitmen, eleştirmen, gözetmen, katman, okutman, öğretmen, sayman, seçmen, yazman, yönetmen* vs[80].

- **-CIl eki:** *akçıl, balıkçıl, bencil, bütüncül, evcil, kırçıl, otçul,* vs.
- **-DAş eki:** *anlamdaş, çağdaş, işteş, sesteş, oydaş, özdeş, paydaş, yurttaş* vs.
  -DAş eki dil reformuyla işleklik kazanan eklerdendir. Örneğin Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu *yekdil* kelimesinin karşılığı olarak *gönüldeş*i vermektedir (s. 363).

3. Dilin kelime üretim şartlarına aykırı kelimeler: *amaç*[81], *anlak*[82], *araç, bağımsız*[83], *bayan*[84], *bellek, bulunç*[85], *çoğunluk, dikey, dizge, düşün, eleştiri*[86], *gereç, gereksinme*, *ilginç, ilke, indirgemek, kurul, ortam, örgüt, örneğin*, *öykü*[87], *özet, özgür*, ö*zne, toplum, uygarlık, uyruk, yapay, yapıt*[88], *yasal, yatay*, *yöntem, yörünge* gibi.

---

[80] Ayrıca Bk. Atalay, B. (1940), *Türkçemizde Men-Man*, TDK Yayınları, 55 s.

[81] Kelimenin Farsçadan alındığı şeklinde görüşler varsa da (Bk. Radloff, Clauson ve Räsänen sözlükleri) Aksan, XI. yüzyılda DLT'de türevleri geçen sözcüğün Türkçe bir öğe sayılmasının yanlış olmayacağını söyler (Aksan, 1976: 24).

[82] Güncel Türkçe Sözlük'te "zekâ" anlamı verilse de bugün için kullanım sıklığı çok düşük kelimelerdendir.

[83] "bağ" ismine fiilden isim yapım eki olan "-m" ekinin getirilmesi tartışma konusu olmuştur. Bağımsız kelimesinin tutunması ise dil biliminde aldatıcı analoji yoluyla "bakımsız"a benzemesiyle açıklanır.

[84] Bu yeniliğin amacı ismi takip eden *Bey* ve *Hanım* unvanlarını, Batı dillerinde olduğu gibi isimden önce gelen unvanlarla değiştirmekti. Soyadı Kanunu ile birlikte çıkarılan "bay" ve "bayan" sözleri 1960'lardan itibaren yerini eski şekilleri olan "bey" ve "hanım"a bırakmıştır. Bugün bu iki kelimenin (bay/bayan) hitaplarda sınırlı bir kullanım alanı vardır. 'Bayan' kelimesinin niçin 'bay'ın dişil muadili olarak seçildiğinin sebebi ise belli değildir.

[85] Vicdan kelimesi Arapçada "bulmak" anlamına geldiğinden özleştirmeciler doğrudan tercüme yoluyla "vicdan" yerine "bulunç"u önermişlerdir.

[86] Emin Özdemir "*eleştir-"* fiilinin "-ş" işteşlik ekiyle yapılmadığını tıpkı *araştırmak, soruşturmak, veriştirmek* fiillerinde olduğu gibi *"-ş-tir*" ekiyle türetildiğini belirtir. Bk. Özdemir, E. (1969), *Olaylar Gerçekler- Eleştiri Sözcüğü Üzerine*, Türk Dili, Ağustos, Sayı: 215, s. 675-676). Ayrıca bk. (Aksan, 1976: 29)

[87] *Hikâye* karşılığı olarak türetilen *öykü* kelimesi de uydurma kelimelerin tipik bir örneği olarak kabul edilir. Zira Türkçenin tarihi devirlerinde ve lehçelerinde böyle bir kelime yoktur. Türkçede -kü ve –ü ekleri bulunmakla birlikte *öy-* veya *öyle-* fiilleri bulunmadığı için *öykü* kelimesi ek bakımından değil kök bakımından yanlış kabul edilir (Timurtaş, 1979: 30-31).

[88] Bu kelime daha çok anlam açısından eleştirilmiştir. Kimi yazarlar *yapmak* kelimesinde "eser meydana getirmek" anlamının olmadığını söyler. Timurtaş, fiile gelerek araç ve yer bildiren isimler yapan -t ekiyle türetilen bu kelimenin "eser" karşılığı değil de "inşa etmek, bina etmek" anlamında Fransızcadan gelen "şantiye" yerine kullanılabileceğini söyler (Timurtaş, 1979: 54). Aksan ise *yapıt*'ın *eser* karşılığında kullanılabileceğini savunur (Aksan, 1976: 54).

Her fırsatta eleştirilen *ilginç* kelimesinin de özleştirmeciler tarafından örnekseme (analoji) yoluyla türetildiği görülmektedir: *sevinç, usanç, kazanç, inanç, gülünç, iğrenç, ödünç, kıskanç, basınç, direnç, kıvanç* vs. Yalnız fiillere getirilerek isim yapılan +nç eki bu örnekte tutunmuştur, ancak Şinasi Tekin "kapı+nç", "düşünce+nç" gibi yeni türetmeler yapılmadıkça "ilginç"in tutunmuş olmasının bir şey ifade etmeyeceğini söyler (Tekin, 1966: 11-14). Aksan ise bu kelimenin benimsenip yayılmasında Anadolu ağızlarında yaşayan *ilgeç, ilgi, ilinti, ilgenmek, ilgendirmek, ilgeşük* gibi kelimeler ile yazı dilimize yerleşen *ilgili, ilgisiz, ilgisizlik, ilgilenmek, ilgilendirmek* gibi türevlerinin, bir yandan da *ilginç*'in kısalığı dolayısıyla sağladığı söyleyiş kolaylığının etkili olduğu kanısındadır (Aksan, 1976: 35).

Çok tartışılan *örneğin* kelimesinin çağdaş Türk lehçelerinde de bulunduğunu söyleyen Semih Tezcan, *örneğin* türetmesindeki *+in* ekinin dilimizde "ile" anlamını veren eskicil (arkaik) bir araç durum eki (örnekle) olduğunu belirtir:

> *Örnek* ve bundan türetilen *örneğin* sözcüklerinin Ermenice olduğu yazılarak bu sözcüklere ve bunları kullananlara düşmanca duygular uyandırılmaya çalışılmıştır. Oysa bunların Ermenice olduğu savı tümüyle yanlıştır. Budagov, 1869 yılında yayımlanan Türk-Tatar Boylarının Karşılaştırılmalı Sözlüğü başlıklı Rusça yapıtında "örnek"i Ermenice "orinak"la karşılaştırmıştı. Vambery ise 1878'de yayımlanan Türkçe Köken Bilgisi Sözlüğü'nde bu sözcüğü Türkçe *kör-, gör-* eylemine bağlamıştır. Prof. Dr. Hasan Eren de bu son görüşü paylaşan bir yazı yayımlamıştır. Başka araştırıcılar ise "örnek"in doğrudan doğruya *ör-* köküne bağlanabileceği kanısındadırlar, bu bana da daha doğru görünmektedir. Keresteciyan'ın 1912'de yayımlanmış Türkçe Köken Bilgisi Sözlüğü'nde herhâlde Budagov'dan alınarak sözcüğün Ermenice olduğu yazılmış, daha sonra Peyami Safa'nın bu yanlış bilgiyi aktarmasıyla bu sanı yayılmış, daha doğrusu dil devrimini kötülemek için ağızlarda sakız gibi çiğnenmeye başlamıştır (Tezcan, 1981: 147-148).

Tezcan *gereksinme* kelimesini de savunur ve kimi yazarların bu eylemin yanlış türetilmiş olduğunu; çünkü adlardan eylem yapan bir +sın/+sin eki bulunmadığını ileri sürmelerini bilgisizlik olarak yorumlar. Bu ekin eski ve yeni Türk dillerinde bulunduğunu, yazı dilimizdeki *yüksünmek* yanında Anadolu ağızlarında da *azsınmak* "az görmek", *ıraksınmak* "uzak saymak", *yemsinmek* "yemle aldanmak" gibi örnekler bulunduğunu söyler (Tezcan, 1981: 147).

Emin Özdemir, "hür" sözcüğünün yerine, *öz* "ben" adıyla *gür* "bol, güçlü" sıfatının birleştirilmesi yoluyla "özgür" kelimesinin türetildiğini belirtir ve "-lük" isimden isim yapım ekiyle türetilen *özgürlük*'ün de *hürriyet*'in yerini alabileceğini söyler. Aynı anlayışla türetilen diğer kelimeler şöyledir: *özerk, özerklik, özveri, özdirenç* vb. (Demir, 1968: 64-65). Ancak muhafazakârların *bağımsız* ve *özgürlük* kelimelerine yönelttikleri eleştiri, bu kelimelerin yanlış oluşturulmasından ziyade duygu muhtevasına sahip olmadıkları temelindedir. Bu konuda Lewis'in yorumu ise abartılı olmakla birlikte dikkat çekicidir:

> "Sayısız Türk, *hürriyet* ve *istiklâl* için dövüştü ve öldü", demektedirler; "Şimdi ne kadarı *özgürlük* ve *bağımsızlık* için savaşmaya hazırdır!" Bu tumturaklı soruya verilecek bir cevap şudur: 1950'li yıllarda yetişenler için *Hürriyet* bir günlük gazetenin, Beyazıt'taki meydanın, *İstiklal* ise Beyoğlu'ndaki bir caddenin ismidir. *Freedom* ve *independence* İngilizce konuşanlar için ne ifade ediyorsa *özgürlük* ve *bağımsızlık* da onların çoğunluğu için aynı şeyi ifade etmektedir. Şüphesiz onlar da ihtiyaç duyulduğunda dövüşmek ve ölmek için hazırdır. Fakat dil reformunu bütünüyle müzakere ederlerse ondan daha trajik başka bir şey görmeyeceklerdir (Lewis, 2007: 211)[89].

Güney ve *kuzey* kelimelerinde görülen ve isimden isim yapan [-(e)y] ekinin fiil köklerine getirilerek *düşey, yatay, dikey, deney, olay* gibi türetmelerin yapılması eleştirilmiş, daha sonra bunlara isim kökünden türeyen *eşey* ve *açıortay* gibi örnekler de eklenmiştir (Aksan, 2007: 80).

4. Türkçenin birleşme kalıplarına aykırı birleşik kelimeler: *arsıulusal eşgüdüm, erbaş, denizbank, toplumbilim, özerk; bekleme yapmak, park yapmak* gibi.

Örneğin *beynelmilel, international* karşılığı olarak uydurulan "arsıulusal" kelimesi "arası" kelimesindeki "a" ünlüsünün keyfî olarak düşürülmesi suretiyle türetilmiştir. Türkçede orta hece ünlüsünün düştüğü örnekler vardır: *alnı, burnu, burda* vb. Ama "arası" yapısında olan kelimelerde (*orası, burası, şurası* vb.) böyle bir düşme olmaz. "Arası" kelimesi ancak bir ismin sonuna gelebildiğinden (*şehirler arası, milletler arası* vb.) bu kelime Türkçenin söz dizimi kurallarına da aykırıdır.

---

[89] Orhan Seyfi Orhon da "hürriyet" kelimesinin dilden çıkarılmak istenmesine karşıdır. Tıpkı *Cumhuriyet, hüküm, hâkim* gibi *hürriyet*in de yaşaması gerektiğini, "hürriyet"i atıp "özgürlük"ü almakla "hürriyet"in yok edileceğini söylemiştir (Orhon, 1966: 139).

Resmî dilde yıllarca kullanılan bu uydurma kelime şimdi yalnız Türk Dil Kurumu sözlüğünde kalmıştır (Tekin: 205: 240).

Besim Atalay, 1940 yılında basılan *Bir Doçentin Türkçe Okutuşu ve Münakaşalarımız* adlı kitapçıkta Tahsin Banguoğlu'nun itiraz ettiği "başkan, anlam, okul" kelimelerini müdafaa ederek bunların Türkçe eklerden türetildiğini söylemiştir[90]. *Anlam* kelimesinin tıpkı *bağlam, sağlam, özlem* gibi ismin sonuna *"-la-m"* eki getirilerek yapıldığını; *okul* kelimesinin de *avmak*'tan *avul*, *ağıl*, *yetmek*'ten *yetül* ve *kumluk* anlamına gelen *kumul* örneklerinde olduğu gibi, isim ve fiil köklerine getirilen ve mekân ismi yapan *l* ekiyle oluşturulduğunu söylemiştir. Banguoğlu'nun -gAn ekinin isme gelmediği eleştirisi üzerine ise Atalay, *yelken, irken, gürgen, sütlügen*[91] dışında DLT'den *kumgan*[92] ve *arpagan*[93] örneklerini vermiştir (Atalay, 1940: 24-27, 40).

Bir diğer tartışma konusu, kelimelerin orijinallerine uygun telaffuzu meselesidir. Örneğin "dâvâ"yı "dava" şeklinde kısa ünlülü söylemek yaşayan Türkçecilere göre Türkçenin ahengini bozar. Özleştirmeciler tarafından *âdem → adam, faide → fayda, müdir → müdür, hevâ → hava, doctour → doktor, zaîf → zayıf* gibi pek çok örnekte görüldüğü üzere Arapça söyleyişin Türkçe söyleyişe uydurulduğu, böylece Türkçenin telaffuz ve ahenginin korunduğu belirtilir. Yaşayan Türkçeciler de bu türlü alıntı kelimelerin Türkçenin ses ve şekil yapısına uydurulmasını destekler, hatta *şevk, zevk* kelimelerindeki kalın k'li telaffuza da karşı çıkarlar; ancak uzun ünlülü *dâvâ* gibi kelimelerin, kısa ünlülü söylenişini benimsemez ve eleştirirler. Bu noktada dil kullanımında alışkanlıkların da belirleyici olduğu söylenebilir.

---

[90] Zeynep Korkmaz, bu türden meslekî tartışmaların, Osmanlı kültürüyle yetişmiş hocalarla Batı yöntemleri ile yetişmiş hocalar arasında zaman zaman görüldüğünü belirtir (Korkmaz, 2002: 496).

[91] Koparıldığında süt gibi suyu akan ot. (Bk. a.g.e., s. 25). Ancak Atalay'ın "sütlügen" örneğindeki "gen" eki "sütle-" fiiline gelmiş olmalıdır. Tuncer Gülensoy'un "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü"nde ağızlarda "sütligen, sütliyen, sütlügen, sütlü ot, sütlüvan" şekilleri kaydedilen *sütleğen* için ayrıca bk. Güncel Türkçe Sözlük.

[92] DLT'de "kova, ibrik, güğüm, gül suyu şişesi" anlamları kaydedilmiştir. Bk. Divânü Lugât-it-Türk (Dizin), C 4, TDK Yayınları, s. 377.

[93] DLT'de "arpaya benzer başağı, evini bulunmayan bir bitki" anlamları kaydedilmiştir. Bk. Divânü Lugât-it-Türk (Dizin), C 4, TDK Yayınları, s. 36.

Dil tartışmalarının bir başka boyutu, dil bilimi (lengüistik) bakımından geçerliliği olmayan "kulağa hoş gelmeme" konusudur. Ortaya atıldığı ilk dönem kulağa hoş gelmediği söylenen pek çok kelimenin bugün benimsenmesi, kelimelere alışmak için yeterli zamanın geçmesiyle ilgili olmalıdır. *Avuntu, koşul, olasılık, uzman, ilginç, özgü, yaşantı*[94]*, üzüntü* gibi. Örneğin; "yaşantı" kelimesindeki -ntI eki *kaşıntı, bulantı, kırıntı, sızıntı, döküntü, süprüntü, çöküntü* gibi olumsuz kelimeleri çağrıştırdığı için eleştirilmiş ancak zamanla dile yerleşmiştir.

Timurtaş'ın "*alan"* kelimesinin Divânü Lügâti't Türk'te de geçmesine rağmen Türk halkına *saha* kadar "munis" gelmediğini söylemesi özleştirme akımında her eleştirinin bilimsel ölçütler gözetilerek yapılmadığına işaret eder. Ömer Asım Aksoy da bu konuda şu tespitte bulunur:

> Dilimizin yabancı kelimelerle inceleşmiş olduğu ve öz Türkçe kelimelerle kabalaşacağı düşüncesi estetik gerçeklerle bağdaşmaz. (…) Her zaman kullandığımız *kalkmak, kangal, kırk, katık, kıkırdak, kaçkın, korku, karga, kavuk, yarık, kaygı, kargı, dalgıç, sarnıç* gibi yüzlerce kelimeyi niye ahenksiz bulmayız da *yargı, yargıç* kelimelerini ahenksiz buluruz? Dilimize girmiş olan Arapça, *ıstılah, kaht, gussa, kaymakam, kutta-i tarîk, kazr, dağdağa, tabasbus, tasdik, kıstas, kasd, hukuk, tahakkuk, muhakkak* gibi kelimeler ahenkçe daha mı incedir? Başka dillerden olan *katalog, propaganda, meteoroloji, kongre, taktik, konferans, otomatik, kozmopolit, troleybüs, portmanto, lavabo* gibi kelimeleri kullanırken ahengi düşünen var mı? *Hokey, cokey, okey* kelimelerini gayet zarif bularak kullananlar, kulağa daha mülayim gelen ve milyonlarca yurttaşımızın ağzında yaşayan *güney* kelimesini işitince neden sinirleniyorlar. Neden *müstacel*'i güzel *ivedi*'yi, çirkin buluyorlar. Doğrusu şudur ki kelimeler kaba ve ince diye damgalanamazlar. Her kelime yerinde güzeldir ve alışıldıkça hoşa gider (Aksoy, 1952: 17-18).

Kimi örnekler ise anlatılmak istenen kavramı yansıtamadığı, unutulmuş köklere dayanılarak algılama güçlüğü oluşturduğu için benimsenmemiştir. Cep Kılavuzu'nda "asil" karşılığı *esi*, "asalet" için de *eslilik* önerilmiş ancak kök herhangi bir kavramı çağrıştırmadığı için bunlar tutunmamıştır. Daha sonra bu sözcüklerin

---

[94] *Yaşantı* kelimesi ilk kez Macit Gökberk tarafından Almanca "erlebnis"i karşılamak üzere kullanılmıştır (Aksan, 2007: 121). Benzer görüşleri dile getiren Vâ-Nû "Ataççа"yı millî dil yapmak isteyenleri eleştirdiği yazısında yine de "yaşantı"nın uydurulmasının isabetli olduğunu ancak "hayat"ın yerini alsın diye uğraşılmaması gerektiğini söyler (Vâ-Nû, 1966: 27). Enver Ziya Gökşen de "yaşantı"nın "hayat" ve "ömür" karşılığı olarak değil, "yaşama tarzı veya belirtisi" *anlamında kullanımının daha uygun olduğunu belirtmiştir.* Bk. Gökşen, E. Z. (1974), *"Yaşantı" Sözcüğü Üzerine*, Dil Yazıları I, TDK Yayınları, s. 173-178.

yerini alan *soylu* ve *soyluluk* "soy" ile kolayca ilişki kurulabildiği için benimsenmiştir (Aksan, 2007: 87).

Kökünün algılanmasında güçlük bulunan bu sebeple tutmayan türetmelerden bazıları sonradan benimsenen karşılıklarıyla şöyledir (Aksan, 2007: 87)[95]:

Eski hâli	*Cep Kılavuzu*	*Sonradan benimsenen*
nikbin	akımsar	iyimser
müfettiş	bakman	müfettiş
fiil	eylev	eylem
müşahade	görüm	gözlem
buud	ıram	boyut[96]
okyanus	okan	okyanus
müdafaa	savga	savunma[97]
mülteci	sığınık	sığınmacı
tenakuz	tutmazlık	çelişki
ihtisas	uzuğ	uzmanlık
nesil	üren	kuşak
fevkalade	üsnomal	olağanüstü
icra	yüret	yürütme
mecburi	zorun	zorunlu
istihlâk	yoğaltım	tüketim
hürriyet	özgenlik	özgürlük
muvakkat	geçeğen	geçici
tayyare	uçku	uçak[98]

[95] Ancak 1935'te önerilen ve tutan kelimeler de vardır. Örneğin Arapça "masuniyet" yerine türetilen *dokunulmazlık* sözcüğü bunlardan biridir. Algılama kolaylığı sözcüğün benimsenmesinde etkili olmuş, "mesken masuniyeti" terimi de *konut dokunulmazlığı* biçiminde yerleşmiştir (Aksan, 2007: 89).

[96] Bizzat Atatürk tarafından önerilmiştir.

[97] Falih Rıfkı Atay, "savunma" ve "akaryakıt" kelimelerini Türkçeye kazandırmıştır (Aksoy, 2006: 108).

[98] Sade Türkçe ile yazanların öncülerinden Hüseyin Cahit Yalçın, I. Türk Dili Kurultayı'nda "Bugün en basit köylüler bile "tayyare"yi belledikten sonra kaldırıp da yerine hâlis bir Türkçe kelime koymakta nafile zahmetten başka bir fayda mülahaza etmem. "Tayr" Arapça da olsa "tayyare" muhakkak Türkçedir, Türk'ün çocuğudur." demişti. Ancak sonradan kendisi de "uçak" yazdı, "olay" yazdı, "kesin" yazdı (Aksoy, 2004: 19).

Tablodaki eski kelimelerden bugün "buud" dışındakiler Güncel Türkçe Sözlük'te bulunmakla beraber, kullanım sıklığı daha fazla olanlar şunlardır: *fiil/eylem, müşahade/gözlem, müdafaa/savunma, mülteci/sığınmacı, ihtisas/uzmanlık, nesil/kuşak, fevkalade/olağanüstü, icra/yürütme, mecburi/zorunlu* ve *hürriyet/özgürlük*.

Bir dilin kelime kadrosunun genişliği ile o dilin zenginliği arasında doğru orantı kuran yaşayan Türkçecilere karşın özleştirmeciler, bir dilin zenginliğinin sözcük sayısıyla değil anlatma imkânlarıyla belirlenebileceğini iddia eder. Diğer taraftan muhafazakârlar, kelimelerin tarih içindeki anlamlarını, kullanım sıklıklarını gözeterek art zamanlılık (*diakronik*) vurgusu yaparken, özleştirmeciler 'Saussure'cü bir yaklaşımla dilin eş zamanlı (*senkronik*) olarak değerlendirilmesi gerektiğini, asıl olanın dilin güncel kullanımı olduğunu söyler (Yücel, 1968: 8-9).

Modern dil bilimine sık sık göndermede bulunan özleştirmeciler şu noktayı göz ardı eder: Dil bilimine göre başka dillerden yapılan ödünçlemeler "dilsel bir yetersizlik" değildir. Dil bir iletişim aracıdır ve her dil kendisini konuşan topluluğun iletmek ihtiyacında olduğu anlamları iletmeye yeter. Bu yüzden kökence Türkçe olmayan her sözü dilden atma amacı güden "arı Türkçecilik", dilcilik anlayışı ve dilin sosyal gerçekliği ile bağdaştırılamaz (Korkmaz, 2002: 62).

Önerilen her yeni kelime, eski kelime veya deyimin bütün semantik alanlarında eş anlamlı olmayabilir. Örneğin "kalpsiz" ve "merhametsiz", "yüreksiz" ve "korkak" ile "akıl"lı ve "us"lu aynı şey değildir. Ya da "terbiyeli çocuk" yerine önerilen "uslu çocuk", "terbiyeli çorba"da da *uslu* olamıyor. "Kalp kırmak" yerine "yürek kırmak" denilebilir mi? Dolayısıyla sözü bağlamından ayrı düşünmek ve dil-kültür ilişkisini göz ardı etmek mümkün değildir. "Sebep" kelimesinin yerine kullanımı gittikçe yaygınlaşan "neden"de de aynı durum söz konusudur. Türk Tarih Kurumunun ilk baskısını 1978 yılında yaptığı "Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe" adlı çalışmada tarihçi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, kapsamlı makalesinde bu örneği şöyle açıklar:

> Osmanlıcada 'sebep' ve 'illet' kelimeleri vardı. Bunlardan 'illet' sözcüğü yerine bir yenisi konmadan giderek kullanılmaz oldu. Bundan

> sonra ‘neden’ kelimesine alışılmaya başlanınca, bu kelime ‘illet’ yerine kullanılacağına ‘sebep’ yerine kullanılıp ‘sebep’ de bırakılmaya başlandı. Oysa her iki kelimeye ayrı ayrı ihtiyaç vardır ve gelişmiş bütün dillerde böyle iki sözcük mevcuttur. Çünkü bunlardan biri doğaya, canlılara yahut topluma ilişkin ve bizim istemimiz dışında olan durumlar için; diğeri ise insanın iradesi çerçevesine giren şeyler için ve yine mantıksal bağ kurmak için kullanılır. Mesela “konuşmak istemesinin sebebi” ve “inanmamın sebebi” ile “yağmur yağmasının nedeni” birbirlerinden ayırt edilmesi gereken iki kavramı dile getirmektedir.
>
> (…) *Neden* sözcüğünün ayrıca *vesile* ve *münasebet* sözcükleri yerine de kullanıldığı görülüyor. Çünkü anlaşıldığına göre *vesile* ve *münasebet* sözcükleri bazılarımızda biraz eski ve ağdalı olma izlenimini yaratıyor. Örneğin “bir yıldönümü vesilesiyle” ya da “münasebetiyle” yapılan bir toplantıdan söz edilirken “nedeniyle” sözcüğü kulağa yahut da bazı kulaklara, daha iyi, daha yumuşak gelebilir ve bu gerekçe ile yeğlenebilir. Hattâ aynı suretle “gerekçe” sözcüğü yerine de yaklaşık bir ifade ile “neden” sözcüğünü kullanmak mümkündür ve arada böyle yapıldığı da görülmektedir. Fakat bütün bunlar dilin anlam inceliklerini birbirlerinden hakkıyla ayırt ederek ifade etme olanaklarından yoksunlaşıp fakirleşmesi gibi büyük bir sakınca doğmasına yol açmakta, dilin zenginleşme yön ve anlamındaki gelişmesine ket vurmaktadır (Sayılı: 2001: 395-396)[99].

Dil reformunu destekleyen bunun yanı sıra; ‘sözcük’ ile ‘kelime’yi aynı metinde kullanan, ‘olanak’ gibi reform ürünü bir kelimeyi tercih eden Sayılı’nın dili bilimsel ve tarafsız bir gözle değerlendirdiği makul bir Türkçeden yana olduğu görülüyor. 1940’lardan itibaren Kurumda bu anlayış hâkim olsaydı dil reformu daha az kayıpla başarıya ulaşabilirdi.

Sayılı, “ihtiyaç” ile “gereksinme”nin de yakın anlamlı kelimeler olarak dilde kalması gerektiğini, çünkü henüz “muhtaç” kelimesinin karşılığının bulunmadığını söylüyor. “Kuşku” ve “şüphe” için de aynı durum söz konusu:

> Bir hayli fena olan bir başka misal de *kuşku* sözcüğünün *şüphe* yerine kullanılmasıdır. Çünkü *kuşku* sözcüğünde bir itimatsızlık, bir kötü niyet yahut da hoşlanılmayacak bir durum sezinleme anlamı vardır. *Şüphe* ise bu bakımdan tarafsız veya yanırsız[100] bir kelimedir. *Kuşku* gibi

[99] Ayrıca bk. Gökyay, Ş. O. (1972*), Körün Bellediği Değnek: Neden, Nedeniyle, Neden Olmak!*, Türk Dili, S 251, s. 473-475. Murat Belge de “neden” kelimesinin iyi bulunduğunu ve yerleştiğini söyledikten sonra “Gelgelelim örneğin Hegel, “Bir açıklama ilkesi olarak ‘cause’ yeterli değildir, önemli olan ‘raison’dur.” deyince ne yapacağız” diye haklı olarak sorar. Bk. (Belge, 1989: 2606).

[100] Bugün kullanılmayan bu kelimeyi Sayılı, “yansız” yerine kullanmıştır: “Kanımca yanlı ve yansız yerine *yanırlı* ve *yanırsız* sözcüklerini kullanmak daha yerinde olur. (…) *Tarafdar* ile *tarafgir*’in karşılıkları olarak da, bu takdirde *yanırdaş* ve *yanırcıl* sözcüklerini kabullenmek mümkündür (Sayılı, 2001: 402)”.

> güzel bir kelimeyi *şüphe* yerine kullanmak onu özel anlamından sıyırmak ve aynı zamanda dilimizi *şüphe* ve *kuşku* gibi yakın anlamlı iki kelimeye sahip olmaktan zorla yoksun kılmak demektir (Sayılı, 2001: 399).

Mesele yerine türetilen *sorun* kelimesi de, Türkçenin türetme kuralları açısından doğru olmasına rağmen anlam açısından tartışmalıdır. *Sorun* eylemden ad türeten "*-n*" ekiyle "sor-" kökünden kurulmuştur. *Ek-*'ten *ekin*, *gel-*'ten *gelin*, *sat-*'tan *satın*, *es-*'ten *esin* bu türdendir. 1935'te Cep Kılavuzu'nda *mesele* karşılığı olarak *sorum* (sorma, soruşturma) önerilmişti. 1945'te basılan Türkçe Sözlük'te *mes'ul* karşılığında "sorun", "mesele" için de "sorum" sözcüğü gösterilmişti. "Problem" anlamı taşıyan ancak "mesele" olarak dile yerleşen "sorun" sözcüğünün Nurullah Ataç tarafından önerildiği anlaşılıyor (Aksan, 1976: 49-50)[101].

Özetle, dil reformuyla türetilen yeni kelimelerden önemli bir kısmının dil bilgisi kurallarına uymaması, lengüistik açıdan özleştirmecilerle ılımlıları karşı karşıya getirmiştir[102]. Hâlbuki reform süreci başlamadan önce bilim insanlarının şu soruların cevabını aramaları ve bulmaları gerekirdi:

1. Hangi kelimelere "Türkçedir", hangilerine "Türkçe değildir" diyebiliriz. Yani kaynağı (kökeni) yabancı olan her söz "yabancıdır" denilerek atılmalı mıdır? Bunun ölçüsü nedir (Gülsevin, 2005: 53)?

Bu konuda standart bir ölçü tutturulmadığı açıktır. Uriel Heid'in de dikkat çektiği gibi Dil Kurumunun konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan ve özümsenen "dükkân" gibi Türkçenin fonetiğine uymayan yabancı sesli sözcükleri dilden atmaya çalışmayıp öte yandan şekli veya anlamı değişmiş olan "cömert, fırka" gibi Arapça ve Farsça sözcükler için karşılıklar önermesi dikkat çekicidir. Diğer yandan *dost, sabah, zarar, çarşı, hamam, perde, sokak* gibi alıntı sözler tamamen yerli kabul edilmiştir (Heid, 2001: 68).

---

[101] Ayrıca bk. *Sorum ve Mesele*, Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri, TDK Yayınları, 1997, s. 370-371.

[102] Aksan, dil devrimin başlangıcından bu yana türetilen ve yerleşen kelimelerin sayısının 7000 dolayında olduğunu söyledikten sonra "Bunlar içinden en kaba bir sayımla 70'inin yanlış türetilmiş olduğunu varsaysak oran %1 tutar ki, hangi işte %1 eksiklik ya da yanlışlık, büyütülecek bir sorun sayılabilir?" diye sorar (Aksan, 1976: 66).

2. Yukarıdaki soru cevaplandırıldıktan sonra "yabancı" olduğuna hükmedilen sözlerin Türkçeleştirilmesi için neler yapılmalı ve nasıl bir yol takip edilmelidir?

Bu soruların cevapları bilimsel yöntemlerle belirlenip bir görüş birliğine varılamadığından, devrim sürecindeki Türkçeleştirme çabalarımızda sıkıntılar yaşanmıştır (Gülsevin, 2005: 53). Bununla birlikte Korkmaz'ın ifadesiyle; dil reformuyla, *alan, araç, denetlemek*[103]*, deprenmek, doruk, kınamak, onarmak, uyarmak, ürün, yozlaşmak, ikircim, yeğlemek* gibi yüzlerce sözcük halk ağızlarından; *ağmak, aklamak, alan*[104]*, arıtmak, ayrıksı, bun, görkem, konuk, köken, nitelik, tartışmak, yanıt*[105]*, yargı*[106], *yöre, tanık* gibi pek çok söz eski yazılı kaynaklardan; *ayrım, baskı, basın, bitki, çözüm, otçul, sömürge, söylenti, tutarlı, tutarsız, yakıt, başkent, bilirkişi, gecekondu, gökdelen, sağduyu, uçaksavar, yerçekimi* gibi yüzlerce söz dilin türetme ve birleştirme olanaklarından yararlanarak; *iane/yardım, katiyet/kesinlik, tenvir etmek/aydınlatmak, zî-kıymet/değerli, kripto/şifreli, kroki/taslak, entelektüel/aydın, Bağdadî/Bağdatlı, agresif/saldırgan* gibi yüzlerce söz de çeviri yoluyla yazı dilimize kazandırılmıştır (Korkmaz, 2007: 606).

2.2.2. Sosyolengüistik (Toplum Dil Bilimi) Değişim Açısından Dil Tartışmaları

Dille toplumun ortak bir kültüre ya da ortak inanç ve kurumlara dayanmaları toplumla dil arasındaki güçlü ilişkilere işaret etmektedir. Sözlüklerde dil, insanlar arası anlaşma aracı olarak tanımlanmasına rağmen dilin anlaşma aracılığı görev alanını zamanla genişleterek, bilimin, kültürün ve uygarlığın çekirdeği olma konumuna yükseldiği[107] anlaşılmaktadır (Sinanoğlu, 2009: 91). Bu bakımdan

---

[103] 1935'te Arapça "teftiş"in karşılığı olarak *bakı* önerilmiş, ancak tutunan, Amasya ve Ankara dolaylarında "kulak misafiri olmak, gizlice dinlemek" anlamında kullanılan ve denetleyici "av gözetleyen" biçiminde bir türevi bulunan *denetlemek* fiili olmuş, küçük anlam farkıyla dile yerleşmiştir. Aynı fiilin *denetim, denetleme, denetici* gibi türevleri de dile yerleşmiştir (Aksan 2007: 86).

[104] Arapça "saha" karşılığı olarak önerilen *alan* kelimesi XI. yüzyılda Divânu Lügâti't Türk ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde "düz ve açık yer" anlamında kullanılmış olup standart dilde bugün *kamusal alan*, *hava alanı*, *manyetik alan*, *alan savunması*, "*bu alanda*", "*çalışma alanı*" gibi kullanımlarıyla da dile yerleşmiş bulunuyor (Aksan 2007: 84).

[105] Arapçadan Türkçeye geçen "cevap" yerine eski metinlerde geçen (bk. Kutadgu Bilig) "yanut", düzlük-yuvarlaklık uyumuna sokularak *yanıt* biçiminde diriltilmiştir.

[106] "Yargı" kelimesinden türetilen *yargıç*, 1960'lı yıllarda tutmasa da bugün "hâkim" kelimesiyle eş anlamlı olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

[107] (Alıntı: Aksoy, 2006: 7)

insanoğlunun meselelerinde dilin önemini küçümsemek mümkün değildir. Dil, kültürlerin gelişmesi ve intikalini mümkün kılar ve bir cemiyet mensuplarının birlikte yaşamalarından doğan meseleleri halletmelerinde iş birliği yapabilmelerini sağlar[108].

Dil felsefesinin kurucularından olan, dil ile kültür arasındaki ilişkiyi araştıran ve dilin 'toplumsal bir olgu' olduğunu söyleyen Wilhelm von Humboldt'a göre diller özgür olarak doğmazlar, ilişkin oldukları insan topluluklarına bağlı olarak belli sınırlar içinde ilerler, uluslarla birlikte gelişir, onların manevî özelliklerinden oluşur. Bu bakımdan insan topluluklarında hadiseler doğru olarak anlaşılmak isteniyorsa, bir ulusun karakterini en açık şekilde ortaya koyan, gelişmeleri en iyi gösteren, dil üzerinde durulmalıdır (Akarsu, 1998: 45)[109].

Kültürü değişen bir toplumun dili, düşüncesi, düşünüş biçimi, töresi ve göreneği de değişir (Akarsu, 1998: 88-89). Buna göre kültürel değişimler geçiren bir ulusun dilinde de o değişmelere uyan birtakım değişiklikler olacağı görüşü yaygındır. Gerçi uluslar, düşüncelerini yaydıkları şekilleri değiştirmeye kolay kolay razı olmazlar. Ancak Humboldt'a göre, değişen sosyal düzen ve kültürle birlikte dilin de değişmesi gereklidir. Bir ulus, dili üzerine büyük bir güçle etki yapan devrimleri yaşadığı zaman, o ulusun değişen ya da yeni olan öğeleri, yeni biçimlendirmelerle kavraması gerekir. Bir ulusta devrimlerle birlikte yeni giren görüşler, yeni kavramları gerektirir. Böylece eski dil değişip gelişerek yerini yeni dile bırakabilir (Akarsu, 1998: 97-98).

---

[108] Bk. Krech, Crutcfierl, Ballacher (1971), *Cemiyet İçinde Fert II* (çev. Mümtaz Turhan), MEB Yayınları, s. 47.

[109] Bu konuda bir başka önemli isim Johann Gottfried von Herder'dir. 1772'de Prusya Akademisi'nin ödülünü kazanan *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (Dilin Kökeni Hakkında İnceleme) adlı çalışması dil-düşünce arasındaki bağlantının önemini belirten ilk çalışmadır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 26). Ona göre tarih kişilerin değil, ortak gelenek ve dile sahip sosyal grupların ödülüdür. Akralık, sosyal dayanışma, ulusçuluk dil aracılığıyla ifade edilir. İnsanoğlu sözcüklerle düşündüğünden, Herder, dilin insanları yönlendirdiğine ve bir ulus hâline getirdiğine inanmaktadır. Herder'in ifade ettiği gibi, "Bir ulus atalarının dilinden daha kıymetli bir şeye sahip olabilir mi? Dilin içinde bütün gelenek, tarih, din, var oluş prensipleri yaşar; dil, kalp ve ruhtur" (Şavkay, 2002: 16).

Bu türlü bir değişime, dil reformuna mesafeli duran ama tümüyle onu reddetmeyen, sadece tasfiyeci anlayışı eleştiren bazı muhafazakâr aydınlar da destek verir. Örneğin Mehmet Kaplan yazı dilinde bugün zaruret olmadıkça eski dili kullanmanın, sokağa eski kıyafetle çıkmak kadar gülünç bir tesir bırakacağını, her çağın kendisine has kılığı, kıyafeti, yaşayış tarzı ve eşyası olduğu gibi ona tıpa tıp uyan bir de dili olduğunu söyler. Kaplan'a göre dil, belli bir devirde yaşanan kültür ve medeniyetin aynasıdır (Kaplan, 1983: 10).

Ancak Kaplan burada dilde doğal değişmeden söz eder. Dilin gelenek ve kültürle olan sıkı ilişkisi[110] sebebiyle dildeki hızlı ve müdahale yoluyla yapılan değişikliklerin bu bağı kopardığı veya zayıflattığı toplum bilimciler tarafından da dile getirilir. Örneğin, dilde tasfiyeci anlayışın kültürel yabancılaşmaya yol açacağını belirten Erol Güngör, kültür ve gelenek arasındaki bağa dikkat çeken sosyologlardan biridir:

> Atatürk'ün eseri bugünün Türk okuyucusu için herhangi bir yabancı kitap hükmündedir. Nutuk binlerce yıl içinde gelişmiş olan bir dile ve kültüre dayanıyordu, böyle köklü bir geleneğin hakikaten örnek gösterilebilecek kıymette bir eseriydi. Yeni dil denen şeyin hiçbir geleneği yoktur. Hâlbuki kültürün asıl özelliği geleneklerinin bulunmasıdır. Biz böyle bir köklü kültür geleneği sayesinde bizden önce yaşamış yüzlerce nesilden milyonlarca insanın hayat tecrübesini sanki bizim tecrübemiz gibi kullanabiliyoruz. İnsan cemiyetini başka topluluklardan ayırdeden de budur. Dilin tasfiyesi bizi bu tecrübe hazinesinden mahrum bırakmıştır. Dahası var, biz şimdi kendi çağımızda yaşayan millettaşlarımızın, hatta kendi ana babamızın tecrübelerine yabancıyız. Bu dile bakılırsa Türk milletinin mazisi cumhuriyete kadar bile dayanmaz. Türk milleti her on yılda bir hafızasını kaybeden bir hasta durumuna düşürülmüştür (Güngör, 1980: 67).

Dil toplumsal, ancak söz bireyseldir. Söz, dilden ayrı, söyleyenin isteğine bağlı olarak değişebilen bireysel bir eylem olarak tanımlanır[111]. Çağdaş dil biliminin

---

[110] Prof. Dr. Günay Karaağaç da dilin insanı gelenek ve tarih sahibi kıldığını söyler: "Kendisi de tabiatın bir parçası olan insanı, tabiatın başka varlıklarından ayıran başlıca özellik, başka yer ve zamanlara ait bu bilgi birikimine, yani tarihe sahip oluşudur. Başka varlıklar gibi "bugünde" ve "burada" yaşamakta olan insanı bugünden ve buradan ayırıp geçmişe, geleceğe veya başka mekânlara götüren, dil'dir." Bk. Karaağaç, G. (2002), *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, s.7.

[111] Bu yüzden her anlama aynı zamanda bir anlamamadır; duygularda ve düşüncelerdeki her birleşme aynı zamanda bir ayrılmadır. (…) Dil, her bireyde değişikliğe uğrayınca dilin gücüne karşı, dil üzerine

öncüsü Ferdinand de Saussure'ün ünlü benzetmesi uyarınca, toplumun her üyesi, ötekilerle özdeş bir sayısı bulunan bir sözlük gibidir. Her birimiz kendi eğilimlerimize, kendi gereksinimlerimize göre yararlanırız bu sözlükten. Öyleyse bu sayı bizim olduğuna göre bir sözcüğün üzerini çizerek onun yerine başka bir sözcük koymak da, aralara yeni sözcükler eklemek de elimizdedir. Hiç kuşkusuz sözlüğü değiştirmiş oluruz böylece, ama yalnız kendi sözlüğümüzü. Yücel'in ifadesiyle bu benzetme bizi ülkemizde yıllardır dil konusunda, dil devrimi konusunda düşünce üretip "şaşmaz" sonuçlar çıkaranların hemen hiç göz önüne almadıkları bir gerçeğe, *Saussure*'den bu yana tüm dilbilimcilerce benimsenen dil/söz karşıtlığına getirir (Yücel, 2007: 24).

Söz bireysel olduğuna göre sözün kullanımı da Ataç'ın ifadesiyle doğal bir özgürlüktür. Ancak Yücel'in de sorduğu gibi bu özgürlük nereye kadar götürülebilir? Belli bir sınırı aştıktan sonra birtakım sakıncalar doğurmaz mı? Yücel bu sınırların Osmanlıca zamanında "*Balâ-yı kûh-sâr-ı serinde âşiyan-saz olan zâg-ı cîfe-hâ-yı cân-ı habîsi şikâf-ı tarekinden nişîb gâh-ı dûzaha pervâz eyledi*" gibi cümlelerle zorlandığını söyler (Yücel, 2007: 26). Dil reformunu başlatanların ve savunucularının da çabaları söz düzeyindedir. Ancak bu özleştirme çabasının Osmanlıcadan farklı olarak toplumsal gereksinimlerden kaynaklanan bir "arılaştırma" ve "geliştirme" çabası olduğunu belirtirler (Yücel, 2007: 30).

O hâlde dilde değişmelerin olabileceği konusunda bütün dil bilginlerinin hemfikir olduğu söylenebilir. Bu değişimlerin sebepleri ile hangi koşullar ve etkiler altında dilin değiştiği konusundaki cevaplar ise çeşitlidir. Bazı dil bilimcilerine göre söz konusu değişimler, dilin toplumsallığı göz ardı edilerek doğa yasalarına göre olur, bazılarına göre ise dildeki değişmelerde toplumsal yapı belirleyicidir. Dil biliminde yapısalcılığın dilde toplumsal olanı reddeden bir anlayış üzerine kurulması ve onu dış gerçeklikten yoksun kılarak soyutluğa indirgemesi toplum dil biliminin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Bosnalı, 2008: 9).

---

insanın gücü ortaya çıkar (Akarsu, 1998: 49). Ayrıca bk. Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, (çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004.

Toplum dil bilimi[112], dil ile toplumsal olaylar arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını inceleyen disiplinler arası bir daldır. Sosyal tabakalara göre dil kullanımı "diglossia", iki dillilik/çok dillilik, dil planlaması/dil düzenlemesi, ortak dil (lingua franca), çok dillilik, ilişki dili "pidgin", kreol[113] dili toplum dil biliminin başlıca konularındandır. Toplum dil bilimi alanında ne tür bir çalışma yapılacağı büyük ölçüde toplumun yapısı tarafından belirlenmektedir[114].

Dil-düşünce ve dil-toplum arasındaki i1işkinin araştırılması XVIII. yüzyılda Herder'le başlamış, ardından Wilhelm von Humboldt (1767-1835), Amerikalı dilbilimci Edward Sapir (1884-1939), Sapir'in öğrencisi Benjamin Lee Whorf (1897-1941)'la devam etmiştir. Fransız dilbilimci Antoine Meillet (1866-1936), toplumbilimci Emile Durkheim'ın (1858-1917) kuramlarının da etkisiyle dillerin konuşanları olmadan var olamayacağını ve bir dilin tarihinin, o dili konuşanların tarihi olduğunu söyleyerek yapısalcı dil biliminin aksine dilin toplumsal özelliğine dikkat çekmiş; 1960'lı yıllara doğru Basil Bernstein'ın[115] çalışmalarıyla toplum dil bilimi güncellik kazanmaya başlamıştır. Bir dil, bir toplumun çeşitli yaş derecelerinde, çocuklarda, gençlerde, yaşlılarda farklı olduğu gibi, aynı insanın yaşamında da yavaş yavaş ama sürekli olarak değişir. Kuşkusuz bu değişimler o insanın içinde bulunduğu çevrenin dilindeki değişimlerle uyum içinde ve onların etkisindedir. Oturulan yerlerin, mesleğin, ailenin değişmesi dilin değişmesine de yol açar (Akarsu, 1998: 90).

---

[112] Berke Vardar *sociolinguistique* kelimesini "toplumsal dilbilim" şeklinde kullanır (Vardar, 1977: 154).

[113] İngilizce "Creole" yöreye ve kişiye göre gelişen ve birkaç dilin karışımından oluşan bir dil türüdür. Bk. http://linguistics.osu.edu/research/publications/jpcl/ (25.07.2011); Demirci, Kerim, (2004), *Toplama Diller: Pidginler ve Creoller*, Folklor/Edebiyat, Sayı: 40-2004 /4.

[114] Toplum içinde değişik toplumsal katmanlar değişik dil türleri kullanmaktadırlar. Bu dil türlerine toplumsal dil türleri ya da sosyolekt adı verilmektedir. Ancak toplumsal dil türlerini tanımlamak bölgesel dil türlerini tanımlamaktan daha güçtür. Bu tanımlamada her şeyden önce toplumsal katman ya da toplumsal grubu tanımlama sorununu ele almak gerekir. Yüzyılımızda büyük bir değişme süreci olan toplumlarda böyle bir tanımın hangi ölçülere göre yapılabileceğini saptamak oldukça güç görünmektedir. Genelde bireyin toplumsal durumunu belirleyen meslek, yaşadığı yer, eğitim durumu, geliri, kültürel geçmişi, dini, ailesinin durumu gibi etkenlerin bireyin dilini etkilediği kabul edilmektedir. Labov (1966, 1972) ve Trudgill (1974, 1975)'in değişik toplumsal katmanların dil kullanımını inceleyen çalışmaları toplumsal dil türlerinin sistemli olarak betimlenebileceğini ortaya koymuştur (König, 1991: 64).

[115] Bernstein, az tahsilli bir İngiliz'in konuştuğu "halk" dilinin "resmî" İngilizceden çok farklı olduğunu bulmuştur. Bernstein, B. (1971), *Class, Codes And Control: Theoritical Studies Towards A Sociology Of Language*, Routledge&Kegan Paul: London, 238 s.

Diğer taraftan bir toplumdaki sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel değişmelerin de dile yansıması kaçınılmazdır. Örneğin; "*dışa açılmak, özelleştirme, kamu ortaklığı, toplu konut, tam üyelik, vergi iadesi, serbest kur, piyasa ekonomisi, sivilleştirmek*" gibi kelime ve kelime grupları toplumdaki değişikliklerin dildeki yansımalarıdır (İmer, 1990: 9). Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetim ve askerlikle ilgili kuruluşların Cumhuriyet dönemindekilerden farklı oluşu dilde de kendini göstermiş, toplum düzeninin değişmesiyle önceki kavramların karşılığı olan öğeler kaybolmuş ya da kullanılamaz duruma gelmiş, yeni kavramların karşılığı olan sözcükler dile yerleşmiştir: *halife, vezir, eyalet, sancak, sancakbeyi, beylerbeyi, mutasarrıf, kapıkulu, yeniçeri, cebeci, bostancı*; aynı şekilde giyim-kuşamda *ferace, fes, harmani, kavuk, kaftan, mintan, külah* gibi terimler kullanılmaz olmuştur (İmer, 1981: 64). İmer'in çalışmasına dayanarak 1980'lerden sonra kullanım sıklıkları artan ve yeni beliren kavramlardan bir kısmı da şöyle listelenebilir: *Açık öğretim, açlık sınırı, alt yapı, bankamatik, batırma çay*[116], *beyaz eşya, bilgi toplumu, bireysel emeklilik, canlı yayın, cep telefonu, çevreci, çevrecilik, çevre kirlenmesi, dar gelirli, derin dondurucu, devlet sanatçısı, devre mülk, doğalgaz, duygu sömürüsü, düş kırıklığı, gelir düzeyi, güncelleştirme, gürültü kirliliği, hayali ihracat, kamulaştırma, kentlileşme, kış turizmi, korsan kaset, korsan kitap, küresel ısınma, naylon fatura, müşteri temsilciliği, robot resim, posta kodu, tepegöz, toplumsal dayanışma, toplu taşıma, trafik canavarı, vergi iadesi, yaklaşım, yoksulluk sınırı* vs. Dolayısıyla toplumsal yapının değişimine paralel olarak dil de değişime uğramaktadır. Bu bakımdan söz varlığı toplumsal değişimin aynası gibidir (İmer, 1981: 64). Söz konusu değişimin 'sebep' ve 'sonuçları' konusu ise her dönem tartışma konusu olagelmiştir.

Türkiye'de bu tartışmaların kaynağını "dil planlaması" çalışmaları oluşturur. Dil bilimi açısından bakıldığında Türkiye'de Cumhuriyet döneminde "dil devrimi" adı altında yapılanlar doğrudan doğruya Türkçenin düzenlenmesine yönelik girişimlerdir. Düzenleme esnasında dilin, 'yerel', 'modern' (*modernization*) ve 'standart' (*standardization*) duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Toplumsal katmanlar arasındaki dil farklılıklarının eskisi kadar derin olmaması, ortak yeni terimlerin

[116] Bugün yaygın olarak "sallama çay" ifadesi kullanılır. Bk. Güncel Türkçe Sözlük

oluşması *standartlaşma*, Türkçe kelime kullanma oranındaki artış *yerelleşme*, dildeki yabancı unsurlar arasında Batı kökenlilerin sayısındaki artış *modernleşme*ye vurgu yapar[117]. Bütün dünyada da dilde özleştirme çalışmalarında benzer eğilim ve tutumlar görülür[118]. Birtakım kuruluşlar, kurumlar, dernekler ya da devletçe dilin bir kesiminde veya tümünde değişikliklere, düzenlemelere, özleştirmelere girişilmesi, çeşitli ülkelerde yaşanan dil reformları, yazım ve yazı değişiklikleri, *dil planlaması*[119] Alman yayınlarında *dil bakımı* (Sprachpflege) adıyla incelenmektedir (Aksan, 2007: 24).

Bununla birlikte dil mühendisliği, sosyopolitik açıdan tehlikeli bir deney olarak görülür, çünkü diğer mühendislik alanlarında olduğu gibi uygulamalı bir bilim değildir. Modern zamanların dil mühendisliği özellikle Ortadoğu, Norveç, Macaristan, Çin ve Endonezya'da görüldüğü gibi dilbilimciler tarafından değil; askerler, politikacılar, ideologlar ve diğer amatörler tarafından yürütülmüştür (Perry, 1985: 295). Bu türlü çabalar Orwel'in yapma bir dil olan "Newspeak"ini hatırlatır[120].

---

[117] Bk. İmer, K. (1998), *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

[118] Batı'da Rönesans ile beraber dil çalışmaları önem kazanmış, akademi adı altındaki kuruluşlar dil düzenlemesine başvurmuştur. İlk olarak İtalyanlar 1582'de Floransa'da *Accademia Della Crusca*'yı kurmuş, ardından 1617'de Almanlar Weimar'da kurdukları *Fruchtbringende Gesellschaft* adındaki dil kurumuyla Almancanın yabancı kökenli kelimelerden arındırılması çalışmasını başlatmışlardır. 1635'te Fransa'da *Academie Française*, 1713'te İspanya'da *Real Academia Espagnola* da aynı amaçla kurulmuştur (TDK, 1962: 5-6). Ayrıca bk. Köprülü, Orhan F. (1968), *Fransız Akademileri*, Türk Kültürü, Sayı: 67, s. 469-470; Temir, Ahmet (1968), *Alman Akademileri*, Türk Kültürü, Sayı: 67, s. 471-476; Kesler, Gerhard (1949). *Almanya'da Dil Tasfiyesi*, Birinci Dil Kongresi, çev. Ekrem Zâdil, İstanbul: Akgün Matbaası, s. 45-51; *Rusya Bilimler Akademisi Kuruluş Devri ve Bugünkü Durumu Üzerin*e, s. 496-500, *Diğer Milletlerde Akademiler ve Akademiler Arası İşbirliği*, s. 501-502; Rásonyi, L. (1968), *Macar Bilimler Akademisi*, Türk Kültürü, Sayı: 67, s. 477-481.

[119] Dil planlamasıyla ilgili bk. Fishman, A. J. (1973), *Modernization and Planning in Comparison with Other Types of National Modernization and Planning*, Language in Society, Vol. 2, No. 1, pp. 23-43, http://www.jstor.org/stable/4166706, (01.02.2011*);* Aktuna, S.D. (1995), *Language Planning and Education: An Intrewined Matrix*, Dilbilim Araştırmaları, s. 77-95. Ayrıca bk. İmer, K. (1998), *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

[120] George Orwell'ın ünlü romanı "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört"te geçen bu ifade yaklaşık 300-400 kelimeden oluşan, çok yüzeysel bir dili ifade eder: "Yeni sözcük dağarcığı bir parti üyesinin açıklamak istediği tüm kavramları doğru ve ustaca kullanabilmesine izin verirken bunun dışındaki tüm kavramları ve onlara ulaşabilmenin dolambaçlı yöntemlerini ortadan kaldırmaktaydı. Bu kısmen yeni sözcüklerin kurulmasıyla, ama daha çok, istenmeyen sözcüklerin dışlanmasıyla, dili etkin siyasal düşüncelerden sapmış sözcüklerden arındırmakla ve tüm ikinci anlamları ne türlü olursa olsunlar ortadan kaldırmakla gerçekleştiriliyordu. Özgür (azade) sözcüğü 'Yenikonuş'ta hâlâ yaşamaktaydı. Ama yalnız "Bu köpek bizden azadedir" ya da "Bu tarla yabanî otlardan azadedir" gibi deyimlerde kullanılabiliyordu. Özgür sözcüğü 'siyasal özgürlük' ya da 'düşünce özgürlüğü' olarak artık kullanılmıyordu, çünkü ne siyasal özgürlük ne de düşünce özgürlüğü kalmıştı; bu nedenle kavram bile olsalar artık onları adlandırmak gereksizdi. Yenikonuş, düşünce alanının genişlemesi için değil daralması için tasarlanmıştı. Seçim yapılabilecek sözcüklerin en aza indirilmesi bu amaca yardımcı olmaktaydı." Bk. Orwell, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Can Yayınları, 2000, s. 240-241.

Türk Dil Reformu ile dilde kısa sürede ve âdeta dil mühendisliğine başvurularak yapılan birtakım değişikliklerin tartışmalara yol açmasının, özellikle Türk dili uzmanları tarafından sıkça eleştirilmesinin en büyük sebebi ise dil planlaması marifetiyle devlet otoritesi, gönüllüler ve amatörler tarafından yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar bulunurken dil bilgisi prensiplerinin bir yana bırakılmış, dil kurallarına aykırı hareket edilmiş olmasıdır[121]. Aslında dil planlaması, dilin daha düzenli yapılanmasına yardımcı olur; ancak Klaus Röhrborn'un da ifade ettiği gibi Türkiye'deki dil planlaması çalışmalarında, dili daha düzenli bir hâle getirmek için oluşturulan "kuralcı" kavramı, sonraki yıllarda karşıtları için küçümseyici bir lakap hâlini alır (Röhrborn, 1987: 332).

Aksan, dilde düzenlemelere gitme eğilimi ve etkinliklerinin genellikle duyulan gereksinmelerden, ana diline, ulusal benliğe sahip çıkma, eğitim-öğretimde kolaylık ve yaygınlığa yönelme isteklerinden kaynaklandığını belirtmiş; dünya üzerinde bu çabaların, yeniliklere, özleştirmeye yönelmenin her ülkede tepkilere, karşı çıkışlara, bu işe girişenleri karamalara neden olduğunu eklemiştir (Aksan, 2007: 25).

Gökberk de tarihin gidişinin, Türkçenin kendisine yeni bir form aramasına sebep olduğu ve bu arayışın özenti değil, gereklilikten kaynaklandığı düşüncesindedir. İslam kültür çevresinin terk edilip Avrupa kültür çevresine yönelmemizi Tanzimat ile verilmiş çekingen bir karar, Cumhuriyet ile ise kesin bir adım olarak görür (Gökberk: 2007: 75).

Kelimeler zaman içinde kullanımdan düşerek yerini yenilere bırakabilir. Meselâ Meşrutiyet devrinde 'ideal' kelimesine karşılık olmak üzere önce "gaye-i hayal" tamlaması kullanılmış, bir ara tekrar Fransızcasına dönülmüş, sonra Ziya Gökalp'ın Arapçadan uydurarak yarattığı 'mefkûre' ortaya çıkınca evvelkiler

[121] Bu durumu "linguistic anarchy" olarak adlandıranlar olmuştur Bk. Gallagher, Charles F., *Language Reform and Social Modernization in Turkey*, Can Language Be Planned?, The University Press of Hawaii, 1971, s. 165). Heid (2001: 31) ve Falih Rıfkı Atay daha önce bu ifadeyi kullanmıştır (Türk Dili İçin III, 1966: 138).

unutulmuş, nihayet 'ülkü'[122] ile 'mefkûre' de ömrünü tamamlamıştır (Levend, 1954: 697)[123]. Tanzimat ve Meşrutiyet devrinde özellikle Fransızcadan yapılan alıntılara Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Osmanlıca karşılıklar bulunması[124] ancak dönemin toplumsal ve siyasî koşulları göz önüne alındığında anlaşılabilir. Cumhuriyet döneminde bu alıntılara Türkçe karşılıklar bulma çabasında da değişen kültürel, toplumsal ve siyasî yapının belirleyici olduğu görülür. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde Türkçedeki gelişmelerin, yeni rejimin ideolojisi ve bu ideolojinin sosyal yapılanmasından ayrı düşünülmemesi gerekir[125]. Kemalizm'in ünlü altı ilkesinde özetlendiği üzere Atatürk'ün amacı ulusçu, laik, halkçı ve devletçi bir cumhuriyet kurmaktı. Onun bu amacı gerçekleştirmek için yaptığı girişimler, Türk dilinde devrime yönelik çağdaş harekette tamamen görülür (Heid, 2001: 19).

Dil ile politika arasında yakın bir ilişki olduğu, dilin millî kimliğin en önemli göstergelerinden biri varsayıldığı XIX. yüzyıldan beri yaygın olarak kabul edilir. Dil, bu anlamda toplumun iletişim aracı olmaktan öte, aynı milliyetten insanların oluşturduğu grup psikolojisini yansıtan bir sembol olarak da algılanmaktadır (Tachau, 1964: 191). Diğer bir deyişle dil, toplumsal ve siyasal gelişme ile değişmenin doğal bir sonucu olduğu kadar bilinçli bir aracı olarak da kullanılmıştır.

---

[122] "Ülkü" kelimesini 1932 tarihinde Naim Hazım Bey bulmuştur. Bk. *"Ülkü" Sözü Hakkında* ve *Bir Sözün Karşılığı Aranırken Ortaya Dökülen Birçok İş*, Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri, TDK Yayınları, 1997, s. 293-297.

[123] Bk. Safa, P. (1999), *Mefkûre" mi, "Ülkü" mü, "İdeal" mi?*, Osmanlıca Türkçe Uydurmaca, Ötüken Yayınları, s. 65-66.

[124] Aslında sadece Batı dillerinden değil, Arapça ve Farsça kalıba uyularak türetilen ancak söz konusu dillerde olmayan Türkçeye özgü pek çok kelime vardır. Türkçeye "nazik" biçiminde girmiş olan Farsça "nâzük" sözcüğü Arapça kalıba uydurularak *nezaket* türetilmiştir. Farsça "ön" anlamındaki "pîş" sözcüğünün türevi olan "peşin" (pîşîn) bir işte herhangi bir ertelemeye gitmeden ödemeyi anlatır. Buna Arapça "ât" çoğul eki getirilerek uydurulan *peşinat* yalnızca Türkçeye özgüdür. Türkçe "gök" anlamına gelen Arapça "felek" sözcüğünden türetilen *felaket* de Arapça kalıba dökülen bir Osmanlıca ürünüdür. Türetme bununla kalmamış Farsçada "vurulmuş" anlamına gelen "zede" eklenerek *felaketzede* oluşturulmuştur. Türkçe "gidiş"e Arapça çoğul ekinin eklenmesiyle *gidişat* türemiş, Türkçe "ayrı" kelimesi Arapça belirteç ekiyle *ayriyeten* dönüştürülerek "ayrıca" yerine kullanılmıştır. Türkçe "yakın" da Arapçada ona sesçe benzeyen "kuşkuya yer bırakmadan kesin bir şekilde bilmeyi anlatan" "yakîn" sözcüğüyle karıştırılmış ve buradan "yakından" anlamına gelen *yakînen* türemiştir (Aksan, 1998: 40-41).

[125] Ayrıca bk. Çolak, Yılmaz (2004), *Language Policy and Oficial Ideology in Early Republican Turkey*, Middle Eastern Studies, Vol. 41, No: 6, pp. 67-91.

Dilin bu süreçte oynadığı rol, yeni bir siyasal sürecin geçerliliğinin benimsetilmesi ile kurulu bir siyasal düzenin geçerliliğini sürdürebilmesi şeklinde tanımlanabilir. Althusser, dili devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak tanımlar ve sistemin meşrulaştırılmasında önemli rollerden birini oynadığını belirtir[126]. Siyasal düzenin varlığını sürdürmesinde dil, tek araç değildir. Fakat bu amaçla kullanılan önemli araçlardan birisi olduğu da kuşkusuzdur (Alkan, 1981: 52). Yeni bir siyasal düzen kurulmuşsa eski siyasal düzenin simge ve kavramlarının yürürlükten kalkması, yeni düzenin simge ve kavramlarının yürürlüğe girmesi genellikle izlenen bir olgudur (Alkan, 1981: 48).

Dil devrimine bu açıdan bakıldığında Osmanlı İmparatorluğunun kavram ve simgelerini kullanarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin geçerliliğini benimsetebilmesinde önemli zorluklar vardı. Türk modernleşmecilerine göre halk ile aydınların dili birbirinden uzaklaştığı için Türkçenin, Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılması gerekiyor, bu kopukluğun giderilmesi hayati önem arz ediyordu. Onlara göre "geriliğin" ve "cehaletin" nedenlerinden en belirleyicisi "yaşayan dil"di (Demir, 2007: XXV)[127].

Bir başka ifadeyle hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet yıllarında Türk milliyetçiliği yolunu bulma çabasındayken karşılaştığı ideolojik ve kültürel gerilimler dil tartışmalarında yankısını bulmuştur. Türk milletinin ve milliyetçiliğinin inşası sürecinde dil, ortak kimliği belirleyen en önemli unsur sayılmıştır. Dil bir yandan bu ortaklığı yaratan bir iletişim ortamı sağlarken bir

[126] Yapısalcılıktan etkilenmiş bir isim olan Althusser, bir siyasal veya sosyal yapıyı anlamak için, onun derininde yatan yapısal öğelere bakmaktadır. Ona göre devlet sadece görünen baskı araçlarından oluşmuyor, aynı zamanda şiddet içermeyen, topluma farklı yollardan nüfuz eden ideolojik aygıtları da içeriyor. Bu araçlara, Althusser, "*Devletin İdeolojik Aygıtları*" adını vermektedir. Televizyon, radyo, basın, eğitim kurumları, dinsel kurumlar, edebiyat, sanat vb. alanlar, devletin ideolojik araçları olarak işlev görmektedir. Bu araçlar vasıtasıyla devlet (yönetici sınıflar), kendi ideolojisini yeni kuşaklara sürekli aktarma, böylece mevcut durumu meşrulaştırma imkânı bulmaktadır. Dil de kavramları ve sembolleri aracılığıyla basında, eğitimde, sanatta yani yaşamın hemen hemen her alanında aktarılan ideolojinin kimliğine bürünerek, sistemin meşrulaştırılmasında en önemli rollerden birini oynar (Althusser, 1994: 32-46).

[127] Demir, aynı makalesinde Türkçedeki tartışmaların "Türkçe" ve "yabancı kelimeler" düzeyinde sürdürülmesinin dili, o dildeki kelimelerin matematiksel toplamına indirgediğinden bir tür "kelime fetişizmi"nden öteye geçmeyeceğini savunur (s. XXV).

yandan kendisi de Cumhuriyet'in toplum projesinin dayandığı ve aktarıldığı alan olarak devrimci müdahalelerden nasibini almıştır (Balçık, 2002: 787).

Yine de dil reformuyla Atatürk'ün köktenci davrandığı ancak bunun zorlama yoluyla yapılmadığı söylenebilir[128]. Türkiye'de dil reformu uluslaşma sürecinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir[129]. Heid'in de belirttiği gibi ulusçuluk dilde ifadesini, yabancı öğelerin yerine eski ya da yeni öz Türkçe sözcükler konularak Osmanlı dilinin özleştirilmesinde bulur (Heid, 2001: 19)[130]. Halkçılık ilkesiyle, halkın konuşmakta olduğu sade Türkçe, eğitim dili hâline getirilerek cehaletle savaşmak amaçlanır. Türkiye'nin ekonomisinin yeniden şekillenmesinde esas teşkil eden "devletçilik" ilkesinin de dil reformunda belirleyici olduğu görülür. Dilde reformun yazarlara ya da bağımsız bir akademiye değil, resmî bir kurum olan Cumhuriyet Halk Partisi ve partinin kültürel yayın organı durumunda olan Halkevleri ile yakın iş birliğinde bulunan bir ulusal kuruma yani Türk Dil Kurumuna devredilmesi "devletçilik" ilkesiyle uyumludur (Heid, 2001: 21).

---

[128] Yeni bir siyasal düzenin geçerliliğini sağlamak için dilin ne denli aşırı biçimlerde ve zorlama ile değiştirileceğine örnek verilmek istenirse Nazi Almanyasına bakılabilir. Meyer Lexicon ansiklopedisinin Nazi döneminden önceki 1924 baskısı (1) ile 1936 baskısı (2) karşılaştırıldığında aynı sözcüklere farklı anlamlar verildiği görülür: *Blutschande* (1) "Anne ya da kardeşle cinsel ilişki", (2) "Aryan olmayan biri ile yakın ilişki"*; blutvergiftung* (1) "Kan zehirlenmesi", (2) "İnsanların ve ırkların bozulması", *hass* (1) "nefret", (2) "Doğru tarafa yöneldiği zaman nefretin olumlu bir anlamı vardır. Kuzey ırkının kahramanca nefreti, Yahudilerin korkakça nefreti ile büyük bir çelişki içindedir." Ayrıca Nazi yönetiminde Basın bürosu tarafından gazetecilere verilen buyruklarda hangi terimlerin kullanılıp kullanılmayacağı belirtiliyordu. 27 Haziran 1937: "Yeni hükûmete göre 'propaganda' yasal olarak korunan bir sözcüktür, kötü anlamda kullanılamaz. Bize hizmet ettiği zaman 'propaganda', başkasına hizmet ettiği zaman 'kışkırtma' denecektir." 11 Eylül 1939: 'Kahraman' sözcüğü yalnızca Alman askerleri için kullanılabilir. 16 Mart 1944: Propaganda ve Kamuyu Aydınlatma Bakanlığının buyrukları gereğince 'felaket' sözcüğü Alman dilinden tümüyle çıkarılmıştır. Bk. Caus Mueller, *The Politics of Communication*, London, 1973. (Alkan, 1981: 49-50).

[129] Büyük kültürel bölünmeler içinde oldukları için gelişen ülkelerin birçoğu bu konuda bizim kadar yol alamamışlardır. Etnik gruplardan birinin dilini ulusal dil yapma girişimlerine genellikle diğer gruplarca karşı çıkılmaktadır. Bu yüzden bu ülkelerden pek çoğunda eski sömürgecilerin dili resmî olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak Tanzanya, Endonezya ve Pakistan'da Bengalceyi yabancı dillerden arındırmak için dil akademileri ya da dil geliştirme merkezleri kurulmuştur. Bk. J. Rubin ve B. H. Jernudd*, Can Language Be Planned*, Hawaii, 1971, s. 151-152.

[130] XVIII. yüzyılda Macar dilindeki devrim de uluslaşma dönemine rastlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Eckmann, 1972: 17-41. Norveç, Danimarka'ya karşı bağımsızlığını elde eder etmez ulusal dilin kullanılması için birtakım girişimlerde bulunmuştur. İsrail'de bağımsız bir devlet kurulduktan sonra İbranca için harcanan çabalar yoğunlaşmıştır. Türk Dil Devrimi de uluslaşmayı izleyen yıllarda olmuştur (İmer, 1976: 20, 36-47).

Belge'nin ifadesiyle dili toplumun iletişim aracı olarak kabul etmenin dışında tarihî, politik ve kültürel bir yönlendirmenin de vazgeçilmez parçası olarak görme alışkanlığı, ister istemez dile politik müdahale kurumunu doğurmuş, buna Türkiye'nin geleneksel bürokratik yapısının özellikleri de eklenince dil kullanımı politik iktidarların tutumuna göre şekillenebilen, zaman zaman yasayla değiştirilebilen bir hâl almıştır (Belge, 1989: 2604). Mesela sağ görüşlülerin 'yaşayan Türkçeciler', sol ideolojiyi savunanların da 'öz Türkçeciler' yahut 'tasfiyeciler' olarak anılması günümüzde geçerliliğini yitirmiş görünmekle birlikte cumhuriyet tarihimizin bir gerçeğidir.

Gallagher'e göre Türkiye'de dikkati çeken sosyolengüistik mesele, dil planlamasını kimin ve neden yaptığı değil; bu değişimi kimlerin ve neden kabul ettiğidir (Gallagher, 1971: 174). Türk modernleşmesine paralel olarak Türkçe tartışmasının başladığı, yeni düzenle beraber toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki modernleşmeye ilişkin farklı görüşlerin tartışmaların içeriğini oluşturduğu söylenebilir (Gallagher, 1971: 174). Başka bir ifadeyle kültürel modernleştirme ile Batılılaşma[131] topluma gerçekten nüfuz etmiş miydi? Bu sorunun cevabı şüphesiz cevap verenin modernleşmeye taraf veya onun aleyhinde olmasına göre değişecekti (Karpat, 2010: 410).

Bu noktada sorulması gereken 'Batılılaşmak' için dile yerleşen Arapça ve Farsça kelimelerin reddinin gerekli olup olmadığı ile 'uluslaşma' adına dilde Türkçeleşmenin artmasının lengüistik bakımdan dilde yoksullaşmaya sebep olup olmadığıdır.

O hâlde Türkiye'de yeni dilin ortaya çıkmasında ne gündelik ihtiyacı karşılama isteği, ne tarihsel süreklilik ne de eski kuşağın zevki belirleyici olmuştur.

[131] Batıcılık/Batılılaşma Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiyesi'nde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrî gelişimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım. Sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır. Bk. Mardin, Ş. (2009), *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, s.9.

Heid'in ifadesiyle insan iradesinin her şeye kadir olduğuna olan ateşli inanç ve devrimin yaratıcı hareketi, bütün diğer toplumsal kurumlar gibi, dilin de önceden tasarlanmış bir plana göre yeniden düzenlenebileceği inancının doğmasına yol açmıştır (Heid, 2001: 21).

2.3. DİL TARTIŞMALARININ NİTELİĞİ

Cumhuriyet dönemine damgasını vuran dil tartışmaları beş konu etrafında yoğunlaşmıştır:

1. Dile müdahale edilebilir/edilmeli midir?
2. Yeni kelimeler türetilirken ölçüt ne olmalıdır?
3. Bir dil akademisi kurulmalı mıdır?
4. Dilde özleşmenin sınırı olmalı mıdır?
5. Özleştirmecilikte aşırıya kaçılmış mıdır?

2.3.1. 1923-1940 Yılları Arasında Yaşanan Dil Tartışmaları

1876 Anayasası'nda resmî dil olarak kabul edilen Türkçe, Cumhuriyet ile birlikte devletin öncelikle müdahale ettiği bir alan olacaktır[132]. Bu yapılırken amaç, Atatürk'ün "*Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtaracaktır.*" cümlesi ile belirlenmiş, hedef de "*millî bir kültür yaratma mücadelesi*" olarak ifade edilmiştir (Coşar, 2002: 66). Bu dönemin, dil tartışmalarına bizzat katılan, dil kullanımı konusunda belirleyici olan ve dil reformunu başlatan Atatürk'ün görüş ve direktifleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir.

Cumhuriyet döneminin ilk on beş yılında dil meselesi iki ana noktada değerlendirilebilir: *Harf Devrimi* ve *Dil Reformu*

2.3.1.1. Harf Devrimi (1923-1928)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında en önemli mesele harf ve imla meselesidir. Mevcut harfler ve imla ya ıslah edilecek ya da Latin alfabesi kabul edilecektir. Arap alfabesi Türkiye'yi İslam dünyasına bağlayan önemli köprülerden biriydi. Bu

[132] 1924 yılından bugüne değin Cumhuriyet Türkiyesinin resmî/devlet dili Türkçe olarak Türk anayasalarında yer almıştır. Halen yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 3. maddesinde "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir." ifadesi yer alır.

bakımdan Arap alfabesini savunanlar daha çok siyasi, sosyal ve ideolojik sebeplerle bu alfabeye bağlıydılar. Türkiye Cumhuriyeti ise her şeyden önce millî bir devletti ve dil işini ele alışı da millî bir politikaydı. Yüzünü Batı dünyasına çeviren Cumhuriyet Türkiyesi'nde laiklik, devlet yönetimine egemen olmuş, dinî öğretim kaldırılmış, tekkeler kapatılmış, eski uygarlığın hatıralarından yalnız Arap harfleri kalmıştı. Arap harflerinin Türkçeyi yazmaya elverişli olmadığı, öğretiminin güçlüğü, basımının zahmeti gibi görüşler de Latin harflerinin kabulünü gerekli kılıyordu. Ama gerçek sebep kültürel politikaya dayanıyordu.

Dil tartışmalarının çıkış noktası da Türk kültür tarihinde bir dönüm noktası sayılan 'Harf Devrimi'dir. Tanzimat dönemiyle başlayan modernleşme hareketleri yazı konusunu da gündeme getirmiş, bu meseleye ilk değinen Münif Paşa olmuştur[133]. 1862 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği konferansta okuma yazma güçlüklerinden söz ettikten sonra çare olarak iki yol gösterir: Bunlardan birincisi mevcut kelimeleri aynen bırakıp alt ve üstlerine hareke ve işaretler koymak suretiyle anlaşılırlığa gitmek, diğeri ise kelimeleri bitişmeyen harflerle yazmaktır. Ancak ikinci önerinin ileride karışıklığa sebep olacağını, bu sebeple kabulünün genel olarak mümkün olmadığını açıklamıştır (Levend, 1972: 153-154).

Münif Paşa'nın bu açıklamasını 1863'te Mirza Fethali Ahundzade'nin İstanbul'a gelerek Encümen-i Daniş'e sunduğu Arap alfabesine dayanan onarım tasarısı izlemiş, fakat bu onarım "*Külfetlidir, eski İslam eserlerinin unutulmasına da yol açacaktır*" düşüncesiyle ele alınmamıştır[134]. Ahmet Cevdet Paşa'nın 1851'deki *Kavaid-i Osmâniyye*'de Türkçede bulunan ancak Arap harfleriyle gösterilemeyen sesler için bir yazı yolu aramak gerektiğini belirtmesi üzerine Encümen-i Daniş bu konu üzerinde durmuş ve 1863-1864 yılı ders kitaplarında Arap yazısı harekeli olarak kullanılmıştır (TDK, 1972: 24-25).

---

[133] Arap alfabesinin Türkçenin ses sistemini karşılamaktan uzak bir yazı sistemi olduğu gerçeği, Osmanlı-Türk aydın sınıfında ilk olarak Kâtip Çelebi tarafından XVII. yüzyılda "*Herkes onaylar ki müddet-i ömründe doğru yazılmış bir kitap öğrenememiştir.*" cümlesiyle dile getirilmiştir (Şimşir, 1992: 18). Münif Efendi'den önce, 1855'te Edirne telgrafhanesinin müdürü Mustafa Efendi de Latin harflerine dayanan *Morse* telgraf işaretlerini Türkçeye göre ayarlayarak bunları haberleşmede kullanmıştır (TDK, 1972: 24).

[134] Ahundzade'nin Kiril esasına dayanan ikinci tasarısı da kabul edilmemiştir (TDK, 1972: 24).

Tanzimat döneminde rüştiyeler gibi yeni okulların açılması eğitimcileri ister istemez yazı işini düşünmeye sevk etmiş, çağdaş eğitim sistemi içinde Arap yazısını öğretebilmenin ne kadar zor olduğunun anlaşılması konunun pedagojik boyutuna dikkati çekmiştir. Yine o yıllarda Türk gazeteciliği de yavaş yavaş gelişmeye başlamış, günlük gazete çıkarmak konusunda Arap yazısının dizgi işlerini yavaşlattığı, gazete çıkarmayı zorlaştırdığı görülmüştür. Öte yandan çağdaş yaşam, Latin yazısını, uluslararası ticaret, posta ve telgraf ile bir dünya yazısı durumuna getirmiş dolayısıyla daha Osmanlı İmparatorluğu zamanında sınırlı ölçüde de olsa bu yazı kullanılmıştır (Şimşir, 2008: XII).

II. Meşrutiyet döneminde yazı tartışmaları artar. Arap yazısını Türk diline uydurmak için çeşitli ıslahat çalışmaları yapılsa da netice alınamaz[135]. Köklü bir alfabe değişikliği meselesi XIX. yüzyılın zayıf gündem maddelerinden biri olarak kalır (User, 2006: 365). Zira alfabe değişikliği muhafazakârlığın ve statükonun can damarlarından birini hedef aldığı için bu değişikliği isteyenlerin sayısı Cumhuriyet öncesinde sınırlı kalmıştır. Ayrıca Arap alfabesi, Osmanlı Devleti'ni İslam ve Sovyet-Türk dünyasına bağlayan önemli köprülerden biri olduğu için sosyal, siyasi ve ideolojik nedenlerle bu alfabeye bağlı olanların sayısı çok fazlaydı. Latin alfabesine karşı çıkan Osmanlı ulemasının dışındaki en güçlü grup Türkçülerdi (User, 2006: 366).

Cumhuriyet döneminde Harf Devrimi'ni meşru kılan argümanlardan biri, okumayı ve yazmayı zorlaştıran Arap harflerinin geri kalmışlık ve cehaletin asıl kaynağı olduğu, diğeri ise Arap harflerinin Türkçenin fonetik yapısına uymadığıdır[136]. Ünlülerin Türkçede önemli rol oynamasına karşılık Arap alfabesinde sadece üç ünlü işareti vardı. Örneğin; "u, ü, o, ö" yalnız "vav"la karşılanabiliyordu.

---

[135] Balkan Harbi'nden sonra 1914-1918 yılları arasında Enver Paşa da "ıslah-ı huruf" (harflerin ıslahı) sorununu ele almış, soldan sağa yazıldığı için Latin esaslı alfabeye yanaşmamış, Arap yazısını birbirine bitişmeyen harfler şeklinde yazmakla onarıma girişmiştir. "Hatt-ı cedid" ya da "Enver Paşa yazısı" denen ve orduda da kullanılan bu düzen (45 harf ve işaret) Encümen-i İlmiyece benimsendikten sonra "Islah-ı Huruf Cemiyeti" tarafından 1917'de *Yeni Harflerle Elifba* başlığıyla yayımlanmıştır (TDK, 1972: 27)

[136] Bu konudaki tartışmalar için bk. Özerdim, S. N. (1978), *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara: TDK Yayınları, Ülkütaşır, M. Ş. (2009), *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara: TDK Yayınları, Yorulmaz, H. (haz.) (1995), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, *Yazı Devrimi Özel Sayısı* hazırlayan Ulusal Kültür Dergisi, Ekim1978, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Diğer taraftan Arapçadaki üç "s", iki "z" gibi fonem işlevi gören bazı sesler Türkçede fazlalık oluyordu[137]. Bu sebeple Türk dili uzmanları da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişi destekliyordu. Örneğin Muharrem Ergin'e göre; bir harf sisteminin kıymeti bağlı olduğu dili yazıda karışıklığa meydan vermeden en iyi şekilde ifade edip etmemesi ile ölçülür. Bir dilin seslerini ifadeden aciz bir alfabe şüphesiz kötü bir alfabedir. O hâlde kullandığımız Köktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleri içinde Türkçeye en uygun alfabenin bugün kullandığımız Latin alfabesi olduğu söylenebilir (Ergin, 1954: 309-311).

Latin harfleri meselesi ilk kez İzmir'de 1923 yılında toplanan "İktisat Kongresi'nde ortaya atılır. İzmirli işçi delegelerden Nazmi Bey ile iki arkadaşı tarafından "*Latin harflerinin kabul edilmesi*" konusunda bir önerge verilir. Ancak bu önerge kongre başkanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından "*Din elden gider*" endişesiyle oylamaya sunulmadan başkanlık divanı tarafından reddedilir[138]. Daha sonra Latin harflerini savunanlar arasında Kılıçzade Hakkı, Kâzım Karabekir'e cevap verir; hatta en hassas noktaya değinerek Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılabileceğini, bunun "kâfirlik" anlamına gelmeyeceğini ileri sürer[139]. CHP'nin yayın organı Ulus'un başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) de ümmilikten kurtulmak için yazı değiştirmenin gereğini savunur ve bunun dinî hiçbir mecburiyet taşımadığını belirtir[140].

İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Meclis'te konuyu ilk gündeme getiren 1924 yılında İzmir milletvekili ve Maarif Vekili Şükrü Saracoğlu olmuştur. Ancak şiddetli itirazlarla karşılaşan Saracoğlu, daha sonra meclis kürsüsündeki başka bir konuşmasında bu konuda taraf olmaktan kaçınmıştır[141].

---

[137] Belge'nin ifadesiyle bu teknik nedenler Arap alfabesinin öğretimini zorlaştırıyordu; ancak yine de bu güçlüklerin yalnızca alfabeye özgü olmadığı o dönemin öğretim yönteminin ilkelliğinden de kaynaklandığı belirtilmelidir (Belge, 1983: 2597).

[138] Kâzım Karabekir'in "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz" başlıklı demeci için bk. Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923.

[139] Kılıçzade Hakkı'nın görüşleri için bk. İçtihad, "İzmir Kongresinde Latin Harfleri", 1 Haziran 1923, Sayı 154; 1Temmuz 1923, sayı 155; 1 Ağustos 1923, Sayı: 156.

[140] Resimli Gazete, "Latin Harfleri", 1923 (22 Eylül 1339), Sayı: 3.

[141] Saracoğlu, 1924 yılında önce Arap harflerinin Türk lisanını yazmaya müsait olmadığını, asırlardan beri bunca fedakârlıklara rağmen halkın ancak yüzde ikisi veya üçünün okuduğunu söylemiş; eleştiriler üzerine, bir yıl sonra, Maarif Vekili olarak kürsüde harfler hakkında konuşmayı zararlı gördüğünü belirtmiştir. Bk. (Levend, 1972: 195-396)

1926'da bu tartışma yeniden canlanır. Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, İbrahim Alaaddin, Necip Asım, Avram Galanti[142], Hüseyin Suad, Veled Çelebi, İbrahim Necmi, Halid Ziya, Macar Profesörü Gombotes Zoltan, Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan[143] ve Avni Başman harflerin değişimine karşı çıkar. Refet Avni, Abdullah Cevdet, Mustafa Hâmit, Hâkimiyet-i Milliye'de Falih Rıfkı[144], Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi[145], İkdam'da Celal Nuri ise Latin harflerini destekler (Levend, 1972: 396).

Fuad Köprülü, 1926 yılında Millî Mecmua'da yazdığı bir yazıda bir toplumun alfabe değiştirmekle uygarlık anlayışının değişmeyeceğini vurgular:

> Latin harflerinin kabulüne tarafdar olanlar, zannediyorlar ki Garb medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Hâlbuki Garb medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabuliyle kabil olmaz (Levend, 1972: 397)[146].

Ancak Köprülü, 1938 yılında, Atatürk'ün bu büyük inkılâbı yaparken neler düşündüğünü yavaş yavaş anlayabildiklerini itiraf ederek harf devrimini şu sözler ile övmüştür:

> Bir milletin eski alfabesini bırakıp yeni bir alfabe kabul etmesi, eski bir kültür dairesinden çıkıp yeni bir kültür çerçevesi içine girmesi demektir. Biz Arap alfabesini bırakmakla, orta zaman şark kültüründen silkinip muasır garp kültürü dairesine girmek iradesini göstermiş oluyorduk.
>
> (…) On yıl, bir milletin hayatında çok kısa bir zamandır. Böyle iken, alfabe inkılâbı bu kadar kısa bir müddet içinde bile, memleketin kültür hayatında da muazzam hamleler doğurmuş, çok feyizli, müsbet neticeler vermiştir. Bu mesut neticeler karşısında her Türk'ün vazifesi, Büyük Ata'sını her zamanki gibi sonsuz bir sevgi ve saygı ile sarsılmaz

---

[142] Arap alfabesinin geri kalmışlıkla bir ilişkisi olmadığı yolundaki en güçlü itiraz için bk. Galanti, A., *Türkçede Arabî Lâtin Harfleri ve İmlâ Mes'eleleri*, İstanbul, 1925 ve *Arabî Harfleri Terakkimize Mâni Değildir*, İstanbul Bedir Yayınevi, 1996.

[143] Zeki Velidî Togan, Türk Yurdu dergisinde çıkan "Türklerde Hars Buhranı" başlıklı yazısında Latin harflerinin lisanımıza tatbikinin imkânsız ve zararlı olduğunu vurgular (Levend, 1972: 398).

[144] Arap harflerini savunan Avram Galanti'nin Latin harflerini isteyen Falih Rıfkı'ya verdiği cevap için bk. *Lâtin Harflerine Dair Falif Rıfkı Bey'e Cevap*, Atatürk ve Türk Dili 3 I (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, 2005, s. 769-771.

[145] Yunus Nadi, 1936 yılında Cumhuriyet'te yazdığı bir yazıda Türkçenin ses, şekil ve kelime bilgisi üzerine çalışmanın uzun soluklu bir süreç olduğunu, bunun uzman bir heyetin yer aldığı akademi ile sağlanacağını ve böylece Atatürk'ün bu alanda açtığı büyük devrimin tamamlanacağına inandığını söylemiştir (Kaplan ve diğerleri, 1992: 91).

[146] Ayrıca bk. Köprülüzade Mehmet Fuad, *Harf Meselesi*, Atatürk ve Türk Dili 3 I (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, 2005, s. 771-773.

> bir bağlılıkla anmak ve onun gösterdiği yolda kuvvetle, inanla yürümektir (Kaplan ve diğer, 1992: 97-98)[147].

1928 yılında Dil Encümeni kurulur. Büyük tartışmalar sonunda yeni harfleri kabul eden Dil Heyeti'nin kurucuları arasında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati (Karaer), Fazıl Ahmet (Aykaç), Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ahmet Cevat (Emre), Talim ve Terbiye Azası İhsan (Sungu), Edebiyat Fakültesi Türk Dili Profesörü Ragıp Hulûsi (Özden), Mehmet Emin (Erişirgil) ve İbrahim Grantay bulunuyordu (Levend, 1972: 401)[148].

Bu kurulun kuruluş tarzından projenin nasıl sonuçlandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Cumhuriyet Halk Fırkası 9 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu'nda bir şenlik tertipler ve Atatürk'ün ünlü Sarayburnu söylevi ile de "Harf Devrimi" başlar.

9/10 Ağustos 1928 tarihli söylev şöyledir:

> Arkadaşlar güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Arkadaşlar, bizim güzel, ahenkdâr, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemahal pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız. Ben buna eminim. Siz de emin olunuz.
>
> Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Ben bu devreleri geçirdim. Artık benim için, hepimiz için çok söz yok, faaliyet, hareket, yürümek var. Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak mecburiyetinde olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır.
>
> Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharla tarihini doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk'ün seciyesini anlamayarak birtakım zincirlerle kafamızı

---

[147] Alıntılandığı yer: Ülkü, C XII, nr. 67, Eylül 1938, s.1-2

[148] Türk Dil Kurumunun çekirdeğini oluşturan bu heyete daha sonra Celal Sahir, Reşat Nuri Güntekin, İ. Alâettin Gövsa, Besim Atalay ve İsmail Hikmet katılmış; ancak Büyük Millet Meclisi'nin Bütçe Encümeni, Dil Heyeti ödeneğini kaldırınca heyet dağılmış, ardından altı ay sonra Türk Dil Kurumu *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* adıyla 12 Temmuz 1932'de kurulmuştur.

> sarmışlardır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz.
>
> Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısıyla ve kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir[149].

Konuşmada geçen "*Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.*" cümlesi Batı ile bütünleşmeye verilen önemi açıkça gösterir[150]. Başbakan İsmet İnönü tarafından konuyla ilgili olarak basına açıklanan üç ilkeden ilki, "*Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip Latin esasına dayalı Türk harflerini kabul etmekten başka çare olmadığı*" şeklindedir (Korkmaz, 1992: 36). Alfabe değişikliği ile ilgili kamuoyu oluşturulduktan sonra "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun*" kültürel değişimin dildeki yansımalarından biri olarak 1 Kasım 1928'de TBMM'den geçer, 3 Kasım 1928'de kanunlaştırılır[151]. Ardından Millet Mektepleri vasıtasıyla Latin esasına dayanan Yeni Türk Harflerinin öğretilmesi için yoğun bir alfabe seferberliği yürütülür[152].

Yeni Türk harflerinin kısa sürede kabul görmesinin sebeplerinden biri halkın önemli çoğunluğunun okuma-yazma bilmemesiydi. Dolayısıyla bu değişim iddiaların aksine çok fazla yıkım yapmamıştır (Demir, 2007: XXVII). İlk dönem harf devrimini yapmakla görevlendirilen Dil Heyeti'nin Başkanı Mehmet Emin Erişirgil düşüncelerini şu cümlelerle dile getirir:

> Latin harfi kabul edilir edilmez öğretmenlerin ve memurların bir kısmı hem okuyamaz, hem yazamaz, fakat hemen hepsi okuyamaz hale gelmişti, çocuklar için okutulacak kitap kalmamıştı, matbaalardaki harfler işe yaramaz hale gelmişti. Gazete mecmua okuyucuları kalmadı sanılıyordu, basımevleri, yayınevleri kendilerini toplamaları çok güç durumda yüz binlerce liralık zarara uğramışlardı. Maarif Vekâleti ufak bir kâğıttan tutun, bütün okul kitaplarını yeniden bastırmak için çareler bulmak zorunda idi. O devrin hudutsuz idealizmi sayesinde türlü

[149] Söylev için bk. (Şimşir, 2008: 160-161); (Levend, 1972: 402).
[150] Bazı araştırmacılar Batı yanlısı bu tutuma karşılık büyük bir ihtiyatla "Latin Harfleri" deyiminden kaçınıldığını, kullanılan resmî ifadenin hep "Türk Harfleri" bazen de " Yeni Türk Harfleri" olduğunu söyler (Şavkay, a.g.e.: 41).
[151] 1928 yılı içinde Latin kökenli harfleri kendi dil yapısına uyarlayarak kabul eden ikinci Müslüman ülke Endonezya olur (User, 2006: 375).
[152] Bk. III. Bölüm, s. 194

> şubelerde çalışanlar el ele vererek bu emsalsiz devrimin yerleşmesine çalıştılar, halkın türlü sınıfları Türk tarihinde örneğine rastlanmayacak derin bir anlayış gösterdiler. Acı ile bir kere daha söyleyeyim ki hâlâ bunu gerçekten canlandıran ne bir eser ne bir abide vardır. Buna yanıyorum (Erişirgil, 1951: 36).

Latin esasına dayanan yeni Türk alfabesi, okuma-yazma seferberliği ile kısa süre içinde benimsemiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan bu gelişmenin etkisi ile Türkiye'de okuryazarlık seviyesi çok hızlı bir artış eğilimine girmiştir. 1935 yılında kadınlar için yüzde 10; erkekler için yüzde 29 olan okuryazarlık seviyesi 1980'li yıllarda sırası ile yüzde 55 ve yüzde 80'e; günümüzde ise kadınlar için yüzde 87'ye; erkekler için ise yüzde 97'ye yükselmiştir[153].

Şekil 1. Okuryazarlık düzeyindeki değişimler (6+yaş nüfusu), 1935-2008

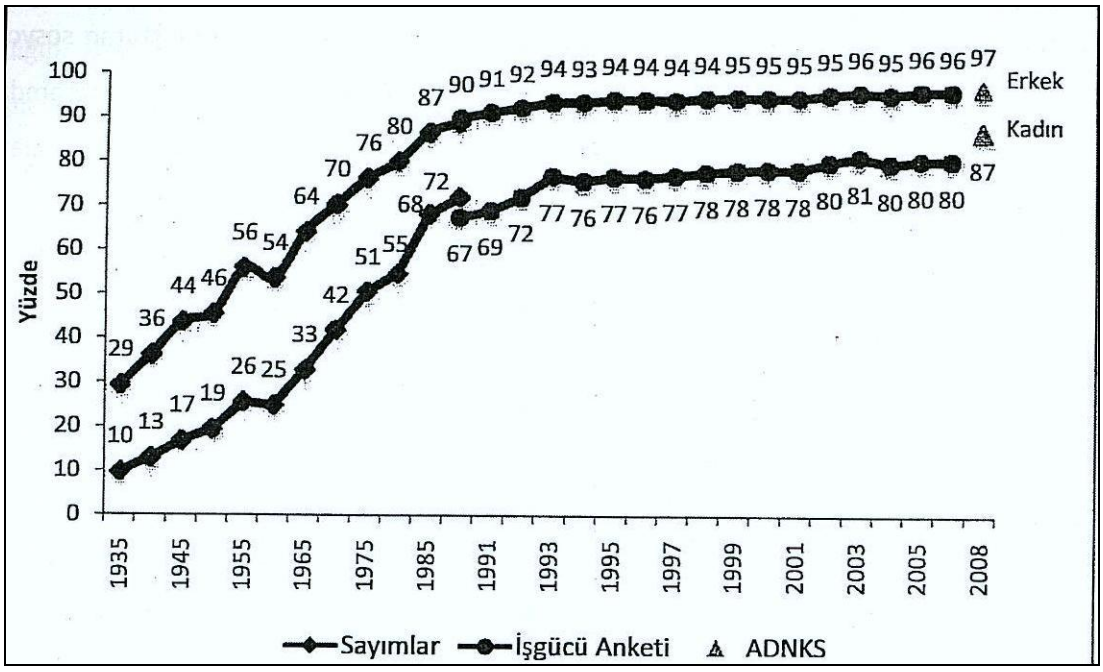

Kaynak: TÜİK 2010e, 2010f, 2010g

Bu rakamları doğru okumak gerekir. Bazı araştırmacıların da vurguladığı gibi okuma yazma biliyor olmakla okur-yazar olmak aynı şey değildir. Örneğin Belge, "Cumhuriyet vatandaşlarına okuma yazma öğretmiş, fakat onları okur-yazar

[153] Ayrıntılı bilgi için bk. Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010), *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968-2008*, Hacettepe Enstitüsü Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı, DPT ve TÜBİTAK, Ankara, 15-16.

kılamamıştır", der (Belge, 1989: 2597). Bu tespiti Türkiye'de yılda kişi başına düşen kitap okuma istatistikleri doğrular. Demir'in ifadesiyle eski harflerin öğretilmesi devam ettirilseydi yeni kuşakların sular seller gibi Nedim, Baki, Tevfik Fikret ve Cevdet Paşa okuyacaklarına, sadece eski harfleri bilmeyen ve nedense eski harfleri ve Osmanlı Türkçesini öğrenmek yerine bu hayalle geçmişe ah-vah eden muhafazakârlar inansa gerek. Gerçek ise yeni kuşakların bildikleri alfabede de okumadıklarıdır (Demir, 2007: XXVIII). İlber Ortaylı'ya göre ise ise geçmişle ilgimizi, 80 yıl önce yapılan Harf Devrimi değil, yeni nesillerin meraksızlık ve üşengeçliği kopardı:

> Kuşkusuz ana sorun ortada; Arap harfleriyle bize kalan edebi miras... Hat sanatı, felsefi, dini, tasavvufi, tarih ve coğrafya ve edebiyata ait hazineler... Bu eski metinleri lise tahsilini Osmanlıca yapan eski kuşaktan yapan efendiler de her zaman kolayca sökemezdi. Metinlerimizi yayımlamak bize değil, Avrupalı âlimlere has bir işti. Bizim gibi filolojik kültürü olmayan Amerikalılar da bu işi pek kıvıramaz. Çalışmak, öğrenmek, başka diller bilmek lazım. Ama eski harflerle Türkçe, Çince değildir; Tacikistan halkı, Fars edebiyatını bu harflerle okuyup öğrenmek lazım diye Arap alfabesini son yıllarda öğrendi. Eski harflerle mirası çözmek herkese lazım değildir ama dedesinin ninesine yazdığı mektubu okuyamayan bir millet olduğumuz da bir gerçek... Tarih, hukuk, felsefe ve edebiyat yapanlar; açılan edebiyat liselerinde okuyanlar bu yazıyı mutlaka öğrenmeli. Edebi mirası değerlendirmek için Fransız, İngiliz, Almanlar eski dillerini nasıl öğreniyorlarsa bizim de öyle yapmamız gerekir[154].

Londra'da çıkan The Times gazetesinin 31 Ağustos 1931 tarihli sayısında yeni alfabeyle ilgili olumlu görüşler yer alır:

> Değişimin sağladığı faydalar, Türkçeyi Arap harfleriyle yazan ve okuyanların karşısına çıkan zorluklarla boğuşmayanlarca kolaylıkla takdir edilemez. Başka hiçbir alfabe melodik Türkçe konuşma tarzına bu kadar çok uyamaz. Türkçe görece daha az sayıda sessiz harfe ve sesli harfler ile ikiz sesliler açısından da şaşırtıcı bir zenginliğe sahiptir. Muhafazakârlık, Kur'ân'ın yazıldığı harflere kutsallık atfeden dinî kurumlar ve yazının içerik olarak fazla anlaşılır olmaması gerektiğine dair şarkî yanılgı Arap harflerinin Türkler üzerindeki uzun hâkimiyetini açıklar.
>
> Bu adımla, yüzyıllardır Avrupa tarafından tuhaf ve tek başına kalmış bir halk olarak telakki edilen Türkler, Batı'ya hiç olmadığı kadar

[154] Bk. Ortaylı, İlber, *Eski Dilimizi de Öğrenmemiz Şart*, Milliyet, 1 Kasım 2008.

> yaklaşmışlardır. Bu, Türk halkının kaderini emanet ettiği olağanüstü şefe lâyık büyük bir reformdur (Lewis, 2007: 51).

Frank Tachau, eğer Batı medeniyeti model alınacaksa, bu yeni medeniyet dairesine hem okumada hem yazmada hem de düşüncede uyum göstermek gerektiği kabul edilirse, dilde reformun büyük tarihî ve dinî gelenekten uzaklaşmak anlamına geldiğini belirtir. Diğer bir deyişle bu, modernleşme adına ödenecek bir bedeldir (Tachau, 1964: 194). Harf devriminin bazı çevrelerce eleştirilmesinin sebebi de bu değişimin gelenek ve göreneklerden kopuşa yol açtığı ve kültürün doğal gelişiminde bir boşluk yarattığı düşüncesidir[155]. Ancak bu kültürel değişimin kısa sürede benimsenmesi, hemen herkes tarafından eğitimin başarısı olarak kabul edilir (Wood, 1929: 202).

Neticede modernleşme yolunda atılan bu adım amacına ulaşmıştır. 1929 yılına girilirken Türkiye'nin "Doğulu" dış görüntüsü baştanbaşa değişmişti[156]. O zamana kadar Batılı gözünde "Doğu", Türkiye sınırında başlıyordu ve bunun en göze çarpan simgesi Arap yazısıydı. Bir ölçüde şapka devrimi bir yana bırakılırsa, başka hiçbir yenilik bu kadar kısa zamanda, bu kadar kesin bir biçimde Türkiye'nin görüntüsünü değiştirememişti (Şimşir, 2008: 233). Batı'da ise bu devrim büyük bir ilgiyle takip edilmiş, övgüyle karşılanmıştı. Dış basında çıkan yazılarda Atatürk'ün sınırsız otoritesiyle gerçekleştirilen bu devrimin önemli bir kültür hamlesi olduğu yönünde görüş birliği vardır[157].

---

[155] Yazar Azra Erhat'ın Ulusal Kültür dergisinde (1978: 71) belirttiği gibi yitirilen ve yerine konamayan kuşkusuz çok değerler vardır. Ancak bu sorumluluğu tümüyle Atatürk'e ve Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına yüklemek doğru değildir: "Atatürk eski yazıyı bırakın, çünkü Arapça harfler hem dilimize uyumsuz hem de ulusça okuma yazma öğrenmemizi engellemektedir, dedi ve gelişmemizi çok hızlandıracak yeni bir okuma yazma yöntemi koydu. İyi ama "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen adam, yeni yazıyı aldık, eskisini çoğulcu öğretim eğitim alanından uzaklaştırdık diye bize eski yazıyla yazılmış eserlerimizi yadsımayı, bir köşeye atıp unutmayı, tarih biliminin yalnız Batı'yla ilgili bölümüne önem verip kendi geçmişimize boş vermeyi mi öğretti? (…) Bir defteri açın da öbür defterlerin hepsini kapatın mı, dedi. Onu yanlış anlamak, devrimlerini yanlış uygulamaktır, onun dediğinde kalmak, hangi alanda olursa olsun bir adım daha ileri gitmemek. (…) Kültürümüzde bir kopukluk, bir boşluk mu seziyorsunuz, doldurun bakalım boşluğu, arayın bulun geleneği sürdürme yollarını, yöntemlerini".

[156] Bazı araştırmacılara göre bu reform Türkiye'nin yüzünü bir daha geri çevrilemeyecek şekilde Batı'ya çevirdi. Bk. (Ahmad, 1995: 120)

[157] Dış basında harf devrimiyle ilgili haberler için bk. (Şimşir, 2008: 251-299).

Alfabe değişikliği, Cumhuriyet'i kuran kadroların Türk dili üzerinde yapmayı tasarladıkları geniş kapsamlı değişikliklerin yalnızca bir parçasıydı. Bu adımla dilde sadeleşme bakımından Gökalp'ın koyduğu sınırlar aşılmıştır. Gökalp, Türkler ve diğer Müslüman uluslar arasındaki bağlardan en önemlisi saydığı eski yazının korunmasını açıkça istemiştir. Heyd'in ifadesiyle bu ilişkilerle hayatî bir şekilde ilgilenmeyen Atatürk, Türk dilinin söz dizimi kurallarına daha uygun ve cahil halk kitlelerine öğretilmesi daha kolay olan bir yazıyı kabul etmekle daha tutarlı davranmıştır (Heyd, 2002: 121). Alfabe tartışmalarının yaşandığı yıllarda dönemin bazı aydınları tarafından Latin harfleri Fransız harfleri olarak algılanmışsa da bu değişiklik, Latin esasına dayanan Türk alfabesine geçiş olarak tasarlanmıştır. Dahası Türkiye'nin laik ve modern bir devlet olma idealinin ve bu ideale inanan açık fikirli bir kuşak yetiştirme projesinin önemli bir parçasıdır (Lewis, 1993: 276, 428).

Sırada dilde reform hareketi vardır.

2.3.1.2. Dil Reformu[158]

Dili daha çok yerli öğelerin egemen olduğu bir kültür dili konumuna getirmek amacıyla yapılan ve devletin desteğini kazanmış olan ulus çapındaki dili geliştirme eylemine "dil devrimi" adı verilmektedir (İmer, 1976: 31). J. Eckmann'ın tarifine göre ise bir dilin söz hazinesi yalnız tabii gelişimle değil, isteyerek yapılan kelime üretimiyle de zenginleşir. Geniş ölçüde cereyan eden dil geliştirme hareketlerine toplu olarak "dil devrimi" veya "dil yenileştirme"[159] adı verilir[160] (Eckman, 1972: 17).

---

[158] Türkiye'de genellikle 'Dil Devrimi', Batıda ise 'Dil Reformu' olarak tanımlanan süreç, bu çalışmada Dil Reformu olarak adlandırılmıştır. Belli bir alanda yapılan hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik anlamına gelen 'devrim' kelimesi alfabe değişikliği için kullanılabilir. Ancak Cumhuriyet dönemi dilde yenileşme hareketleri için ilerleme, düzeltme, yenileştirme vurgusu olan ve devrim (ihtilal) gibi bir çırpıda değil, zaman içinde safhadan safhaya geçerek gelişen ve olgunlaşan 'reform' kelimesinin kullanımının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bu hareketi "devamlı ihtilal" olarak tanımlayanlar da olmuştur (Güngör, 1980: 66). Dilin ses, yapı ve söz dizimi kuralları değişmeyeceğinden bu eylem, yeni bir dil yaratma olarak tanımlanmamalıdır.

[159] Macarca *nyelvújitás*, Almanca *Sprachneuerung*, Fransızca *néologie* şeklinde adlandırılır (Eckmann, 1972: 17).

[160] Dilâçar, dil reformu için "dil özleşmesi" ve "dil onarımı" ifadelerini kullanmıştır (Dilâçar, 1969: 9-14).

1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti, bugünkü adıyla Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla Türkiye'de dil reformu yaygın ifadeyle "dil devrimi" resmî olarak başlamıştır. Atatürk'ün ilk hedefi Arabî-Farisî alfabeden Latin alfabesine geçmek, ardından dil reformunu başlatmaktı. Daha 3 Şubat 1928'de cuma günleri camilerde verilen vaazların Türkçe yapılması emredilmişti. İki yıl sonra tarih ve dilin imkânları hakkında Sadri Maksudî Arsal'ın *Türk Dili İçin* adlı kitabına yazdığı ön sözde şu iki cümle de yer alıyordu: "*Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır*." Lewis'e göre ikinci cümle dil reformunu ortaya koymaktadır. Eğer daha çok insan birinci cümleyi önemseseydi, reform tam anlamıyla başarıyla tamamlanabilirdi (Lewis, 2007: 56). Brendemoen'in de belirttiği gibi bu cümle, Atatürk'ün, Türkçenin kültür dilleri arasında saygın bir yere ulaşmasını istediğini göstermektedir (Brendemoen, 1990: 455)

Demircan'a göre ise bu devrim 1928-1946 yılları arasında devlet eliyle sözcük, biçimlenme ve dizim bakımlarından Türkçenin özüne döndürülmesi ya da sözlüğün Türkçeleştirilmesi için devlet, kuruluşlar ve halkın yardımıyla yapılan yoğun dil çalışmaları ve uygulamalarını anlatır. Kısacası çalışmalar, Atatürk'ün gözetiminde, yöneticiler, parti (CHP), halk evleri, halk ve aydınların katılımıyla (1932-1982) Türk Dil Kurumu'nun önderliğinde gerçekleştirilmiştir (Demircan, 2000: 114)[161].

Dil reformunu bütünüyle destekleyen araştırmacılar devletin dil konusunda belirleyici olması gerektiği görüşündedir[162]. Ancak dil, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak algılandığı müddetçe akademik çalışma sahası daralmaya, doğal bir bilim olma yolundan uzaklaşmaya başlayacaktır. Dolayısıyla devlet eliyle başlatılan bu süreç dil konusunda zaten var olan tartışmaları derinleştirdi, dil reformu bu tartışmalar arasında başladı, alevlendi ve günümüze kadar ulaştı.

[161] Demircan da Dil Derneği üyeleri gibi 1982 sonrası Başbakanlığa bağlanan TDK'yi bir devlet dairesi olarak tanımlar ve eleştirir. Hâlbuki Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu da özerk görünmekle beraber özellikle CHP döneminde resmî bir kurum gibi çalışmıştır.
[162] Mesela İmer, devlet desteğinin önemine değinir (1976: 58).

Agâh Sırrı Levend, Türk Dili dergisinin ilk sayısında Türkiye'de dil reformunun ne amaçla yapıldığını ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin işlevini şöyle anlatır:

> Bilindiği gibi dilin sadeleşmesine Cumhuriyet devrinden evvel de ihtiyaç duyulmuştu. Şikâyetler Tanzimat devrinde açıkça ifade edilmekle birlikte teşkilatlandırılmış bir hareket hâlini alamadı. Meşrutiyet devrinde, Ziya Gökalp'la onu takip eden gençler tarafından daha şuurlu ve daha iyi formüle edilmiş bir program ortaya kondu. Ancak Gökalp, bugün özleşme sözü ile kastettiğimiz anlamda, Türk dilinin kendi geleneklerine kavuşması hareketinin gerçekleşebileceğini sanmıyordu. Arap ve İran hayranlığının getirdiği kelime kapitülasyonu yüzünden aydınların dilinden çıkıp halk diline sığınmış ve orada kalmış olan öz Türkçe kelimelere aydın dilinde olmadığı için "müstehase" (fosil) adını vermekten çekinmiyor ve bunların aydınların dilinde tekrar dirileceğini düşünmüyordu.
>
> Dil ıslahı meselesi, 1928'de Latin esaslı alfabenin kabulünden hemen sonra ve onun bir sonucu olarak yeniden ele alındı. Atatürk'ün önderliğiyle bu mesele millî bir hareket şeklini aldı ve bu maksat için kurulan Türk Dil Kurumuna havale edildi. Fakat bu sefer yukarıda açıklanan anlamda bir "sadeleşme" yeterli görülmedi. Amaç sadece "sadeleşme" değil "özleşme" idi. Yeni kurulan cemiyetin amacı Türk dilini esas bakımdan özleşmiş sayılabilecek derecede arıtmak ve onu bir ilim dili seviyesine yükseltmekti (Levend, 1951: 38).

Levend'in de belirttiği gibi dil reformuna kaynaklık eden temel sebeplerden biri Türkçeyi salt konuşulan, günlük dil olmaktan çıkarıp, bilim ve felsefe eserleri yaratabilen ileri bir kültür dili hâline getirmektir.

Atatürk döneminde resmî olarak başlatılan dilde reform çalışmaları geçirdiği safhalar bakımından üç döneme ayrılabilir:

I. Dönem (1932-1934):

1932 yılının Temmuz ayında toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde bundan sonra dil çalışmalarına başlanacağının işaretleri görülür. Kongrede Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti İkinci Reisi ve Çanakkale Mebusu Samih Rifat Bey'in sunduğu "*Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasında İrtibatlar*" adlı bildiri sıranın dil işlerine geleceğinin habercisidir:

> Tarihten evvel ve sonraki muhtelif devirlerde Hindüavrupaî lisanlar Türkçenin uzvî ve mihanikî tesirleri altında kalmıştır. Bünyevi ihtilatlar son teşekkülî tabakalarda gözle görülemiyecek kadar değişmiştir. Misal olarak Türkçe sayı adlarından "dört" kelimesini ele alalım: Hepimizin bildiğimiz Fransızca "quatre" kelimesinin dörtten

> alındığı, hatta başka bir tabir ile ikisinin bir olduğu söylenilse hiç kimse itimat etmez. Hâlbuki bu en kat'i bir hakikattir. İtalya'nın iptidaî sakinleri olan osk (osque)ların lisanından dört adedinin adı "turutum"dur. Oradaki (um) lâyikası fazladır. Kelimenin aslı "turut"tur. Şark Türkleri de "törüt" derler[163].

Kongrenin ardından dil çalışmalarını kapsamlı ve bilimsel bir şekilde yürütmek üzere 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Samih Rifat başkanlığında Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri önderliğinde kurulur[164]. İlk iş olarak, 26 Eylül 1932'de I. Türk Dili Kurultayı İstanbul'da toplanır. Kurultay'ın açış konuşmasını yapan Samih Rifat Bey'in dil reformu ile Batılaşma arasında kurduğu ilgi reformun siyasî yönünü göstermesi bakımından önemlidir:

> Medeni zihniyet bahsinin lisanla çok alakadar olduğunu kabul etmeye mecburuz. (…) Avrupa lengüvistleri, Türk dilinin daima şarka mahsus fikirler ve itikatları temsil ettiğinden bahsederler. Bunun açık misalleri sarf kitaplarımızda mevcuttur[165].

Kurultay'da Hüseyin Cahit'in sözleri tartışmalara yol açmıştır. Hüseyin Cahit sadeleşmeden yanadır; ancak dilde ihtiyaçtan doğan alıntıların atılmasına da karşıdır:

> Son yirmi beş sene içinde gittikçe kuvvet bulan sade lisan cereyanı bugün Arapça ve Acemce terkipleri dilimizden söküp götürmüştür denilebilir. Yakın bir zamanda ecnebi dillere ait kaidelerin tamamen maziye karışacağından şüphe edilemez. Bunun için bir şey yapmağa da lüzum yoktur. Çünkü zaten kendiliğinden olmaktadır ve olacaktır. Cereyan o kadar kuvvetli ve tabiîdir ki koca bir akademi olsa aksini temin için uğraşsa bile muvaffak olamaz. "Sevkitabiî", "aksülamel" gibi bazı ıstılahlar artık birer terkip değildirler. Bunlar yerlerine daha sade ve ruha daha sokulgan Türkçe tabirler kaim oluncaya kadar yaşayacak tek birer kelimedirler. Türk alfabesinin bu noktada yapabileceği hizmet pek büyüktür. Eski yabancı yazı ile kalsa idik bu birleştirme ameliyesi yapılamazdı. Bugünkü yazımız bize bu sahada da hürriyet ve muvaffakiyet temin ediyor. (…) itiraf ederim ki dilimize karışmış yabancı kelimelerden dolayı edilen şikâyetleri biraz mübalağalı buluyorum. Bir lisanın şahsiyeti sarfında ve nahfindedir. Yabancı dillerden alınan kelimeler bu şahsiyeti bozmaz. Ecnebî kavimlerle münasebette bulunup da onlardan kelime almamak imkân haricindedir. Bir dile yabancı kelimeler filan veya filan şahsın arzusu ile sun'i olarak doldurulamaz. Onlar tarihi bir zaruret ve icabın neticesinde, bir tekâmül ameliyesi olarak dile girerler. Dünyada her sahada olduğu gibi, dilde de

---

[163] *Birinci Türk Tarih Kongresi/Konferanslar, Münakaşalar, Müzakere Zabıtları*, T.C. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s. 59.

[164] Türk dilini incelemek ve elde edilecek neticeleri neşretmek amacıyla kurulan cemiyetin kuruluş dilekçesi, nizamname ve izinname suretleri için bk. (Eşref, 1933: 7-16).

[165] Türk Dili Birinci Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, 1932, s. 8.

> bir şey olmuşsa onun öyle olması zaruri idi de onun için olmuş demektir[166].

Tabii tekâmülden söz eden, ancak "*bundan sonra hiç olmazsa ecnebi kelimelerin lüzumsuz yere dilimize girmelerine mümkün olduğu kadar meydan vermemek*" gerektiğini de sözlerine ekleyen Hüseyin Cahit'in (Yalçın) bu konuşması Hasan Âli (Yücel), Ali Canip (Yöntem), Fazıl Ahmet (Aykaç)[167], Dr. Şükrü Sadri (Ertem), Namdar Rahmi (Karatay), Sâmih Rıfat (Horozcu) ve Mehmet Fuad (Köprülü) tarafından tepki toplamıştır (Levend, 1972: 409-415). Fuad Köprülü, daha önce denenmiş sadeleştirme girişimleriyle 1932'de başlayan dil reformu arasındaki farkı şu sözlerle dile getirmiştir:

> Millî dilin yabancı boyunduruklar altında kalmasına karşı, Türk ruhunun ara sıra çıkardığı isyan seslerini, kurtuluş için yapılan bazı çırpınma hareketlerini benden evvelki bazı arkadaşlar izah ettiler. Fakat bütün bunlar yarım yamalak sezilmiş, zayıf ferdi iradeler tarafından başarılamamış hareketlerdi. Kurultayımızın ilk toplandığı 26 Eylül tarihini, millî rönesansımızın bu başlangıcını, o küçük zayıf teşebbüslerin daha büyük mikyasta bir devamı gibi addetmek çok yanlış bir telakkidir; 26 Eylül o zayıf cereyanların bir devamı değil, birbiriyle ahenkdar ve muazzam bir kül teşkil eden Türk inkılâbının en tabii ve belki en azametli neticesidir[168].

Peyami Safa da 1932 yılında başlatılan "inkılâb"ın düşmanı olarak "alışkanlıklar"ı gösteriyor ve "*Kendileriyle cenk etmeye başladığımız düşman dillerden, milliyetinin açık damgasını taşıyan ve dilimizde karşılığı olan bir sözü Türkçenin hudutlarından sokmayalım*"[169] diyordu.

1932'de başlatılan dilde köklü reform hareketi, yabancı araştırmacıların da takdirini kazanmıştır. Örneğin 1933 tarihinde F. Babinger ve C. Brockelmann'ın *Çığır* dergisinde "dil inkılâbını" öven yazıları yayımlanmıştır. Babinger, lisanın tasfiye ve "tecdid"i (yenileştirme) için atılan adımları takdir ederken dilin "mutedil"

---

[166] Türk Dili Birinci Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları (1932), s. 274-275.

[167] Aslında Fazıl Ahmet Aykaç, 1927 tarihinde Hüseyin Cahit ile benzer görüşleri paylaşıyordu. Alıntı kelimelerin "sabit ve millî bir imla ile lügatimize" alınabileceğini ve bu kelimelerin artık Türkçe kabul edilmesi gerektiğini söylüyordu. Bk. *Hangi Kelimeler Türkçedir?*, Atatürk ve Türk Dili 3 II (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, 2005, s. 957-958.

[168] Birinci Türk Dili Kurultayı (1933), Tezler, Müzakere Zabıtları, s. 415.

[169] Bk. *Osmanlıcadan Türkçeye*, Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri, TDK Yayınları, 1997, s. 100-101.

ve "tedrici" surette ıslahının gözetilen hedefe ulaştıracağını söylüyordu. Babinger'in "*Lisanı zorla yenileştirmeye heves etmemek ve bu hususta acele etmemek şartıyla başlanılan büyük teşebbüsün güzel neticeler vereceğine şüphe yoktur*" sözleri ise "dışarı"dan bir gözün nazik uyarıları gibi algılanabilir[170].

İlk kurultayda derleme, araştırma ve yayımlanmaya esas olarak bilimsel çalışmalar yapılması, bir yandan da Türk dilinin en eski Türk dilleriyle ilişkisinin araştırılması ile sadeleştirilmesine hız verilmesi kararlaştırılır. Diğer bir deyişle Hüseyin Cahit'in görüşlerinin aksine Kurultay'dan çıkan karar; dilin iradî olarak değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve yeni baştan yaratılabilir olduğudur (Demir, 2007: XXXV).

Bu dönem, Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarmak için devlet desteğiyle yurdun dört bir yanından gönüllülerle yürütülen çalışmalar devrim hareketinin heyecanı içinde geçmiştir. Hatta 1933 yılında Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi öğrencileri, Dil Kurumuna, dilin özleştirilmesi hususunda "en kaba Türkçe sözcüğün bile en ince (ahenkli) yabancı sözcükten daha fazla zevk verdiğini" söyleyerek herhangi bir ödüne karşı sert muhalefeti ifade eden yazılar gönderdiler (Heid, 2001: 29-30). Dil seferberliği[171] adı verilen bu ilk harekete bütün millet katılmış, Türk dilinin kelime hazinesini ortaya çıkarmak için halk ağzından kelimeler derlenmiş, eski kaynaklarda geçen Türkçe kelimeler taranmış, yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar arama yolunda hayli emek harcanmıştır. Ancak bu çalışmalar sonucunda 1934'te çıkarılan "Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi"nde Osmanlıca bir kelimenin karşısında her biri ayrı lehçeden derlenmiş birden fazla karşılığa rastlanıyor, bu kelimeler içinde bazılarının Türkiye

[170] Babinger'in görüşleri için bk. *Dil İnkılâbımıza Dair Düşünceleri*, Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri, TDK Yayınları, 1997, s. 1234-1235. Brockelmann'in görüşleri için bk. *Türk Dili İnkılâbı*, a.g.e., 1997, s. 1251-1252.

[171] "Seferberlik" boş bir benzetme değildir. Görevleri vesilesiyle halkla düzenli temas hâlinde bulunanlara -ki bunların içinde subaylar, öğretmenler, vergi, ziraat ve orman görevlileri ile doktorlar vardır- ihtiyaç duyulmaktadır. Dil Kurumunun merkez komitesi işin nasıl yürütüleceğine dair bir kitapçığı, üzerine toplanmış kelimelerin kaydedileceği kâğıtlarla beraber ülkenin her köşesine dağıtır. Her vilayetin merkezinde valinin başkanlığını yaptığı belediye başkanı ve okul müdürlerinden teşkil olunmuş bir "toplama heyeti" ve bunun yanında da her kazanın merkezinde olmak üzere kaymakam tarafından başkanlık edilen birer yan heyet meydana getirilmiştir. Bu heyetlerin görevi halk arasında kullanımda olan kelimelerin toplanması işini düzenlemekti. Bir yıl içinde bu kelimelerin yazılı olduğu 125.988 kâğıt gelmiş, bunların gözden geçirilmesi ve yinelemelerin atılmasıyla geriye 35.357 kelime kalmıştır (Lewis, 2007: 66).

Türkçesinin yapısına aykırı olması uygulamada aksaklığa yol açıyordu. Devlet dairelerindeki yazışmalarda ve gazetelerde Tarama Dergisi'ndeki karşılıklardan herhangi birine gelişigüzel yer verilmesi dilde karışıklığa yol açıyordu. Söz gelişi *kalem* yerine kimisi *kamış* yazarken kimisi *yazgaç*, *çizgiç, sızgıç, yağuş, yuvuş* yazıyordu (Korkmaz, 1995: 734)[172].

İkinci Türk Dili Kurultayı, tüzük gereğince iki yıl sonra 18 Ağustos 1934'te Dolmabahçe Sarayı'nda başlamış ve altı gün sürmüştür. Kurultay'da bütün türetmelerin öz Türkçe kök ve eklerle yapılması temelinden ayrılmama ve yeni kelimelerin hızla ders kitaplarına girmesi işi karara bağlanmıştır. Öte yandan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasından önce tarih tezinin ışığı altında Türk dilinin eskiliği, tarih öncesi durumu, Âri ve Sâmi dillerle ilgisi hatta bunlara kaynaklık ettiği tezi üzerine de çalışmalar devam ediyordu[173]. Kurultay'ın en dikkat çekici noktası, Kurultay Talimat ve Programı'nın "Kurultayda Müzakere Usulleri" başlığı altında yer alan 11. maddesinde "*Kurultayda esas ilmi tezlerin azaya bildirilmesidir. Bunlar üzerine münakaşa ve müzakere kurultayın mevzuu dışındadır.*" ifadeleridir. Aynı talimat ve programın 6. maddesinde, kurultayın Cemiyet-i Umumi Merkez Heyeti kararı ile davet edilen devlet erkânı, yerli ve yabancı bilginler ile cemiyet azasından oluştuğu bildirilmiş, bunlar haricinde kalan dinleyicilerin müzakere ve reye iştirak edemeyeceği belirtilmiştir (Türk Dili, 1934: 2). Bu madde ile muhalefetin kurultayda görüşlerini beyan etmesi ve tartışmalar önlenmiştir[174].

---

[172] 1934 senesi civarında bir Türk yazara kaç dil bildiği sorulduğunda, onun bütün elinden gelenin Türkçeye ayak uydurmaya çalışmak olduğu şeklinde bir cevap verdiği söylenir. Bu durum Heid tarafından şöyle özetlenmiştir: "*Şimdi uzak bir Anadolu köyünün şivesinde, Sibirya'da çok uzak bir Türk kabilesinin dilinde ya da on birinci yüzyıla ait bir Türkçe-Arapça sözlüğünün yazma metninde bulunan herhangi bir Türkçe sözcük çağdaş Türkçe sözcük dağarcığına olası bir katkı addediliyordu. Öte yandan, gerçekten Arapça ya da Farsça kökenli her sözcük kural dışı ilan ediliyor ve Türkçe karşılığı bulunduğunda da ayıklanmaya maruz kalıyordu.*" (Heid, 2001: 30)

[173] I. Türk Dili Kurultayı'nda Samih Rifat'ın "Türkçenin Âri ve Sâmi Lisanlarla Mukayesesi", Dr. Saim Ali Dilemre'nin "Türk Filolojisi-Türk Dili Bir Hint-Avrupa Dilidir" başlığını taşıyan tezleriyle Ahmet Cevat Emre'nin Türk diliyle Sümer dilini karşılaştıran tezi bu savı destekler niteliktedir. Bu iddiayı Türkiye'de ilk kez 1873 yılında Galatasaray Sultanisi Profesörlerinden Louis Charrel "*Etudes Philologiques sur la Langue Turque*" adlı eserinde ortaya atmıştır (Levend, 1972: 429).

[174] Kurultaya katılan önemli dilbilimcilerden Ahmet Caferoğlu, "*Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadigârları*" adlı tezini okurken kurultayda gerginlik yaşanır. Zabıtların metinleri sansürlü ve kısaltılmış olarak yayımlandığı için olayın açık nedeni bilinmemekle birlikte zabıt hülasasında sözlerine "*dil mevzuu ve dil tetkikleriyle alakası olmıyan yersiz ve gayrimuvafık beyanlar*" karıştırdığı yazılıdır. Bunun üzerine yine zabıt hülasalarında yer aldığı üzere Reisicumhur Hazretleri salonu terk etmişler ve Kurultay Başkanı (Kâzım Paşa Hazretleri) hatibin sözünü keserek kendisini kürsüyü terke davet etmiştir. Bu olay üzerine Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi Necmi Bey kürsüye gelerek

Bir süre sonra tarama ve derleme yoluyla girişilen bu faaliyetler *sadeleştirme*den *tasfiye*ye yönelmeye başlar. Dil reformunun ilk yıllarında Atatürk'ün aşırı özleştirmeci bir politikanın etkisi altında olduğu 26 Eylül 1934'te Dil Bayramı dolayısıyla yayımladığı kutlama mesajı ile 3 Ekim 1934'te İsveç veliahdı şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmayla açıkça görülür:

> Dil Bayramından ötürü Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Özeği'nden, ulusal kurumlardan, türlü orunlardan birçok kutunbilikler aldım. Gösterilen güzel duygulardan kıvanç duydum. Ben de kamuyu kutlarım (Korkmaz, 1992: 406).

Bu kısa mesajda Atatürk, o dönem halkın bilmediği *genel özek, orun, kutunbilik, kıvanç, kamu, kutlamak* gibi sözcükleri kullanmıştır.

> Altes Ruayâl,
>
> Bu gece ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum, tükel özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi, bu yurtta, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız. İsveç-Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, onu, bu iki ulus, ünlü, sanlı özlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.
>
> Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denlü yaltırıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özence değer değildir. Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bu gün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: baysal utkusu.
>
> Altes Ruayâl,
>
> Yetmiş beşinci doğum yılında oğuz babanız bütün acunda saygılı bir sevginin söyüncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır. Ünlü babanız yüksek kralınız Beşinci Güstav'ın gönenci için en ıssı dileklerimi sunarken, Altes Ruayâl Prenses İngrid'in esenliğini; tüzün İsveç ulusunun gönencine, genliğine içiyorum (Korkmaz, 1992: 406-407).

Bugün dahi şaşkınlıkla karşılanan bu konuşmada Atatürk'ün kullandığı dil, onun dil reformunu gönülden desteklediğinin açık göstergesidir. Zira 10 yıl önce 24

---

itiraz ve tenkide mahal vermeyen maddeyi açıklama gereği duyduğunu, tezler üzerine ilmî münakaşaların komisyonlarda yapılmasının uygun görüldüğünü açıklamıştır. Bk. Türk Dili (1934), *İkinci Türk Dili Kurultayı Zabıtları*, Sayı: 8, s. 57. Ayrıca bk. (Şavkay, 2002: 92). Ahmet Caferoğlu, 13 Mayıs 1967'de TDK'de verilen bir konferansta, Atatürk'ün dili özleştirme yolunu açtığı günlerde Dolmabahçe Sarayı'nda bilim kurulu üyesi olarak çalıştığını, bu büyük devrimcinin dili özleştirme çabasını yakından izlediğini anlatmış, Güneş Dil Teorisi'nin dili özleştirme davasından vazgeçmek için bulunmuş bir yol olduğunu söyleyenleri eleştirmiştir. Atatürk'ün yaptığı devrimlerden geri dönecek bir insan olmadığını, özleştirme kararından da dönmediğini söyleyerek Güneş-Dil Teorisi ile "mösyö" kelimesini Türkçe saymayı hiç düşünmediğini belirtmiştir (Korkmaz, 1992: 365).

Nisan 1924 günü TBMM'nin başkanlığına seçildikten sonra kürsüdeki konuşması bambaşka bir kelime kadrosu içermekteydi:

> Muhterem efendiler! Milletin mukadderât-ı umumiyesine fiilen ve tamamen vaz-ı yed edecek makâm-ı hilafet ve saltanatın duçar olduğu esaretten tahlîs ve memleketin tamamiyet ve selameti uğrunda her fedakârlığı büyük bir azimle iktihâma karar vermiş olan meclis-i âlînizin riyasetine intihab edilmek suretiyle hakkımda ibzal buyrulan itimad ve teveccühün müteşekkiri ve minnettarıyım. Hayatımın bütün safahâtında olduğu gibi, son zamanların buhranları ve felaketleri arasında da bir dakika geçmemiştir ki, her türlü huzur ve istirahatimi, her nevi şahsi duygularımı milletin selameti namına feda etmekten zevk'yâb olmayayım (Aksan, 1998: 51).

1935'ten sonra tasfiyeciliğin artması üzerine rota bir parça değiştirilir. Bu durum pek çok kaynakta dilin bir çıkmaza sürüklendiğini gören Atatürk'ün Falih Rıfkı Atay'a "*Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur. Maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Biz daha önce kurtarmaya bakalım!*[175]" sözlerini sarf ettiği şeklinde anlatılır[176].

II. Dönem (1934-1936):

1930'lardan başlayarak Türkiye'de gelişen devletçilik[177] hareketi rejimin halkçılık ve devrimcilik gibi ilkelerine yeni bir canlılık getirmiştir. Devlet çoğunluğun yararı adına ekonomik hayata karışmaya başlayınca, çoğunluğu meydana getiren köylü kitlesinin önemi, fikir ve siyaset alanında yeniden ön plana geçmiştir. Mustafa Kemal'in savaş yıllarında ortaya attığı "*Memleketin hakiki sahip ve efendisi*

---

[175] Bk. (Atay, 1961: 451-452)

[176] Ancak tasfiye yanlıları ve bazı araştırmacılar bu sözlerin sarf edilip edilmediği konusunda tereddütlüdür. Örneğin Tahsin Yücel, Atatürk'ün böyle bir cümle kurduğuna ihtimal vermez: "Falih Rıfkı Atay'ın yıllar yılı Atatürk'ün çok yakınında bulunduğu, İnönü döneminde de Ulus'un başyazarlığını yaptığı bilinir, ama Demokrat Partisi karşıtı Dünya gazetesini çıkardığı sıralarda, çomağın ucunu görünce nasıl bir Menderes yanlısı kesiliverdiği de bilinir. Bu nedenle Atatürk'ün kendisine "sofra bittikten sonra" yani baş başa oldukları, yani duvarlardan başka bir kanıt bulunmadığı sırada "Dili bir çıkmaza saplamışızdır" dediğine inanmamız bayağı zorlaşır" (Yücel, 2007: 195). Şavkay'a göre ise bu anı nedense 1951 yılının Aralık ayına kadar açıklanmaz. O tarihte Türk Dili dergisinde yayımlanır (Şavkay, 2002: 80).

[177] Karpat'ın ifadesiyle Cumhuriyet rejimi, egemenliğin halka ait olduğu ve halk adına Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanıldığı temel düşüncesi üzerine kurulmuştu. Bu suretle parlamenter demokrasi modeline uygun olarak yasama organı üstünlük kazandı. Oysa seçimler ve hükümet, Halk Partisi'nin kontrolü altında bulunduğundan bu üstünlük ancak kuramsal düzeyde kalmıştı. Gerçekten 1923-1946 dönemindeki tek parti devrinde bütün kuvvet yürütme organının elinde toplanmıştı. Bu yüzden de kendisini millet ve devletle bir tutan hükümet her şeye muktedir bir örgütlenme hâlini almıştı (Karpat, 2010. 371).

köylüdür" fikri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organlarında, aydınların yazılarında sık sık görülmeye başlar. Devlet eliyle yürütülen dil ve tarih tezleri kapsamında Türkçenin arınması ve zenginleştirilmesi için köylerden on binlerce sözcük toplanır. Bunların konuşma ve yazı dilinde kullanılması teşvik edilir (Başgöz, 1999: 157-158).

Dilin Türkçeleşmesi açısından 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu bir diğer önemli girişimdir. Kanun'un 3. maddesiyle "*Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edeplere uygun olmıyan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz*" hükmü getirilir.

1934 tarihinde İkinci Türk Dili Kurultayı'ndan hemen sonra tarama ve derleme çalışmalarıyla elde edilen malzemenin ayıklanması işine girişilir. Atatürk'ün isteğiyle Fuad Köprülü, Ali Canip Yöntem, Necmettin Sadak[178] ve Reşat Nuri Güntekin'in de aralarında bulunduğu bir ekiple Dil Kurumundan ayrı bir "Osmanlıcadan Türkçeye Kılavuz Komisyonu" kurulur ve kelime türetme işine girilerek Türkçe ek ve köklerden kelimeler yapılır[179]. Aşırı özleştirmecilerle orta yolu tutanlar arasında yapılan çetin tartışmalardan sonra 1935 yılında *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* adlarını taşıyan iki kılavuz hazırlanır. Kılavuz'un ön sözünde her okur-yazar kişinin anlayabileceği bir yazı dilinin oluşturulmasında yazarlara rehberlik etmek için hazırlandığı belirtilir.

Sözlük Komisyonu Türkçe karşılığı bulunmayan kelimelerin yabancı olduğunu kabul etmekten kaçınır. Atay'ın anlattığı *hüküm* kelimesinin yerine

---

[178] A. Dilâçar, Akşam gazetesi Yazı İşleri Müdürü Necmettin Sadak'a 1934 senesinde yaptığı bir ziyareti anlatır: "Sadak, gazetenin başyazısını yazmıştı. Osmanlıca. Zile bastı, gelen odacıya yazıyı vererek "Bunu ikameciye götür" dedi. Karşı odadaki ikameci Tarama Dergisi'ni açtı ve yazının söz dizimine hiç bakmadan, Osmanlıca sözcüklerin yerine bu dergiden beğendiği Türkçe karşılıkları "ikame" etti. Başka bir gazete bürosunda başka bir "ikameci" aynı Osmanlıca sözcüklere başka karşılıkları seçmiş olabilirdi. İşte Atatürk'ün ilk bunalımı bu kargaşadan doğdu." (Lewis, 2007: 68).

[179] Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulduğu günden beri ön ek "prefix" önemli bir sorun olmuştur. İbrahim Necmi ön ek yapmanın gerektiğine inanıyordu. Ulus'ta 1 Temmuz 1935'te çıkan yazısında bu ön eklerin yalnız Hint-Avrupa dillerine özgü olmadığını, bunların herhangi bir sözün başına getirilerek anlam değişikliği yaptığını, "antimilitaire" gibi kelimelerin "anti" yerine "yantı (yâd) getirilerek "yantısüel" olacağını, bunun dış kelimesiyle de yapılabileceğini "anormal" kelimesinin bu suretle "dış ahlâksel" olabileceğini yazıyordu (Levend, 1972: 423).

kullanılacak muhtemel kelimeler için yapılan tartışma, yeni kelimeler bulunurken nasıl bir yol tutulduğunu gösterir:

> Sağımda Naim Hâzım Hoca, solumda Yusuf Ziya oturuyordu. "Bunun karşılığı yoktur, koruyalım", dedim. İkisi birden "İmkânsız!" dediler. Sağıma döndüm ve "Profesör, Arapçanın aslının Türkçe olduğunu siz söylüyorsunuz. "Kur'ân'dan aldığımız her kelimenin aslen Türkçe olduğunu siz iddia ediyorsunuz", dedim. Sonra soluma döndüm. "Ve siz Profesör, bütün dillerin Türkçeden türediğini ileri sürüyorsunuz. Fransızca *chambre* kelimesinin *oda* kelimesinden türediğini göstermek için her yola başvurdunuz. Fakat iş "hüküm" gibi köy dilinin bile parçası olmuş bir kelimeye gelince ikiniz de ayak diriyorsunuz." Dağıldıktan sonra dostum Abdülkadir yanıma geldi. Kendisi bir defa demişti ki: "Ben Asya Türklerinin çoğunun lehçelerini biliyorum. Benim aklımın ermediği bir lehçe varsa o da Türk Dil Kurumu'nun lehçesi!" Dolmabahçe Sarayı'nın üst holünde: "Görüyorum ki pek sıkılıyorsunuz" dedi. "Siz bana güçlük çektiğiniz kelimeleri söyleyiniz. Ben onlara Türkçe kökenler bulabilirim", dedi. "İşte 'hüküm' kelimesi", dedim. "Endişe etmeyiniz, yarın 'hüküm'ü Türkçe yapacağız", dedi. Ertesi gün bazı lehçelerde ök'ün 'akıl' manasına geldiğine, bunun birtakım lehçelerde 'uk' şeklini aldığına dair vesikalar getirdi. Ben kendim de Yakutçadan '-üm' eki ile kelime yapılabildiğini keşfettim. Gerisi kolaydı: "ük" artı "üm" zamanla "hüküm" olmuştu. Toplantı açılınca ben "Hüküm kelimesi Türkçedir", dedim ve öğrendiğim her şeyi aktardım. Bu, iki profesörü sessizliğe gark etti. "Uydurma" demiyeyim de "yakıştırmacılık" ilminin temelini atmıştık. O akşam komisyonun çalışmalarını Atatürk'e götürdüm. Bu yakıştırma ile böyle ehemmiyetli bir kelime kazanmaklığımızdan pek memnun kaldı. İstiyordu ki Türkçede mümkün olduğu kadar çok kelime bırakalım, ancak bu kelimelerin de Türkçe olduğunu izah edelim (Lewis, 2007: 71-72)[180].

Özleştirme faaliyetinde ilk geri adım sayılabilecek bu tavır değişikliği "*dil devriminin temel amacının Türk dilinin "ırksal" arılığının ıslahı değil edebiyat ve öğretim dilinin konuşma diline olabildiğince yaklaştırılması*" olarak açıklanır (Heid, 2001: 31-32).

1935 yılında hazırlanan Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'nda işlek eklerle önerilen türetmelerden bazıları şöyledir (Aksan, 2007: 76-78):

---

[180] Lewis, Atay'ın *hüküm* kelimesinin Arapçadan geldiğini şüphesiz bildiğini söyledikten sonra, "Eğer bu yüzden dürüst davranmamakla suçlansaydı, hiç şüphe yok ki Komisyon'a ve Atatürk'e söylediklerinin, Türklere asırlardır hizmet eden bir kelimenin hayatını kurtarmak amacıyla atılmış bir beyaz yalan olduğunu mazeret olarak öne sürecekti" şeklinde yorumlar (2007: 72-73). Ayrıca bk. *Yaşayan Türkçemiz I*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 21.

a) İsim kök ve gövdelerine gelen [-lİk] ekiyle: azınlık, çoğunluk, güvenlik, sözlük, içtenlik, tezlik, bağnazlık, uyuşmazlık

Sonradan türetilenler: ayrıcalık, çekimserlik, görecelik, iyimserlik, bağımsızlık, gericilik, tutuculuk, olumsuzluk

b) İsim kök ve gövdelerine gelen [-lİ] ekiyle: dengeli, emekli, ilgili, sınırlı, ünlü

Sonradan türetilenler: etkili, ılımlı, gerekçeli, sorumlu, sorunlu, tutarlı, kurallı, süreli, dönüşümlü

c) Fiil kök ve gövdelerinden isim yapan [-(İ)m] ekiyle: akım, atılım, anlatım, değişim, kapsam, seçim, üretim, anlam, açılım, durum, kavram, oylum, özlem, uyum

Sonradan türetilenler: çözüm, dönüşüm, deneyim, gerilim, gözlem, katılım, sindirim, çağrışım, düzlem, dağıtım, girişim, iletişim, savaşım, titreşim, yalıtım, tanıtım, yüklem

ç) Fiil kök ve gövdelerinden isim yapan [-mE] ekiyle: antlaşma, görüşme, danışma, kutlama, ilerleme

Sonradan türetilenler: atama, uzlaşma, ulaştırma, sığınma, tamlama, kapsama, önerme, uyarlama, okullaşma, tutuklama, özümleme, betimleme

d) Fiilden isim yapan [-gİ] ekiyle: tepki, dergi, ilgi, bitki, yergi, utku, övgü

Sonradan türetilenler: çelişki, coşku, katkı, salgı, seçki, yenilgi, yanılgı, algı, döngü, vargı[181], sezgi, tutku

e) İsimden isim yapan [-Cİ] ekiyle: aracı, çıkarcı, devrimci, savgacı[182] (müdafi)

[181] Mantık'ta verilen bir önermeden çıkarsama yoluyla varılan sonuç. Bk. Güncel Türkçe Sözlük

[182] "Savunmacı" anlamına gelen ve Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan bu kelime, öz Türkçeciler tarafından bir dönem kullanılmış, ancak dile yerleşmemiştir.

Sonradan türetilenler: bireyci, doğacı, ülkücü, sözcü, toplumcu, çevreci, gerici, gerçekçi, halkçı, eğitimci, işletmeci, girişimci, gözlemci, savcı, sığınmacı, yontucu

f) Fiilden isim yapan [-GE] ekiyle: belge, bölge, önerge, sömürge, yönerge, savga[183] (müdafaa)

Sonradan türetilenler: dizge, duyarga, gösterge, yerleşke, değiştirge, bildirge, yörünge, belirtke, çizge (grafik)

g) Fiilden isim yapan [-(y)İcİ] ekiyle: dinleyici, geçici, düzeltici (musahhih), besleyici, araştırıcı

Sonradan türetilenler: tüketici, üretici, uyuşturucu, seçici, eğitici, tutucu, soğutucu, yansıtıcı, bölücü, gezici, yönetici

h) Fiilden isim yapan [-İ] ekiyle: başarı, beğeni, sunu, çarpı, anı, çağrı

Sonradan türetilenler: çeviri, bildiri (Cep Kılavuzu'nda *bildirig* şeklinde), ileti, gösteri (Cep Kılavuzu'nda *gösteriş* şeklinde), öğreti, yeti, öneri, tasarı (Cep Kılavuzu'nda *tasar* şeklinde), veri, eleştiri, saplantı, dürtü.

Hazırlanan Kılavuz'da birtakım çelişkiler de görülür. Örneğin Fransızcadan alıntılanan "komisyon" kelimesi, *Türkçeden Osmanlıca Cep Kılavuzu*'nda madde başı olarak verilmiş (s. 196), Osmanlıca karşılığı için "encümen, komisyon" denmiştir. Dolayısıyla Farsçadan çok daha evvel alıntılanan "encümen", Kılavuz'da yabancı kılınmıştır. Özleştirme Kılavuzu'nda ise (1978) "encümen" kelimesi tamamen yok sayılmış, "komisyon" için, XI. Türk Dili Kurultayı'ndan (1966) itibaren kulanılmaya başlanan "yarkurul" karşılığı verilmiştir (s. 50).

Korkmaz (1995: 735) bu dönemi, taşıdığı nitelik bakımından birinci dönemdeki aşırılığın bir parça dizginlendiği "*ılımlı özleştirmecilik*" veya "*tereddüt*" dönemi diye adlandırsa da buradaki "ılımlı" ifadesi biraz iyimser bir nitelemedir. Zira Şubat 1935'teki dil algısı, Atatürk'ün Arapça kökenli olan Mustafa ve Kemal

[183] Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan "savga" yerine savunma ve müdafaa kelimeleri kullanılmaktadır.

isimlerini dahi bir süreliğine terk etmesine, imzasını "Kamâl" şeklinde atmasına yol açmıştır. Bu alışılmamış ismin kökeni resmî haber ajansı olan Anadolu Ajansı tarafından yayımlanan bir bildiride şöyle açıklanır:

> İstihbaratımıza nazaran Atatürk'ün taşıdığı "Kamâl" adı Arapça bir kelime olmadığı gibi Arapça 'Kemal' (olgunluk) kelimesinin delâlet ettiği mânâda değildir. Atatürk'ün muhafaza edilen öz adı, Türkçede 'ordu' ve 'kale' mânâsına gelen "Kamâl"dir. Son 'a' üzerindeki tahfif işareti "l" harfini yumuşattığı için telaffuz hemen hemen Arapça 'Kemal' telaffuzuna yaklaşır. Benzeyiş bundan ibarettir[184].

Burada dikkat çekici bir nokta da; Arapça kökenli "Kemal" isminin kullanılmaktan kaçınıldığı bir ortamda devletin resmi haber kaynağının bu haberi yayımlarken "*istihbarat, delalet, tahfif, telaffuz, muhafaza ve mana*" gibi Arapça kökenli kelimeleri kullanmasıdır.

Neticede 8000 kadar Arapça ve Farsça kökenli kelimeye karşılık bulunarak hazırlanan "Cep Kılavuzu" Atatürk'ü tatmin etmez ve dil politikası değiştirilir.

III. Dönem (1936-1937):

Bu dönemde dil felsefesi üzerinde durulur ve tarih tezine[185] uygun olarak "Güneş-Dil Teorisi"[186] ortaya atılır. 24 Ağustos 1936 tarihinden 31 Ağustos gününe dek bir hafta süren III. Türk Dili Kurultayı'nda[187] tartışılan ve kabul edilen teori, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği tezinin dil bilimi temellerine

---

[184] Cumhuriyet, 5 Şubat 1935, alıntılandığı yer: (Lewis, 2007: 73-74)

[185] Türk tarih tezinde tarihte yaşamış ve büyük medeniyetler kurmuş bazı kavimlerin Türk olduklarına dair kanıtlar ortaya sürülmüştü. Tarih öncesinde uygarlık izlerine rastlanmamış diyarlara medeniyetin, Türkler gibi Orta Asya'dan yayıldığı fikri savunulmuştur. Atatürk'ün, *"Anadolu 7000 yıllık Türk beşiğidir"* sözü onun Anadolu'daki Türk varlığının Malazgirt Meydan Muharebesi'nden çok öncelere dayandığına olan inancını yansıtmaktadır. Bk. *Türk Tarihinin Ana Hatları* (haz. Türk Tarihi Tetkik Heyeti), Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930, 605 s.

[186] 1935'te Dr. Phil H.F. Kvergic tarafından *La psychologie de quelques éléments des langues turgues* "Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikoloji) adlı Viyana'da basılmamış bir doktora tezi Güneş-Dil Teorisi'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tezle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Levend, a.g.e., 431-438.

[187] Kurultay'a katılan 470 üyeden 78'i milletvekili, 157'si öğretmen (o tarihte öğretim üyesi olmayan Abdülbaki Gölpınarlı, Kenan Akyüz, Nurettin Şazi Kösemihal, Rıfkı Melul Meriç henüz öğretmendir. Nurullah Ataç, Hüseyin Namık Orkun, Şükûfe Nihal gibi isimler de öğretmen olarak kaydedilmiştir.), 103 üye bürokrat, memur, doktor, avukat vs., 21 üye subay ancak 7'si Türkoloji ile ilgilidir. Bu öğretim üyeleri, Abdülkadir İnan, Ahmet Caferoğlu, Agop Dilâçar, Ragıp Özdem, Rifat Bilge, Şükrü Akaya ve Tahsin Banguoğlu'dur. Bunlara Ahmet Refik, Afet İnan gibi tarihçileri de katarsak geniş anlamda Türkoloji'yle ilgili 10-12 öğretim üyesinin Kurultay üyesi olduğu söylenebilir (Ercilasun, 2007: 296)

dayandırılabileceği düşüncesinden doğmuştur. Teoriye göre dilin doğuşundaki ilk etken Güneş'tir. Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesindeki ana işlevini dilin doğuşunda da göstermiştir. İlk insanlar maddî ve manevî bütün varlıkları Güneş'e verdikleri ilk adla anmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses, Türk dilinin kökü olan *ağ* sesidir. Diğer bütün kelimeler de böyle bir kök sesten gelişmiştir (Korkmaz, 1995: 779). Buna göre göç yoluyla Türk dili dünyanın dört bir yanına taşınmış, oralarda kurulan uygarlıklar da kendilerine özgü fikirlerle bu ana dili zenginleştirmişlerdir. Böylece yeryüzünde hepsinin kaynağı Türkçe olan sayısız dil ortaya çıkmıştır.

Bu teorinin reform sürecini anlamsız zorlamalardan ve zevksiz uydurmalardan kurtarmak için icat edildiği yönünde genel bir kabul vardır[188]. Atatürk, bu teori ile Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan pek çok Arapça, Farsça kökenli kelimenin aslında Türkçe olduğunu, kalması gerektiğini ve dil reformuna aykırı olmadığını ispat etmek ister. Hatta bunun için Ulus gazetesinde Güneş-Dil Teorisi'nin uygulanmasıyla ilgili imzasız yazıları yayımlanmaya başlar. Bu yazılarda Türkçeden atılmak istenen *millet, devir, zaman, sabah, hadise, mühim, hak, hakikat, sefa, dua, ilâhî, Allah, kemâl, kuvvet, ümit* gibi Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin aslında Türkçe olduğu kanıtlanmaya çalışılır (Tan, 2006: 78). Ancak teorinin revaçta olduğu 1936 yılında "*Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat bunları Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Ketebe, yektübü Arabındır; kâtip, kitap, mektup Türkündür.*" diyerek artık tarihî görevini tamamlamış olan Osmanlıcaya dönüş yapılmasına değil; XX. yüzyıl başlarından beri devam eden Türkçede yerleşmiş bütün kelimelerin Türkçede kalması gerektiğine işaret ediyordu (Korkmaz, 1995: 736).

Levend, teorinin Türkçe üzerinde etkilerini şöyle açıklar:

> Güneş-Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi'ne uygun olarak şu hükmü kapsıyordu:
>
> Türk dili taş ve maden devrinde, kültür kelimelerini göç yolu ile yeryüzündeki dillere yayan eski ve büyük bir kültür dilidir. Etimoloji

[188] Özleştirmeciler genel olarak bu görüşü kabul etmezler. Mesela Aksan, Atatürk'ün aşırı Türkçeciliği bu kuramla engellemek istediği görüşüne karşı çıkar. Ona göre Güneş-Dil Teorisi, Dil Devrimi'nde tutulması gereken yolların belirlenmesi sırasındaki arayışlarda bir deneme olarak düşünülmelidir (Aksan, 2007: 66). Demircan da Atatürk'ün özleştirmeden vazgeçmek isteseydi böyle bir kuram geliştirmesine gerek olmadığını, çok daha kolay bir çözüm yolu bulunabileceğini söyler ve eğer "Atatürk özleştirmeden vazgeçmiş olsaydı 1936-1937 yıllarında geometri terimlerinin özleştirme çalışmalarına katılması ve üstün başarısı nasıl açıklanabilir?", der (Demircan, 2000: 147-148).

> lugatlerinde "kaynağı karanlık" olarak gösterilen birçok Fransızca, Almanca ve İngilizce kelimenin Türkçe ile kolaylıkla açıklanabilmesi bunu göstermektedir.
>
> Atatürk tezdeki bu hükümle, Türk dilinin tarihten önceki çağlara kadar uzanan eskiliğini belirterek, bu konu üzerinde yapılacak araştırmaların ufkunu genişletiyordu. Tarih teziyle de, Türklerin en eski uygarlığı kurmuş bir millet olduğunu belirtmek, gençlere kendilerine güvenmeyi, tarihleriyle övünmeyi aşılamak istemiştir.
>
> Bu teoriden şu sonucu çıkaranlar oldu:
>
> Dilimize yabancı saydığımız birçok kelimeleri feda etmek gerekmez. Çünkü bunların esasta Türkçe olması mümkündür. Hatta Güneş-Dil Teorisi'ne uyularak Türkçe ile açıklanabilen birçok yabancı kültür kelimeleri de Türk kelimesi olarak kabul edilebilir. Mesela botanik kelimesi *bitki*, sosyal kelimesi *soy* ile termal kelimesi *ter*, elektrik kelimesi *ıltırık, yıltırık, yaltırık* ile açıklanabilir.
>
> Çıkarılan bu sonuç, Osmanlıcaya dönmek isteyenlerin çok işine yaradı. Aşırı gayretler birden durdu; fakat yabancı kelimelere karşılık bulma işi de durmuş oldu. Dil çalışmaları yeni bir evreye girdi (Levend, 1972: 439).

Levend'in dediği gibi Güneş-Dil Teorisi bilim çevrelerince pek kabul görmese de aşırı özleştirmeciliği durdurmuştur[189]. Bu dönemi Korkmaz, "*özleştirmeyi ret*" ve "*yaşayan dile dönüş*" evresi olarak adlandırır (Korkmaz, 1995: 736). Hatiboğlu, Güneş-Dil Teorisi'nin Türkçenin eskiliğini ispat etmek, hiç olmazsa ileri sürmek için ortaya atıldığını, sonradan bazı çevrelerin dediği gibi asla bir dönüş yolu olmadığını belirtir. Ancak bu teoriyle dil ve bilim olanaklarının zorlandığını da itiraf eder (Hatiboğlu, 1981: 55). Dil reformunun muhaliflerinden Banarlı ise Hatiboğlu'nun aksine Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi'yle öz Türkçecilikten vazgeçtiği görüşündedir[190]:

> Öztürkçeyi denemiş ve bu yoldaki çalışmalara bizzat iştirak etmiştir. Fakat aynı Atatürk, tecrübeler ilerledikçe, işi yarışa döküp soysuzlaştıranların elinde Türk dilinin ve kültürünün nasıl bir çıkmaza sürüklendiğini de derhal ve çok iyi görmüştür. Neticede Atatürk, bu durumu düzeltme vazifesini de üzerine almış ve yine dâhiyane bir

[189] Teori, 1936 yılındaki Kurultay'a katılan Alessio Bombaci, Jean Deny, Friedrich Giese, Gyula Németh, Sir Denison Ross ve Ananiasz Zayaczkowski'nin aralarında bulunduğu yabancı bilim adamları tarafından eleştirilmiştir (Lewis, 2007: 84). Lewis, teoriyi Öztürkçenin mucidi olmak ve dil kurallarını hiçe saymakla eleştirir: "… alenen böyle bir saçmalığa kendilerini teslim eden Dil Kurumu görevlilerinin (ve tabii Dr. Kvergiç'in) bilim adamlığına yakışmayan tavrını göstermektedir. Bu insanlar ve onlar gibi olan diğerleri, Öztürkçenin yaratımından büyük ölçüde sorumludurlar. Bu da Öztürkçe'nin, dil kurallarını neden bu kadar çok çiğnediğini açıklamaya yardımcı olan bir gerçektir." (Lewis, 2007: 86). Brendemoen ise teoriyi "hayret verici, şaşırtıcı" olarak niteler (Brendemoen, 1990: 456).

[190] Lewis (2007: 87), Hatiboğlu ile Banarlı'nın aynı görüşte olduğunu savunur.

> taktikle Güneş-Dil Teorisi'nden faydalanarak öztürkçe tecrübesinden vazgeçmiştir (Banarlı, 1977: 304-305).

Ercilasun da Banarlı ile aynı görüştedir:

> Atatürk'ün kaleme aldığı bütün bu broşür ve dil yazılarından çıkan sonuç şudur: Güneş-Dil Teorisi'ni ortaya atarken Atatürk'ün amaçlarından biri de aşırı özleştirmecilikten vazgeçmek, "*millet, devir, hadise, mühim, hatıra, ümit, kuvvet vb.*" kelimelerin dilde kalmasını sağlamaktı (Ercilasun, 1994: 89).

Ömer Asım Aksoy ise bu teori ile Atatürk'ün özleştirme çalışmalarından geri adım attığı yönündeki görüşlere katılmamaktadır:

> Tutalım ki Güneş-Dil Teorisi'ni biz yanlış yorumluyoruz ve Atatürk iki üç yıl özleştiricilik yaptıktan sonra Güneş-Dil Teorisi ile eski dile dönmüştü. Bunu kabul etmek neyi değiştirir. 1932'de başlayan özleşme akımı durmuş mudur, gittikçe genişleyip güçlenmiş midir? Denilmek istenmiyor mu ki "Atatürk özleştiricilikten vazgeçtiğine göre bizim de vazgeçmemiz gerekir"? Gerekseydi buna "vazgeçme" tarihinde uyulmaz mıydı? Böyle bir dönüşün olmaması, özleşmenin sürüp gelmesi neyi kanıtlar? Atatürk'e karşın ulusun özleştirme eyleminde direndiğine mi, yoksa Atatürk'ün özleştirmenin vazgeçtiği savının yanlışlığına mı? Elbette ikincisini. Çünkü ulus hiçbir zaman Atatürk'e ters düşmediği gibi Atatürk de hiçbir zaman ulusçuluk, halkçılık ve bağımsızlık ilkelerine ters düşen bir yol tutmamıştır (Aksoy, 2006: 137).

Atatürk'ün vefatından önce Güneş-Dil Teorisi'nden vazgeçip geçmediği tartışması tarafımızca anlamlı değildir. Ancak bu konuyu 1937 yılından sonra kamuoyu önünde tartışmaktan kaçındığı bilinmektedir. Lewis'in ifade ettiği gibi dönemin siyasi atmosferi de buna pek müsait değildir:

> Teorinin ilk defa açığa çıkarılmasından beş ay önce Hitler Rhinelan'ı, üç ay önce ise Mussolini Etiyopya'yı topraklarına kattı. İki ay önce İspanya iç savaşı patlak verdi. Üç gün önce ise Almanya mecburi askerlik uygulamasına başladı. Ek olarak Atatürk giderek azalmakta olan kuvvetini Fransa'yı Hatay'ı Türkiye'ye teslim etmesi hususunda zorlamaya -ki bunda başarılı olmuştur- harcamaktadır. Güneş-Dil Teorisi o yoğun siyasi ortamda sık sık aklına geliyor olmalıdır. Zararsız bir yemek sonrası oyunu olarak başlayan şey bir karabasana dönüşmüştür[191] (Lewis: 2007: 99).

Sadoğlu'nun ifadesiyle dil reformunun ilk yıllarında izlenen "özleştirme" politikası dil planlamasında "yaratıcı" ve "sınırlandırıcı" yöntemlerden ikisini de

[191] Son cümledeki "karabasana dönüşmüştür" yorumu fazla abartılı ve zorlamadır, zira Atatürk'ün böyle hissettiğine dair bir kanıt bulmak zordur.

kullanmıştır. Bu anlamda Güneş-Dil Teorisi'nin dil planlamasına etkisi, dilin somut formunu değiştirmeye yönelen sistematik müdahaleleri sınırlandırmış olmasıdır (Sadoğlu, 2010: 253).

1936 tarihinde Üçüncü Dili Kurultayı'ndan sonra fizik, kimya, astronomi, jeoloji, zooloji, botanik, biyoloji terimlerinin uzmanlar tarafından Türkçeleştirilmesi faaliyeti de başlamış, bu yıllarda pek çok terim bizzat Atatürk tarafından türetilmiştir: *açı, boyut, uzay, gerekçe, kesit, konum, üçgen*[192], *dikey, yatay, düşey, yöndeş açılar, açıortay, ikizkenar üçgen, eşkenar üçgen, dik üçgen, dörtgen, yüzey, teğet, izdüşüm, ayrıt, iç bükey, dış bükey, yanay, artı, eksi, eşit, çarpı, bölü, pay, payda, türev, düzey, çap, yarıçap, kesek, yay, kiriş, çember, taban, eğik, beşgen, köşegen, yamuk, oran, orantı, varsayı*[193] vs. (TDK, 1962: 33).

Hamza Zülfikar, bu terimlerin radikal tedbirlerle yapıldığını ve kolayca tutunduğunu; tartışmaya, uzlaşmaya bırakılmış terimlerin ise sürüncemede kaldığını ve bir türlü bu terimlerde birliğe ulaşılamadığını belirtir (Zülfikar, 2009: 20)[194]. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, 1934-1936 yılları arasında terimlerin Türkçeleştirilmesi konusunda toplam 6075 terimin Türkçe karşılığının bulunduğunu, bu iş yapılırken iki esası düşündüklerini söyler[195]:

1. İlk ve ortaokullar ders programlarına ait terimlerde hedef, Türk çocuğunun derslerini kolaylıkla anlayıp öğrenmesi olduğu için bu terimlerden;

a. Kökü Türkçeden gelen ve kültür dünyasında müşterek olan (elektrik, metre, dinamo vs.) gibi terimlerin olduğu gibi alınması;

b. Bunların dışında kalan terimlerin elden geldiği kadar okuyacak çocuğun kendi bildiği ve konuştuğu Türkçenin sözleriyle, Türkçe yazılması;

---

[192] Buradaki "-gen" ekinin *pentagon* (beşgen) kelimesindeki *gon*'a yakın olduğu, dolayısıyla söz konusu "-gen"in soyağacının kirli olduğu doğrudur. Fakat yeni geometri terimleri yine Atatürk'ün halkına en büyük armağanları arasında sayılmalıdır (Lewis, 2007: 89).

[193] Bugün bu kelime TDK'nin sözlüğünde yer almamaktadır.

[194] Örneğin zarf mı belirteç mi, edat mı ilgeç mi, fiil mi eylem mi, isim mi ad mı soruları bu karmaşayı yansıtır (Zülfikar, 2009: 20).

[195] III. Türk Dili Kurultayı (1936): Tezler, Müzakere Zabıtları, s. 20-22.

2. İhtisas ve yüksek tahsil terimlerinin, doğrudan doğruya kökü Türkçe olan kültür dünyası terimlerinden alınması[196].

Bu kadar kısa zamanda yaklaşık 6000 terimin Türkçeleştirilmesi şüphesiz büyük bir başarıdır. Ancak Dilmen, "*Cep Kılavuzu ne dilimizin zengin kaynaklarını daraltmak ne de konuşan ve yazanları zora sokmak kastiyle ortaya konuyor. Onun amacı, halk için yazılan yazıların yalnız okuma yazma öğrenmiş olanların da kolayca anlayabileceği dille yazılmasına yol göstericilik edebilmektir.*" dese de Kurum çalışmalarının hedefinin halkın anlayacağı "Türk-i Basit"in çok ötesinde bir dil olduğunun ortaya çıktığı görülmektedir (Şavkay, 2002: 77). Yeni bir dil yaratıldığı konusundaki görüşler bir ölçüde haklıdır, diğer taraftan Lewis'in tespiti de reformun başarısını vurgulaması açısından önemlidir:

> Halide Edip Sinekli Bakkal (1936)'da kolları her iki yanında birer sürahi kulpu gibi duran bir mahalle kabadayısını tasvir eder. Dik açı için 'zaviye-i kaime' ifadesini kullanır. Bunun sebebi 1937'ye kadar Türk çocuklarına geometrinin Osmanlıca teknik terimlerle öğretilmesidir. Halide Edip, geometri öğrendiğinde, üçgenin alanının tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşit olduğu şöyle ifade edilmektedir: "*Bir müsellesin mesaha-i sathiyesi, kaidesinin irtifaına hasl-ı darbının nısfına müsavidir.*" Atatürk'ün önemli ölçüde kişisel çabası sayesinde bu cümle şimdi şu şekilde söylenmektedir: "*Bir üçgenin yüzölçümü, tabanının yüksekliğine çarpımının yarısına eşittir.*" ve bu cümle hiçbir Arapça ve Farsça kelime içermemektedir. Bu başarının dil reformu namına yapılanların çoğunu haklı gösterdiği söylenebilir (Lewis, 2007: 89).

9 Ocak 1936'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması Cumhuriyet tarihinin önemli kültürel hamlelerinden biridir. Atatürk, Türk tarihini aydınlatmak üzere Sümerce, Etice, Sanskritçe ve Çince üzerine yapılacak araştırmaların Türk dilinin de karanlık dönemlerini aydınlatacağı inancını taşıyordu. Atatürk, tarihteki sahipsiz dilleri, sözcükleri Türkçeye bağlıyordu. İşletmeler, bankalara Sümerbank, Etibank gibi adlar vererek bu görüşünü sembolleştiriyor ve bütün dünyaya yayıyordu (Hatiboğlu, 1981: 49)[197].

---

[196] Böylece dilde sadeleştirme süreci Arapça ve Farsça kelimelerin ortadan kaldırılması ile sonuçlanmış, ancak Batı kökenli yabancı sözcüklere kapıyı açmıştır. Avrupa dillerinden gelen terimlerin kabulüne Güneş-Dil Teorisi de zemin hazırlamıştır (Şavkay, 2002: 93-94).

[197] 1937 sonlarında Denizbank'ın kurulmasına ilişkin yasa tasarısının TBMM'deki görüşmeleri sırasında Giresun Milletvekili Sadri Maksudî Arsal, Denizbank diye adlandırmanın Türkçe tamlama

1937 yılında Türk Dil Kurumunun çalışmaları ilk ve orta öğrenim için yürütülen terim faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. 1938 yılının yaz aylarında Atatürk'ün sağlık durumunun ağırlaşmasına rağmen dil reformuna ilgisinin hiç azalmadığı bilinir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında sağlık sebepleriyle bulunamamasına rağmen açış konuşmasını bizzat dikte ettirerek, vefatından on gün önce Meclis'te Başvekil Celal Bayar'a okutur. Bu konuşmada Türk Tarih ve Dil Kurumlarından övgüyle söz eden Atatürk'ün kullandığı dil, 1936 öncesinden çok farklıdır:

> Türk Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları takdire layık kıymet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilemez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alaka ve takdirini kazanmıştır.
>
> Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlatılmış olmasını, kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim (Korkmaz, 1992: 244).

Bu kısa metinde Atatürk, günlük hayatta kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri kullanarak aslında özleştirmecilikte yeni bir yol tutulmasına, ancak terimlerin mutlaka Türkçeleştirilmesinin önemine işaret eder. Bu noktada sorulması gereken soruyu Lewis sorar: "Atatürk kendi görüşünü açıkça belirtmesine rağmen, neden Dil Kurumu Atatürk'ün istediği gibi sadece teknik terimler sunmaya devam etmekle yetinmeyip standart Türkçenin olağan kelimelerinin yerine kullanmak üzere yeni alternatifler de ortaya koydu?" (Lewis, 2007: 94). Üstelik bu alternatiflerin öncekinin yerini koşulsuz alması için konulduğu da hatırlatılmaldır.

---

kurallarına aykırı olduğunu öne sürerek onun yerine Deniz Bankası denilmesini önermişti. Buna karşın kimi üyeler Maltepe, Galatasaray, Aşkale, Çanakkale, Bahçekapı gibi eski ve Sümerbank, Etibank gibi yeni tamlamaları göstererek Denizbank denilmesini savunmuşlardı. Ama tartışmalar basına da yansıyınca Atatürk sorunu tartışmak için 27 Aralık 1937 akşamı, aralarında İsmail Müştak Mayokan, Hasan Reşit Tankut, F. Rıfkı Atay ve A. Dilâçar'ın da bulunduğu bir grubu Çankaya'ya çağırmıştı. Denizbank adının uygun olduğuna karar verilince Vedit Uzgören ile Atay ve Dilâçar'ın hemen o gece Tuna Caddesi'ndeki Ankara Radyosu'nda gerekli açıklamaları yapmalarına karar verilmişti. Konuşmaların bir özeti de ertesi 28 Aralık günkü Ulus gazetesinde "Denizbank öz Türkçedir" başlığıyla yayımlanmıştı. Bk. Dilâçar, A. (1974), *Denizbank Olayı*, Türk Dili, Sayı; 278, s. 872-875; (Hatiboğlu, 1981: 58-60).

Ölümünden beş gün önce 5 Kasım 1938'de, Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat kaleme aldığı vasiyetinde malik olduğu bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul emvalini Cumhuriyet Halk Partisi'ne terk ve vasiyet ederken, şart koştuğu altı maddeden sonuncusu, "*Her sene nemadan mütebaki miktarı yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir*."[198] direktifi olmuştur. Bu vasiyet, 12 Eylül 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin ardından hazırlanan 1982 Anayasası'nın 134. maddesiyle bozuluncaya kadar yürürlükte kalmıştır[199]. Ancak vasiyetnamede belirtilen malî menfaatler saklı tutulup bu kurumlara tahsis edilmeye devam etmektedir.

2.3.2. 1940'lı Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü[200] zamanında Türk Dil Kurumu hükûmetten gördüğü yardım ve destekle çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir (Levend, 1960: 493-494). Uygarlık değiştirme projesinin vazgeçilmez şartı olarak gördüğü tarih ve dil alanlarındaki kültürel reformların öncüsü olan iktidar partisi CHP'nin 1940'larda da roman ve şiir ödülleri vermek gibi icraatlarla tüm kadro ve araçlarını bu amaç için seferber ettiğini belirtmek gerekir (Taşkın, 2011: 419).

İsmet İnönü'nün daha 17 Şubat 1929'da "Türk söz kitabını hazırlamak" üzere toplanan "İlmî Istılahlar Encümeni"nde verdiği öz Türkçe söylev şöyledir:

> Ünlü Efendiler!
>
> Türkçemizin söz kitabı bizim çok yüzlükten (yüz yıl) beri sezdiğimiz bir eksiktir. En nihayet bu eksik de tamamlanmak için cumhuriyet yaşayışına kavuşmayı beklemiştir.
>
> Acı ile anmalıyız ki, şimdiye kadar dilimiz, sınırları açık bir yurt kalmıştır. Bu yurdun içine girmek suçsuz bir dalış idi. Daha fena ve acıklı olan, vatan çocuklarının bu dalmayı kendilerinin arayıp özlemesidir. Bir dilin sınırı söz kitabı ile çevrilip çerçevelenir. Yüce toplanmanız dilimizin sınırını çizmek, onu zorlamaktan korumak için kurulmuştur.
>
> Toplanmamızın (toplantı) söyleşmesine (müzakere) başlamadan evvel size, öz olarak, isteklerimizin ana çizgilerini saymak isterim.

---

[198] Atatürk'ün Vasiyeti için bk. (Korkmaz, 1992: 245).
[199] Bk. 1980'li Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları, s. 157.
[200] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Kurum çalışmalarını yakından izlemiş; *anane* kelimesine Türkçe bir karşılık bulunmakta güçlük çekilirken "gelenek" kelimesini türetmiştir (TDK, 1962: 39).

Türkçenin söz kitabı medeni bir milletin umumi yaşayışındaki bütün sözleri derlemekle kalmayacaktır. Asıl değimli (değerli) olan nokta, ekim (kültür) yaşayışının bütün istelerini (ihtiyaçlar) düzeltip doyurmasıdır. Bunun içindir ki Dil Derneğimizin tutumu, pek doğru ve vuruşlu olarak, büyük bir erişkin dilin, büyük bir söz kitabındaki bütün sözler diyelim ki bütün anlatışları Türkçeye geçirmek tutamını bulmaya yönelmiştir.

Bununla biz iki işlemeyi birden sağlamış oluyoruz. Birincileyin (evvela) daha ilk kurumda dilimizi engin bir düze genişletmiş, ikincileyin medeni bütün anlatışlara tam denk gelecek sözleri dilimizde durgulamış (tespit etmek) olacağız. Daima aynı anlatışa karşılık olacak sözler, ilk önden bize alışılmamış bir işleti verse de, pek az zaman sonra, tadımıza uygun, hele durgulu olması ile yerinden oynamaz birer yüz alacaklardır.

Söz kitabı birleştirmesinde Dil Derneği, ıstılah dediğimiz ayrım sözlerini çeşit gideklerin işedinenleri (uzman) yardımı ile varlamayı hem saygılı, hem yakışık alır bir gidiş saydı. Düşünüşün vuruşlu olduğuna sarsı (şüphe) gösterilemez. Her yüce bilginin işedinenleri kendi gideklerinin dileklerini dışardakilerden daha iyi sezebilirler, hele onların, bilgi benliklerinin ince duyguları, hem anlatışa hem söyleyişe, tatlı gelen uyguyu (oran) daha iyi seçebilirler.

Biz işedinenlerimizin öğretme yorgularını kendi öz yaşayışlarının ve devlet düzenindeki duraklarının gereklerini tartabiliriz. Fakat Dernek'te çalışan her arkadaş aynı bulunumdadır. Dilimizin varlığını korumak sevgisi, işte yalnız bu işletidir ki, sinirlerimize güç, çalışmamıza zevk verecektir.

Efendiler,

Bundan sonra sizin bakışınızı pek değimli olan öbür noktaya çelmek isterim. Söz kitabının varlanması (ortaya konması) nihayet bir yılda bitirilmek gerektir. Bu gerek üzerinde ne kadar kalınsam azdır. Türk dilinin sözlerine şimdiye kadar alışılandan başka biçimde yüz verirken, eğer anlatışları bir an evvel durgulamazsak dilimiz çok tehlikelere açık bırakılmış olacaktır. Yazılışı Türk harflerine uymayan birçok sözleri bırakmak eziminde (zorunluluk) kalan isteli, kendi ekimine ve tadına göre, söz bulmaya veya yaratmaya hak kazanmış oluyor. Bu bulunumun sürekliliği az zamanda dilimizi, eskisinden başka yönlerden, ayrıca dalış ve kaplayışa açık bırakmış olacaktır. Eski şark sözlerinin kaplayışından kurtulmadan, yeni garp sözlerinin düşüncesiz ve ölçüsüz dalışına uğrayacağız. Bununla Türk dili, Türk ekimlilerinin çevresinde, yabancı ağlar içinde boğulmuş, ötürüsü ile kısır kalmış, tohum beneklerine dönecektir. Bu yayışlarımla sakınılacak köşelere işaret koyduktan başka, kitabımıza çabuk varlık verilmesindeki değimi kabarıntı (iftihar) ile göstermiş oluyorum (Özerdim, 1960: 507-508)[201].

[201] Alıntılandığı yer: *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, C 2, Ankara, 1946, Millî Eğitim Basımevi, s. 4-5.

Tezcan'ın ifadesiyle bu söylev "dilde devrim" düşüncesinin Başbakan İnönü'nün ağzından ilk uygulaması, köktenci bir özleştirme akımının ilk denemesi olarak kabul edilebilir (Tezcan, 1983: 477). Sarf edilen sözlerin bir bölümü o zaman için de yeni sayılmaz; ancak İnönü, bu kelimeleri o günlerde Arapça ve Farsçaları günlük dilde kullanılırken söylevine almıştır. 1945 tarihli anayasa taslağının hazırlanmasında bizzat bulunmuş, 1962-1965 yılları arasında birbirini izleyen koalisyon hükûmetleri döneminde Başbakan iken Türk Dil Kurumuna her türlü desteği vermiştir.

Dördüncü Dil Kurultayı ana tüzüğe göre 1939 yılında toplanması gerektiği hâlde II. Dünya Savaşı'nın başlaması yüzünden 1942'de toplanmış; burada Sözlük Kolu Başkanlığına Dr. Mehmet Ali Ağakay[202], Filoloji Kolu Başkanlığına Ömer Asım Aksoy, Terim Kolu Başkanlığına İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Gramer-Sentaks Kolu Başkanlığına Ahmet Cevat Emre, Yayın Kolu Başkanlığına Kemalettin Kamu, Etimoloji Kolu Başkanlığına Fuad Köseraif, Derleme Kolu Başkanlığına Naim Hâzım Onat, Lengüistik Kolu Başkanlığına Hasan Reşit Tankut seçilmiştir. Bu dönemde sözlük ve terim çalışmaları hızlanmış, eski eserlerin tıpkıbasımları yapılmıştır[203].

Bu çalışmalar ikinci bir sadeleşme dalgası başlatmıştır[204]. Özellikle 1942'de daha özleştirmeci bir tutumla yayımlanan terimler listesi, 1939'da uluslararası terimleri benimsemekte ılımlı bir yol takip eden listeden farklıdır[205]. Ragıp Özdem'in IV. Türk Dili Kurultayı'na sunduğu raporda ılımlı tutum açıkça görülmektedir:

---

[202] Ağakay için bk. Atabay, Neşe (1982), *Mehmet Ali Ağakay*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[203] 668 sayfa tutan Türkçe Sözlük, pek çok eski ve değerli eserin taranmasıyla meydana getirilen Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I-II, Kutadgu Bilig'in Fergana, Mısır ve Viyana nüshalarının tıpkıbasımları bu dönemde yayımlanmıştır.

[204] Attilâ İlhan, dil reformunun yön değiştirip tasfiyeciliğe kaymasını İsmet İnönü'ye bağlar: "Dille fazla oynanmıştır. Bu da başımıza işler açtı. Türk gençliği Türkçeyi doğru konuşamıyor. Eksik konuşuyor. Benim neslim sanıyorum ki 150 bin-200 bin kelime ile konuşuyordu, şimdi 400 kelimeye kadar indirdiler. Neden böyle oldu? Bir defa Öztürkçeleşme olayı Gazi'nin bıraktığı yerde bırakılsaydı, bu olmayacaktı. Çünkü Gazi "Halkın konuştuğu dil Türkçedir." dedi, davayı bitirdi. Çünkü baktı, çok yanlış yere gidecek! Nitekim İsmet Paşa canlandırınca, o yanlış yere gitti. Halkın on asırdan beri kullandığı kelimeleri birileri "Bunlar yanlıştır" deyip atmaya kalktı." bk. Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan'la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 131.

[205] Bk. Özdem, R. (1941), *Terimler Meselesi Münasebetiyle Dilimizin Islahı Üzerine Muhtıra*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 115 s.

> Bundan dolayı girmiş bulunduğumuz maddi ve manevi medeniyetin kimya, botanik, zooloji, mineraloji, makinecilik vesaire maddi tabiat ve teknik *(radyo, telefon, traktör, vitamin vesaire*) vehayut matematik, felsefe (*filozofi*) ve diğer manevi ve içtimai ilimler gibi mücerret (*abstrakt*) mefhumları *(idealizm, moral, sosyalist* vs.) karşılıyan sayısız tabirlerden öz dille karşılanmalarına ne lüzum ne de imkân olmıyan bazı kelimeleri en yakın şekilleriyle oldukları gibi almak ve yazılışlarında da mümkün olduğunca tabi oldukları milletlerarası teamüle uymak zarureti vardır. Nitekim ilim sahasında asrîleşmemizin ilk mühim hadisesi olarak eski *tıp medresesi* yerine *fakültesi* kelimesini kullanmamızı gereklendiren bu kültürel tesirler daha eskiden *hikmet-i tabiiye* ve *vezaifülâza* yerine *fizik* ve *fizyoloji*, zamanımızda da *darülfünûn* yerine *üniversite, müderris* yerine *profesör*, *sarf* yerine *gramer, ıstılah* yerine *terim*, *ıslah* yerine *reform* gibi şekilleri de yerleştirmektedir. Ancak bu tesirlerin derece ve şümulü katî olmayacağı için eski kelimeler yerine ortaya sürülenlerden bazılarının lüzumluluğu münakaşa edilebilir (Dördüncü Dil Kurultayı Zabıtları, 1944: 344).

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise Özdem'in aksine aynı kurultayda Japonlar, Finliler ve Macarları örnek göstererek ulusal terminoloji oluşturmanın öneminden söz eder:

> "Bu yeni terimleri yadırgıyorlar" diyorlar. Hayır, Türk çocukları yeni terimleri yadırgamıyor, seviyor, benimsiyor, çünkü ana dilden yapılmıştır. Yadırgayanlar biziz, çocuklar değil. Yeni terimler çocuklarımızın kafasını geliştiriyor, gönlüne ferahlık veriyor, şahsiyetini bütünlüyor. Yeni terimleri yadırgayanlar bir Arap harfi bir Latin harfi kullananlar, bir millî kültürü, bir yabancı kültürü taşıyanlar, şahsiyeti ikiz, üçüz olanlardır (Dördüncü Dil Kurultayı Zabıtları, 1944: 99)[206].

Ancak terimlerin adlandırılmasındaki yeni yaklaşım İstanbul Üniversitesi profesörlerinin sert muhalefetine yol açtı. Öğretim üyeleri, bilimsel terimlerin oluşturulmasında Kurumu üstün otorite olarak kabul etmeyi reddetti. Onlara göre uluslar arası terimlerin kabul edilmesi Batı bilimsel literatürünün kullanımında Türk öğrencilere yardımcı olacak ve Türkiye'deki bilimsel çalışmalar ile yurtdışında yapılan araştırmalar arasındaki bağları güçlendirecekti. Yapay bir Türkçe terminolojinin oluşturulması hem gereksiz hem de bilimsel terimlerin açıklık ve kesinliklerini tehlikeye sokabilirdi (Heid, 2001: 37-38). Örneğin Mustafa Şekip

[206] Özleştirmecilerden İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, bütün yeniliklerin tarihî bir zorlama, bir atlama, bir yaratma, bir yaratıcı evrim tarihi olduğunu söyler. Ona göre din değiştirme, harf değiştirme, bir medeniyetten başka bir medeniyete geçme, hep birer ayaklanma, devirme, çevirme tarihidir (Baltacıoğlu, 1952: 76) .

Tunç, manevî ilimlerde kullanılan terimleri millîleştirmenin vaktinin henüz gelmediğini söylüyordu[207].

CHP'nin tek parti yönetimi süresince dil özleşmesi bir devlet politikası olarak görülmüş[208] ve her gün ilan edilen "yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulunması" kampanyasında Başbakanlık, CHP, Halk Evleri[209] bu iş için seferber edilmiş, ajans, radyo ve bütün gazeteler bu işbirliğine çağrılmıştır.

26 Kasım 1945'te başlayan ve beş gün süren Beşinci Dil Kurultayı genel sekreterliğini, yeni adıyla genel yazmanlığını Hasan Reşit Tankut yapmıştır[210]. Daha çok terim meselesinin tartışıldığı kurultayda Batı dillerinde ortaklaşa kullanılan Latin kökenli kelimelerin doğrudan dile alınması kararlaştırılmıştır. Bu karar, öz Türkçecilikte ileri bir aşama olarak kabul edilebilir.

10 Ocak 1945'te dil çalışmalarının geldiği nokta Anayasa'nın "arı Türkçe"ye çevrilmesi olmuştur. Dilde sadeleşme hareketleri henüz resmî dairelerle mahkemelere yansımamış, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu dildeki bu değişmelerden uzak bir metin hâlini almıştı[211]. Örneğin dışarıdaki "suçlu", mahkemede "*mücrim*" oluyor, "bina vergisi", tahsil şubesinde "*musakkafat resmi*" olarak alınıyor, toplantıdaki gizli

---

[207] Bk. http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay04/K0405004.pdf (Dördüncü Dil Kurultayı Zabıtları, s. 237 için) Terim Komisyonu tartışmaları için ayrıca bk. Beşinci Dil Kurultayı Zabıtları, s. 241-267, http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay05/K0504001.pdf

[208] DP dönemine kadar Türk Dil Kurumunun tabii başkanı Millî Eğitim Bakanı'dır.

[209] Halk evlerinin kuruluş talimatnamesinde (öğreneğinde), "Dil, tarih ve edebiyat şubesi, ana Türk dilinin halk arasında yaşayan kelimeleri, terimleri, eski ulusal masalları, atasözlerini araştırıp toplar." ibaresi yer alır. Talimatnamenin sonunda "Öğrenek içindeki kelimelerin bir kısmının Osmanlıca karşılıkları" yer alır. Bunlar arasında; kütüphane yerine "kitapsaray", kasaba yerine "kent", memur yerine "işyar", imtihan yerine "sınaç", mahalle yerine "uram", tedavi yerine "sağıtma", organ yerine "örgen", fihrist yerine "bulmaç", tecrübeli yerine "deneçli", maksat yerine "erge", samimiyet yerine "içdemlik", muhit yerine "çeven", bahis yerine "ayıt" kelimeleri bulunur. Bk. *C.H.P. Halkevleri Öğreneği*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

[210] Dil Kurumu genel sekreterliğini uzun yıllar yapmış olan İbrahim Necmi Dilmen'in 1945'te ölümü üzerine bu görevi Hasan Reşit Tankut almıştır. Tarihçi Tankut, 1930'lu yıllarda Muş ve Kahramanmaraş milletvekilliği de yapmıştır. Tankut, nasıl Türkçeci olduğunu şöyle anlatır:
"Ben liseyi Şam'da okudum. Hürriyetin ilân edildiği günlerde son sınıfta idik. Araplar birdenbire ulusçuluğa başladılar. Türkçe ile alay ediyorlardı. Bir gün, sınıfta kara tahtada tebeşirle yazılmış beş on satır gördük. Bunun başında "Türk dili nedir?" yazılı idi. Yazıyı içimizden okuduk. Bunda tek bir Türkçe kelime yoktu. Osmanlı üslûbuna ve kurallarına uydurularak yazılmıştı. Bu yazının sonu "dır" ile bitiyordu. Araplar, bu dil edatını beş on defa tekrarlamışlar ve dırdırların altını çizmişler ve önüne de Türkçe budur. Yani (dırdır)dır yazmışlardı. O gün, biz 4-5 Türk öğrenci bütün bir sınıfla âdeta boğuştuk ve o günden başlayarak Türkçeci olduk (Lewis, 2007: 54)."

[211] Aslına bakılırsa bugün de hukuk dilinin arı Türkçe olduğu söylenemez.

oturum "*içtimaın celse-i hafiyesi*" biçiminde tutanaklara geçiyordu. Çalışmalar sırasında "*kanun-ı mahsusuna tevfikan*" gibi ifadeler "özel kanuna göre" biçiminde sadeleştirilse de "*mürur-ı zaman, esbab-ı mucibe, idare-i örfiye, tahsisat, mukavele, masuniyyet, tedrisat, âşar*" gibi hukuk ve sosyoloji terimlerine karşılık bulmak kolay olmamıştır (Levend, 1972: 449).

Yeni anayasa metninde *vilayet, kaza, hâkim* gibi Arapça ve Farsça kökenli kelimeler atıldı fakat *belediye, kasaba, şehir, mahkeme* kelimelerine dokunulmadı. Savaş *harb*le ifade edilirken *sulh* sözcüğü Türkçe karşılığını (barış) buldu. Malî, *akçalı*ya çevrilirken *maliye* olduğu gibi kaldı (Heid, 2001: 42). Ardından 11 Nisan 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Dahilî Nizamnamesi de "İçtüzük" adını alarak aynı usulle Türkçeleştirildi (Banguoğlu, 1987: 222).

Anayasa dilinde o dönem en çok tartışılan kelimeler arasında *kısıt, bağıt, demeç, araç, yargıç, tüzel, genel, özel, söylev, ödev, görev, sayıştay, danıştay ve yargıtay* bulunmaktadır (Banguoğlu, 1987: 252). Bugün ise "bağıt"[212] dışında hepsinin benimsendiği söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 26. maddesinin 1924 tarihli asıl metni (1928'de yapılan değişikliklerle birlikte) ve 1945 tarihli uyarlaması şöyledir (Heid, 2001: 117):

1924 Metni:

> "Büyük Millet Meclisi kavainin vaz'ı, tadili, tefsiri, fesih ve ilgası, devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi, harb ilânı, muvazene-i umumiye-i maliye ve devletin umum hesabı katî kanunlarının tetkik ve tasdiki, meskûkât darbı, inhisar ve mali taahhüdü mutazammın mukavelat ve imtiyazatın tasdik ve feshi, umumî ve hususî af ilanı, cezaların tahfif ve tahvili, tahkikat ve mücazatı kanuniyenin tecili, mahkemelerde sâdır olup katiyat kesbetmiş olan idam hükümlerinin infazı gibi vazaifi bizzat kendi ifa eder."

[212] Hukukta "sözleşme" anlamına gelir. Bk. Güncel Türkçe Sözlük

1945 Metni:

> "Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb[213] ilan etmek, devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemeden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar."

Atatürk'ün ölümünden sonra dinî ve kültürel mirasta bir kırılma yaşandığı, dil reformunun yanlış tasarlandığı, yeni ve anlaşılmaz yapay bir dil yaratıldığı yönündeki eleştiriler özellikle 1946 yılında yeni siyasî partilerin kurulmasıyla artar. Dil reformuna yönelen itirazlar daha yüksek tondan seslendirilmeye başlanır. Bunlar arasında "*Derleme tecrübesi bizi suni ve sentetik bir dile götürmüştür*" diyenler; "*Düzme Türkçe*"den bahsederek biraz durmayı, işi bir müddet kendi hâline terk etmeyi tavsiye edenler, "*Tecrübe devresinde lisanın içtimaî, pedagojik, edebî tekâmülünün yanlış bir mecraya sevk edilmiş, zararlı ifratlara yol açmış*" olduğunu iddia edenler, okul kitaplarının baştanbaşa "*piç kelimeler*"in salgını altında olduğunu söyleyerek, bunların nasılsa unutulup kaybolacağını, "*fakat bir bahçeye atılmış leş gibi tiksindirdikten sonra*" gideceğini yazanlar, "*arzıhal*" yerine "*dilekçe*" denilmemesini isteyenler olmuştur (Levend, 1972: 444).

Erol Güngör, tasfiyeciliğin ilim hayatımızda yaptığı tahribatı, siyasi bakımdan tek parti rejimi ile bir arada gitmesine bağlar:

> O devirde iktidar partisi monolitik bir bünyeye sahipti, yani demokratik bir rejimde ayrı gruplar tarafından üstlenen fonksiyonların hepsini kendi bünyesi içinde topluyordu. Bu yüzden partiye ait olan şey ile devlete ait olan şey arasında bir fark kalmıyordu. İşte böyle bir dönemde dildeki tasfiye hareketi hem resmî bir hüviyet kazandı, hem de rakipsiz kaldı. Hâlbuki o uzun devrede daha önceki Türkçecilik hareketinin serbest ve ilmî esasları dâhilinde devam edilmekle yapılacak çok iş vardı (Güngör, 1980: 64).

[213] 1961 Anayasası'ndan sonra "harb" yerini "savaş" kelimesine bırakmıştır.

Aynı yıllarda Batılı araştırmacılar da dil reformunda uygulanan yöntemi eleştirmeye başlamışlardı. Örneğin Hony, "Yeni Türkçe"yi konu aldığı makalesinde dil reformunu gülünç bulduğunu, fikir hürriyeti gelince İngilizler kadar kuvvetli bir mizaha sahip olan Türklerin istihzası karşısında bu hareketin sönmeye mahkûm olacağını söylemiştir[214].

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili sisteme geçişiyle birlikte Cumhuriyet'in temelinde var olan liberal fikirler belirginleşmeye başlar. Oluşan eleştiri ortamında TDK'ye karşı yıllardır süregelen pasif direniş de yükselişe geçer. Çok partili sistem, gerekli devrimlerin bundan böyle farklı siyasi partiler kanalıyla gerçekleştirilmesi gibi yeni bir yol ve imkân ortaya koyuyordu. Seçim mekanizması sayesinde teklif olunan devrimlerin kabulü veya reddi hususunda son söz halkın olacaktı (Karpat, 2010: 417). Karpat'ın da belirttiği gibi 1945'ten sonraki liberalizasyon ve bunun getirdiği eleştiri hürriyeti dil reformunu da kısmen değişime uğratmıştı (Karpat, 2010: 423).

Türk Dil Kurumunun çalışmalarını benimsemeyen ve dil reformunu reddedenlerin ilk örgütlü hareketi İstanbul Muallimler Birliği'nin 1948 yılında düzenlediği Birinci Dil Kongresi'dir[215]. Üç gün süren kongrede sert tartışmalar yaşanmıştır[216]. Reform karşıtları, dilin siyasete alet edildiği, uydurma kelimelerin devlet zoruyla kitaplara sokulduğu, nesillerin birbirini anlamaz hale geldikleri ve Dil Kurumunda çalışanların emirle iş gören bilgisiz kimseler olduklarını savunmuşlardır. Talepleri ise Birinci Dil Kurultayı'nın toplandığı 1928'den önceki evreye dönülmesi ve Kurumun tasfiye edilmesiydi (Levend, 1972: 452).

---

[214] Bk. Hony, H. C. (1947), *The New Turkish*, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, No. 2, pp. 216-221, http://www.jstor.org/stable/25222193, (01/02/2011).
[215] Bk. III. Bölüm: Muallimler Birliği ve Öğretmen Dernekleri
[216] Atatürk'e saygı duruşunda bulunulması üyelerce kabul edildiği hâlde Kongre Başkanı Dr. Adnan Adıvar'ın bu isteği kabul etmemesi büyük tepki uyandırmış, protestolar arasında ayağa kalkan üyelerce saygı duruşu yapılmış ve bu gerginlik kongre sonuna kadar devam etmiştir (Levend, 1972: 452).

1949'da Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti[217], otoritelerin Türk dilinin doğal gelişimine müdahale etmemesi gerektiği yolunda bir beyanname yayımlamıştır[218]. Beyanname, Cemiyet'in bir zümre görüşünü rehber alarak hükûmetin dile müdahalesine, otorite ve kanun yoluyla "öz Türkçe" adı altında uydurma bir dilin tesisine ve yine aynı zümrenin takip ettiği, kendi menfaat ve çıkarı doğrultusundaki "tek kitap" usulüne taraftar olmadığını" ilan etmekteydi. Beyannamede talepler beş maddede toplanmıştı:

> **a.** Yaşayan Türkçeyi son senelerde sokulmuş olan uydurma kelime ve tabirlerden temizlemek,
> **b.** Yaşayan Türkçede karşılığı varken garp dillerinden alınmış olan kelimeleri memleketlerine iade etmek,
> **c.** Türkçeyi son senelerde saplandığı ırkçılık çorağından kurtarmak ve dilin bünyesine girip yerlileşmiş olan kelimeleri, asıllarına bakmadan Türkçe kabul etmek,
> **d.** Bu tasfiye iade ve kabulden sonra yaşayan Türkçenin mükemmel bir kamusunu, sarf ve nahvini yapmak,
> **e.** Dili ilmî bir zabıta altına alıp resmî ve keyfî müdahalelerden korumak (Başgil, 2010: 88-89).

Cemiyet'in kurucularından Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, dil reformunun hükûmet zoruyla politikaya alet edilmesine ve Dil Kurumu tarafından önerilen kelimelerin tartışılmadan sözlükler yoluyla ilgili makamlara sunulmasına karşı çıkar[219].

> Bir milletin millî dili o memlekette bilfiil yaşayan, yani konuşulan ve yazılan, gönüllere ve zekâya hitap eden dildir. Ve dilin milliyeti, kelime unsurlarından olmaktan çok, bünyesinde ve üslûbunda; umumî ahenk ve edasındadır. Nitekim mimarî bir eserin millîliği, mesela Süleymaniye camimizin Türklüğü, taşında, tokacında değil, inşası tarzında ve terkibindedir. Süleymaniye camiinin taşı, mermeri şuradan, buradan getirilmiştir diye bunları söküp atmak, o cânım şaheseri tahrip etmektir (Başgil, 2010: 31-35).

---

[217] Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, 1 Ekim 1947'de Vatan gazetesi sahibi ve başmuharriri Ahmet Emin Yalman ve hukukçu Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil önderliğinde "*Siyasete karışmaksızın her türlü totaliter gidişe ve taassuba karşı çıkmak*" amacıyla kurulmuştur. Bk. Birinci, M. Kürşat (2007). *Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar ve Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[218] Beyanname metni için bk. (Başgil, 2010: 79-89).

[219] 1945 senesi sonlarında Üniversite Rektörlüğü, Maarif Vekâleti'nden aldığı işaretler üzerine olacak ki fakültelere bir tebliğ göndererek fakültelerin üniversite bütçesinden bastıracağı bütün eserlerde Vekâletçe kabul edilen "terimler"in kullanılmasının mecburi olduğunu bildirmişti. Hatta bir aralık Rektörlükte bir sansür heyeti kurularak hocaların yazdıkları kitapların, basılmazdan evvel, "terim" bakımından bu heyetçe düzeltilip vize edilmesi yoluna bile gidilmiştir (Başgil, 2010: 35).

> Tıpkı bunun gibi Türkçemizin bazı kelimeleri şuradan, buradan alınmıştır diye bunları dilden çıkarmak, bu millet dilini yıkmaktır (Başgil, 2010: 9).

Başgil de tıpkı diğer pek çok "Yaşayan Türkçeci" gibi tıp, hukuk, felsefe gibi alanlarda inkılâpçı bir ruhla eksikliklerin müzakere yoluyla giderilmesini savunurken, diğer taraftan halk diline yerleşmiş kelimelerin dilden zorla çıkarılmaya çalışılmasına karşıdır. İnönü'yle yaptığı bir konuşmada özellikle çağrışımı olan kelimelerin değiştirilip yerine yeni kelimeler konulmasının zararlarını anlatır:

> Dil, kelime ve tabir olarak maddidir. Fakat mana, maksat, his ve hayal tesisine vasıta olarak milletin manevi hayatının başta gelen elemanıdır. Dilin her kelimesi ve tabiri arkasında bir tarih yaşar. Millet ise tarihin yapıp yoğurduğu bir birliktir. Misal olarak "Büyük Millet Meclisi" tabirini alacağım. Bu tabirin arkasında bütün bir millî mücadele tarihimiz ve İstiklal harbi sahneleri vardır. Bu tabir telaffuz edilince bu sahneler göz önünde canlanır. Vatan ve millet sevgisi de bundan doğar. Projede bunun yerine "Kamutay" demişler. Hiçbir tedaisi olmayan taş, tokaç gibi bir şey (Başgil, 2010: 63).

İnönü, Başgil'in "kamutay" eleştirisini haklı bulur ve yeni tasarıda bu kelimeye yer vermez. Ancak Başgil'in o yıllarda "kamutay" gibi beğenmediği *oy, önerge, ivedilik, sayıştay, danıştay* kelimeleri aynı kanun tasarısıyla kabul edilir. Bugün söz konusu kelimelerin eski şekillerini kısmen unutturup Türkçeye yerleşmesi, dil reformunun başarısıdır. Ancak bu kelimelerin tutmasında çağrışımlarının olmaması önemli bir etkendir. İnönü, o zaman "kamutay"da ısrar etseydi Başgil'in vurguladığı gibi "Büyük Millet Meclisi"nin yarattığı çağrışım dolayısıyla yeni kelimenin halk tarafından benimsenmesi daha zor olabilirdi.

Yeni ve anlaşılmaz bir dil yaratıldığı yönündeki eleştirilerin artması üzerine Türk Dil Kurumunun 1949 yılındaki VI. Kongresi'nde özleştirmenin ılımlı muhaliflerinden Hüseyin Cahit Yalçın, kurultay başkanı seçilir ve kurultayda, arılaştırmadan tamamen vazgeçmeden daha çok sadeleşmeye ağırlık verilmesi kararlaştırılır. 1951 yılında ilk sayısı çıkan Türk Dili dergisinde bu değişimin izleri görülür. En çok terim meselesi üzerinde durulan bu kurultayın başlıca özelliği, dil meselesine farklı bakan karşıt görüşe sahip kimselerin de çağrılması ve genel oturumlarda kendilerine söz verilmiş olmasıdır (Levend, 1972: 462).

Bu kurultayda ayrıca yönetim ve bilim işlerinin ayrılması kararlaştırılmış ve otuz kişilik bir bilim kurulu oluşturulmuştur[220]. Bilim kuruluna seçilen heyette arılaşmaya karşı olan Nihat Sami Banarlı ve Peyami Safa'nın da bulunması Kurumun o yıllarda ılımlı bir politika izlemeye çalıştığının göstergesidir. Safa'ya göre bir dilin yüzde yüz veya ona yakın bir nispette özleşebileceğine inanmak bir yanılgıdır. Yeryüzünde böyle bir dil yoktur ve her dil yabancı kelimelerle karışmıştır. Milletlerin, birbirlerinin kültürleri ve dilleri üzerine hiçbir tesirleri olmasaydı medeniyet grupları teşekkül edemez ve milletler arası kültür düzenini ifade eden hiçbir medeniyet vücuda gelemezdi (Safa, 1952: 84).

> Tartışma prensipler üzerinde göründüğü hâlde, sadece kelimeler üstündedir. *Durum*'u veya *bölg*e'yi muhafazakâr da kullanıyor, özleşmeci de *akı*l'dan, *fikir*'den, *demokrasi*'den *vitamin*'den vazgeçemiyor; fakat *ekseriyet* mi *çoğunluk* mu, *rey* mi *oy* mu, *hüküm* mü *yargı* mı dendiği zaman ayrılıklar baş gösteriyor. Burada bizim (benim ve Altıncı Dil Kurultayı'nın) ölçümüz şudur: Halk ve aydın dilinde yaşayan yabancı kelimenin değil, ölü veya hasta kelimenin üstüne yürümek! Mesela *bölge, mıntıka*'nın üstüne saldırırsa onu paramparça eder ve etmiştir. Fakat *us, akıl*'ın, *usdeyi, mantık*'ın üstüne yürüyünce gerilemiş ve yenilmiştir. Kerpeteni sağlam değil, çürük sözlere dayamalıyız. *Aksülamel* çürüktü, *tepki* onu söküp attı ve yerini aldı. Fakat *ahlak* kelimesi öylesine sağlamdır ki *törebilim* onun yanında bütün mizahçılarımızı gıdıklar. Köylüyü bile güldürmek istersem *elektrik*'e *pırıldak* falan gibi bir karşılık uydururum. Bütün marifet, yabancı kelimelerde can çekişeni ve cansızı diriden ve dipdiriden ayırabilmektir. Burada "dil sezgisi" ve dil bilgisi" ikiz kardeştir. Ölçü buhranının en büyük sebeplerinden biri "sezgisel bilgi" ise öteki de "bilgisiz sezgi"dir. Hele bilgisi de sezgisi de olmayanların bu buhranı büsbütün artırdıklarına şüphe mi var? Dil devrimine karşı direnenlerde bu üç tipe de rastlıyoruz (Safa, 1952: 85-86).

Safa'ya göre din softalığı kadar kötü bir dil softalığı vardır ki, bazılarını Osmanlıcaya, bazılarını öz Türkçeye esir eder. Bundan kurtulmadıkça, Türkçemize acımaktan daha kuvvetli bir duygu sahibi olmak imkânsızdır (Safa, 1999: 166).

---

[220] Bilim Kurulu'na seçilenler: Dr. Saim Ali Dilemre, Kadri Yörükoğlu, Halil Nimetullah Öztürk, Suut Kemal Yetkin, Dr. Mehmet Ali Ağakay, Falih Rıfkı Atay, Besim Atalay, Naim Hâzım Onat, Mustafa Nihat Özön, Bedrettin Tuncel, Hakkı Tarık Us, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Dr. Zeki Zeren, Adnan Saygun, Hikmet Birant, Hüseyin Cahit Yalçın, Memduh Şevket Esendal, Peyami Safa, Ömer Asım Aksoy, Mehmet Tuğrul, Samim Sinanoğlu, Suat Baydur, Macit Gökberk, Selahattin Batu, Ahmet Cevat Emre, Nihat Sami Banarlı.

Dilin değişmez kuralları olmadığını söyleyen ve devrik cümlenin[221] Türkçenin söz dizimine aykırı olmadığını savunan Nurullah Ataç[222], bu yıllarda türettiği "tilcik"lerle[223] dikkat çekmeye başlar. Ancak Ataç'ın bu tavrının ardında kendisinin de belirttiği gibi Yunan-Latin hayranlığı yatar. Ona göre toplum, iyi bir eğitimle Greko-Latin kültürüne dönüştürülebilir:

> Eski yaşam düzeninden, eski ekin sezgisinden uzaklaştığımız doğru, yenisine daha giremedik, daha eremedik, Yunanca ile Latinceyi öğrenmeden Yunan ve Latin yazarlarının yapıtlarile *(eserlerile)* beslenmeden de giremeyiz, eremeyiz. Bir kimseye öykünmek *(taklit etmek)*, bir kimseye benzemeğe özenmek, onun gibi olmak, onunla bir olmak değildir. Yunanca ile Latinceye söydeşi *(yani)* köklere gitmezsek, bilelim ki Batı uygarlığına girmiş olmayız.
>
> (…) Bugün bizde bir dil sorunu var, ancak olumsuz (menfi) bir dil sorunu var; Doğu uygarlığından çıktığımız, günden güne uzaklaştığımız için dilimizden neyi, neleri atacağımızı biliyoruz; daha Batı uygarlığına, Yunan-Latin ekini alanına gerçekten giremediğimiz için de neyi, neleri almamız gerektiğini bilemiyoruz, bocalıyoruz. Yıkmakta anlaşıyoruz, birleşiyoruz, yapmakta ise anlaşamıyoruz, birleşemiyoruz (Ataç, 2011: 41-42).

Türk Dil Kurumunun iki dönem başkanlığını yapan Macit Gökberk de benzer görüşleri de dile getirir:

> Yeni Avrupa kültürü felsefesinin, biliminin, sanat ve edebiyatının kökleri Greklerdir; devlet ve hukuk yapısı Romalılardan gelir. Greklerle Romalıların yaratmış oldukları kültür içeriklerini dile getiren terimler sistemini, ulusal kültürlerini bu yaratmalar üzerinde geliştirmiş olan yeni

---

[221] Türkçe analitik değil sentetik bir dildir. Bu, söz diziminde anlamın kelimenin yerine değil takılara bağlı olması demektir. Analitik bir dil olan İngilizcede "Brutus killed Ceaser" derseniz, Brutus Ceaser'ı öldürmüş olur. İki adın yerini değiştirdiğiniz zaman özne ile nesne bu niteliklerini yerlerinden aldıkları için Sezar, Brütüs'ü öldürmüş olur. Türkçede ise özne, nesne, tümleç vb. bu işlevlerini takılarla kazandıkları için cümle içinde yer değiştirilmesi anlamı değiştirmez. Ataç da Türkçenin bu özelliğinden dolayı "devrik cümle" tipinin Türkçenin aslî yapı öğesi olduğunu savunarak etkileri bugüne değin gelen tartışmayı başlatmıştır (Belge, 1989: 2602). Ayrıca bk. Demircan, Ö. (2009), *Devrik Tümce ve Odaklama*, İstanbul: Der Yayınları. A.B. Ercilasun ise devrik cümlenin uydurmacılar tarafından dilimize sokulmak istenen ve dilimizin sistemini alt üst eden bir bidat olduğunu söyler (Ercilasun, 1980: 61-62).

[222] Banguoğlu "Ataç'ı nasıl bilirdiniz?" sorusunu şöyle cevaplar: "Nurullah Ataç bir hoş adamdı. Tasfiyeciydi. Müfrit mizaçlı, kendisini göstermeye meraklı, paradoksal şeyler yapmak meraklısıydı. Bütün yazılarında onu bulursunuz. İnanışlara aykırı laflar söylemek, onun bütün marifeti buydu. O türlü hoşa gidiyordu. Ve kafasını böyle kurmuştu. Gece saat 12-1 telefonu açar. "Buldum". "Ne buldun be". "Tilcik". "Hay Allah cezanı versin, git yat, yahu! Uykumu bozdun". Böyle konuşurduk. Onu bu dil bahsinde bir nevi fetiş gibi bir şey yaptılar. O bazı iyi şeyler de bulmuştur. Bunlar onu şimdi bir nevi mütefekkirleri yerine koymak istiyorlar. Onun bütün yazılarını topladılar, neşrettiler, ona dayanarak uyduruyorlar. Nurullah Ataç böyle bir zattı. O da dille meslekten meşgul olmuş bir zat değildi, bir fıkra yazarıydı. Allah rahmet etsin." (Banguoğlu, 1978- 315).

[223] Ataç, "kelime"nin karşılığı olarak "tilcik"i türetmiştir. Bk. Çolpan, Y. (1963), *Ataç'ın Sözcükleri*, TDK Yayınları, s. 92.

> Avrupalı uluslar da benimsemişlerdir. Bu yüzden eski Grekçe ile Latince, ulusal dilleri ile birbirinden kopmuş olan Avrupalı aydınları yeniden birbirine bağlayan bir bağ kurmuştur. Türkçe, Avrupa kültür çevresi içinde biçimlenirken bu ölçüden de kaçınamaz ve kaçınamayacaktır da. (…) Şimdiye kadar Avrupa kültürünün ancak son yemişlerini devşirdik. Ama Avrupa kültürünün bağlantısını kavramak istiyorsak, bu yemişleri olduran köklere kadar inmeliyiz. Dilimizin Grekçe ve Latinceyi benimsemesi bizi antik ruha hızla yaklaştırabilir. Grekçe ve Latince yoluyla antik dünya ile doğrudan doğruya karşılaşmak bize bugün eksikliğini duyduğumuz hümanizmayı da verecektir. İslam kültür çevresinden ayrılmakla bu kültürün hümanizmasında da ayrılmış olduk. Bugün bizim için bir Şirazlı Hafız'ın, bir Sadi'nin yapıtları artık insan yaratmalarının büyük örnekleri olamıyor. Öbür yandan Homeros'a da, Sophokles'e de, Vergilius'a da gönlümüzle bağlanamıyoruz, onlara doğru da kesin bir adım atmış değiliz. Bu adım da atılmalıdır. Grekçe ve Latince ile tanışmanın bize bu yolda çok yardımı dokunabilir (Gökberk, 2007: 78).

Ataç'a göre sözgelişi "demokrasi" kelimesini kullanmak Yunan kültürünü almak değildir. Yunanlılar ve onların mirasını alan Batılılar bu kelimeye baktıklarında bu kelimenin halk ve yönetim kökleriyle kurulmuş bir kavram olduğunu hemen anlar. Biz Türkler ise bu yabancı kökleri anlayamayız. Dolayısıyla "demokrasi" kelimesini gerçekten içimizde yaşatamayız. Ataç'a göre Greko-Latin kültürü içinde olmak istiyorsak aynı kavramı Türkçe köklerle kurmamız gerekir ve "*budun-buyrumculuk*" veya "*budun-erki*" gibi yeni kavramlar önerir (Belge, 1989: 2602)[224].

Görüldüğü üzere Ataç'ın dil anlayışında yeni bir toplum yaratılmak isteniyorsa yeni bir dil de yaratılması gerektiği görüşü hâkimdir. Ona göre Batı dünyasına benzemek yetmez, Batı dünyasından olmak gerekir. Bu anlayış, dil reformunun temelindeki Batılılaşma idealiyle tamamen örtüşmektedir[225].

> Bizim söylediğimiz bu toplumda şu, bu bireyin birtakım bilgiler edinmesi değil, toplumun değişmesi, eski düşüncesinden ayrılıp Batı dünyasının düşüncesine geçmesidir (Ataç, 2011: 53).

Karpat'ın ifadesiyle Ataç, günlük yaşayışı bakımından bir Doğulu'ydu; Batı musikisinden hoşlanmadığı hâlde bu müziğin Türkiye'ye sokulmasını savunmuştur.

---

[224] Bk. Ataç, N. (2011), *Diyelim~Söz Arasında*, YKY Yayınları, s. 41.

[225] Ataç'ın görüşleri için bk. *Karalama Defteri~Ararken*, YKY Yayınları, 2011; *Diyelim~Söz Arasında*, YKY Yayınları, 2011.

Batı'nın âdetlerini sevmezdi. Bununla beraber, bir geçiş devresinde insanın kendi görüşlerine aykırı fikirleri kabul etmesi ve onlarla birlikte yaşaması gerektiğine inanırdı (Karpat, 2011: 409).

Ancak yaşayan kökler ve işlek eklerle kelimeler türetmediği için Ataç'ın "tilcik"leri tartışma konusu olmuştur[226]: *kopuzsulluk* "lyrisme", *köğük* "mısra", *dörüt* "sanat", *bekte* "makale", *nen* "şey", *küşüm* "şüphe", *aksoy* "asil", *yengi* "zafer, galibiyet", *ücük* "harf", *tirge* "masa", *düzsöz* "nesir", *değme* "her", *açınlamak* "keşfetmek", *yanıtlamak* "cevaplamak", *tükelmek* "tamamlamak", *söydeşi* "yani", *bağlanç* "din", *dokunca* "zarar", *sorun* "mesele", *yazın*[227] "edebiyat", *yapıt* "eser" vs.[228]. Aydın'a göre Ataç, fütürist bir yaklaşımla yarının dilini, yani Türkçesini kurmaya çalışmıştır. Ancak yarının tarihi yazılamadığı gibi, yarının dili de kurulamaz[229].

2.3.3. 1950'li Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

1932 ile 1950 arası Türk Dil Kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sonsuz desteğine sahipti. 1950 Mayısı'nda yapılan genel seçimlerde iktidar değişmiş, yeni hükûmet iş başına gelmiştir. Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle o zamana kadar sesleri cılız kalan muhaliflerin desteğiyle dil konusunda bir dizi değişiklik yapıldı. İlk icraatlardan biri, tüzük değişikliği oldu. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin önerisiyle tüzükten Millî Eğitim Bakanlarının Kurumun doğal başkanı ve İnönü'nün de koruyucu başkan olması maddesi çıkarılmış, hükûmetçe her yıl Kurum için bütçeye konulan elli bin liralık ödenek[230] Kurumun

---

[226] Aydın'a göre Ataç'ın eserleri üzerinde bugün ciddi olarak çalışılabilir ancak Ataç'ın tilcikleri bugün maalesef ancak lengüistik mizahın konusu olabilir (Aydın, 1993: 32). Semih Gülcü tarafından gazete ve dergilerden toplanan "Uydurma dil mizah edebiyatımıza girdi" broşüründen Timurtaş'ın derlediği örnekler için bk. (Özkan, 1996: 351-354)

[227] Bu ifade tam olarak sahiplenilmedi ama yüzyılların onurlandırdığı *edebiyat*ı yerinden etmemiş olmakla birlikte, "yazın" *edebiyat* anlamında kullanılmaktadır (Lewis, 2007: 120).

[228] Ataç, halk diliyle yazdığı makalelerinde büyük bir üslûp ustalığına erişmiş, modern Türkçe ile kaleme aldığı yazılarında özellikle "ve" edatını hiç kullanmamıştır (Karpat, 2011: 409). Ataç'ın "ve" edatı hakkındaki görüşleri için bk. Ataç, N. (1964), *Sözden Söze*, Söyleşiler, TDK Yayınları, s. 16-19. Ayrıca bk. Tekin, T. (2004), *Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri*, Makaleler III, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 67-74; Çolpan, Y. (1963): *Ataç'ın Sözcükleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları; (Lewis, 2007: 106-122).

[229] Bk. Aydın, M. (2002), *Yarının Dilini Arayan Ataç*, E Aylık Kültür Edebiyat Dergisi, Sayı: 37, Nisan, s. 80. Ayrıca bk. Aydın, M. (2002), *Ataç'ı Özgürce Tartışabilmek*, E Aylık Kültür Edebiyat Dergisi, Sayı: 40, Temmuz, s. 44-47.

[230] Bundan sonra Kurum giderleri sadece yayınlardan ve Atatürk'ün mirasından karşılanacaktı.

"ilmî hüviyetini kaybettiği ve siyasî maksatlara alet olduğu" gerekçesiyle kaldırılmıştır. Bu karar, Bakanlık ile Dil Kurumu arasındaki ilişkinin kesildiği, Kurumun yayınlarının artık doğrudan okullarda yer almayacağı anlamını taşıyordu.

Diğer icraat, 1932'de CHP tarafından kabul edilen ezanın Türkçe okutulması uygulamasını kaldırmak olur[231]. Kültürün diğer bir unsuru olan 'din' ile 'dil' arasında organik bir bağ kuran aydınlar Türk Dil Reformu'nun Türk milletini dininden kopardığını iddia ediyordu.

> Dil, îmânın son kalesi, îmânın ve haysiyetin. Bu kavgayı kaybettik mi, yokuz. Dilimizdeki mücerred kelimelerin çoğu Arapçadan geliyor. Arapça asırlarca tefekkür dilimiz olmuş. Batıdaki Latince gibi. Üstelik mukaddes kitabımızın da dili. (…) Bugün her Arapça kelime yerine Türkçe bir kelime koymak isteyenler düşünmüyorlar mı ki bizim için *din, mezhep, îmân, namus, hamiyet, gayret, ismet* gibi sıfatların cümlesinden vazgeçmedikçe mümkün olamaz bu. Çünkü bu sıfatların yerine konacak kelimeler o göklere çıkardıkları 'eski' Türkçede yok (Meriç, 1976: 24-25)[232].

---

[231] Şerafettin Turan bu değişikliği, laisizmin uygulanmasından ödün verildiği şeklinde yorumlar (Turan, 1981: 17).
İlk Türkçe ezan 30 Ocak 1932 tarihinde Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih Camii'nde okundu. Kabul edilen Türkçe metin şöyle idi:
"*Tanrı Ulu'dur, Tanrı Ulu'dur;*
Şüphesiz bilirim, bildiririm: Tanrı'dan başka yoktur tapacak,
Şüphesiz bilirim, bildiririm: Tanrı'nın elçisidir Muhammed.
Haydin namaza, haydin felaha,
Namaz uykudan hayırlıdır. (Bu cümle sadece sabah namazlarında okunur)
Tanrı Ulu'dur, Tanrı Ulu'dur.
Tanrı'dan başka yoktur tapacak"
Ezanın, Türkçe veya Arapça okunması yolunda, bir kanun yoktu, halen de yoktur. Atatürk'ün ölümünden sonra 26 Haziran 1941 tarih ve 4055 sayılı Kanun'a göre, ezanı Arapça okuyanların cezalandırılacağı öngörülmüş olmasına rağmen bu yasaya pek de uyulmadı. Söz konusu yasa 1950 yılında, Demokrat Parti iktidarı zamanında kaldırıldı. Bilinenin aksine; CHP'liler de, DP'lilerle birlikte, yasanın kaldırılması için oy kullandılar. Görüşmeler için bk. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 16, VI, 1950, s. 185-186.

[232] Cemil Meriç, uydurmacılığa şiddetle karşı çıkar: "Kamûs bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanıyla, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamûsa uzanan el, namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali, tek mukaddese saygı göstermiş: Kamûsa. Eski sözlüğe kızıl bir külah geçirdiğini söyleyen Hugo, tek kelime uydurmamış, sembolizmin üç silahşörü de (Verlaine, Mallarmé, Rimbaud) öyle. Ama kullandıkları her kelime yeni. Heyhat! Batı'da cinnet bile terbiyeli." Bk. Meriç, C. (2011), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 88.

Aslında ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi Cumhuriyet elitinin Türkçü kadroları tarafından da desteklenmemişti[233]. Ancak tartışmaları Tanzimat'la başlayan ve Atatürk döneminde ise neticelendirilen ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi[234] meselesi Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından yeni ulus devletinin temel ilkelerinden laikleşmenin gereği olarak sunulmuştur. İlk defa 1950'li yıllarda bu iddialar gündeme gelmeye başlamış, TDK iddiaları o dönem şiddetle reddetmiş, Mehmet Kaplan'ın aşağıdaki sözleri Kurum tarafından iftira olarak nitelenmiştir.

> Öz Türkçe hareketini izah edebilecek tek âmil öz Türkçecilerin gaye, cemiyet ve medeniyet görüşleridir. Öz Türkçe kullananların hemen hepsi tarihe ve dine karşı cephe almış kimselerdir. Kendi uydurma dünyaları içinde yaşayan ve ütopistler arasında solcu ve aşırı solcuların büyük bir çoğunluk teşkil etmesi, şaşılacak bir hadise değildir[235] (Türk Dili, 1956: 667).

Ardından 1952'de Anayasa metnindeki Türkçe kelimelerin değiştirilmesi teşebbüsüne girişilir. Fuad Köprülü'nün öncülüğünde hazırlanan taslakta, daha önce metinden çıkarılmış olan Osmanlıca kelimeler tekrar yer alır[236]. Hazırlanan taslakta "belirir" yerine "tecelli eder", "toplanır" yerine "temerküz eder", "kendi" yerine "bizzat", "eliyle" yerine "marifetiyle", "kurulur" yerine "teşekkül eder", "katılmak" yerine "iltihak etmek", "olduğu gibi" yerine "aynen", "yanında" yerine "nezdinde", "belli" yerine "muayyen", "güven" yerine "itimat", "tek başına" yerine "münferit", "açık"yerine "alenî", "kesin" yerine "kat'î", "yetki" yerine "salâhiyet", "sanık" yerine "maznun", "ödenek" yerine "tahsisat" "çoğunluk" yerine "ekseriyet" gibi eski şekiller tercih edilerek Türkçe kelimeler metinden çıkarılır; en sonunda 1924'teki şekli ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeniden yürürlüğe konur (Levend, 1972: 465). Böylece "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" gibi eski ifadeler gazete sütunlarında tekrar yer almaya başlar (Levend, 1960: 494). Bu önerinin mimarlarından Hamdullah

---

[233] Örneğin Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1923'te "Türk kimdir?" sorusuna "Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türk'tür." diye cevap verecekti. Dahası din değiştirmeyi farklı bir ulusal kimliğe geçişin ilk aşaması olarak kabul ediyordu (Sadoğlu, 2010: 193).

[234] İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi gerektiğini savunan Haydar Ediskun'un yazısı için bk. "İbadet Dilimiz", Türk Dili, S 219, 1969, s. 221-225.

[235] Özleştirmeden yana olanların hemen hepsinin solcu veya dine karşı olduğu tezini 1950'lerde Türk Dil Kurumu üyeleri arasında yer alan Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, Behçet Kemal Çağlar ve Peyami Safa çürütür.

[236] Köprülü, I. Türk Dili Kurultayı'nda yabancı tesirler altında tabii yolunu şaşırmış olan dilimize eski zenginliğini kazandırmak için dil inkılâbını överken 1945'ten sonra yaratılan dilin nesiller arasındaki bağları koparark dilde ikilik ve karışıklık yarattığını söylemiştir (TDK, 1962: 49-50).

Suphi Tanrıöver, 1952 yılında Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmasında şunları söylemiştir:

> Bir gün sofrada Çankaya Köşkü'nde ilk devlet reisimiz bana hitaben "Hamdullah, ne diyorsunuz Türk dili hakkında?" diye sordu. Şu cümleyi söyledim. Evliya Çelebi şöyle der: "*Çerkesçe öyle bir lehçedir ki onu Çerkes kavminden maada yalnız saksağanlar konuşurlar.*" dedim. (*Gülüşmele*r) Hey'et-i vekilenin içtimaına ait bir cümleyi söyleyeceğim: "*Bakanlar Kurulu, Başbakanlıkta Başbakan Saracoğlu'nun başkanlığında toplanmıştır.*" Ya ikinci bir Evliya Çelebi çıkar da "Türk dili şol lehçedir ki onu Türklerden başka yalnız kargalar konuşur." derse? Türkçenin beş tane çirkin sesi vardır. Bütün fiillerin sonunda mek, mak vardır. K, korkunç derecede çoktur. K da yetmez. Lisanımızda bir de ı vardır, ç vardır. Ağırdır… İster misiniz bir dakika, size insan vücudun azasını sayayım, takırtı dinleyiniz… Saç, kafa, şakak (2 tane), kulak (2 tane), kıkırdak (3 tane), sakal, bıyık; bir kelime diyeyim, Allah cümlemizi muhafaza etsin… gırtlak! Daha çirkini olmaz. Mide bizim değil Arabındır. Bizimki kursaktır, bağırsak, kol, dirsek, bilek, parmak, tırnak…
>
> Mahkeme toplanıyor, yargıç orada, tutuklu geliyor (*gülüşmeler*), tanıklar, sanıklar geliyor (*gülüşmeler*). Gördünüz mü ne kadar moloz atıyoruz? Şu hâlde bir ricam var, Arap kelimelerini kendi kelimeniz addediniz. Çıkarmak ister misiniz, "devlet" kalmaz, "meclis" kalmaz. Çok tehlikelidir, "maliye" kalmaz, (*gülüşmeler*) "hazine" kalmaz, "kanun" kalmaz. Arap'ın medeniyeti benim medeniyetimdir." (TDK, 1972: 92-93).

Ataç, 30 Aralık 1952 günü gazetedeki köşesinde bu konuşmayı alaycı bir üslûpla şöyle eleştirir:

> Biri kalkmış Kamutay'da, Türk'ün kamutayında, dilimizi, Türk dilini, Türkçeyi yermiş, kötülemiş. Bir açmış ağzını, şaşarsınız. Kabaymış bizim dilimiz, K'ları, Ç'leri, L'ları pek çokmuş. Bu seslerle de ince bir dil yapılamazmış. Atmalı imiş o sözlerin bulunduğu sesleri… Bir söylemiş, yabancının biri dersiniz. Bu ülkeden değil, kim bilir nereden gelmiş dersiniz. Türkçeyi öğrenmiş ya, belli istemiyerek bellemiş. Anasından, babasından, kardeşinden, bacısından Türkçe işitmemiş. Belki bir savaşta tutsak düşmüş Türklere, çok çekmiş ellerinden, gücün[237] bellemiş dillerini. Hangi sözünü duysa bir yerine bıçak saplanmış gibi oluyor, tiksiniyor, bir yağı gibi konuşuyor dersiniz. Biri kalksaydı çoğunluk üyelerinden biri, Konya'dan, Adana'dan Amasya'dan, Edirne'den biri. Kalksaydı da şöyle söyleseydi ona: "*Yok, ağam, biz Anayasa demiyeceğiz, Teşkilat-ı Esasiye diyeceğiz, gene de dilimiz için böyle sözler söyletmeyiz. Güzel değilmiş, ince değilmiş; siz öyle buyuruyorsunuz*. Güzel olmasın, ince olmasın. Biz doğduğumuzdan beri onu duyduk. Onu konuştuk. Siz sakal sözünü beğenmiyorsunuz. Biz

[237] Gücün: "Cebren, zorla" Bk. *Ataç'ın Sözcükleri*, TDK, 1963, s. 53.

> sakal deyince yalnız bir sesi duymuyoruz. Babamızın, dedemizin ak sakalı geliyor gözlerimizin önüne… Bizim kulaklarımız var, kulak diyoruz, bacaklarımız var, bacak diyoruz…
>
> Bizim gençliğimizde bir Hamdullah Suphi vardı. Türk Ocaklarının başındaydı. Türklükle övünmek gerektiğini, Türkçeyi sevmek gerektiğiniz söylerdi. Nerede şimdi? O gün Kamutay'da olsaydı, kim bilir ne öfkelenirdi, çıkardı, kükrerdi, sustururdu o Türkçeyi kötüleyen kişiyi…
>
> Bir de Halide Edip Hanım vardı: "*Ey yeni Turan, sevgili ülke, söyle sana yol nerede?*" diyerek gönüllerde, düşüncelerde Türk sevgisini, Türkçe sevgisini uyandırmaya, güçlendirmeye çalışırdı. Bir Ali Canip vardı. Türkçeyi yabancı sözlerden değilse de yabancı dillerin kurallarından kurtarmaya çalışırdı. Ah, onlar kamutayda olsalardı[238], savunurlardı dilimizi. Türk diline karşı öyle ileri geri sözler söylenmesine bakmazlardı… (TDK, 1972: 94-95).

Anayasa dilinin eskiye çevrilmesiyle beraber öz Türkçecilik devletçe desteklenen bir hareket olmaktan çıkmıştır. Orduda bu geriye dönüş hareketi gelişme ortamı bulamamış, resmî yazışmalarda eski şeklin altına "Sağlık Dairesi Başkanlığı", "Eğitim Dairesi Başkanlığı" gibi adlar olduğu gibi kalmış, rütbe adları da değiştirilmemiştir (TDK, 1972: 98). Ordu, o dönem[239] dilde özleştirmecilik hareketini Atatürk'ün ilkelerine bağlı olmanın önemli koşullarından biri olarak gördüğü için böyle davranmıştır. Aksan'ın ifadesiyle özleştirme sırasında önerilen karşılıkların tutmasında önemli etkenlerden biri de devlet desteğidir. Aksan, bu desteğin azaldığı 1950 sonrasında yaşanan geriye dönüşlerin özleştirmede engeller oluşturduğunu belirtir (Aksan, 2007: 89). Demokrat Parti'ye göre ise halk "Dil Devrimi"ni tutmamıştı ve bundan vazgeçilmeliydi.

Bu bakış açısı Cumhuriyet'in kuruluş ideallerinden ayrı bir siyaset anlayışının ürünü idi. Atatürk devrimlerini destekleyenlerin bu dönemde önemsedikleri en büyük devrim "Türk Dil Devrimi"ydi. Çok partili hayata geçiş ve iktidarın da el değiştirmesiyle beraber 'dilde devrim' hareketinin durduğu yahut geriye doğru gidildiği yönünde reform yanlıları ile dönemin sosyal demokrat aydınları endişelerini dile getirmeye başladılar. Endişelenenlerden biri de 'çekince' ve 'çekinser'[240] sözlerinin mucidi olan Bülent Ecevit'tir. Ecevit, 15 Temmuz 1955 tarihli Forum

[238] Her üçü de o zaman milletvekiliydi.
[239] 1980 darbesinde bu tavrı değişecektir. Bk. 1980'li Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları.
[240] Bk. Püsküllüoğlu, Ali (2008), *"Çekinser" Üzerine, Dile Karışılmaz Mı*, Can Yayınları, s. 88-91.

dergisine yazdığı "*Boy Veren Bir Ekin: Dil Devrimi*" başlıklı yazısında Demokrat Parti'nin icraatlarının dil devrimini durdurduğunu belirterek bundan sonra özleştirmecilikte aşırılığa varan tutumun yine bu politikanın ürünü olduğunu vurgulamıştır:

> Çok partili hayatla beraber bütün devrimlerimizde başlayan gerileme bu nesilde sert bir tepki uyandırdı. O zamana kadar devrimlerin devletçe desteklenmesinin verdiği bir iç güvenliliğiyle bir dereceye kadar kendi içinde bile tutuculuğu hoş gören bu nesil, birdenbire, tutuculuğun amansız bir düşmanı kesildi. Bu sert tepki dilin özleştirilmesinde yakın zamana kadar bir alay konusu olan aşırılıkları bile, yeni nesle hoş göstermeye başladı (Türk Dili, 1955: 745-746).

1950-1960 yılları Türk Dil Kurumu için çetin bir sınav evresi olmuştur. Seçim sonrası 1951 yılında toplanan Olağanüstü Dil Kurultayı'nda tartışılan temel konulardan biri, Kurumu tamamen bilimsel bir kuruluşa, üyeliği sadece uzmanlarla sınırlı olan bir tür Dil Akademisi'ne dönüştürme talebiydi. Ancak Heid'in de belirttiği gibi Dil Kurumu, bağımsız bir bilimsel kurum olarak kurulmamıştı. Atatürk bu kuruma ayırt edici bir nitelik vermek (halk) ve kamuoyunda onun çalışmalarına ilgi uyandırmak istemişti. Dil reformuna sadece sınırlı sayıda uzmandan başka, ulusal rönesansı kalpten benimsemiş olan halkın bütün sınıflarının temsilcileri de katılabilecekti. Türk dilinin gelişmesiyle ilgilenen ve Kurumun amacını benimseyen yirmi iki yaşından büyük her Türk, dil kurultaylarında tam seçme haklarına haiz bir üye olabilirdi. Kurumun üye sayısı 500 ile 700 arasında olacaktı (Heid, 2001: 48).

1951 yılındaki kurultayda dil akademisi talebi bir kez daha reddedilse de Yönetim Kurulunda Kurumun bilimsel niteliğinin güçlendirilmeye çalışıldığı görülüyordu. Kurumun yeni başkanı Hakkı Tarık Us[241] ve Genel Yazman Agâh Sırrı Levend ılımlı görüşleriyle tanınmaktaydılar.

1951 yılında Agâh Sırrı Levend'in yönetiminde ilk sayısı yayımlanan Türk Dili dergisi o dönemdeki dil tartışmalarının en yoğun takip edildiği yayınlardan biridir. Bu yıllarda TDK, dil reformunun tasfiyecilik anlamına gelmediğini yayın

[241] Tanin, Tercüman-ı Hakikat ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde çalışan Hukuk Fakültesi mezunu gazeteci-yazar Hakkı Tarık Us (1889-1956), Ahmet Emin Yalman ile birlikte Vakit gazetesinin ortaklarından biridir.

organı Türk Dili dergisinde sık sık vurgular ve öz Türkçecilikle tasfiyeciliği kalın çizgilerle ayırır:

> Dil Devrimi kökten kazıma bir yol takip etmemektedir. Yüzde yüz tasfiyecilik arkasından koşulmuyor. Amaç Türkçeyi rasyonel bir ölçüde kendi unsurlarından toplanmış, gerek Doğu gerek Batı dillerinin baskısından kurtulmuş, kendine has prensiplerle işleyebilecek derecede serbest ve bu yolda gelişebilir bir dil meydana getirmektir. İyice kökleşmiş olan yabancı asıllı kelimelere uygun birer karşılık bulununcaya kadar dokunulmayacaktır.
>
> Dili özleştirme hareketi yalnız Türkçeye değil, birçok Batı ve Doğu memleketlerinde tarihe kaydedilmiş kültür hareketlerinden biridir. Bunlardan hiçbiri, her türlü gelişmede bulunması zaruri olan "fire verme"den kaçınamadığı gibi, bizde de bu hareket firesiz olamamıştır. Fakat bu hiçbir zaman esastaki doğruluğu ve kuvveti sarsamaz (Levend, 1951: 39).

Amaçları aynı olsa da tasfiyeciler bütün yabancı asıllı kelimeleri dilden atmak taraftarıyken, öz Türkçeciler dile yerleşmiş kelimelerin de dilden atılması gerektiğine inanır ve dil reformuyla kazanılmış kelimeleri kullanmayı dil davasının temeli sayar:

> Benim için öz Türkçe kutsal bir ülküdür; bir 'Kızılelma'dır[242]. Buraya nasıl ve ne zaman varılır? Yolun çetinliği ve mesafesi beni yıldırmaz. Günün birinde bu ülküye kavuşacağımı düşünür ve yoluma devam ederim. Bu ülküye varmak bana ve benim neslime nasip olmayabilir. Fakat bizden sonra gelenler elbette 'Kızılelma'ya varacaklar, ülküye kavuşacaklardır. Bunun için tükenmez bir sabır, sonsuz bir çalışma gerekir (Levend, 1954: 372).

Bu yıllarda tasfiyeciliğe karşı çıkan Kurum, muhalifler tarafından "uydurmacılık" olarak adlandırılan kelime türetme işinin de "yaratıcılık" olduğunu belirtir (Levend, 1954: 443):

> Uydurmacılık diye vasıflandırdıkları hareket, başlangıçta dil devriminin fertten ferde geçen sarıcı heyecanı içinde, hemen herkesin katılmaktan zevk duyduğu ve bir toplum hareketi olarak hiç kimsenin asaletinden şüphe edemeyeceği bir hamledir. Yabancı kelimelere karşılık aramak, dilini sevenler ve onu salgınlara karşı korumak isteyenler için, bugün de en tabii bir haktır; uydurmak değil, yaratmaktır. "Yaratmak" işine kötü anlamı ile "uydurmacılık" denilemez. Türkçeden yabancı asıllı

[242] Türk mitolojisinde "Kızılelma", Türklerin Orta Asya'daki yurtlarını terk ettikten sonra, varmak istedikleri yeni hedef olarak tanımlanır. Bu sebeple de, hep Kızılelma'yı bulmak için, göçler ve seferler düzenlemişlerdir. Kızılelma, hayalî olmakla beraber, aslında bir "amacı", bir "hedefi" temsil etmektedir; bağımsız, bereketli topraklarda, mutlu yaşamak üzere varılmak istenen bir hedeftir. Bk. Gökalp, Ziya (1976), *Kızılelma*, haz. Hikmet Tanyu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

> bütün kelimeleri çıkarmak amacını güden tasfiyecilik ise Türk Dil Kurumunun yolu değildir (Levend, 1954: 443)[243].

Dil reformu savunucularından Tahsin Yücel ve Nurullah Ataç da uydurmacılık konusunda benzer görüşleri ileri sürer ve yeni kelimelerin zamanla kendiliğinden doğduğu görüşünü reddeder.

> Diyelim ki ben Fransızca bir kelimenin karşılığını arıyorum, Türkçede yok öyle bir kavram, ne yapacağım? O kelimeyi ben kurmaya, uydurmaya çalışmayacak mıyım? Yani günün birinde o kelime gökten zembille mi düşecek (Yücel, 1968: 89-90).

Dönemin dil reformuna karşı olan tanınmış bilgin ve yazarlarından Ali Fuad Başgil, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu[244], Mümtaz Turhan, Mustafa Şekip Tunç, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman ise Agâh Sırrı Levend ile aynı görüşü paylaşmaz. Sosyoloji Profesörü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, TDK'nin Dil Devrimi'nin 14 Mayıs 1950'ye[245] kadar devam etmiş safhasının, hiçbir tarihî zaruretten kaynaklanmadığı düşüncesindedir:

> Dil Devrimi şark cemiyetlerine mahsus olan ve ara sıra bir kişi etrafında ekseriya gayrı samimi duygularla ve maddi menfaat kaygılarıyla birleşen zümrenin gelip geçici olmaya mahkûm "dilek" ve "heves"inin eseridir (Fındıkoğlu, 1951: 43).

Fındıkoğlu'na göre XVII. yüzyıldan 1932'ye kadar olan dönem tarihî bir ihtiyaçtan doğmuştur; 1932'den sonra ise dil devrimi, siyasi müdahalelerin *anormal yansıması* ve dil devletçiliğinin bir sonucu olaak ortaya çıkmıştır. TDK, mesela Almanya veya Finlandiya'daki "Sprachreinigung" hareketlerinde görüldüğü gibi temiz ve sade Türkçeye doğru bir halk hareketi vücuda getirmek suretiyle, daha doğrusu devlet otoritesine dayanmadan ve dil işini adeta bir jandarma işi yapmadan çalışsaydı, bu gibi değişme ve gelişmelerin daha fazla olabileceğini ve XVII. yüzyılda böyle başlayan hareketin 1930-1932'den sonra ise insafsızca durdurulduğunu belirtir[246].

---

[243] Benzer görüşleri Ömer Asım Aksoy da TDK tarafından 1952 yılında yayımlanan Dil Davası adlı kitapta dile getirir (s. 16-17).

[244] Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu hakkında bk. Ergan Nevin Güngör (1989), *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Türk Kültürü, C.XXVII, S 312, s. 202-211.

[245] Bu tarihte Türk Dil Kurumu üyeleri seçilmiştir.

[246] Heid de Almanya'daki *dili yenileştirme* ve *dil bakımı* anlamına gelen *Sprachreinigung*'un aksine Türkiye'deki dil devriminin, geleneksel yazı ve klasik diller dâhil, eğitimli sınıfın kültürel mirasının terk edilmesi ile yakından ilgili olduğu yönünde bir tespitte bulunur (2001: 114).

Fındıkoğlu'na göre "ilm"in İngilizcedeki karşılığı Latinceden gelme '*scientia*'dır. Bu kelimeden türeyen İngilizce kelimeler: *science, scientific, scientifically, scientest* vs.'dir. Yine Yunancadan da '*democracy*' geçmiştir ve buradan İngilizcede *democrat, democratic, antidemocrat, democratically, democration* vs. türemiştir. Fındıkoğlu, alt, orta hatta yüksek tabakaya mensup bir İngiliz'in, bunlar gibi pek çok yabancı kökenli kelimenin yapılışları hakkında bilgi sahibi olmasını beklemenin skolostik bir düşüncenin ürünü olacağını, o hâlde Türkçedeki *ilim, ilmî, âlim, muallim* karşısında Türk'ün davranışının da aynı olması gerektiğini söyler. Bunların yerine yapılışları tamamiyle sakat olan *bilgin, öğretmen* ya da *kamuerk*lerin kullanılmasını değil istemek, tasarlamak bile hatalı ve yersizdir. Bu türden dil devletçiliğinin belki de halk ruhunun bir gün "muallim" yerine *öğretici* ve *öğreten*, "âlim" yerine *bilici, bilen* tarzında millî söyleyişe uygun karşılıklar yaratmasına da engel olduğunu söylemiştir (Fındıkoğlu, 1951: 42-46).

Bu sözlerin üzerine Kurum, Fındıkoğlu'na, "*Ancak bugün bizim aradığımız Fındıkoğlu'nun yahut bizim kolayca anlayacağımız Türkçe değil, Fındıkoğlu'nun çocuklarının, bizim çocuklarımızın Arapça okumamış, eski yazıyı öğrenmemiş gençlerin kolayca anlayabilecekleri Türkçedir.*" cevabını vermiştir (Türk Dili, 1951: 47).

10 Temmuz 1951 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Ferdi Öner'in Mustafa Şekip Tunç'la yaptığı söyleşide Tunç, kelimeler arasındaki ince ayrımlara dikkat çeker ve yabancı kökenli kelime ve terimleri tamamen Türkçeleştirmenin mümkün olmadığını, dilde ana unsurun kelime değil cümle yapısı olduğunu vurgular. Ona göre Dil Kurumunun büyük hatası bir dilin kelime atomlarından yapıldığını zannetmesidir:

> Senelerce evvel bu uydurma terimlerin okul kitaplarına sokulmaması tezini cesaretle ortaya atmıştım. Fakat günün birinde zamanın Maarif Vekili tarafından tehdide uğradım. İlk önce Maarif Vekâletinin "eğitim" adı almasına şiddetle itiraz etmiştim. Zira "eğitim" hayvanat ve nebatat terbiyesinde uygun bir terimdi. Onun içindir ki hiçbir zaman "terbiye" kelimesinin yerini tutmamıştır. İşte size bir misal:

"Sprachreinigung" için ayrıca bk. Önen, Yaşar, *Alman Dil Devriminin Ana İlkeleri*, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/990/12082.pdf, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, (25.03. 2012).

> "Bu ne terbiyesiz adam" yerine "Bu ne eğitimsiz adam" denilebilir mi? Görülüyor ki iş, baştan bozuk tutulmuştur. (O zaman hayvan terbiyecisi tabirini ne yapacağız?) "Akıl" kelimesi dururken yerine "us" kelimesi ikame edilmiş. Kırk yıllık "akıl" kelimesi "us" olunca muhakeme veya muakâle de "usa vurma" oluvermiş. Sonra "beyaz" kelimesi Türkçe değildir demişler, yerine "ak" terimini almışlar. Fena değil, haydi "beyaz"a "ak" diyelim. Fakat beyaz peynire "ak peynir" diyebilir miyiz? Kelimelerimizin birçok ince fark ve mânâları vardır ki iş uydurmaya dökülünce bunlar sırıtır kalır (Türk Dili, 1951: 49-50).

Cumhuriyet gazetesinin 14 Temmuz 1951 tarihli sayısında Peyami Safa, Tunç'a cevap olan demecinde, okul terimlerinin yaşayan Türkçenin dil yapısına göre yeniden gözden geçirilmesi kararının, Millî Eğitim Bakanlığından çok önce Türk Dil Kurumunun 1949 yılında toplanan Altıncı Dil Kurultayı'nda verilmiş olduğunu hatırlatır, Tunç'u sokak dedikodularının çığırtkanlığını yapmakla suçlar. Safa'ya göre eski medeniyet dairesinden, yeni bir medeniyet dairesine geçişte, dildeki alıntı kelimelerde yaşanan değişim de doğaldır:

> Eski Çağlarda büyük bir Orta Asya medeniyeti yaratan Türkler, İslam medeniyetini alınca Arapça ve Farsça kelimeler Türkçeye girecekti. Batı medeniyetini alınca da Grekçe ve Latince, büyük ölçüde terim dilimizde yer alıyor. Bu bir olgu (vâkıa) dur ve hiçbir millet için başka türlü olmamıştır (Safa, 1952: 85).

Tunç ise bu uydurma terimlere alışılamadığını, zamanın vereceği bir hükme Safa'nın kendi başına tercüman olmaya hakkı olmadığını söyler. Safa da uydurma sözünün iki anlamı olduğunu, bütün dillerin birtakım köklerden yeni kelimeler yaptıklarını yani uydurduklarını iddia eder (Türk Dili, 1951: 50-51). Ancak böyle diye Türk dilindeki her yabancı kelimeye bir karşılık uydurulmaması gerektiğini, bu kadar ileri vardırılan bir pürizmin (özleştirme) doğru olmadığını, aydın ve halk dilinde yabancı olsa da ifade enerjilerini kaybetmemiş canlı kelimelerin örneğin *kitap* ve *lamba* gibi, dilden atılamayacaklarını ve bunlara karşı savaş açmanın, dil donkişotluğu olduğunu da belirtir (Safa, 1999: 152).

Atay da Tunç'a karşı çıkar; büyük bir proje olan dil reformunun bütünüyle reddedilmesine itiraz eder:

> Terimlerin Türkçeleştirilmesinde bizim de eskiden beri zevke ve akla sığdıramadığımız bazı aksak ve aykırı şeyler vardır. Fakat yapılmak istenen şey, aslında doğrudur ve büyüktür. Böyle bir dava, yüzde beş

> veya onu geçmeyen buluş veya anlayış sakatlığı yüzünden topyekûn gülünce alınamaz (Türk Dili, 1951: 51).

Atay, Tunç'un "Yeni kelimelerden *angı, birey, bulunç, dizge, doğa* nedir?" sorusunu da şöyle yanıtlar:

> Türkçeleşmenin hicvi bu… Yirmi milyon Türk'ün on dokuz milyon dokuz binini çağırsam: "*Ey Türkler, söyleyin bana: Haşisetülbüzak, hasat-ı ihlîliye, teşa'up, kebîse nedir?*" diye sorsam böyle terimler kullanan Osmanlıcayı "canlı ve yaşayan mı" yoksa "ölü ve müstahâse dil" mi sayacaklarını profesörümüzden sorabilir miyim? Soldaki aşırılar zorlama da olsa "psikoloji"ye bir Türkçe karşılık bulunmasını istemektedirler. Nasıl ki sağdaki aşırılar yine zorlama da olsa Arapçadan bir karşılık almamızı istemişlerdir. Osmanlıca terimler iki kısımdır: Bir kısmı konuşma diline geçmiştir ve yerleşmiştir. İkinci kısmı kitapta kalmıştır. *Hareket, vicdan, hatıra* konuşma diline geçmiş olanlardır. Yine biz eski Türkçüler ve bugünkü eski Türkçeciler bu kelimeleri kendimizden sayarız. Özleştirme yoluna gidilerek bir zorlama yapılmasını doğru bulmayız. Sol aşırılar aksi fikirdedir. Biz özleştirmecilerin böyle kelimelere Türkçe karşılıklar teklif etmelerine de ses çıkarmayız. Ama bunlar şahsi teklifler olarak kalmalıdır. Eskileri ile yenileri arasında zaman hakem olmalıdır (Türk Dili, 1951: 51).

Atay, dilimizde Türkçeleşmenin millî hareketin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu vurgular ve "*Türkçenin ilerleyişi, Türkiye'nin ilerleyişinden de hamleli ve geniştir.*" diyerek dilin millî ve toplumsal bir olgu olduğuna işaret eder (Türk Dili, 1951: 52).

Naim Hâzım Onat da *Ulus*'un 18 Temmuz 1951 tarihli sayısında çıkan "Korkuyorum" adlı yazısında Tunç'a cevap verir. Onat "*eğitim*" sözünün "*hayvan terbiyesi*" anlamına gelmediğini şöyle anlatır:

> Sayın Profesör "eğitim" sözünün bu anlamını bilmem nereden çıkarmışlardır? Radloff Sözlüğü'nde de görüleceği üzere Türkçede "eğitim" yetiştirmek, terbiye etmek anlamında ve yalnız insanlar için kullanılan bir sözdür. Bu kelime yalnız Dil Kurumu'nda değil Atatürk'ün on altı yıl önce Anadolu Kulübü'ndeki özel dairelerinde topladıkları yirmi yedi kişilik dil, bilim ve sanat üstatlarından kurulmuş Kılavuz Çalışma Komisyonu tarafından kabul edilmişti. O zamandan beri sevilip kullanılan bu kelimeyi yabancı sözlükler bile benimsemiş, son yıllarda yeni basılmış olan İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, İngilizcelerinin izahlarında *eğitim*, *eğitimli* ve yaratılan yeni türevlerden *eğitken* (educator) kelimelerini kullanıp dururken Sayın Tunç demek ki bunu hâlâ kendine mal edememiştir (Türk Dili, 1951: 53).

Onat, Mısır Dil Akademisi'nin de bazen Arapçanın kurallarını zorlayarak yeni sözler kurduğunu anlattıktan sonra dil davasında gerilemekten duyduğu endişeyi dile getirir:

> Türk Dil Kurumu ve onunla birlikte çalışan bilim ve sanat uzmanlarının ortaya koydukları terim karşılıkları içinde yanlışları, hoşa gitmeyenleri, söylenişi güç olanları vardır. Son dil kurultayları esasen bu gibilerinin değiştirilip düzeltilmesini karar altına almış ve bu yolda çalışmalara başlamıştır. Dil Kurumunda bütün endişeleri giderecek bu çalışmalar devam ederken bugün: "*Hayır, eğitim, öğretim değil talim, terbiye; bakan değil nazır; oturum değil celse, soruşturma değil tahkikat; gensoru değil istizah…*" Türkçe değil Osmanlıca diye uğuldayan uğursuz seslerden içimde üzüntüler, ürküntüler uyanıyor; Atatürk'ün sağlığındaki büyük enerjisini, ölürken de bütün varını verdiği dil davasındaki ileri adımlara gerile emri, dil ticanilerine (yobaz, gerici) de baltalama fırsatı mı verilecek diye korkuyorum. (Türk Dili, 1951: 53).

Tunç, Onat'ın bu yazısına 14 Ağustos 1951 tarihli Ulus'ta sert bir cevap verir:

> Mevlâna halis Türk olduğu ve Türkçe yazmak da istediği hâlde niye yazamadı? Çünkü Türk dili henüz Mesnevî gibi muazzam bir eserin cevelan ettiği düşünce ve tahassüs planına yükselmiş değildi. Düşünce planında at koşturabilmek için dilin mücerret mefhum ve kelimelerle bezenmiş olması lazımdır.

Bir inkılâbın ancak medeniyetin tesiriyle olduğunu ve bu inkılâpların da dilden değil, düşünceden doğduğunu söyleyen Tunç, kendi tabiriyle dildeki *anormal* müdahaleleri kıyasıya eleştirir. Bir yandan da Dil Kurumu temsilcilerinden Saim Ali Dilemre'nin Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi talebeleri için yazıp 1942'de "Genel Dil Bilgisi" adıyla neşrettiği ders kitabının ikinci cildinde yeni ve uluslararası terimler dışında "*orta zaman kültür dilimiz*" dediği Osmanlıca terimler de kullandığını, bu bakımdan Kurumun koynunda dil ticanilerinin olduğunu söyler. Oysa *olağanüstü*, *anormal* gibi acımasızca eleştirdiği yeni devrin kelimelerini kullanmaktan kendisi de kurtulamaz (Türk Dili, 1951: 54).

Levend, Tunç'a Kutadgu Bilig, Atabetül Hakâyık ve Yesevî'nin hikmetlerini örnek göstererek fikrî ve tasavvufî mahiyetteki bu eserlerin Mevlana'nın Mesnevisi'nden önce yazılan Türk dili mahsulleri olduğunu hatırlatır ve Mesnevî'nin Farsça yazılmasının sebebini Mevlâna'nın aile çevresine, fikir terbiyesine, zaman ve mekânın şartlarına bağlar (Türk Dili, 1951: 55).

Türkçenin yabancı kelimelerden arınması konusunda pek çok yazı yazan felsefeci Halil Nimetullah Öztürk de Türk devriminin birinci ve başlıca kaynağı olan dilde "özleşme" hareketini bilimsel yöntemle anlamak gerektiğini vurgulamıştır. Öztürk'e göre her dil halk ağzında gelişigüzel kullanıldığı gibi bırakılmaz. Almanca, İngilizce, Fransızca ve Arapçanın da böyle yapılmış diller olduğunu[247], dil devriminin bir politika işi değil kültür işi olduğunu vurgulayan Öztürk, burada bir zorlamadan değil gelişmeden söz eder. Dilin de tıpkı doğa gibi kanunları olduğunu, "bulma" ve "işleme" ile dilin bu kanuna uyduğunu; hatta bugün Türk çocuğuna "*intiba*" kelimesini veremeyeceğimizi, onun yerine "*izlenim*" kelimesini vermeye bizi bu doğa kanunun zorladığını söyler. Sadeleşme teriminin bilim bakımından hiçbir anlamı olmadığına dikkat çeken Öztürk, mesela "*vaziyet*" yerine "*durum*" kelimesini geçirmenin *sadeleşmek* değil de "*Türkçeleşmek*" olduğunu belirtir.

> Bilim yolu ile dil olayları ele alınarak dil 'yapılır', ondan sonra dil, kendi kurallarına göre yanlıştan ve herhangi bir düzensizlikten kurtulmuş olarak düzenli bir kılıkta kullanılır. Bu da dilin 'yapılması' ile olur (Öztürk, 1951: 25-29).

Ancak bu durumun doğanın kanunu olduğunu, diğer bir ifadeyle dilin doğal gelişimi içinde bu değişikliği yaşadığını düşünmek, "dil devrimi" tabiriyle çelişmektedir. Öztürk'e göre Osmanlıcayı bırakıp Türkçeye geçmekle biz salt bir dilden diğerine geçmeyeceğiz, bir anlayışı atıp öteki anlayışa geçmiş olacağız. Öztürk bu değişimi Nurullah Ataç gibi "Batılılaşmak" olarak değil, "Türk anlayışı"na geçmek olarak tanımlar[248].

Safa[249] ve Tunç arasında geçen tartışmada Safa, dönemin Dil Kurumunun anlayışını açıklıkla yansıtır:

> Türk Dil Kurumunun ırk dilini kabul etmeyenlere irtica damgası vurduğu iddia ediliyor. İftira. Biz "can"a *can* diyenlerin değil, "uygunluk"a *mutabakat* diyenlerin geri dil anlayışlarıyla savaşıyoruz (Safa, 1952: 2).

---

[247] Bu noktada, Latincenin İngilizce ile aynı dil ailesinden gelmesi dolayısıyla İngilizcenin Fransızca ve Latince kökenli sözcüklere daha kolay uyum sağladığı, Türkçedeki Arapça ve Farsça alıntılar söz konusu olduğunda ise bu üç dilin farklı dil ailelerine mensubiyetinin özleştirme çalışmalarında kolaylık sağladığı söylenebilir.

[248] Bk. Halil Nimetullah Öztürk, *Osmanlıca Anlayıştan Türkçe Anlayışa*, Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri, TDK Yayınları, 1997, s. 152-154.

[249] Peyami Safa, 1950'lerin sonunda görüş ayrılıkları yüzünden Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulundan ayrılır.

1952 yılında TDK iyi niyetli ve ılımlı görüşlerin yer aldığı "Dil Dâvası" adlı bir derleme kitap yayımlar. Buradaki "İtirazlara Karşı" başlıklı yazısında Ömer Asım Aksoy;

- dilde tasfiyecilik yapılmadığını,
- dilde tedrici (aşamalı) değil hızlı gelişimden yana olduklarını,
- dil zamanla değişmeye mecbur olduğu için "yaşayan dil" ifadesinin doğru olmadığını,
- uydurmacılığın dilde kelime yaratmada bir yol olduğunu[250],
- baba-evlat anlaşmazlığının her devirde görülen eski-yeni çekişmesinden başka bir şey olmadığını,
- dilde müdahale ve zorlama olmadan değişme olmayacağını bunun tabiatın kanunu olduğunu belirtir (Aksoy, 1952: 10-21).

Aksoy, *anıt, yazıt, gerçek, ülkü* gibi kelimeleri beğenmeyenlerin Arapçada bulunmayan ve uydurulmuş olan *âbide, kitâbe, şe'niyet* ve *mefkûre* kelimelerine tapmalarını da eleştirir:

> Bu direnmenin sebebi ya Türkçeyi aşağı görmekten ya da bir alışkanlığı bırakamamaktan başka ne olabilir? İhtiyaçlar karşısında kelime uydurmak her dilde başvurulan bir usuldür. Bütün dünya dilleri uydurulan yeni kelimelerle sözlüklerini doldurmaktadır. (…) Arap dilinde uydurma olan kelimeye müvellet denilir. (…) Bütün diller için tabiî olan bu hareket Türkçe için neden günah olsun? Eskiden icâd ve tervic dediğimiz şey de bu değil miydi? Ortaya atılan yeni kelimelerin beğenilmemesi, prensibin kabul edilmemesini gerektirmez (Aksoy, 1952: 16).

1950'lerin özleşmecilik anlayışında, Osmanlıca topyekûn inkâr edilmez, her şeye rağmen Türkçenin bu evresine saygı duyulduğu görülür. Levend, *"'Tumturak-ı elfaz' ve 'üslûb-ı münşiyâne' öyle bir illettir ki musallat olduğu dilin yapısını kemirir, özünü emer, kanını kurutur, onda sadelikten ve sağlamlıktan eser bırakmaz*" diyerek Osmanlıcanın alınyazısının daha ilk günden anlaşıldığını fakat ömrünün çok uzun sürdüğünü, millî kültürümüzde derin yaralar açtığını belirttikten sonra "*Osmanlıca bugün devrini tamamlamış ve tarihe karışmıştır. Onu hayırla anıyoruz. Çünkü o, Türk dili ve edebiyatının -yolundan çıkmış, çorak yerlere akıp gitmiş bir*

[250] Ayrıca bk. Onat, H. N. (1952), *Dilde Uydurma*, Dil Davası, s. 40-60.

nehir gibi de olsa- coşkun bir devrinin yadigârıdır." sözleriyle kapanan bir devri böyle tasvir eder (Levend, 1953: 4).

1954 yılında toplanan Yedinci Türk Dili Kurultayı'nda Başkanlığa Macit Gökberk, Yazmanlığa Agâh Sırrı Levend, Derleme-Tarama Kurulu Başkanlığına Ömer Asım Aksoy, Sözlük Kolu Başkanlığına Mehmet Ali Ağakay, Terim Kolu Başkanlığına İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Gramer Kolu Başkanlığına Vecihe Kılıcoğlu, Yayın Kolu Başkanlığına Nurullah Ataç seçilmiştir. 1957 yılında toplanan Sekizinci Türk Dil Kurultayı'na ise yabancı Türkologların da katılması sağlanmıştır. Burada Kurum onur üyeliğine aralarında Jean Deny, Louis Ligeti, Andrey Nikolayeviç Kononov, Gyula Németh, Hellmut Ritter, Ananias Zajacskowski'nin de bulunduğu isimler; haberleşme üyeliğine de Annemarie von Gabain, János Eckman, Nicolas Poppe, Omeljan Pritsak, Andreas Tietze, Martti Räsänen, Ervard Vladimiroviç, Sevortyan, György Hazai oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Bu dönemde Türk Dil Kurumunun prensipleri arasında yer alan görüşler kısaca şöyle özetlenebilir:

a. Türkçe karşılığı bulunan yabancı kelimeler dilden atılmalıdır. Karşılığı bulunmadan yabancı kaynaklı kelimeleri dilden atmak, dili kısırlaştırmaktan başka bir işe yaramaz.

b. *Duvar, perde, pencere, sandalye, lamba, muşamba, vitamin, atom* gibi somut kavramların Türkçesini aramak, Kurumun çalışmaları arasında yer almaz.

c. *Sosyal, kanun, vicdan, akıl* gibi soyut kavramlar kullanılabilir. Ancak Kurum, bu gibi kavramlara Türkçe karşılıklar bulmak konusunda araştırmalarına devam etmelidir.

ç. Yabancı dillerdeki bilim ve teknolojiye ait olan terimlerin müşterek olanları dilimize alınabilir.

d. Farsçadan alındığı söylenen 'mader' ve 'birader' gibi kelimelerin bütün Hint Avrupa dil ailesinin ortak malı olduğu bilinmeli, alıntıların kaynağı meselesinde daha dikkatli olunmalıdır (Levend, 1954: 4).

1958 tarihinde çevirmen Nüvit Özdoğru'nun "Bu kitap hayatınızı değiştirebilir"[251] cümlesiyle başlayan, kelime bilgisi ağırlıklı "Türkçemiz" adlı çalışması dil reformuna önemli eleştiriler getirir ve 1950'lerde gözlenen dilde geriye dönüşü şöyle açıklar:

> Bu istikrarsızlıklar, bu aksiyonlar, reaksiyonlar, bu tezler, anti tezler, sentezler, bu hamleler, bu rücûlar, bu kavgalar, bu gürültüler arasında ne olduysa bizim "kuşağa" oldu. Bu satırların yazarı da dâhil çoğumuz dilsiz kaldık.
>
> Diyecekler ki "Canım şu öz Türkçecilik cereyanının hiç mi faydası olmadı?" Oldu, haksızlık etmeyelim. Her ne kadar binlerce faydalı kelime yok olmuş veya ağır yaralanmışsa da bu arada dilimizin gramerine hiç uymayan, yaşayan dile girmeyen, Meşrutiyet dil inkılâbından beri tamamen tasfiye edilememiş olan birtakım ağdalı Osmanlıca terkipler dil dışı edilmiştir. Nasıl ki Hiroşima'nın bombardımanında da gerçi 85.000 masum insan telef olmuş ve koskoca bir şehir baştanbaşa yıkılmışsa da bu sırada bazı hırsızlarla katiller ve köhne kenar mahalleler de ortadan kalkmıştır.
>
> Fakat siz şu Türkçenin kaderine bakın ki dilden atıldığına sevindiğimiz o ağdalı Osmanlıca terkipler yavaş yavaş "avdet eylemeye" başlamış, "müdde-i umûmî"ler, "reisicumhur"lar, "erkân-ı harbiye-i umûmiyle"ler ve daha neler neler "kûşe-yi muallâya" geçerek "cülûs, kuût ve ahz-i mevki" eylemişlerdir.
>
> Eğer anayasamız zamanında halkın bir tülü ısınamayacağı alelacele uydurulmuş kelime ve terkiplerle dolu sun'î bir dile çevrileceği yerde, yaşayan dile tercüme edilmiş ve terimler titizlikle hazırlanmış olsaydı 360 derecelik bir tornistan yapılmasına belki de kimse lüzum görmez ve dil kalkınmamızda biraz daha fazla yol alınmış olurdu (Özdoğru, 1958: 18).

Özdoğru'nun ifade ettiği gibi dil reformunun ardından çeyrek asır sonra gelinen nokta bu idi. Ancak 1960'larda esen yeni bir değişim dalgası, Türkçenin 1950'lerin sonundaki hâlinden bu sefer daha keskin bir hamleyle özleşmesine yol açacaktı.

2.3.4. 1960'lı Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokrat Parti iktidarına son veren askerî yönetimin ilk icraatlarından biri, dilde reform hareketlerini yeniden canlandırmak olur. DP iktidarının geri getirdiği *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi* terimi tekrar "Genel Kurmay Başkanı"na, *vekâlet* "bakanlık", *ziraat* "tarım", *nafia* "bayındırlık",

[251] Bu iddialı giriş, kitabın orijinalliği karşısında çok da şaşırtıcı gelmeyecektir.

maznun "sanık", *şahit* "tanık", *tamim* "genelge", *alâka* "ilgi", *vaziyet* "durum"a döndürülür; yargıtay, sayıştay, danıştay kelimeleri tekrar yürürlüğe girer; anayasa ile devlet radyosunun dili sadeleştirilir[252]. Yeni anayasa metninde *ayırım, birleşim, denetim, direnme, egemenlik, eylem, istem, kanı, onama, oran, öncelik, süre, toplum, yargı, yasama, yetki* gibi çok sayıda Türkçe sözcüğün kullanıldığı, anayasanın % 70 oranında Türkçe sözcük içerdiği tespit edilmiştir (Aksan, 2007: 96)[253].

Bu dönemin dil anlayışında 1950 öncesine dönüş yaşandığı söylenebilir. İmer tarafından beş ayrı günlük gazete üzerinde yapılmış bir araştırmada da görüleceği gibi Türkçe kelime oranı 1946'da %57 iken 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle %51'e düşmüş, on yıl aynı düzeyi koruduktan sonra 1960'lardan itibaren yeniden %56'ya yükselmiştir (Lewis, 2007: 221)[254]. Bu yıllarda bir yöneticinin *dinlence* ya da *seçenek*[255] sözcüğünü kitle önünde bir kez kullanması bile bu sözcüklerin hemen benimsenmeleri için yeterli idi (Yücel, 2007: 47).

Millî Birlik Hükûmeti, Türk Dil Kurumunun çalışmalarını bütünüyle desteklemiştir. 10 Eylül 1962'de, bir ay sonra Cumhurbaşkanı seçilecek olan Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, Dil Devrimi'nin 30. yıldönümü dolayısıyla Dil Kurumuna gönderdiği "*kadar, resmî, ve*" dışında yeni Türkçe ile yazdığı bir mektupta, Kurum çalışmalarını överek onun çabalarına aydınların, yazarların ve diğer kurumların da yardımcı olmak zorunda olduklarını vurgular:

> İnancım şu ki, Dil Kurumu yıllardan beri sessizce ve inançla çalışmakta ve büyük işler başarmaktadır. Bu uğraşmada yavaşlık ve elde edilen sonuçlarda yetersizlik varsa, kesin olarak inanıyorum ki bunun sorumluluğu Dil Kurumunda değil, bizlerde ve aydınlardadır. Aydınlar, yazarlar, kurumlar ve kurultaya kadar resmî kurullar, güçlerinin tümüyle değil birazıyla olsun Dil Kurumunun çalışmalarına yardımcı olmak zorundadırlar. Bu kişiler ve kurullar, dilimizin özleştirilmesinde sorumluluğun yalnız Dil Kurumunda olduğunu sanıyorlarsa yanılıyorlardır (Levend, 1972: 488).

---

[252] 1961 Anayasası'nın Kat Mülkiyeti Yasası (1958) ile Türk Medeni Kanunu (1970)'nun sade bir Türkçeyle kaleme alınmasında hukukçu Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun önemli katkıları olduğu söylenmelidir (Aksan, 2007: 120).

[253] Ayrıntılı ilgi için bk. Aksoy, Ömer Asım, *Anayasa Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.

[254] Ayrıntılı bilgi için bk. İmer, K. (1973), *Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Yılı Sonuna kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma*, Türkoloji Dergisi, C V/1, s. 175-190.

[255] "Alternatif"in karşılığı olan *seçenek* kelimesi, Emin Özdemir tarafından türetilmiştir (Aksan, 2007: 121).

Bu bakımdan öz Türkçeciler, 27 Mayıs'ı haklı ve yerinde bir hareket olarak görür. Örneğin İmer (1976: 94) bu gelişmeleri, 1950-1960 arasında hükûmet aracılığıyla başlayan Türk Dil Devrimi'ni köstekleme çabalarının, 1960 siyasal devriminden sonra ortadan kalkması şeklinde yorumlar. 1972 yılında TDK tarafından yayımlanan "Türk Dil Kurumunun 40 Yılı" adlı çalışmada ise şu ifadeler geçer: "*27 Mayıs 1960'ta Türk ordusunda Atatürk ülkücülüğü canlılığını göstermiş, karanlık ve gerici bir yönetime başkaldırmanın olumlu belirtisi, başka alanlarda olduğu gibi, dilde de görülmüştür.*" (s. 103). Diğer taraftan 1960 darbesinin dil üzerinden ilericilik-gericilik tartışmasını alevlendirdiği de söylenebilir.

1960'ta toplanan Dokuzuncu Türk Dili Kurultayı'nda aralarında Bülent Ecevit, Agâh Sırrı Levend, Haldun Taner, Suut Kemal Yetkin, Tahir Nejat Gencan[256], Ömer Asım Aksoy, Fazıl Hüsnü Dağlarca[257], Oktay Akbal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Nermi Uygur, Behçet Necatigil, Hasibe Mazıoğlu ve Salâh Birsel'in de olduğu yeni Yönetim Kurulu belirlenmiş, Başkanlığa Tahsin Banguoğlu seçilmiştir. Macit Gökberk, Zeynep Korkmaz, Fahir İz ve Reşit Rahmeti Arat ile Samim Kocagöz de yedek üyeler arasında yer almıştır.

1960'larda tartışmaların odağında bir 'dil akademisi kurma', 'Dil ve Tarih Kurumlarını ortadan kaldırma' tartışmaları bulunur. Aslında Atatürk'ün de yurdun tanınmış, yetkili kişilerinden oluşturulacak bir akademide dil meselesinin çözümlenmesi istediği bilinmektedir. 1961'de Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı tasarı metninde Dil ve Tarih Kurumlarının lağvedilip taşınır ve taşınmaz tüm mallarının yeni kurulacak akademiye verilmesi düşünülüyordu. Ancak Kurum üyeleri bu öneriye şiddetle karşı çıkmıştır. Levend (1972: 492) de bu duruma itiraz ederek yeni bir akademi kurulabileceğini ama bunun Atatürk'ün kurduğu ve vasiyetnamesi ile yaşamasını sağladığı Dil Kurumunun kapatılarak yapılmasının doğru olmadığını belirtmiştir.

---

[256] Tahir Nejat Gencan için bk. Çam, A. (1982), *Tahir Nejat Gencan*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[257] Şiirlerinde Türkçenin bütün türetme olanaklarından yararlanan Dağlarca'nın yazdıklarında kendine özgü olan *ulul, uykucak, güncül, yoksu, ölürkenlik* gibi sözcükler kullandığını, örneğin "Eski Ses" adlı şiirinde *Tanrı* sözcüğünün örneksenmesiyle *utanrı, yanrı, inanrı* gibi sözcüklere rastlandığını görüyoruz (Aksan, 2007: 120).

1962 tarihinde Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen "Dilde Özleşmenin Sınırı" konulu açıkoturumda[258] Kurumun o zamanki başkanı Tahsin Banguoğlu açış konuşmasında, yakın tarihimizde dil hareketinin kötülendiğini, devletçe tutulmadığını, anayasa metni sade dile, yeni dile çevrilmişken TBMM tarafından yeniden Osmanlıcaya dönüldüğünü söylemiş, Demokrat Parti zamanındaki uygulamaları eleştirmiştir. Buna rağmen dil hareketinin genç yazarlar, ordu, aydınlar ve halk tarafından tutulduğu için ayakta kaldığını belirtmiştir (TDK, 1962: 6).

> 27 Mayıs devrimi ile dilde yeniden ileri bir hareket görüldü. Fakat bugün gene gerici hareketler başlamış bulunuyor. Bazı gazeteleri görüyorsunuz; hatta resmî yazışmalarda bile yine bir gerilik dalgası baş gösteriyor. Bununla beraber dâva yürüyor, ilgi çoğalıyor ve bu akım ileri gidiyor (TDK, 1962: 6-7).

Banguoğlu'nun bu yorumu o yılların dile bakış açısını özetlemektedir. Açıkoturumun kapanış konuşmasında ise sonradan tekrar değişecek olan görüşlerini şöyle dile getirmiştir[259]:

> Yüz yirmi yıllık bir gelişme devri içinde Türkçeleştirme taraflısı, sadeleştirme taraflısı olan aydınlar daima önlerinde bir sınır görmüşlerdir. İlk defadır ki sizin topluluğunuz böyle bir sınırı reddetmiştir. Tebrik ederim. Atatürk ki sizi seyrediyordur, bugün çok mutlu olmalıdır. Çünkü davranışınız onun davranışlarına benziyor (TDK, 1962: 50).

Bu toplantıda dil akademisi fikrine de karşı çıkan Banguoğlu, bunun sebebini ise şöyle açıklar:

> Millî dâvaları yürütmek yolunda kuru bilim yetmez, arkadaşlar! Bu memlekette yaşadığımız tarih onu göstermiştir ki, bu memleketin büyük dâvaları gerçeklerden ilham alınarak heyecanla başarılmış dâvalardır; bu heyecanı hiçbir zaman kaybetmeyeceğiz. Onun için ben şahsen Türk Dil Kurumu'nun bir akademi hâline getirilmesine karşı koydum. Çünkü bir akademi duruk (statik) bir çalışma takip eder. Türk Dil Kurumu ise bir aksiyon kurumudur, bir dili ileri götürme, yepyeni bir dil yaratma yolunda heyecanla çalışacak bir kurumdur, onu bir akademi hâline çevirip donduramayız. Bu kanaatteyim (TDK, 1962: 51).

---

[258] Konuşmalar için bk. *Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır*, TDK Yayınları, 1962, 82.

[259] Bk. s. 42. 1940 yılında Banguoğlu *başkan, anlam, okul* gibi kelimelerin türetiliş şekillerine itiraz etmiş, bunun üzerine Besim Atalay bu kelimeleri müdafaa etmiştir. Bk. Atalay, B. (1940), *Bir Doçentin Türkçe Okutuşu ve Münakaşalarımız*, İstanbul: Alâeddin Kıral Basımevi. 1960'ların sonlarından itibaren özleştirmecilik tutumunda değişme görülür.

Açıkoturumdaki bir diğer konuşmacı Ömer Asım Aksoy, konuşmasında özleştirmede her kuşağın varabileceği ileri noktaya kadar yürümesi gerektiğini söylemiştir (TDK, 1962: 16). Muharrem Ergin ise Aksoy ve Banguoğlu'na itiraz ederek "*devrimin şok ve heyecan devrinin bittiğini, fikir ve bilim devrinin çoktan başlamış olması lazım geldiğini*" vurgulamış, dilde özleştirmede 'alan sınırı' ve 'davranış sınırı' olması gerektiğini; diğer bir deyişle "*Hangi kelimeleri özleştireceğiz? Bu özleştirmede nasıl bir Türkçeleştirme yoluna gideceğiz?*" sorularına cevap aranması gerektiğini belirtmiştir. Ergin'e göre Kurum, aslında oldukça makul bir yoldadır ancak Kurum dışında ve onun otoritesini dinlemez bir kuşak vardır. Ergin'in itirazı, bu kuşağın örneğin "sebep" yerine ısrarla ve sadece "neden" kelimesinde diretmesine, *somut* ve *soyut* gibi kökü bilinmeyen köklerden *-t* eki ile isim yapılmasına, kısacası türetmelerde bilim kurallarının dışına çıkılmasınadır (TDK, 1962: 17-21, 45).

Aziz Nesin[260] ise konuşmasında dilde özleşmeye bir sınır biçilmemesi gerektiğini vurgulamış, dil konusunda değişen tutumundan örnek vermiştir:

> 1944 yılında bir gazetede günlük fıkra yazarken ben o zaman dil özleşmesine karşı idim. Yazdığım bir yazıda dil özleşmesiyle alay ediyordum. Dede, baba, oğul birbirini anlamıyan üç kuşaktı. Güzel de güldürü bir havası vardı. Alay ettiğim kelime neydi biliyor musunuz? *Önem*. *Önem*'le alay ediyordum. Bugün *önem*'le alay edenle alay edilir. O hale geldik o günden bu yana.

Nesin'e göre ileri dil bilimcinin[261] görevi, toplumsal değişime bağlı olarak değişen dilde, aşırılığa doğru gidişe bilim kanalıyla yol göstermektir (1962: 28):

> Bilimci arkadan gelerek yapacak işini. *Gidişat* Türkçe mi efendim? Falih Rıfkı, dil ustası, *gidişat* diye kullanmış; *gidiş*'ten *gidişat* yapmış. *İlginç* de öyle. Olmuş bir kere. Olmasaydı çok daha iyiydi ama olmuş, tutmuş. Zaten kuralsızlıklar olmasaydı yeni kurallar çıkmazdı, bilim olmazdı, yaşama olmazdı (1962: 28-29).

Asım Bezirci ve Hikmet Dizdaroğlu da açıkoturumdaki konuşmalarında özleştirmede sınır tanınmaması gerektiğini vurgulamışlardır.

1963'te toplanan Onuncu Türk Dili Kurultayı'nda Başkanlığa Agâh Sırrı Levend, Genel Yazmanlığa Ömer Asım Aksoy, Dil Bilgisi Kolu Başkanlığına

[260] Aziz Nesin, daha sonra Dil Derneği'nin kurulmasında aktif rol oynayacaktır.
[261] Burada "ileri" kelimesiyle değişime açık, muhafazakâr olmayan dil bilimci kastediliyor olmalıdır.

Vecihe Hatipoğlu, Sözlük Kolu Başkanlığına Cahit Öztelli, Terim Kolu Başkanlığına ise Hikmet Dizdaroğlu seçilmiş, eski başkan Tahsin Banguoğlu'nun isminin üzeri ise çizilmişti.

Banguoğlu'nun Türk dili araştırmalarına ağırlık verilmesi yönündeki önerisi üyelerin çoğunluğu tarafından özleştirme faaliyetini gerileteceği gerekçesiyle kabul edilmiyordu. Kurum dilci, edebiyatçı ve dilsever aydınlardan oluşmuş bir dernekti, Atatürk böyle kurmuştu deniyor ve Kurumun bilimsel bir kimlik kazanması engelleniyordu[262]. (Korkmaz, 2002: 502). Bu yanlış tutum Kurumun bundan sonraki çalışmalarında da haklı eleştirilere yol açıyordu.

XI. Dil Kurultayı'ndan hemen önce Necmettin Hacıeminoğlu ile Ali Fehmi Karamanlıoğlu Türk Kültürü dergisindeki yazıları yüzünden Türk Dil Kurumu üyeliğinden oy birliği ile çıkarılmıştı. Bu dönemde Kurumun uygulamalarını eleştiren, tasfiyeciliğe karşı çıkan ve Kurumun bir bilim akademisine dönüşmesini isteyen Talat Tekin[263], Osman Nedim Tuna[264], Ahmet Temir, Tahsin Banguoğlu, Faruk Kadri Timurtaş[265] ve Zeynep Korkmaz[266] gibi Türk dili uzmanları da ya ihraç edilmiş ya da Kurum'dan uzaklaştırılmıştır. İlk kurulduğu günlerden beri Kurumda

---

[262] Kurum üyelerinin çoğunluğu meslek dışı elemanlara dayandığı için dilci ve edebiyatçıların seçilmesi de güçleşiyor, söz gelişi Bahri Savcı gibi bir hukuk profesörü ile bir veteriner veya ziraatçı bir profesör meslekten gelme bir dilci profesörden üstün tutulabiliyordu (Korkmaz, 2002: 503).

[263] Dilde özleşmeyi her zaman savunan Tekin, ne Kurumun ne de karşıtlarının yanında yer almış, bilimsel ölçütleri esas alarak her iki tarafı da uyarıp eleştirmiştir. Tekin'in bu tavrı her iki tarafın da tepkisine yol açmıştır. 29 Temmuz 1960 tarihli Dünya gazetesinde yazmış olduğu "Yanlış Türkçe Kılavuzu" adlı yazısı nedeniyle TDK disiplin kurulu başkanı B. K. Çağlar tarafından hakkında soruşturma açılmış, Kurumun yayımlamış olduğu Sade Türkçe Kılavuzu'nu eleştirdiği bu yazısı nedeniyle yönetim kurulunun 12 Şubat 1961 tarihli oturumunda "disiplinsizilik" suçlamasıyla görevine son verilmiştir. Bk. *Türk Dil Devrimi ve Talat Tekin*, Makaleler 3, (haz. E. Yılmaz, N. Demir), Grafiker Yayınları, s. 19-20.

[264] Osman Nedim Tuna 1959-1961, Talat Tekin 1957-1961 yılları arasında Türk Dil Kurumu'nda uzman olarak çalışmışlardır.

[265] Timurtaş, 1967 yılında Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti'ne üye olmakla suçlandığı, dil akademisi kurulmasını istediği ve bütün aşırı solcuların öz Türkçeci olduğunu söylediği için Kurumdan çıkarıldığını anlatır (Özkan, 1996: 192-194).

[266] Zeynep Korkmaz tarafından hazırlanan Atatürk'ün bir ilim akademisi hâline gelmesini isteyen bazı sözlerini ihtiva eden bir kitabı o yıllarda Kurum tarafından basılmamış, Korkmaz bu sebeple Kurumun eleştirilerine maruz kalmıştır. Kurumcuları rahatsız eden söz şudur: "*Dil âlimlerinin mütehassıslarının akademik çalışmalarına müdahale etmeyeceğim. Sizin de -sofranızda hazır bulunan Dil Kurumu merkez heyeti üyeleri - mesailerinizi son verimlerine uydurmanız gerekir*." Ancak bahis konusu sözlerin çıkarılması şartı ile kitabın basılabileceğini söyleyen Kurumcuların bu teklifini Doç. Dr. Zeynep Korkmaz reddetmiş ve 1962 yılında "Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Türk Dil Devrimi" adıyla başka yerde bastırmıştır (Atay, 1966: 185).

çalışan Falih Rıfkı Atay, Halit Fahri Ozansoy, Ahmet Cevat Emre ve Besim Atalay ise aşırı özleştirmeci tutumu sebebiyle Kuruma cephe almışlardır.

1962-1963 yılları arasında Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları arasından İstanbul Radyosu'nda "Ana Dilimiz" adıyla önce ayda bir, sonra on beş günde bir yayımlanan konuşmalar, beş dizi hâlinde "Arı Dile Doğru" adlı kitapçıklarda toplanmıştır. Bu programda sembolik olarak dilde özleşmeden, arılaşmadan yana olan "dilci" ile bu konuda tereddütleri olan "dilsever" tartışıyor, dil reformunun faydaları, "dilsever"in soruları ve tereddütleri "dilci" tarafından açıklanıyordu. Bu tereddütler "nesiller arası uçurum", "geçmişle bağların kopması", "dilde devrim mi evrim mi meselesi", "yanlış türetilen kelimeler", "dil reformunun başka ülkelerde olup olmadığı" gibi konuları kapsıyordu. Konuşmaların sonunda "dilsever" aldığı cevaplardan tatmin oluyor ve program böylece sona eriyordu. Aslında dilde aşırı özleşmeye karşı çıkan çoğunlukla "dilciler" olmasına rağmen burada dikkati çeken, programda tam tersi bir adlandırma yapılması, halka bu şekilde sunulmasıdır. "Dilde devrim mi, evrim mi" tartışmasından şu örnek verilebilir:

> Dilsever – İlle de devrimci mi olmak gerekir?
>
> Dilci – Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesinin tek yolu vardır. O da Atatürk ilkelerine, nedenlerini bilerek inanmaktır. Atatürk ilkeleri dediğimiz de devrimlerden başka nedir? Dil Devrimi, Atatürk devrimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hem de en önemli, en büyük bir parçasıdır. Atatürk devrimlerini birbirinden ayrı düşünmek, ayrı değerlendirmek, olumsuz bir gidişe yol açar. Bizi geriye götürür. Yanlış algılara vardırır. Atatürkçülük, Atatürk ilkelerine yani devrimlerin tümüne aynı ölçüde inanmak demektir. Birini öbüründen yeğ tutamazsınız. Gerçek Atatürkçülük, devrimleri bir kalıp olarak kabul etmek değildir. Atatürk devrimleri bir zincirin halkalarıdır. Birini çıkardınız mı zincir kopar. (…)
>
> Dilsever – Öyle konuştunuz ki, sanki ben Atatürkçü değilmişim, Atatürk ilkelerine önem vermiyormuşum gibi konuştunuz. Dilde devrimciliği değil de evrimciliği düşünceme yakın bulmak beni Atatürkçülükten uzaklaştırır mı?
>
> Dilci – Sözlerimi yanlış anlarsanız üzülürüm. Sizin Atatürkçülüğünüzden hiç kuşkum olamaz. Yalnız sırası gelmişken alınganlığınızı isterseniz değerlendirelim. (…) Türk ulusu Atatürkçüdür. O'nun izinden, eserinden ayrılmaz. Bugüne değin Atatürk ilkelerinden ayrılmak için gösterilen çabaların hiçbirisi amacına ulaşamamıştır. Bütün bunlar bilinen gerçeklerdir, doğrulardır. Benim düşüncem şöyle: tümüyle Atatürkçüyüm demek, Atatürk ilkelerini, O'nun devrimlerini birer birer incelemek, nedenlerini bellemek gerekir. Bakın siz

> Atatürkçüsünüz. Ama Atatürk'ün Dil Devrimi'nin gereklerini, nedenlerini yeterince bilmediğinizi gene siz söylüyorsunuz. Demek ki, bir Atatürkçü olarak Dil Devrimi'nin nedenleri üzerinde aydınlanmanız gerekiyor. Bu yanınız eksik kalmışsa, bu sizin Atatürkçü olmadığınızı göstermez elbette ama Atatürk ilkelerinden en önemlilerinden biri hakkında yeterince bilgi edinemediğinizi de göstermez mi? Bu konuşmalarımızın nedeni de bu. (…)
>
> Dilsever – İyi değerlendirdiniz alınganlığımı. Teşekkür ederim. Bu sözlerinizle Atatürkçülüğün de bir tanımlamasını yapmış oldunuz. Alınganlığımın böyle bir işe yaramış olmasına sevinebilirim değil mi?[267]

Atatürkçülüğün ideolojik bir baskı unsuru olarak kullanıldığı algısına yol açan bu diyaloglar, o yıllarda "dil"in Kurum tarafından bilimsel değil, ideolojik bir unsur olarak ele alındığını göstermektedir. Aksoy'un (2004: 14) 1965 yılında Türk Dili dergisinde "*Gerçek Atatürkçülük dilde de Atatürkçü olur. Atatürkçülük öteki ilkeler için olduğu gibi, Atatürk'ün dil ilkesini titizlik ve duyarlılıkla korumayı, yürütmeyi ve kutsal bir emanet olarak kuşaktan kuşağa ulaştırmayı gerektirir.*" sözleri de TDK'nin o yıllardaki tutumunu yansıtır.

Hâlbuki Safa, 20 Ocak 1955'te Milliyet gazetesindeki bir yazısında Atatürkçülük ve dil devrimciliği arasına şu makul çizgiyi çekmiştir:

> Ben dil devrimciliğini, dil gerçeği karşısında ilk ifratlarından vazgeçen Atatürk'ümüzden fazla Atatürkçü olmak diye anlamıyorum. Bunun için inkılâp taşkınlıklarından ayrıldığım gibi muhafazakârlarla da bağdaşamıyorum. Dilimi her gün yazarak ve konuşarak yazıyorum, onun özleşme imkânlarını kendi hayatının içinde arıyorum ve çoğu her gün bir satır bile yazmayan nazariyecilerin hayallerine dilimin gerçeğini kurban etmek istemiyorum (Safa, 1999: 164).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında 'eğitim', 'çağdaşlaşma' ve 'uluslaşma' amacıyla başlatılan dilde reform hareketi, 1960'lardan itibaren ideolojik bir mesele olarak algılanmaya başlanır ve taraflar bir hayli keskinleşir. Sol görüşlü ve hatta aşırı solcu oldukları yönündeki eleştiriler Oktay Akbal, Ömer Asım Aksoy, Tahsin Yücel, Nurullah Ataç gibi özleştirmeciler tarafından reddedilir. 1965 yılında Kurumun yayımladığı bir bildiride dilde özleştirmecilik hareketinin "ideolojik" ve "siyasal" akımların hiçbiriyle ilgisi olmadığı söylenir (Levend, 1972: 508):

---

[267] Bk. *Arı Dile Doğru 1*, 1962, TDK Yayınları, s. 37-40.

> Öz Türkçeden yana mısın? Aşırı solcusun, üstelik Sovyetler'in adamısın… Devrimci misin, Atatürkçü müsün? Millet düşmanısın… Git gide buralara vardık (Akbal, 1968: 258).

Yeni anayasa çalışmalarında da bu ideolojik tavır açıkça görülür:

> Yeni anayasa Türkçe olmalıdır. Osmanlıca kelimeler yeni anayasada yer almamalıdır. Düşünülmelidir ki hazırlanan anayasa yeni Türkiye'nin, devrimci, medeniyetçi, Batılı bir ulusun anayasası olacaktır. Osmanlıca kelimeler bu yasada yer bulmamalıdır (Akbal, 1960: 592).

Özleştirmeciler, devrimlerle yenilenen toplum düzeni içinde bulunduğumuzu ve dilin de devrimler zincirinden ayrılmaz bir halka olduğunu dolayısıyla özleştirmenin devam etmesi gerektiğini söylerken muhafazakârlar, onları solculuk ve Türk milletini sevmemekle itham etmekte; özleştirmecilerse karşı tarafı Atatürk devrimlerine karşı olmakla hatta Osmanlı'yı yeniden diriltmeye çalışmakla suçlamaktadır:

> Bir suikast var! Ama bu Atatürk devrimlerine karşı… Atatürk'ün bütün yapıtlarını yerle bir edecekler, üstünde tepinecekler, medreseyi hortlatacaklar, hilafeti, saltanatı getirecekler, Osmanlıcayı resmî dil yapacaklar, okullarda Arapça, Acemce öğretimine geçecekler, kadınlar çarşafa girecek, pencerelere kafes takılacak… Türkiye bir anda birkaç yüzyıl geriye gidecek. O zaman özlemlerini gerçekleştirecekler. Son dil kongresinde ortaya çıkan tek gerçek bu oldu. Bir de Akademi kursalar! O zaman medrese kafasını akademi perdesi altında nasıl diriltmeye çalışacaklarını göreceğiz. Ama "boşuna zahmetin mezarcı" demiş şair. İşte devrimci profesörler, işte Atatürkçü şairler, yazarlar, bilim adamları… Ortaçağ kafasının hortlamasına bütün varlıklarıyla karşı koyacak olanlar, gençliği, ordusu, aydınları, halkıyla bütün bir ulus… (Akbal, 1968: 261)

Oktay Akbal'ın bu sözleri o günkü siyasî atmosferin kutuplaşmayı ne kadar derinleştirdiğinin, dil tartışması görüntüsü altında ideolojik tartışmaların yaşandığının açık ifadesidir.

Bu döneme ait ilericilik-gericilik tartışmasında Vâ-Nû da aşırı özleştirmeciliği eleştirir:

> Kendileri de itiraf ediyorlar: İlericiler, mutlak arı Türkçe kullanırmış. Hepsi öyleymiş, bununla ayırt olunurlarmış. Adeta taassupla yeni uydurulmuş kelimelere bağlı kalıp eskilere ve alışılmışlara boykot ilan ediyorlar. "Hâlbuki" yazmıyor, "oysa" yazıyorlar. Çünkü "hal" Arapça. "Evvelki gün" mânasına, "önceki gün" yazıyorlar. Çünkü "evvel" Arapça. "Mecbur" kelimesini kullanmıyor, "zorunlu" yazıyorlar.

> Çünkü "mecbur" Arapça. Lûgat kitaplarına göre "zor" da Farsça… Farkında değiller… Arapça kelimelere düşman kesilmiş bu ilerici dostlar. Hele Türkçeye tarih boyunca soysop yerleşmişlere büsbütün düşman. Peki, ama mesela şuna ne buyurulur? "Şerbet, şurup, şarap, maşrapa"? Bunlar da hısım akraba Türkçeye göçmüş Arapça kelimelerdir. Nasıl atılacaklar?
> (…) Ucuz bir ilericiliktir bu. Hakiki ilericilik elbette halkın konuştuğu dilden ayrılıp Osmanlıcaya benzer yeni bir sun'i, anlaşılmaz, işe yaramaz ve tarihî gerçeklerden uzak bir dil yaratıp akıntıya kürek çekmek değildir. (…) İşin tuhafı, gericiler de, ilericilerin yazıları geniş halk tabakaları tarafından anlaşılmaz hale geldi, diye şıkır şıkır oynuyor (Vâ-Nû, 1966: 86).

Vâ-Nû, dilin zenginleşmesi için çözüm yolu olarak; hem tarihten gelen hem öz Türkçe kaynaklardan bulunan kelimelerin bir arada kullanılması, yeni gelişmeler neticesinde ve ihtiyaç dâhilinde yabancı dillerden alınan kelime ve tabirlerin Türk irfanı içinde eritilerek kullanılması gerektiği düşüncesindedir. (Vâ-nû, 1966: 86).

Bu yıllarda Kıvanç Demir imzasıyla Türk Dili dergisinde yazılar yayımlayan Emin Özdemir ise öz Türkçeciliğin hararetli savunucularındandır[268]. Özdemir, Türkçenin tarihî lehçelerinden biri olan Osmanlıcayı reddederken, bir yandan Nihat Sami Banarlı gibi düşünen yazarlar Türkçenin tekrar bir imparatorluk dili hâline gelmesini arzu ediyordu[269]. Ancak imparatorlukların yerini ulus devletlerin aldığı bir dönemde bu temennilerin ulus devleti modeliyle bağdaşmadığı söylenebilir. Banarlı gibi imparatorluğun son yıllarına şahit olmuş, eski kültürün izleriyle büyümüş yazarların bu görüşleri duygusal bir tepki olarak algılanabilir.

1965 yılında iktidarın el değiştirip iş başına Süleyman Demirel Başkanlığındaki Adalet Partisi'nin gelmesiyle Dil Kurumuna yönelik eleştiriler tekrar gündeme gelmeye başlar; Kurumun dile "müdahale" ettiği ve "uydurmacılık"ın sürdüğü belirtilir. En sert eleştiriler Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün yayını olarak 5 cilt hâlinde, 1966-1967 arasında basılan "Türk Dili

---

[268] Özdemir, dil reformuna karşı çıkanların "dil devrimini yönlendiren etkenleri bütünlüğü içinde görememenin yanılgısı içinde yanlış çıkarımların kurbanı olduklarını" ve "dil devriminin çağdaşlaşma, uluslaşma, cumhuriyetin getirdiği yeni değerler dizgesini dil aracılığıyla biçimlendirip yayma yönsemesi üzerine oturtulamadığını" belirtir (Özdemir, 1982: 324).

[269] Özdemir'in, Banarlı'nın "Türkçenin Sırları" adlı kitabına yönelttiği eleştiriler için bk. Özdemir, E. (1972), *Dışı Kalaylı İçi Alaylı*, Türk Dili, S 251, s. 510-514.

İçin" adlı kitapta yayımlanıyor, aynı kurumun çıkardığı Türk Kültürü dergisinde ve basında Türk Dil Kurumuna yönelik eleştiri yazıları çıkıyordu.

Söz konusu yayınlarda aralarında Türk dili ve edebiyatının önemli isimlerinden Reşit Rahmeti Arat, Ali Nihat Tarlan, Necmettin Hacıeminoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Ahmet Temir, Muharrem Ergin, Şakir Ülkütaşır, Mehmet Kaplan, Vâlâ Nurettin, Tarık Buğra, Halide Nusret Zorlutuna, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon[270], Halit Fahri Ozansoy, Falih Rıfkı Atay'ın da bulunduğu yazar kadrosu *aşırıcılığa*, diğer bir ifadeyle tasfiyeciliye karşı çıkıyordu.

Turan ve Özel'e göre ise aşırılık, kişiden kişiye değişebilecek bir kavram olduğu için Türkçeleştirme eyleminde "aşırılık"a gidildiği savı devrim karşıtlığına bulunan bir kılıftı. 1950'lerden sonra devlet kurumlarında Türkçe sözcüklere bakış "aşırılığa kaçılmadan" diye belirlenen "düşsel ölçü", uzun zaman kullanılacaktı (Turan, 2007: 145).

Bu konuda 1962 yılında Ankara Radyosu'nun düzenlediği ve Ulus gazetesi Yazı İşleri Müdürü Erdoğan Tamer, Türk Yurdu dergisinden Hidayet Yavuz Nuhoğlu ve Türk Dil Kurumu adına Ömer Asım Aksoy'un katıldığı "Dilimizin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış Mıdır" konulu açık oturumda taraflar görüşlerini dile getirmiştir. Konuşmacılardan Nuhoğlu, Türk Dil Kurumunun otuz yıllık çalışmalarının çok faydalı olduğunu ancak bugün Kurumun aşırı bir sadeleştirme yoluna girerek halkın kullandığı dile gitmek yerine, belki bundan iki kuşak sonraki

[270] Türk Dili dergisi 20 yıl içinde Orhon'daki değişimi eleştirir ve 1949'da söylediği sözlerle 1968'dekileri karşılaştırır. Orhon, 1949 yılında yazdığı bir yazıda Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin beyannamesini eleştiriyor, uydurmacılığı savunuyordu: "Mesela, şu "evrensel" hiç şüphesiz onları çileden çıkaran uydurma bir kelimedir. Peki, ama onun Osmanlıcaki karşılığı "cihanşümul" uydurma değil miydi? Hem de yarısı Arapça yarısı Farsça bir uydurma! Ziya Gökalp "mefkûre"yi Farçadan uydurmamış mıydı? "Tayyare"yi Fazıl Ahmet Aykaç uydurmuş. (…) Cenap Şehabettin "kaylûle"yi uydurduğu zaman dilimiz bir kelime daha kazandı diye seviniyorduk. (…) Öztürkçeye sıra gelince kıyametler kopmıya başladı. Orhon, 1968'de ise öz Türkçecilere "bozguncular" diyor, "hürriyet"in yerine geçen "özgürlük"ü eleştiriyordu Bk. Türk Dili, C XVIII, S 201, 1 Haziran 1968, s. 283, 285.

dili kullanmaya başladığını söylemiştir. Aksoy ise uygun şartlar oluştuğunda[271] dilde özleştirmenin sınırının olmaması gerektiğini savunmuştur[272].

Aksoy, 1974 yılında XIV. Dil Kurultayı'ndaki "*Kötü işlerde aşırılığı kimse doğru bulmaz, ama iyi işlerde durum böyle midir? Yerilecek aşırılık ancak iyi düzeni bozan aşırılık olabilir. Eskiden yabancı dil öğelerine aşırı düşkünlük gösterilmiş bulunması gibi. Çivi çiviyi söker. Kötü aşırılık da ılımlı tepkiyle düzeltilemez. Ancak aşırı bir atılımla, devrimle düzeltilebilir. Artık tutucular bile kabul ediyorlar ki eski yazı dilimiz, düzeltilmesi gereken kötü bir düzendi. Böyle olunca onun aşırı bir eylemle düzeltilmesinde zorunluluk var demektir. İşte 42 yıldan beri süren eylem budur.*" sözleriyle aşırılıktan yana kararlı bir tutum sergilemesi, ilerleyen yıllarda aşırı özleştirmeciliği daha da ileri götürmek isteyenlerin sayıları arttıkça bir mesele hâline gelecek, onlara katılmayan ve aksi görüşte olanların bulunması da bir çatışma ortamı oluşmasına sebep olacaktı (Çongur, 2009: 80).

Timurtaş ise 1967 yılında Son Havadis gazetesindeki bir yazısında Türk halkı ve aydınlarının anlamadığı "sözcük"lerden şikâyet eder. Bu kelimeler arasında Türkçeye yerleşmeyen *batkı* "iflas", *belgit* "senet, hüccet", *çavlan* "şelale", *bilimtay* "akademi", *gerelti* "engel", *ıra* "seciye", *içlek* "manevî", *orun* "makam", *oylaşım* "müzakere etmek", *yasan* "niyet", *tutsa* "vasiyet" gibi kelimeler yer almakla birlikte o zamanlar eleştirilen *ayrıcalık* "imtiyaz", *algı* "idrak", *bağıl* "izafi", *bağnaz* "mutaassıp", *betimlemek* "tasvir etmek", *olanak* "imkân", *olasılık* "ihtimal", *özveri* "fedakârlık", *yadsımak* "inkâr etmek", yeğlemek "tercih etmek" ve zorunluluk "zaruret, mecburiyet" gibi kelimelerin ise bugün Türkçede yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Özkan, 1996: 65-66).

Mecliste de memleket meseleleri tartışılırken konu sık sık Türk dilinin kullanımına, daha doğru ifadeyle kelime seçimine gelir. Mesela 1962 yılına ait

[271] Bundan kasıt Türkçenin hangi alanlara yayılacağı konusunda ön çalışma yapılması ve sonrasında bilimsel araştırmaların ilerletilmesidir. Bk. *Dilimizin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış Mıdır*?, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 17-18.
[272] Bk. *Dilimizin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış Mıdır*?, s.16-18.

meclis tutanağında bir kanun maddesi görüşülürken "inan" ve "içtihad" kelimelerine dair uzun bir tartışmanın da cereyan ettiği görülmektedir[273]:

> ***Etem Kılıçoğlu*** (Giresun) — Maddede *inan* kelimesi geçtiği ve Muhterem Komisyon Sözcüsünü ısrarla ikaz ettiğimiz hâlde arkadaşımız yine *içtihat* kelimesini kullanıyorlar. Hangisi doğrudur?
> ***Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdaî Oral*** (Denizli) — Muhterem arkadaşlar; *içtihatla, inan* kelimesinin neyi kastettiğini Muhterem Kılıçoğlu arkadaşımız bilirler. Komisyon da inan ve içtihat kelimesinin neyi kastettiğini biliyor. (…)
> ***Reşit Ülker*** (İstanbul) — *İnan* kelimesi üzerinde duruldu. Ama zannediyorum ki, 1'nci maddeden itibaren geçen bu kelimenin, öncelik ve ivedilikle görüşülen bu kanun tasarısının 13'ncü maddesinde nazarı itibara alınması kanun metninde iki manayı ifade eden iki kelimenin bulunmasını icap ettirecektir. Esasa gelince: Vaktiyle "Tevhidi içtihat" deniliyordu. Sonradan, *tevhid* kelimesi, *birleştirme* olarak kullanıldı ve "İçtihadları birleştirme" denilmeye başlanıldı. Şimdi de "İnanı birleştirme" deniliyor. Arkadaşlar, *inan* kelimesinin, gramer bakımından uydurma, halk tarafından anlaşılamayan, milletin benimsemediği bir kelime olduğunu iddia etmediklerine göre, "İnanı birleştirme" kelimeleri gayet yerinde kullanılmıştır.
>
> Muhterem arkadaşlarım, hepimiz böyle konuşacağız. Yavaş yavaş alışmalıyız. Çocuklarımızla bizler arasında bir yakınlık tesis etmek zorundayız. Belki benim çocuğum, *tesis etmek* kelimesini de kullanamayacaktır.
>
> Bu bakımdan, eğer bizi inandıracak bir itiraz olsa muhterem arkadaşlarım, bu "inan" kelimesinin Türkçeye iyi uyup uymadığı noktasında belki münakaşa edebilirim. Fakat benim bu hususta bir ehliyetim yoktur. Bunun için bir iddiada bulunamıyorum. Fikrim budur. Hürmetlerimle.
> ***Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdai Oral*** (Denizli) — Çok kıymetli arkadaşlarım; Etem Kılıçoğlu arkadaşımızdan sonra Halil Özmen arkadaşımız da "inan" ve "içtihad" tabirlerine iliştiler.
>
> Arkadaşlar; yeni tedvin edilen kanunlara mümkün olduğu kadar Türkçe tabirlerin girmesi asıl oluyor. Ona göre öz Türkçe kelimelerle kanunlar tedvin edilmektedir: "inan" ve "içtihad" kelimelerinin tamamıyla yekdiğerine uygun ve aynı manada olduğu izahtan varestedir. Kaldı ki, 12'nci maddeye gelinceye kadar, kanundaki bütün maddelerde inan tabirini oylarınızla, ittifakla kabul buyurdunuz. Bu itibarla 12 ve 13'ncü maddelerde *inan* tabirini kullanmayalım şeklinde bir değiştirgenin yerinde olmayacağı kanaatindeyiz.
>
> Arkadaşlar, "İnanları Birleştirme Genel Kurulu" öz Türkçedir. Takdir edersiniz ki, bugün yalnız kanun metinlerinde değil, diğer birçok yerlerde meselâ felsefede, mantıkta nicelik ve nitelik tâbiri girmiştir. Genç kuşak bu kelimeler üzerinde durmaktadır, öz Türkçe olan "inan" kelimesinin burada kullanılması, kelimenin tam manasiyle, içtihad kelimesinin manasını kapsaması bakımından esasen inan kelimesi sadece

[273] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Birleşim: 135, Cilt: 8, 24.10.1962, 1. Oturum, s. 252-259.

bu kanunda değil, diğer kanunlarda ve hatta Anayasa'da ve Anayasa gerekçesinde de kullanılmış bir tabirdir. Bu tabirin değiştirilmesinin kelime bakımından Anayasaya da muhalif olduğu kanaatindeyiz. Sebebi şudur arkadaşlar, Anayasa metni hazırlanırken kelimeler üzerinde, kelimelerin manaları üzerinde durulmuş ve maddeler ona göre kaleme alınmıştır. Mana bakımından, o metinlerde kullanılan kelimelerden birinin yerine bir başka kelime konulması çok zordur. Bunu yüksek heyetinizin takdir edeceğine inanıyoruz.

Muhterem arkadaşlarım; bazı arkadaşlarımız ısrar ederler; Arapça kelime kullanmakta ne gibi bir fayda mülâhaza ederler? Arapça ve Farsça kelimelere rücûdan neyi kastederler ve ne temin etmiş olurlar? Bunu Komisyonunuz anlamakta müşkülat çekmektedir. (Soldan gürültüler) Lütfen gelsinler, Arapça kelime kullanmaktaki maksatlarını izah buyursunlar, Heyeti Umumiye de takdir etsin. (Sağdan, "Ne Arapçası" sesleri) (…)

Halil Özmen (Kırşehir) — Muhterem Arkadaşlarım, içinizde öz Türkçenin âşığı olmayan bir arkadaş tasavvur etmiyorum, hepimiz öz Türkçenin âşığıyız. Evimizde, yuvamızda, okulumuzda ve Yüksek Meclis'te mümkün mertebe öz Türkçe konuşmaya gayret ediyoruz. Ama bir de şurası vardır: Yıllardır konuşulmuş, kökleşmiş, temel salmış bir kelime vardır. Mahkemelerde geçmiş, okullarda geçmiş, Genel Kurulda geçmiş ve içtihat olarak, kanun olarak kalmıştır. "İçtihatları Birleştirme Kurulu"nda, Askerî Yargıtay, Yüksek Yargıtay arasında bir fark bulunmadığına ve bu iki kelime birbirini tamamladığına göre orada da "İçtihatları Birleştirme Genel Kurulu" demek bir zarar vermiştir. Muhterem arkadaşlarım, size bir kelimeden bahsedeceğim, tanık kelimesinden. *Tanık* kelimesi gerek askerî adliyede ve gerekse umumi adliyelerde kullanıldığı zaman, hiçbir vakit buna gönül verilmedi, itibar görmedi. Bunun için bu kelime çıkarılmış ve yerine tekrar "şahit" kelimesi ikame edilmiştir. Demek ki, halk arasında, doktrinlerle, umumi mahallerde bir değer bulamamış, Meclisin itibarını kazanamamış bir kelimenin kullanılmasına imkân yoktur.

Muhterem arkadaşım şu şekilde buyurdular: Bundan evvelki metinlerde aynı kelimeler geçmiştir, dediler. Arkadaşlar, yüksek heyetiniz buradadır. Kendileri teklif ederler, biz teklif ederiz, bu kelimelerin düzeltilmesi için yeniden bir karar alınır, "içtihadı birleştirme" tabiri kökleşmiştir. Bunun sökülüp atılmasına imkân ve ihtimal yoktur. Yüksek heyetinizden rica ediyorum; zihinleri tırmalayan "inanlar" kelimesini ben bile konuşamıyorum. (Gülüşmeler) Hâlbuki içtihatları Birleştirme Genel Kurulu dediğimiz vakit bunu herkes biliyor ve anlıyor. Bu itibarla, verdiğimiz takrire rey vermenizi istirham edeceğim.

Reşat Özarda (Aydın) — Efendim, *inan* ve *içtihat* kelimeleri üzerinde münakaşalar yapıldı. *İçtihat* kelimesi, *inan* kelimesinin karşılığı değildir, *içtihat* "cehit" ten gelir.

Yahya Dermancı (İçel) — Yanlış yanlış, cehitten gelmez.

Reşat Öz Arda (Devamla) — Yani uğraşmak, gayret sarf etmek vs. sonunda elde edilecek bir neticeye varmaktır. Fakat "inan" kelimesi emir

gibi bir şey. "İnanç" denmesi daha muvafık. İnanıyor veya inanmıyor. *İnan* kelimesi; *içtihat* kelimesinin hiçbir zaman karşılığını teşkil edemez. Kaldı ki memleketimizde hukuk ıstılahına yerleşmiş kelimeler vardır. Hâkime yargıç dendiği hâlde halk arasında yine hâkim deniyor. İlmî şekilde ıstılahta yer almış kelimeleri çıkarmak hakikaten güçtür ve bugünkü anlayışa uygun değildir. Bu bakımdan bir takrir verdim. Müzakere edilen kanundaki *inan* kelimelerinin, *içtihat* olarak değiştirilmesini teklif ediyorum.

Başkan Ahmet Gürkan (Konya) — Çok kıymetli arkadaşlarım; hiçbir millet yoktur ki kendi lisanını zenginleştirmek için başka milletlerin lisanından istifade etmemiş olsun. *İçtihat* kelimesi bu şekilde lisanımıza girmiştir. Şimdi, içtihat kelimesinin yerine bu manayı ifade eden bir Türkçe kelime koymayı bendeniz de çok arzu etmekteyim. Bunu bulanı tebrik gerek. Ama "inan" kelimesi hiçbir zaman "içtihat" kelimesinin karşılığı değildir. Benden evvel konuşan arkadaşımız da izah ettiler, "içtihat", cehit mastarından gelen bir kelimedir. Cehdü gayretle, münakaşa ile elde edilen bir muhassala demektir. Fakat *inan* kelimesi hiçbir zaman böyle değildir. İmanın karşılığı olan *inan* kelimesi, mana itibariyle öğrendiğimiz bir habere hiç tahkik etmeden, tetkik etmeden inanmaktır ki, dinde geçen bir kelimedir. Kur'an'ın haber vermiş olduğu birçok şeyler vardır ki, dindarlar öyle şeylere inanırlar ki, inandıkları bu hususları düşündükleri zaman, münakaşa doğacağını da bilirler. Ve bunun için münakaşa yapmadan inanırlar, işte buna iman denir. Bir haber duyarsınız, kendi kendinize buna inanabilirsiniz. Bu da *inan*dır. Ama iman karşılığı değildir. Yoksa inan kelimesi, içtihadın karşılığı hiç değildir, isterseniz bu hususu lûgatlarda da tetkik etmek suretiyle, ispat etmek de mümkündür. Onun için hukuk ıstılahlarına kadar girmiş olan, esasen Türkçeleşmiş bulunan bir kelime olarak *içtihat* kelimesinin kullanılması ve bir maddenin bu şekilde tadili lüzumludur. Maruzatım bundan ibarettir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Manisa) — Arkadaşlar; ben buraya Türk Dil Kurumunun bir azası sıfatıyla geliyorum, binaenaleyh, benim öz Türkçe aleyhtarı olmama imkân yoktur. Fakat bu inan kelimesi bence; iman manasını ifade etmektedir, içtihat, bir düşüncenin ifadesidir. Benim içtihadım şudur demek, ben bu fikirdeyim, demektir. Buradaki *inan* kelimesi yerine "düşün" kelimesinin konulmasının çok daha yerinde olacağı kanaatindeyim.

Ahmet Nihat Akay (Çanakkale) — (…) Bendeniz şu kanaatteyim: Bu, bir organizmadır, buna müdahale etmek mütehassısların salâhiyeti dâhilindedir. Hiç kimse, ben Türkçe konuşuyorum, diye bu dile müdahale etmek hakkına sahip değildir. Bu ortak bir müessesedir, müşterek bir mülkiyettir. Bu itibarla hiçbirimizin bunun üzerinde söz sahibi olduğumuzu zannetmiyorum. Ama bu noktadan hareketin ortak mülkiyeti, mülkiyet olmaktan, bugünkü şeklinden uzaklaştıracağı aşikârdır. Anayasanın metni eğer dilde de bir hüküm ifade etmiş olsaydı, bugüne kadar çıkan bütün kanun metinlerinde dil, Anayasanın diline muhakkak surette uymak mecburiyetinde olurdu. Hâlbuki Anayasamızda öyle yeni kelimeler mevcuttur ki, kabul ettiği bütün metinlerde aynen

kullanılmamıştır. O hâlde, Adalet Komisyonu Sözcüsü arkadaşımızın, bu tarzda hareketleri Anayasaya aykırı bir hareket olarak telâkki etmesi doğru bir görüş tarzı değildir. İkinci mesele; içtihat kelimesi ve bunun karşılığı olarak konmuş bulunan inan kelimesinden doğduğuna göre, bu nokta üzerinde de durayım. Bundan önce şu ciheti prensip olarak ifade edeyim. Hiçbir arkadaşımızın, kullandığımız dilin, temiz, arı, sâf bir dil hâline gelmesi yolunda olduğunu bir hareket prensibi kabul etmemiş, benimsememiş olsun. Bizim iddiamız, dili arılaştırmak hareketinin dışında onu dejenere etmek isteyen bir başka faaliyetin dil üzerinde bugün hâkim olmaya çalışmasıdır. Hareket noktası olarak bunu ele alırsak, meselenin mahiyeti ortaya çıkar. O hâlde içtihat kelimesini bir vesileyle olarak ele alıp, inan içtihadın karşılığı değildir, binaenaleyh, metinde içtihat bulunmamalıdır, tarzında görüşleri bu kürsüden müdafaa eden arkadaşlarımıza "gericiler" diye hitap edilmemelidir. Bu hitaba maruz kalan arkadaşlar, en az diğer arkadaşlar kadar, kullandığımız bu mukaddes dil müessesesini sâf bir hale getirmek için canı gönülden çalışmakta ve başarıya ulaşmayı arzu etmektedirler. Mesele şudur: Dilimize asırlardan beri girmiş oları Arapça ve Farsça kelimeleri öz Türkçeleriyle değiştirirken bu kelimelerin yerine geçecek kelimeleri mana bakımından karşılayıp karşılamadıklarını düşünmek lâzımdır. Çünkü kelime, boş bir kalıp değildir, sadece Türkçenin bünyesine uygun olması da kâfi değildir. Aynı zamanda bu boş kalıp mana bakımından yerine geçtiği kelimeyi tam manasıyla karşılayabilmelidir ki, mesele halledilsin... Dilimize zorla, kuvvet yoluyla öyle kelimeler sokulmuştur ki, bugünkü malûm vaziyet meydana gelmiştir. Dil, canlı bir varlık olduğuna göre kendi bünyesine gerek kök ve ek bakımından ve gerekse yapı bakımından, mana bakımından uymayan kelimeleri atmak çok itina isteyen bir iştir. Bir misal vereyim: Beyaz kelimesi Türkçe bir kelime değildir. Bu hareketi ileri götürmek isteyenler derler ki, beyazı atalım, "ak"ı kullanalım. Atamazsınız, beyaz kelimesinin yerine "ak" kelimesini alamazsınız. Merhum Hasan Âli'nin bir sözü vardır: "Bu millet asırlardan beri Allah" diyor, bu millet asırlardır, kızdığı zaman "Allah Allah" diyor. Bu millete, kızdığı zaman Tanrı dedirtemezsiniz. İşte bu noktadan hareket ederek, kelimelerin manaları ve kalıpları üzerinde durmak lâzım gelir. İçtihat ve inan meselesine geliyorum; içtihat kelimesi üzerinde benden evvel bu kürsüye çıkan arkadaşlar da ifade ettiler, cehitten gelir. Hattâ Ziya Gökalp'ın, "İçtihat ve Mücadele" diye bir makalesi vardır. Keza bu kelime bir hukuk terimi olarak kanunlara da girmiştir. Bunun Türkçede ifadesi bir tarz düşüncedir. Benim içtihadım şudur, diyen insan düşünce tarzını ortaya koymaktadır. Fakat imanın karşılığı olarak kullanılabilecek "inan" kelimesi "içtihad"ın karşılığı olamaz ve bir de dilin estetiği bakımından Türkçeye sureti katiyede uymayan "inanların birleştirilmesi" gibi garip bir ifade her şeyden önce Türkçe konuşanları güldürecektir. Bir misal vereyim: Grev ve lokavt... Bu kanunun bir maddesinde 6'ncı maddede şöyle diyor: "İlişkinlerinin kapsamıdır." *İlişkin* kelimesi üzerinde münakaşa edilebilir. Keza kapsam kelimesi üzerinde münakaşa edilebilir, ama ilişkin ve kapsam yan yana gelip bir kelime grubu hâlinde Türkçeye mal edildiği zaman nasıl bir komik unsur

> meydana getirir, herkesçe malûmdur. Arkadaşlarım, bilhassa istirham ediyorum, "İnan *kelimesi, içtihad kelimesinin karşılığı değildir.*" dediğimiz zaman, bizi yanlış anlamasınlar. Biz demek istedik ki, *içtihad* kelimesinin karşılığı tamamen ve Türkçe olarak bulununcaya kadar *içtihad* kelimesi kalsın. *İnan* kelimesi kalsın. *İnan* kelimesi üzerinde ısrar etmeyelim. Bugünkü Dil Kurumu veya yarın kurulacak olan bir dil akademisi bütün bu kelimeleri Türkçeleştirecektir. Şu noktayı da işaret etmek isterim ki, Türkçecilikle ifade eden Adalet Komisyonu Sözcüsü arkadaşımızı günlerden beri bu kürsüden dinliyoruz: Yaşına bakıyorum, konuştuğu dille tezat hâlinde. Buraya geldiği zamanki ifadesine bakıyorum bu sefer de gayri samimî buluyorum. Bunları da takdirlerinize arz ediyorum.
>
> ***Başkan*** — Encümen diyor ki "inan" kelimesi yerine "içtihad" kelimesinin konulmasını Meclis-i Âli kabul ettiği takdirde, biz bu karara ittiba ederek, bütün maddelerde geçen "inan" kelimesini kaldırıp "içtihad" kelimesini koyacağız. Bu hususu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.
>
> Şu hâlde, gerek 13'ncü, gerek ondan evvel geçen maddelerde yazılı olan "inan" kelimesinin "içtihat" olarak değiştirilmesini kabul ettiğinize nazaran, bu maddenin tümünü reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Madde bu şekilde kabul edilmiştir.

Meclisteki "inan-içtihat" tartışmasında konu, kelimenin kanunda "içtihat" şeklinde değiştirilmesiyle karara bağlanmıştır. Ayrıca konuşmalardan 1962 yılında *yargıç, tanık, ilişkin, kapsam* kelimelerinin henüz dile yerleşmediği anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu kelimelerin bugün yaygın bir kullanım alanı olduğu belirtilmelidir.

Radyo dilinin sadeleşmesi konusunda ilk adımlar 1960'lı yıllarda başlamış böylece tartışmaların yaşandığı bir diğer mecra radyodaki dil saatleri köşesi olmuştur[274]. Bu yıllarda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun dili, muhafazakârlar tarafından fazla öz Türkçeci olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Dönemin Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı Ömer Asım Aksoy ile Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu[275] görevlilerinden tarihçi Fahrettin Kırzıoğlu arasında yapılan "Özleştirme" konulu tartışmada Kırzıoğlu, TDK'nin 13 Temmuz 1964'te kabul edilen tüzüğünde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden giren *merkez, sanat, resmî, asıl, haber, medenî, hak, imza, karar, mal, hayat, saat, hesap, madde,*

[274] Radyoda dil tartışmaları üzerine yayınları başlatan kişi, aynı zamanda Türk Dil Kurumu üyesi olan Rıdvan Çongur'dur. Ayrıntılı bilgi için bk. Çongur, R. (2009), *Türk Dil Kurumu Anıları*, Ankara: TDK Yayınları.

[275] Birim, Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı tarafından 1960 yılında kurulmuştur.

cevap, harç, temsil, vekil, fıkra, ceza, hazır, mahkeme, vasiyet, devlet, kabul, defter, ambar, coğrafya, teknik, rapor, komisyon gibi kelimelere yer verdiğini bunların da zamanla özleştirilmesi lazım geldiğini söylemiştir. Ömer Asım Aksoy da amaçlarının öncelikle Türkçesi olan kelimeleri özleştirmek olduğunu belirtmiş, Kırzıoğlu'nun özleştirmede aşırılığa kaçıldığı yönündeki eleştirisine, devrimin ruhunda aşırılık olduğu karşılığını vermiştir. Bir başka programda ise Vecihe Hatiboğlu aşırıcılıkla suçlanan Dil Kurumunun öncü ve ilerici olduğunu vurgulamış, özellikle 16. yüzyıldan önce kullanılan ve dil reformuyla diriltilen kelimelerin önemine değinmiştir (Çongur, 1967: 21-47):

> Mesela bir "kesafet" kelimesi vardı. Buna Türk Dil Kurumu ilim dilinde "yoğunluk" dedi. Yoğunluk, 16. yüzyıldan alınmıştır. Ne yazık ki kelimelerimizin çoğu 16. ve 17. yüzyıllarda kullanıldığı hâlde bu son yüzyıllarda bırakılmıştır (Çongur, 1967: 53).

Ancak "hastalık" yerine yine eski metinlerden özellikle Yunus Emre'nin dilinden diriltilen "sayrı" kelimesinin tutmadığı yönündeki eleştiriye karşı çıkmış, eş anlamlı olarak "sayrı"nın "hasta" ile beraber kullanılabileceğini savunmuştur (Çongur, 1967: 56).

Hisar dergisi kurucusu ve sahibi Mehmet Çınarlı ile TDK üyelerinden Hikmet Dizdaroğlu arasında geçen bir başka tartışma da radyo dili üzerinedir. Çınarlı "objektif" kelimesine Türkçe bir karşılık aranmasına itirazı olmadığını ancak "sebep" kelimesi yerine "neden" kelimesinin kullanılmaması gerektiğini söylemiştir[276]:

> "Bunun sebebi nedir?" diyeceğimiz yerde "nedeni nedir?" diyoruz, bir kakofoniye düşüyoruz, hem de dili kısırlaştırıyoruz (Çongur, 1967: 81).

1960'lar üslûpların karşılıklı olarak sertleşmeye başladığı yıllardır. "Öz Türkçe maskaralığı", "boyları devrilesi devrimciler", "şakşakçılar", "bozguncular", "kundakçılar", "züppeler", "hainler", "Türkçenin kızıl sosyalistleri", "bu dili rezil edenler", "vatan hainliğiyle beslenen ilericilik", "dil kundakçıları", "dilimizin 6-7 Eylülcüleri", "dil anarşistliği" tabirleri bu yıllara aittir.

[276] Aydın Sayılı'nın itirazı için bk. s. 45-46.

Faruk K. Timurtaş'la Ömer Asım Aksoy'ın tartışmalarının bu döneme damga vurduğu söylenebilir[277]. Bir taraf diğerini "esersiz âlim" olmakla suçlarken, diğer taraf öbürünü "adam kıtlığında ortaokul Türkçe hocalığı yapmak" ve "dil bilgini olmamak"la suçlamış, tartışmalar bu minvalde şahsî bir hal almıştır. Aslında iki taraf da dilin zenginleşmesinden yanadır. Ancak bakış açıları farklıdır:

> Dil nasıl zenginleştirilir? "-men" eki işlek değil diye "seçmen"i yanlış bul, "müntehip'i yeğle. "-ul" eki az kullanılmış diye "kurul"u aforoz et, "heyet"i bağrına bas. "-sel" eki uydurmadır diye "kutsal"ı isteme, "mukaddes"in üzerine titre. "İlgi" deme "alaka" de. "Genel" deme "umumi" de. "Bildiri" deme, "tebliğ" de. "Başkan" deme, "reis" de. "Üye" deme "âzâ" de. Nasıl zenginleştirilecek bu dil? (Aksoy, 1968: 236)

Dilde özleştirme çalışmalarının mimarlarından olan Falih Rıfkı Atay, 1960'larda tasfiyeciliğin artması üzerine öz Türkçecilerle arasına mesafe koyar ve "şart" yerine "koşul"da ısrar edenlerin züppe bir dil yarattıklarını düşünür (Atay, 1966: 176). Mesela +sAl ekine alışamadığını söyleyerek "*Kalbin Türkçesi yürek ama kalbsiz ve yüreksiz iki ayrı şeydir*." der (Atay, 1966:175). *Akl-ı selim*, *hiss-i selim* yerine "sağduyu", *mayi-i mahruk* yerine "akaryakıt", *müdafaa* yerine "savunma" kelimelerini Türkçeye kazandıran Atay, "temel, hüküm" gibi Türkçeye yerleşmiş kelimelerin dilden atılmasına karşıdır, bununla beraber hiçbir zaman "anayasal" gibi bir ifadeyi de kullanmayacağını söyler (Atay, 1966: 13-15).

Atatürk'ün "Nutuk"unun "Söylev" adı altında özleştirilmesini, yaşayan ve anlaşılan kelimelere uydurulan karşılıkları da eleştiren Atay, "*Atatürk nasıl söylemişse öyledir*!" diyerek dil anarşisine bir çare bulunmasını ister. İtiraz olunan kelimelerden bazıları şunlardır: Bulunç (vicdan), çaşıt (casus), ira (karakter), imlemek (ima etmek), inam (emanet), işyar (memur), kalımlı (daima), karşıcıl (muhalif), kayra (lütuf), konukçuluk (mihmandarlık), savaşboyu (cephe), siyasa (siyaset), tutumsal (iktisadî), türesel (adil), usa vurma (muhakeme), uslumlama (mantık yürütme), sürem (faiz), üstenci (müteahhit) vs. (Atay, 1966: 138, 187).

---

[277] Aksoy sık sık Timurtaş'ın Yunus Emre Dîvânı'ndaki "*Terzi biçip dikmemiş donunu Muhammed'in*" dizesini "*Terzi Necip dikmemiş donunu Muhammed'in*" şeklinde okumasını gündeme getirmiş ve Timurtaş'ı iğneleyici bir üslûpla eleştirmiştir. Bk. Aksoy, Ö. A. (2006), *Yollar Ayrı Olunca*, Dil Gerçeği, Ankara: Dil Derneği Yayınları, s. 96-97.

Söylev'de asıl dikkati çeken bir başka nokta, zaten Türkçe kökenli olan bazı kelimelerin yerine eski ya da sonradan türetilmiş olanların da getirilmesidir: *denli* (gibi), *kırdırmak* (öldürmek), *yakarmak* (yalvarmak), *umu* (umut), *usa vurma* (düşünme), *sındırma* (bozgun), *üstesinden gelmek* (başarmak), *yaraşmak* (yakışmak), *ürkünç* (korkunç), *susku* (sessizlik), *konuşu* (konuşma), *düşünü* (düşünce) vs.

Atay'ın aşırı özleştirmeciliği eleştiren tavrı, o dönem arı Türkçeye inanmış gençleri üzer. Atay kendisine gelen bir eleştiri mektubunu şöyle yanıtlar:

> "Allah'ın Türkçesi "Tanrı". Bir piyeste şaşmayı anlatmak için "Allah Allah" yerine "Tanrı Tanrı" diye seslenmenin güldürücü olacağını düşünmez misiniz? "Mânâ"nın gramerde Türkçesi "anlam". Pek de iyi ve doğru. Fakat konuşma dilinde "Canım bu yaptığının ne mânâsı var" deyişini neden zorlayalım? Konuşma dilinde "hatırlamak"la "anmak" sözlerini aynı anlamda kullanmayız. "Hatır" sözü ise "gönül" kadar Türkçeleşmiştir. Bir "örnek"tir tutturduk. "Meselâ" gibi köy konuşması kelimesi yerine "örneğin" uydurmasını zorluyoruz ama "kopya" var, "model" var, sonra "example"a, "échantillon"a karşılık gerek.
>
> Öyle tuhaflıklar oluyor ki, hani adam Arabistan'dan gelmiş de "*Araplar koyuna ne derler?*" diye sorulunca "*ganem*" demesi üzerine "*Ya kuzuya?*" sorusuna düşünüp taşınıp "*Bir yıl bekler ona da ganem derler*" diye cevap vermiş ya, ara sıra özleştirmecilik bizi de o tuhaf adamcağıza döndürmektedir.
>
> Hiç meraklanma genç okurum, dil devrimi olmuştur. Gramer Türkçedir. Türk köklerinden dilediğimizce söz üretiyoruz. Türkçe karşılığı bulunan yahut yalnız eski yazı dilinde kullanılan yabancı sözleri ayıklayıp atıyoruz. Türkçe daha yüzlerce, binlerce yıl, her yaşayan bağımsız dil gibi, kelimeler döküp, kelimeler açacak. Başka dillere sözler verip başka dillerden sözler alacak.
>
> Ama bir önemli şey asla değişmeyecek: Bugünkü dilin görevi söylemek istediğini bugüne anlatmaktır. Yarın yarınınkilerindir. Yarının konuşma dili de şüphesiz bizimkinden farklı olacak. Fakat birinin dediğini öteki anlamak üzere!" (Atay, 1966: 178)[278]

Netice itibariyle Atay, her zaman dilin özleşip gelişmesinden yana olmuş, bu konuda katı kuralcılığa hep karşı çıkmıştır:

> Benim zevkim "-sel, -sal" nispetlerine isyan etmiştir. Ama ne çıkar bundan? Yani benden? Doçent Adnan Benk'in[279] ve bütün yeni kuşağın dili o. Ben ki 25 yıl kadar Türkçenin önünde yürüdüm, yeni kuşak şimdi benim önümdedir. Türkçenin kendi zevkim öçlüsü içinde

[278] Ayrıca bk. Falih Rıfkı Atay (Dünya, 31.01.1965).
[279] Çevirmen, eleştirmen Adnan Benk eleştirisi için bk. Cemil Meriç, Jurnal, C1, s. 127, 249, 308, İletişim Yayınları, 2003.

> hapsolmamasına kızmalı mıyım? Hayır, dilin böyle gelişmesinde bir payım olduğu için övünüyorum. (…) Hiç kimsenin dil zevkine karışmam. (…) İsteyen dilediği gibi yazabilir. (…) Türkçe alabildiğine güzel geleceğine doğru yürümektedir. Bizler mesela "intéresant" sözüne karşılık bulamamıştık. Gençler "ilginç" diyorlar. Kullanmıyorum. Ama bizim kurtulamadığımız bir güçlükten çocuklarımızın kurtulmuş olmasına seviniyorum. "Kıskanç" denen bir dilde "ilginç" dememek ne demek[280]?

Ahmet Kabaklı, Tercüman gazetesinde isim vermeden Atay'ın tutum değişikliğini sert bir dille eleştirir. Asıl itiraz noktası ise kendi deyimiyle her kötülükte Atatürk'e sığınılmasıdır:

> Bütün bu zavallı dil macerası içinde en masum ve müsbet görünen yine Atatürk'tür. O, dil bilgini olmadığı hâlde "Dil ırkçılığı yapacaksınız" demiş, bunlar yapmışlardır. "Tilcik uyduracaksınız" demiş bunlar uydurmuşlardır. Bu gülünç şeyleri beğenmeyen üniversiteyi ve bilginleri kınayın, karalayın!" demiş bunlar onu da etmişlerdir.
>
> Sonra Atatürk bu denemelerden pişman olmuş, Türkçenin bir çıkmaza girdiğini sağduyusuyla sezerek "Güneş-Dil Teorisi"ni icad etmiş. Bunlar bu sefer de "Dünyadaki bütün dillerin Türkçeden çıktığını" iddia eden makaleler yazmışlardır.
>
> Dilsiz, ağızsız, kalemsiz kalmışlar fakat direnmek değil, istifa etmek değil, küsmek bile akıllarından geçmemiştir. Ve dille birlikte nice işlerimiz şu hale gelmiştir. Atatürk'ün ve Cumhuriyet devrinin en büyük talihsizliği, evet çevresindeki insan boşluğudur (Türk Dili İçin IV, 1967: 22-23).

Bu yıllarda Kurumun çalışmalarına karşı çıkan isimlerden biri de Mertol Tulum'dur:

> Yeni yetişen genç nesillere -maalesef Millî Eğitim Bakanlığı alet edilerek- kabul ettirilmeye çalışılan uydurma "tilcik"leri beğenmemek, birçoğunun yanlış yapıldığını söylemek, dilin insan ve millet dışında kendi başına bir varlığı olamayacağını, bu yüzden de kelime uydurmacılığının sakat bir yol olduğunu anlatmaya çalışmak, hâlâ şu gibi karşılıklar görüyor:
>
> -Osmanlıcacı, devrim düşmanı, gerici…
>
> Dil Kurumuna karşı olanlar içinde Osmanlıca yani eski dili müdafaa eden bir tek kişi aramak boşuna gayrettir. Hele devrim düşmanı, gerici asla (Tulum, 1966: 147).

Bir yandan da TDK'nin öz Türkçeciliği, muhafazakârlar tarafından *öz itişimli götürgen* "otomobil", *gök konuksal avrat* "hostes", *ulusal düttürü* "İstiklal Marşı",

[280] Atay, Dünya gazetesi, 27 Ocak 1963, alıntı: (Aksoy, 2004: 37)

Böley Meydanı "Taksim Meydanı", *imam bayıldı* "içi geçmiş dinsel kişi" gibi etkileri bugüne değin süren uydurma kelimeler türetilerek eleştirilmiş, bu türlü türetmeleri yapmadığı hâlde Kurum uzun yıllar zan altında kalmıştır. Sıradan insanların bunların hakikî TDK ürünleri olduğunu düşünmesinin sebebi ise bunları Kurumun bazı kendi yaratımlarından tür açısından farklı görmemeleridir (Lewis, 2007: 222).

TDK'ye muhalif olarak 1966 tarihinde İstanbul, Çemberlitaş'ta Muallimler Birliği çatısı altında Ahmet Kabaklı ve Faruk K. Timurtaş öncülüğünde *Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti* kurulur. Derneğin üyeleri arasında Nihat Sami Banarlı, Mehmet Kaplan, Oktay Aslanapa, Necmettin Hacıeminoğlu, Samiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi, İlhan Ayverdi, Tarık Buğra, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Necip Fazıl Kısakürek, Ali Nihat Tarlan, Tahsin Demiray, Muharrem Ergin, Mehmet Çınarlı, Gültekin Sâmancı, Muhittin Nalbantoğlu, Mustafa Necati Karaer, Zeki Ömer Defne, Arif Nihat Asya, İrfan Atagün, Emine Işınsu, Sevinç Çokum, Tahsin Banguoğlu gibi daha birçok akademisyen, siyasetçi, şair ve yazar vardır. Dernek, tarih içinde çeşitli merhalelerden geçerek zengin bir kültür dili hâlinde gelişmekte olan Türkçenin bu tabiî gelişmesini engelleyen kelime ırkçılığını, tasfiyeciliği ve her türlü zorlama ve baskıyı durdurmak amacıyla kurulmuştur. (Kabaklı, 1966: 125). Cemiyetin kuruluş beyannamesinde; *Allah, minare, namaz, oruç, vatan, millet, hürriyet, istiklal, hava, ateş, zekâ, kalem, kâğıt, kitap, mektup, ilim, sanat, eser, roman, tiyatro, masal, makale, fıkra, hikâye, şehir, köy, sokak, hayat, ömür, zaman, asır, saat, dakika* gibi Türkiye Türkçesine yerleşmiş ve millîleşmiş kelimelerin dilde korunması gerektiği vurgulanmış; bunun yanı sıra dilin kelime türetme şartlarına uyulduğu müddetçe dil inkılâbı ile terimlerin Türkçeleştirilmesini destekledikleri belirtilmiştir (Bayrakdaroğlu, 1967: 10-13).

Aksoy'a göre bu cemiyet Türkçeyi değil, Osmanlıcayı korumak ve geliştirmek üzere kurulmuştur[281]. 1968 yılında yapılan Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti'nin desteklediği II. Muallimler Birliği Kongresi ise muhafazakârlar ve özleştirmeciler arasındaki tartışmaları alevlendirir.

[281] Aksoy'un eleştirileri için bk. (Aksoy, 2004: 21-33)

On sekiz yıl aradan sonra ancak ikincisi düzenlenen bu kongre toplanma sıklığı bakımından özleştirmeciler tarafından eleştirilir ve çabalar samimi bulunmaz:

> Birkaç üniversite öğretim üyesinin dil konusuna içtenlikle eğilmek istemeleri, kendi kanılarına göre bir yol tutulması için uğraşmaları, Dil Kurumunun tutumunu beğenmemeleri, fosilleşmiş ya da fosilleşmek üzere bulunan bütün bir devrim düşmanı ya da şaşkın bir azınlığı umutlar, coşkunluklar içinde bırakmıştır. Türk dilinin arınmasında yanlışlıklar buluyor bu genç dilciler, bu genç doçentler, profesörler… Olabilir, ama böyle "gericilik"le ün salmışları, böyle "hiçbir işe yaramaz olmuşları", böyle bir koltuk, bir yer kapmak için heyecanla bekleşenleri bir araya getirerek yapılacak kongrelerle dil sorunları ne ortadan kalkar, ne de bir sonuca bağlanır! En doğru en haklı tenkitler bile bu karmaşık hava arasında yitip gider… (Akbal, 1968: 256)

1960'larda özleştirmeciliğin tasfiyecilik tarafının ağır bastığı görülmektedir. 1961 Anayasasını hazırlayan hukukçulardan Nail Kubalı ve Bahri Savcı'nın dil konusunda görüşleri bu noktada uyuşmamaktadır. Kubalı, dilde devrim değil, evrimin esas olması gerektiğini söyleyerek Muallimler Birliği saffında yer alırken Savcı, modern Cumhuriyet'in modern bir dil yaratabilmesi için tasfiyenin gerekli olduğunu savunmaktadır (Savcı, 1969: 574-575).

Dil meselesi bu yıllarda Dil Akademisi kurulmasını isteyenlerle, bilimsel bir kuruluş olmamakla eleştirilen TDK üyelerinin söz düelloları arasında şirazesinden çıkmıştır. Bu konuda TDK'nin 1964 yılı tüzüğünün 1. maddesi olan "*Temmuz 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu kamu yararına çalışır devrimci bir bilim derneğidir.*" ifadesi tartışmaların merkezindedir.

Ömer Asım Aksoy, dilde devrimcilikle ilgili görüşlerini şöyle açıklar:

> Akademi dildeki yeniliklerin, gelişmelerin arkasından gittiği hâlde Dil Kurumu önünden gider, Çünkü devrim çocuğudur. Akademi olup biteni gösterir, Dil Kurumu olup bitenle ilgilenmez, olması gerekene de öncülük yapar. Dil Kurumu, Türk dilinin kapitülasyonlardan kurtulma ve hızlı yol alma ihtiyaçlarından doğduğu için, bu gibi ihtiyaçları bulunmayan dillerin akademilerinden elbette daha farklı görevleri olacaktır. İşte devrimcilik burada kendini gösterir (Çongur, 167: 101).

Aksoy'un bahsettiği "olması gereken" konusu öznel bir yaklaşımdır ve bu bakış açısı dil tartışmalarının kaynağını ve taraflarını oluşturmuştur. Dahası Dil

Kurumunun bilimsel bir kimliğe sahip olup olmadığının uzun yıllar sorgulanmasına sebep olmuştur. Ancak Aksoy'un bu sözleri Dil Kurumunun bir Dil Akademisi[282] olmadığının ispatıdır.

Aksoy, bilimcilikle devrimciliği de şöyle bağdaştırır:

> Devrimler, varlıkları inkâr edilemeyen, tarih boyunca insan topluluklarına yön vermiş bulunan olaylar ve gerçeklerdir. Bilim ise bir yandan olayların ve gerçeklerin bağlı bulunduğu kuralları bulmaya çalışır; öte yandan bulduğu kurallarla insanlara ışık tutar. Demek ki devrimler, bilimin inceleme konuları arasına girdiği gibi devrimciler de ilim kurallarıyla yollarını aydınlatırlar. Yani devrimle bilim birbirine yan bakan değil, birbirini kollayan varlıklardır (Çongur, 1967: 101).

"Dilde devrim mi, evrim mi?" meselesi, 1960'lardan 1980'lere kadar dil tartışmalarının odağını oluşturmuştur. 1950'lerin ılımlı özleştirmecilik anlayışında Safa'nın sözleriyle bu mesele şöyle ele alınır:

> Kendi hâline bırakılan bir dil ne sadeleşebilir, ne özleşebilir ne de zenginleşebilir. Her ileri ülkede akademiler, dil dernekleri, üniversiteler, bilginler ve sanatkârlar hem toplu hem de ayrı ayrı dilin özleşmesine ve zenginleşmesine çalışmışlardır. Devlet onları desteklemiştir. Resmî ve yarı resmî kurulların, bilginlerin ve sanatkârların yarattığı terimler ve kelimeler okul yolu ile bilim ve edebiyat diline girmeseydi, sözlüklerde yer almasaydı, ileri millet dillerinin şahsiyet kazanmasına da zenginleşmesine de imkân olmazdı. Bana öğle geliyor ki dil ve terim davamızda muhafazakârların "tedrici tekâmül" dedikleri "dereceli evrim" yolu ile bir dilin kendi kendine ve yavaş yavaş gelişebileceğine inanmalarıdır. Genç Kalemler'den bugüne dek Türkçe yeni binlerce kelime kazanmışsa bu hiçbir zaman kendiliğinden ve dereceli evrim yolu ile olmamıştır (Safa, 1952: 84)[283].

1960-1983 yılları arasında TDK'de Yayın ve Tanıtma Kolu uzmanı olarak çalışan Ali Püsküllüoğlu, dilde devrimin kaçınılmaz olduğuna inanır. Ona göre dili yaratan insan olduğuna göre dile karışması da doğaldır. "Dilde devrim"i de dile "olumlu karışma" olarak açıklıyor:

---

[282] Akademi kavramı ile ilgili bk. İnalcık, Prof. Dr. Halil (1968), *Akademi Nedir*, *Türk Akademisi Nasıl Kurulmalıdır Bir Örnek: Japon Akademisi*, Türk Kültürü, Sayı: 67, s. 486-495.

[283] 4 Nisan 1958'de Milliyet gazetesinde "Dilde Özleşmenin Hudutları" başlıklı yazısında "Dilde inkılâb olmaz. Yavaş ve süratli gelişmeler olabilir. Yavaş gelişmeleri hükûmetler, akademiler, edebiyatçılar ve basın hızlandırabilir." diyen Safa, 1960'lardan sonra tıpkı Atay gibi aşırı özleştirmeci anlayışa şiddetle karşı çıkacaktı.

> Bugün kullandığımız birçok sözcük, binlerce sözcük "evrim" yoluyla değil "devrim" yoluyla, dile olumlu karışma yoluyla girmiştir dilimize. "Anayasa", "önder", "ilke", "eşit", "ayırım", "duygu", "egemenlik", "yetki", "ödev", "düzey" ve benzeri sözcükler bugünkü Anayasa'da yer alıyor; bunlar gökten zembille inen sözcükler midir? Evrim yoluyla mı girmiştir dilimize?
>
> Halkın dile kazandırdığı sözcükleri "dolmuş"u, "kaptıkaçtı"yı, "gecekondu"yu bile böyle düşünebiliriz: O da dile olumlu karışmadır.
>
> Dile insan da karışır, devlet de. Sorun "olumlu"luk, "olumsuz"luktur (Püsküllüoğlu, 2008: 55).

Püsküllüoğlu'nun vurguladığı 'olumluluk' ve 'olumsuzluk' meselesi siyasi iktidarların ideolojilerine göre şekillenebileceği için muğlâktır. Örneğin CHP'nin iktidarda olduğu dönemlerde "devlet"in dile bakışıyla DP'nin iktidarda olduğu yıllardaki dil anlayışı farklıdır.

Yaşayan Türkçeyi savunanlar dilde devrim olmayacağını, dilin doğal gelişimine bırakılarak evrim geçirmesini savunurlar[284]. Örneğin Fransa'da meşhur şair ve yazarların 70-80 sene önce yazdıklarına bakılacak olursa, bunlardaki Fransızcanın bugünkü Fransızcadan çok farklı olmadığı üç yüz senelik *Larousse*'taki sınırlı değişimlerin ancak dilde evrimle açıklanabileceği görülür[285].

Dil reformunun 1960'lardan sonra geçirdiği hızlı dönüşümün, Yücel tarafından (2007: 145) "sanki bireyler değil, doğrudan doğruya dilsel düzenek

[284] Zeynep Korkmaz gibi ılımlıların dilde devrimin tarihî ve sosyal koşullar gereği kaçınılmaz olduğunu düşündüklerini, ancak özellikle 1960-1980 arası aşırı uygulamaları eleştirdiklerini daha önce belirtmiştik. Bk. s. 32-33.

[285] Fransızcada özleşme akımı XVI. yüzyılda başlamıştır. 1539'da I. François hukuk dilinden yabancı sözcüklerin kovulması için bir buyruk çıkarır. XVIII. yüzyılda Avrupa'nın ortak dili Fransızcadır ancak XIX. yüzyıldan itibaren İngilizcenin etkileri yoğun olarak hissedilmeye başlanır. Çareler aranır ve aydınlar yeni sözcükler önerirler. 1955-1971 yılları arasında dile 6500 yeni sözcük girmiştir. 1966'da Başbakan Pompidou "Fransız Dilini Savunma ve Yayma Yüksek Kurulu"nu kurar. Ocak 1972'de dilin zenginleştirilmesine ilişkin tüzük çıkarılır. İngilizce, Japonca ve yabancı sözcüklere karşılık olarak türetilen Fransızca kökenli sözcükler bakanların imzasıyla Resmi Gazete'de yayımlanır, kullanımları sağlanır. Milletvekilleri Bas ile Lauriol'un yasa önerileri birleştirilir ve 21.12.1975'te 1349 sayılı yasa çıkarılır. Yaratıcıların adlarıyla anılan Bas-Lauriol yasasına göre TV, radyo gibi kurumlarda havayolları gibi kuruluşlarda Fransızcanın kullanımı zorunludur, uymayanlar para cezasıyla cezalandırılacaktır. Yasa Meclis ve Senato'dan oybirliği ile geçmiştir (Selçuk, 1991, 6-7). Sami Selçuk, tüm görüşmeleri içeren tutanakları okuduğunu, yasa nedeniyle Fransızların birbirlerini ne ırkçılık ne de komünistlikle suçladığını da belirtmiştir. Bizde meselenin aşırı derecede siyasallaştığı doğrudur; ancak Fransa'nın İngilizceyle mücadelesi ile Türkçenin kültür dilinde önemli izler bırakan Arapça ve Farsça ile mücadelesi arasında farklı siyasi, toplumsal, kültürel ve lengüistik dinamikler mevcuttur. Bugün Türkçenin İngilizce ile mücadelesinde benzer bir yasanın aynı birliktelikle TBMM'den geçmesi mümkündür.

eyleme geçmiştir" şeklinde romantik bir tanımı yapılsa da o düzenek hiç şüphesiz Millî Birlik Hükûmeti ve TDK eliyle oluşturulmuş, basın yayın organları vasıtasıyla da halka ikna yoluyla dayatılmaya çalışılmıştır.

29 Mayıs 1965 yılında TDK tarafından yayımlanan bildiri ile Kurumun ilkeleri şöyle özetlenebilir:

1- Atatürk'ün hükûmet organları dışında özel bir dernek olarak kurduğu ve özel bir dernek olarak yaşamasını vasiyetiyle sağladığı Türk Dil Kurumunun amacı dilimizin özleştirilmesi ve geliştirilmesidir.

2- Türk Dil Kurumu bu amaca iki yoldan varır: Devrimci anlayış, bilim yöntemlerini kullanma.

3- Devrimci anlayış, dilimizi yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak için, yaklaşık yüz elli yıldan beri süregelen özleşme akımını hızlandırmayı gerektirir.

4- Dilin hızla arınması ve gelişmesi için ona kendi yapısına uygun olarak "müdahale" edilebilir ve edilmelidir.

5- "Dile müdahale etmemeli; onu zaman içinde kendi kendine gelişmeye bırakmalı" ilkesi doğru değildir. Dil doğal ve toplumsal bütün olaylar gibi "müdahale" ile biçim alır. Bu durum başka dillerde görüldüğü gibi dilimizin geçmişinde ve son otuz yıllık denememizde de görülür[286].

6- Devrimci çabamız, dilimizi hızla kendine yeter konuma götürmektedir.

7- Türk Dil Kurumu yüzde yüz özleştirmeci değildir; ama bu bizi özleştirmeye doğru sürekli yol almaktan alıkoyamayacaktır.

8- "Konuşma dilimize girmiş, bütün herkesin anladığı yabancı sözcüklerin Türkçeleştirilmesi gerekmez" düşüncesi de yerinde değildir. Çünkü bugün Türkçesini kullanmaya gerek duymadığımız yabancı bir sözcük, yarın bulacağımız Türkçesi karşısında pek yadırganır bir duruma düşebilir. Son yirmi otuz yıl içinde bunun birçok örnekleri görülmüştür.

9- Yabancı sözcükleri atmakla Türkçeyi yoksullaştıracağımız kanısı da yanlıştır. Uygun karşılığı bulunmayan hiçbir yabancı sözcük dilden çıkarılmamıştır; çıkarılamaz da.

---

[286] İmer de aynı görüştedir. "… dile müdahale edilebileceği ya da dil devrimi olabileceği söylenebilir. Dünyada yapılmış olan "müdahale"ler bunun tanıtlayıcı örnekleridir. Ancak bu konuda başarı kazanma, ortaya çıkarılan ürünlerin tutunmasına bağlıdır." (İmer, 1976: 50).

10- Kurum dışında ve yurttaşlar arasında hızla gelişen bir özleştirme akımı vardır. Birçok kimseler ortaya yeni yeni sözcükler atmaktadırlar. Bunların kimisi başarılıdır, tutunmaktadır; kimisi de başarısızıdır. Dil Kurumunu yermek isteyenler, başarısız olanları ona mal etmektedirler.

11- Başkalarının ortaya attığı sözcüklerden uygun olmayanlarının kullanılmaması için Dil Kurumu uyarı yapabilir. Ancak kimseye zorla bir iş yaptıramaz. Ortaya atılan sözcükler yaşama güçleri varsa yaşarlar.

12- Sözcüklerin güzelliği, çirkinliği üzerindeki ölçüler ve anlayışlar çok değişiktir. Son yargı dil duygusunun olacaktır.

13- Dil Kurumu uydurmacı değildir. Dili zenginleştirmek için şu bilimsel yollardan yararlanır: Halk ağzından derlemeler, eski metinlerden taramalar, türetmeler. Türetmeler dilimizin kök ve eklerinden, dil kurallarına ve dil duygusuna uygun olarak yapılır.

14- Özleştirmede, terimler ve genel kültür dili öncelikle ele alınmıştır.

15- Türk Dil Kurumu yalnız Arapça, Farsça sözcüklerin değil bütün yabancı dillerden gelen sözcüklerin karşısındadır.

16- Özleştirmeyi bizi birbirimizden ayırmak, birbirimizi anlamaz duruma getirmek için kullanılan zararlı bir yol diye göstermeye çalışanlar da vardır. Gerçek tam tersinedir: Özleştirme ayırıcı değil birleştirici, Türk birliğini sağlayıcı bir nitelik taşır.

17- Türk Dil Kurumunun özleştirmeyi kendi çıkarları uğrana kullanmak isteyen "ideolojik" ve "siyasal" akımların hiçbiriyle ilişkisi yoktur. Bundan sonra da olmayacaktır.

18- Özleştirme davası ulusça o kadar benimsenmiştir ki, yeni kuşaklar Dil Kurumunun ağır yol aldığından yakınmaya başlamışlardır. Oysa alışkanlıkların yenilebilmesi ve çabalarımızın sağlam temeller üzerine oturması için, yukarıda belirttiğimiz gibi süre ilkesi de önemlidir. Dil Kurumu bu süreyi olabildiği kadar kısa tutmaya çalışmakta, daha çok kısaltmanın ise yararlı olmayacağına inanmaktadır (Çongur, 1967: 106-108).

Türk Dil Kurumunun manifestosu niteliğini taşıyan bildiri birtakım çelişkiler içermektedir. Devrimci anlayışla bilimselliği eşdeğer görmesi ve "dile müdahale

edilebilir/edilmelidir" diyerek sosyal bütün olaylarda aynı müdahaleci tutumun görülebileceğini söylemesi başlı başına ideolojik bir tutum olarak algılanabilir. Özleştirmecilerin en büyük çelişkisi, devrimci anlayışla bilimsellik arasında kurdukları ilişki olmuştur.

Bildiride ayrıca, özleştirmeciliğin, 'Türk birliği'ni sağlayıcı bir nitelik taşıdığı vurgusu, dil reformuna kaynaklık eden *ulusçuluk* ideolojisi kastediliyorsa doğru kabul edilebilir; ancak gerçekte, Türkiye dışındaki Türklerle anlaşmamızı zorlaştırdığı ve ortak dilimizde derin mesafeler açtığı için 'Türk birliği'ni sağlayıcı bir rol oynadığı söylenemez.

2.3.5. 1970'li Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetler yönetime el koyar, Dil Kurumunun eski bir üyesi olan Nihat Erim başkanlığında partiler üstü bir kabine kurulur. Bu süreçte tıpkı 1960 darbesinde olduğu gibi asker, dilde özleştirme akımını destekler. Partiler üstü reform hükûmeti olarak kurulan 33. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti (I. Nihat Erim Hükûmeti) Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, 9 Ekim 1971 tarihli bir genelge yayımlar. Bu genelgeyle ilan ve levhalarda zaman zaman yabancı sözcüklerin kullanıldığı ve kimi kamu kuruluşlarının da bu yanlış yola saptıkları belirtilerek bu gibi uygulamalara son verilmesi istenir (TDK, 1972: 127).

1972 tarihinde Macit Gökberk başkanlığında XIII. Türk Dili Kurultayı toplanır. İsmet İnönü de Kurumun en eski üyesi olması sıfatıyla Kurultay'da bir konuşma yapar. İnönü konuşmasında "*Türk dil devrimi diyebileceğimiz yeni atılım tarihimizin, gelişmemizin, ulusal bir toplum olarak kendi benliğimize kavuşmamızın temel şartı olduğunu*" belirttikten sonra Türk ordusunun dil devrimine olan büyük inancı ve katkısına vurgu yapar[287]. Kurultayda aynı zamanda Kurum üyesi olan Başbakan Ecevit de kürsüye çıkar ve "*Çok partili demokratik rejimin Türk Dil Kurumuna yaradığını, eskiden olduğu gibi devletin koruyucu duvarları ardında olmaktan doğan gücü yerine artık yaşama ve çalışma gücünü Atatürk'ten almış,*

[287] XIII. Türk Dili Kurultayı, Birinci Birleşim, 1972 s. 12-14.
Bk. http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay13/K1301001.pdf

ödevi sürdürebilme gücünü, halkta aramaya yöneltmiştir onu" şeklindeki değerlendirmesinin ardından son zamanlarda halk ile aydınların dili arasındaki farkın açılmaya başlamasından duyduğu endişeyi dile getirir (Çongur, 2009: 75).

1970'li yıllar siyasî görüşlerin insanları keskin çizgilerle ayırdığı ve öğrenci hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. O yıllarda sağ ve sol görüşle birbirinden ayrılanların dil anlayışı da kullandıkları diller de birbirinden ayrılıyordu. Siyasi partiler, dernekler, basın kuruluşları ve yayınlardaki dil kullanımına bakınca uygulamadaki farklılıklar görülüyordu. 1970'lerin dil tartışmalarının en hararetli yaşandığı dönem olduğu söylenebilir. Nitekim o dönem her siyasi partinin kendi ideolojisine uygun bir dil politikası vardır.

Hacıeminoğlu, geçmişte dilin şahsî bir zevk meselesi olduğunu 1970'lerde ise dilin şahsî bir unsur olmaktan çıkıp siyasî ve ideolojik bir unsura döndüğünü söyler (Hacıeminoğlu, 1978: 34)[288]. Banguoğlu da aşırı özleştirmeci tutumla "solculuk" arasında ilişki kurar:

> Gerçek şu ki yeni kuşaklardan milliyet duygusu taşıyan ve milliyetin sembolü bildikleri ana dillerinde birtakım soysuz unsurların türediğini gören veya sezen aydın gençler elemli bir tepki içindedirler. Uydurma olduğunu anladıkları veya sandıkları kelimelerden sakınıyorlar, tiksiniyorlar. Sosyalist edebiyatının yıkıcı maksatla kullandığı aşırı uydurma dili de tanıyorlar ve reddediyorlar (Banguoğlu, 1973: 22).

Genel itibariyle bu arındırma çabasını 'sol'un daha çok sahiplendiği, diğer taraftan millî değerleri gözeten 'sağ'ın bu arınmaya karşı çıktığı görülür. Doğrusu bu ideolojik çelişkiyi açıklamak zordur (Belge, 2006: 12). Hacıeminoğlu da son yirmi yıl içinde dilde aşırı özleşmeciliği savunan aydın zümresinin hiçbir zaman milliyetçi olmadığını; hayat görüşleri, millet, milliyet ve kültür anlayışları bakımından son derece serbest düşünceli, hatta milliyetçilik yerine beynelmilelciliği benimseyen aydınların dil konusunda böyle aşırı Türkçeci oluş sebeplerini izah etmenin zor olduğunu söyler:

---

[288] Hacıeminoğlu arı Türkçeciliği eleştirerek, özleştirmecileri "ahmak" ve "barbar" olmakla suçluyordu: "Türk milletinin iliğine işlemiş, ruhuna sinmiş "hayat, ömür, cesaret, vicdan, ahlak" gibi yüzlerce kelimeyi dilden atmaya kalkışmak önce ahmaklık sonra barbarlıktır." (Hacıeminoğlu, 1978: 39).

> Hiçbir konuda Türkçü ve milliyetçi olmayan, hatta bu düşüncelere karşı çıkan kimseler dil meselesinde nasıl Türkçeci oluyor, nasıl bir dil ırkçısı kesiliyorlar (Hacıeminoğlu, 1978: 27).

7 Mart 1970'te Türk Dil Kurumuna muhalif olarak Nihad Sâmi Banarlı'nın önderliğinde bir grup muhafazakâr, Kubbealtı Cemiyeti'ni [289] kurar ve ilk sayısı 1972'nin başında yayımlanan üç aylık dergisi Kubbealtı Akademi Mecmuası'nı yayımlar[290]. Dergi öz Türkçe karşıtı bir yayın politikası izleyerek dil tartışmalarının en ateşli taraflarından biri konumunda yer alır. Bu politika özleştirmeciler tarafından "karşı-Türkçecilik" olarak değerlendirilir. Örneğin Berke Vardar (1977: 93), dil tartışmalarının Türkçecilerle karşı-Türkçeciler arasında yaşandığını söyler. Banguoğlu (1979: 14) ise Türkçe üzerinde bir anlaşmaya varamayan grupları; "Türkçüler", Osmanlıcayı sürdürmek isteyen "fesahatçiler", Türkçede tek bir yabancı kelime bırakmama iddiasında olan "tasfiyeciler" olarak tarif ediyor, tutulan ve sevilenin ise "Sade Türkçe" olduğunu söylüyordu.

Derginin yazarları arasında Tahsin Banguoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Necmettin Hacıeminoğlu, Nihat Sami Banarlı, Muharrem Ergin, Mehmet Kaplan ve Ömer Faruk Akün gibi Türk dili ve edebiyatının önemli isimleri yer alır. Derginin ilk icraatlarından biri "*Uydurma ve Yanlış Kullanılan Kelimeler Sözlüğü*" hazırlamak olur:

> Gerçekten Türkçemiz, sol propagandanın kasıtlı çalışmaları dolayısıyla, uydurma kelimeleri bilir bilmez kullanan moda düşkünleri yüzünden gençlerimizi şaşırtacak bir yola sürüklenmiştir. Akademi Mecmuası bu çok haklı ve milliyetçi dilekler üzerine uydurma kelimeler sözlüğünü hazırlamaya başlamıştır (Banguoğlu, 1973: 21).

Dergide çıkan yazıların ortak noktası; millî değerlerin korunması yahut kaybedilmemesi hususunda millî varlığın en önemli belirleyicilerinden biri olan dilde

---

[289] Kubbealtı, Osmanlı zamanında vezir-i azamın başkanlık ettiği Divan-ı Hümayun'un Topkapı Sarayı'nda toplandığı binanın ismidir. Cemiyet daha sonra kendini akademiliğe terfi ettirdi (Lewis, 2007: 223).

[290] Yeni yayınlar 1990'larda Kubbealtı Akademi Kültür San'at Vakfı adı altında devam etmektedir. Lewis *san'at* yazımına haklı bir eleştiride bulunur: "Sanat yerine köhnemiş *san'at* yazımının kullanılmasının bir kıymeti harbiyesi yoktur. Arapça asıldaki *ayın* ya da *hemze*nin belirtilmesi için kesme işareti kullanılması âdeti kalkalı çok olmuştur. Bugünlerde çok az kişi sanat kelimesinin Arapça olduğunun farkındadır. O da tıpkı Yunanca kökenine rağmen hiç karşı çıkılmadan mevcudiyetini korumuş olan *temel* kelimesi gibi Türkçe kabul edilmiştir (Lewis, 2007: 223).

tasfiyeci, aşırı sadeleştirmeci tutumu kültür erozyonu olarak tanımlayıp eleştirmeleridir[291]. Örneğin Banguoğlu artık TDK'nin başkanlığını yaptığı dönemdeki özleştirmeci anlayışından tamamen farklı olarak Cumhuriyet'ten sonra liselerde Arapça ve Farsça öğretiminin kaldırılması (1926), ardından Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabulünü (1928), tarihî ve millî değerlerimizin kaybı olarak yorumluyor, Doğu kültürüyle aramızdaki köprüleri attığımızı söylüyordu (Banguoğlu, 1979: 31). Ömer Faruk Akün de benzer görüşleri dile getiriyordu:

> Hedef sadece bir kelime operasyonu değil, lûgat mes'elesi yani yabancı menşe'li kelimelerin terk edilip yerlerine şu veya bu yeni ve başka kelimelerin konulması işinden ibaret değildir. Daha ileri hedef, bunun da ötesinde ilk kademede dili de değiştirerek, yeni nesillere yabancılaştırarak bu dilin aracılık ettiği ana kültürü aradan kaldırmak, saha dışı bırakmak, onun yerine kendi dilini de beraberinde getiren, müesses kıymetleri değiştiren bir başka dünya görüşünü ve onun kültürünü yerleştirmektir. Dava bu noktada formülünü bütün vecizliği ile bulur, ortaya vurur: Yeni bir dil, yeni bir nizam… Yeni bir nizam için yeni bir dil!.." (Akün, 1981: 37).

Yeni bir düzen, yeni bir dünya görüşü yaratmak için "ana" kültürün ortadan kaldırıldığını söyleyen Akün, eğer ana kültürden Türk kültürünü kastediyorsa çelişkili bir tablo ortaya çıkıyor. Zira dilde reform, büyük bir uluslaşma projesi olarak hayata geçirilmiştir. Öte yandan modernleşmeyle beraber "yeni dille yeni nizam" yaratılmaya çalışıldığı yolundaki tespitinde haklıdır.

Akademi yazarları, dilde sadeleşmeyle tasfiyeciliği kalın çizgilerle ayırarak zorlamalarla dilin yoksullaşacağını iddia ederler. Dile yerleşmiş ve halka mâl olmuş alıntı kelimelerin ancak zaman içinde ve bir ölçüde değişebileceğini bunun yanında kelime köken itibariyle yabancı olsa bile türemiş şekillerini Türkçeleştirmekten geri durmamak gerektiğini belirtirler: *sanatkâr* > *sanatçı, insanî* > *insanca, çayhane* > *çayevi, mezun* > *izinli* gibi.

Akademi yazarları arasında "*Derleme tecrübesi bizi suni ve sentetik bir dile götürmüştür*" diyenler, "*Düzme Türkçe*"den bahsederek biraz durmayı, işi bir müddet

[291] Timurtaş, kendisiyle yapılan bir mülakatta dilde devrimci zihniyeti şöyle eleştirir: "Bu hareketler, "sol"un devamlı devrim görüşüyle alâkalı. Maddî ve manevî unsurlarıyla mevcut olan milletimizi beğenmiyorlar. Yani bir millet meydana getirmek istiyorlar. Bunun da ayrı bir dili olsun istiyorlar. Maksat bu." (Bozgeyik, 1995: 89).

kendi hâline terk etmeyi tavsiye edenler, "*Tecrübe devresinde lisanın içtimaî, pedagojik, edebî tekâmülünün yanlış bir mecraya sevk edilmiş, zararlı ifratlara yol açmış*" olduğunu iddia edenler, "*arzıhal*" yerine "*dilekçe*" denilmemesini isteyenler olmuştur.

1976 tarihinde XV. Dil Kurultayı'na dönemin siyasî çekişmeleri de yansır. Önce Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Süleyman Demirel, Millî Eğitim Bakanı Ali Nailî Erdem ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in gönderdikleri mesajlar okunur. Demirel, mesajında sadeleşmenin önemine vurgu yapar ancak dilin, nesiller arasında birleşmeye hizmet etmesinin amaç edinilmesi gerektiğini belirtir[292]. Ecevit ise mesajında, baştaki hükûmetin Türk toplumunu çağdaşlaşmaktan uzaklaştırmak ve Türk ulusunu kendi kendine yabancılaştırmak için Atatürk devrimciliğinin, Atatürk Türk milliyetçiliğinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür temellerini içinden çökertmeye yöneldiğini, bu durumda Türk Dil ve Tarih Kurumlarının iş birliği yaparak etkin bir kültür savaşı açmaları gerektiğini söyler (Çongur, 2009: 90)[293].

Bu yıllarda dil artık siyasetin en etkin araçlarından biri olarak kullanılmaya başlamıştı. Kurultayda Abdülkadir Karahan'ın "*Ben de sizin kadar öz Türkçeye bağlıyım. Ama bununla beraber tekrar ediyorum bu memlekette halkımızın anlamadığı ben de dâhil olmak üzere yaşlı aydınlarımızın çok garip gördüğü bir dille mutlaka yeni kelimeler buluyoruz derseniz elbette karşısında Millî Eğitim Bakanlığını da Kültür Bakanlığını da bulursununuz. Ben elimde güç olsa, karşılıklı olarak iki tarafında "sivri uçlar" olmadan birlikte Türk milletinin tarihinin, geleneğinin yaşamasını sağlamak için çalışırdım.*" sözleri ise o günlerde dikkate alınmamıştır.

---

[292] 25 Eylül 1979 tarihli Son Havadis gazetesinde Başbakan Süleyman Demirel, seçim gezileri konusundaki "izlenim"lerini soran bir gazeteciye şöyle der: "Türk dilinin bozulmasına karşıyım. "İzlenim" deniliyor. Bunun Türkçe karşılığı "intiba"dır. Yani "intiba" denilince Türkçe fakirleşiyor mu? Biz bu kelimeyi asırlar boyu kullanmışız. (…) Milletin dilini birtakım uydurmacılıklarla bozanların tümüne karşıyım. Bugün birçok milletin diline yerleşmiş yabancı kelime bulunmaktadır. (…) Asırlardır kullandığımız kelimeleri uydurma kelimelerle bozanlara, Türk dilini dejenere edenlere karşıyım. Yanlıştır bunların yaptıkları. Bk. Yaşayan Türkçemiz 3, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 13.

[293] XV. Dil Kurultayı bildirileri için bk. http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay15/K1501001.pdf (s. 16-17)

1978 tarihinde Şerafettin Turan'ın başkanlığında toplanan XVI. Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumunun öz Türkçe konusunda vardığı uç noktayı yansıtıyordu[294]. Bu kurultayda, Kurum çalışmaları için Yönetim Kuruluna yıllarca seçilen Türk dili profesörü Zeynep Korkmaz'ı üyelikten geçici çıkarma kararına ilişkin yarkurul[295] raporları da ele alındı. Korkmaz'ın Noter kanalıyla yapmaya çalıştığı savunma isteği ise reddedildi[296]. Necati Cumalı ve Abdülkadir Karahan'ın da aralarında bulunduğu üyelerin itirazlarına rağmen Korkmaz'ın Millî Kültür[297] ve Türk Kültürü dergilerinde çıkan[298] ve özleştirmede bilimsel metotların olmayışını eleştiren yazıları yüzünden altı ay süreyle Kurumdan ihracı kesinleşti.

Korkmaz, daha sonra Tercüman gazetesinde Yaşayan Türkçemiz sayfasında yazdığı yazılardan ötürü TDK ile tekrar karşı karşıya gelir ve Kurumun tavrı[299] Korkmaz'ın TDK üyeliğinden tamamen ayrılmasına sebep olur. Korkmaz ayrılma kararını şöyle açıklar:

> Artık kişilik ve meslek onuruma el uzatan ve mesleğime ambargo koymak isteyen böyle bir tutuma daha fazla dayanmak mümkün değildi. Bu nedenle 1980 yılında durumu bütün yönleriyle basına da açıklayan bir mektupla kurum üyeliğinden ayrılmayı uygun buldum. Benden sonraki aylardan birinde, Kurumun akıl almaz tutumu dolayısıyla Sayın Prof. Dr. Hasan Eren Hoca da Kurum üyeliğinden ayrılıvermiştir (Korkmaz, 2002: 509).

Bu dönemde ortaya atılan görüşlerden biri de önce sadeleşme, ardından özleşme, arılaşma bahanesiyle sonra da "bu dil ile ilim yapılmaz" gerekçesiyle dilin

---

[294] Yazar Aziz Nesin de bu yıl Türk Dil Kurumuna üye olarak katılmıştı. Kurultayda üyelik aidatını vermediği için üyelikten çıkarılan Melih Cevdet Anday'ın tekrar üye olması için büyük çaba gösterdi (Çongur, 2009: 102).

[295] Alt kurul, komisyon.

[296] Bu istek, 4 olumlu oya karşılık 8 oyla reddedildi. Komisyonun sözcülüğü ile görevlendirilen Sami Selçuk, hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle çoğunluğun görüşüne karşı çıkmış, savunma hakkının olması gerektiğini belirtmiştir (Çongur, 2009: 104).

[297] Turan, o dönem Kültür Bakanı Taner Kışlalı'nın müsteşarı olarak da görev yapıyordu. Bu görevi sırasında Bakanlık yayını olan "Millî Kültür" dergisinin adını "Ulusal Kültür" olarak değiştirmişti (Çongur, 2009: 100).

[298] Korkmaz, Z. "*Yine Dil Davası Üzerine*", Millî Kültür, Mart 1977, Korkmaz, Z. "*Türkçeyi Özleştirme Çalışmalarında Dile Nasıl İşleklik Kazandırılabilir*", Millî Kültür, Haziran 1977, Korkmaz, Z. "*Yeni Bir Yapma Dile Doğru Mu*", Millî Kültür, Ocak 1978, Korkmaz, Z. "*Dili Özleştirme Çalışmaları ve Metotsuz Yaklaşım*", Türk Kültürü, Mart 1978.

[299] Korkmaz'ın "Yaşayan Türkçemiz" başlığı altında Tercüman gazetesinde yazdığı yazılar üzerine Türk Dil Kurumuna saldırılarda bulunduğu gerekçesiyle Genel Yazman Cahit Külebi tarafından kendisine bir ihtar mektubu gönderilir. Bk. Yaşayan Türkçemiz 1, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 241.

kültür emperyalizmine uğradığı, yabancı dille öğretim yapan üniversiteler vasıtasıyla da okullardan kovulma noktasına gelindiğidir (Hacıeminoğlu, 1978: 40). Hacıeminoğlu'nun "Türkçenin Karanlık Günleri"[300] olarak nitelediği dil reformu kapsamında yapılanlar, Berke Vardar için "Türkçenin Aydınlık Günleri[301]"dir.

1960'larda çok konuşulan, 1970'lerde ise tartışılmaya devam eden konuların başında "dil akademisi" kurulması gelir. O yıllarda bazı akademisyenler Kubbealtı Akademi Mecmuası etrafında TDK'ye karşı bir dil akademisi olma iddiasıyla toplanır. TDK ise uzun zamandır olduğu gibi akademi fikrini yeterli görmez. Kurumun akademiden farklı olarak dildeki yenilik ve gelişmelerin önünden gitmesiyle devrimci bir kimliği olduğu, akademinin olup bitenle ilgilendiği, Dil Kurumunun ise olması gerekene de öncülük ettiği iddiasını yineler (Aksoy: 1960, 515).

Dil reformunun başlangıcından 1980'lere kadar olan yaklaşık 50 yıllık süre değerlendirilecek olursa; 1930'lu yıllarda, doğru veya yanlış, kendi içinde tutarlı ve hedefini bilen, 1960'lardan sonraysa fanatik, hedefini unutmuş ve gayretkeş bir Türkçe tahkiyesi görülür (Demir, 2007: XLV). Ulus devleti modelinin temelini oluşturması bakımından devrimler arasında müstesna bir yere sahip olan "dil devrimi"ni benimsemek, özellikle 1950-1980 arasında[302] "Atatürkçü" olmanın bir göstergesi olarak algılanmış[303], bu ideolojik bakış meseleyi dil bilimsel yöntemden uzaklaştırmıştır. Özellikle 70'lerde öz Türkçeciliğinin Türkiye'de geçerli olan elit

[300] Bk. Hacıeminoğlu, E. (1977), *Türkçenin Karanlık Günleri*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
[301] Bk. Vardar, B. (1977), *Türkçenin Aydınlık Günleri*, Dil Devrimi Üstüne, İstanbul: Yankı Yayınları, s. 75-86. Vardar'ın, ayrıca hazırladığı *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (1988) ile *artsürem, eşsürem, çift eklemlilik, anlambirim* gibi dil bilimine ait pek çok kelimenin oluşturulup yaygınlaşmasında önemli katkıları olmuştur (Aksan, 2007: 120).
[302] Aslında bugün bile meseleyi böyle değerlendiren aydınlar olduğu söylenebilir.
[303] Türk dili dergisinde 1970 yılında yayımlanan bir yazıdaki şu cümleler bu anlayışı özetlemektedir. "Dil devrimi Atatürkçülüğü tamamlayan en gerçek bir yeniliktir aslında. O kadar ki dilde devrim olmasaydı, Atatürkçülük anlamını bulamazdı, eksik kalırdı belki. Daha iyi daha çağdaş düşünemezdik, soluğumuz bitiverirdi. Haydi, Osmanlıcayı geri getirip laik okullara koydun diyelim. Osmanlıca olduğu yerde uslu uslu durur mu? Laik okullarda barınamaz o. Giderek medrese ister. Medrese şeriat ister. Şeriat ise cumhuriyeti götürmek ister. Ondan sonra ayıkla pirincin taşını. Dil devrimi deyip geçmeyelim. Dil Devrimi her şeyden önce ulusal bilincin en belirgin ölçüsüdür. Bunun için dil devrimini özümseyememiş bir aydın, Atatürk'ün öteki devrimlerini de özümseyememiş demektir." (Yılmaz, 1970: 496).

imajıyla özdeşleştiği dahası bunun geniş halk kitlelerine yayılmaya başladığı da görülür[304].

2.3.6. 1980'li Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

12 Eylül 1980'de ülkedeki siyasi kaos ortamında askeriye tekrar yönetime el koyar[305] ve iki yıl sonra yeni bir anayasa hazırlanır. Bu anayasanın dili 1961'dekinden çok farklı değildir. Sadece biraz daha fazla eski kelimeleri içermektedir[306].

1980 yılı Cumhuriyet tarihinin dönüm noktalarından biridir. Türk Dil Kurumunun bir akademiye dönüşmesi konusunda öteden beri var olan tartışmalar bu dönemde tekrar yoğunlaşır. Bu konuda en etkili hareketlerden biri 1980'lerin hemen başında Tercüman gazetesinin "Uydurma dil modası"na karşı başlattığı "Yaşayan Türkçemiz" sayfasıdır[307]. Aralarında Osman Fikri Sertkaya, Zeynep Korkmaz, Falih Rıfkı Atay, Erol Güngör, Faruk K. Timurtaş, Beynun Akyavaş, Beşir Ayvazoğlu, Yavuz Bülent Bâkiler, Nihad Sami Banarlı, Tahsin Banguoğlu, Şükrü Elçin, Ahmet B. Ercilasun, Hasan Eren, Necmettin Hacıeminoğlu, Mehmet Kaplan, Ali. F. Karamanlıoğlu, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Adnan Ötüken, Nazlı Ilıcak gibi akademisyen, yazar ve gazetecilerin olduğu isimlerin yaşayan Türkçeyi savunan makalelerinin yer aldığı bu sayfa, okurdan büyük ilgi görmüş, TDK'yi ise kızdırmıştır. Örneğin, Fuad Köprülü, 1 Temmuz'da Tercüman'da yeniden yayımlanan "Düzme Devlet Dili Nasıl Yapıldı" başlıklı yazısında[308] "*Esas Teşkilat Kanunumuzun Anayasa adıyla uydurma dile çevrilmesi yani düzme devlet dilinin*

[304] Özellikle reklam dilinin 70'lerden başlayarak öz Türkçeye meyletmesi modernist aydının eğilimlerinin halka yayılmasında etkili olmuştur. Reklam dilinde günümüzde İngilizcenin ağırlığının artması da bu imaj için anlamlı olsa gerek (Turan, 2006: 80).

[305] 1980 darbesi için bk. Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, s. 255-296; Zürcher, E. J. (2009), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 401-403.

[306] 2011 yılında yaşanan yeni anayasa tartışmalarında Meclis Başkanı Cemil Çiçek, mevcut metnin diline de değinerek bu metni edebiyat öğretmeni görse kabul etmeyeceğini, yeni anayasa metninin daha sade bir dille yazılması gerektiğini söylemiştir.

[307] Sayfada yer alan makaleler için bk. Yaşayan Türkçemiz 1-2-3, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980.

[308] Köprülü'nün bu yazısı ilk kez 30 Ekim 1948'de Vatan gazetesinde yayımlanmıştır.

resmîleştirilmesinin kültür tarihimizin çok hazin bir merhalesi" olduğunu söylüyor, suçu tek parti rejimine yüklüyordu[309].

"Tercüman-Yaşayan Türkçemiz" hareketinin de devam ettiği günlerde SİSAV'ın (Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı)[310] 26-27 Aralık 1980'de İstanbul Tarabya Oteli'nde "Türk Dili Semineri" adıyla düzenlediği toplantısıdır (Akalın, 2002: 45). Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın da birer telgraf gönderdikleri SİSAV'ın Türk Dili Semineri'ne, Tahsin Banguoğlu, Hasan Eren, Faruk Timurtaş, Ahmet Bican Ercilasun gibi tanınmış dilciler de katılmıştır. Hasan Eren, henüz Dil Kurumu üyesi bulunduğu için Seminer'e Türk Dil Kurumu adına değil kendi adına katıldığını açıklamıştır.

Toplantının açış konuşmasını yapan Muharrem Ergin, konuşmasında şu görüşlere yer verir:

> 12 Eylül, dil davasında akılcı, ilimci ve Atatürkçü çözüm için şimdi yeni bir ümit kapısı olarak yükselmek istidadındadır. Devlet başkanı ilk defa nesiller arasındaki bağların çözülmemesine işaret buyurmuştur. İnşallah bu cemiyeti bu işaretin ışığında, nihayet dil davasını doğru çözüme bağlamak imkânını bulur (Ergin, 1980: 9).

Ergin konuşmasında dil davasında çözüm yolu olarak ise bir dil akademisinin kurulmasını gösterir (Ergin, 1980: 13).

SİSAV Dil Semineri'nde "Atatürk ve Türk Dili" üzerine bir konuşma yapan Zeynep Korkmaz, "*İnkılâpların Atatürk'ün düşünce sistemindeki yeri*", "*Dil İnkılâbının gerekçesi*", "*Atatürk'ün Türk dili ile ilgili görüşleri ve Atatürk devrindeki dil çalışmaları*", "*Dil davasının bilim temeline oturtulması gerektiği*" üzerinde durur. Korkmaz, konuşmasının sonunda dil devriminin, Atatürk'ün çizdiği hedeften ve yoldan saptığını şu cümlelerle açıklar:

> Özleştirme hareketi, 'tasfiyecilik' ve 'uydurmacılık' yolu ile çığırından çıkarılarak yeni bir çıkmaza daha sürüklenmiştir. Hem de o kadar sürüklenmiştir ki, bugün artık 'Dil Devrimi' ile büyük kurtarıcı Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği 'Dil İnkılâbı' arasında, bunların kelime ve terim anlamlarından başlayarak, metotlarına ve fikir yapılarına

[309] Bk. Yaşayan Türkçe I, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 249-250.
[310] 1980'lerde kurulan ve ömrü uzun olmayan araştırma merkezlerinden biridir.

> kadar hiçbir bağ kalmamıştır. 1932 yılında I.Türk Dili Kurultayı'nda kabul edilen çalışma programını gerçekleştirmek şöyle dursun, Program'dan ve Atatürk'ün çizdiği araştırma yolundan büsbütün uzaklaşılmıştır. (…) Bizce Türkiye'deki dil davasını içinde bulunduğu bu çıkmazdan kurtarabilmek bir "Dil Akademisi"nin varlığına bağlıdır (Korkmaz, 1980: 30).

Timurtaş ise toplantıda dili sadeleştirmek ve zenginleştirmek maksadıyla yeni kelimeler türetilirken dilin yapısına dikkat edilmediğini belirtmiş, "*bulunç, zorunluluk, ilginç, toplum*" gibi kelimelerin yanlışlığına dikkat çekmiştir (Timurtaş, 1980: 33-43). Ancak "vicdan" yerine türetilen *bulunç* dışındaki kelimeler bugün yaygın olarak kullanılmakta olup söz konusu kelimeler için "yanlış" tespitinde bulunmanın artık bir anlam ifade edip etmediği de tartışılabilir.

SİSAV'daki konuşmasında Ahmet Bican Ercilasun ise uydurmacılığın nesiller arasındaki bağları nasıl kopardığını bazı örneklerle açıklamaya çalışmıştır:

> 1973'te çıkan bir dergide Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1959'da yazdığı 14 yıl önceki mektubu, *özgürlüklü, sorunlu, olanaklı* dile çevrilmiştir. Ders kitaplarındaki kelimeleri bir ki yıl içindeki her baskısında değiştiren yazarlar vardır. (…) Şekspir'in eserleri İngiltere'de asla sadeleştirmeye ihtiyaç duyulmadan, orijinal dili ile bastırılmakta, tiyatrolarda da daima orijinal dili ile temsil edilmektedir. 16. asırda yaşamış bulunan Şekspir'in kelime kadrosunun hemen hemen tamamı bugünkü İngilizcede de kullanılmaktadır. Şimdi size Atatürk'ün Gençliğe Hitabesindeki istatistik bir neticeyi sunmak istiyorum. 1927 yılında irad edilen bu nutuk, 1964 yılında yani 37 yıl sonra TDK tarafından "Söylev" adıyla "bugünün Türkçesine çevirtilmiş"tir. "Ey Türk Gençliği" hitabıyla başlayan kısmının Atatürk'ün ağzından çıkmış şekli "ve"ler hariç 155 kelimedir. 37 yıl sonra Söylev'de bu 155 kelimenin 79 tanesi değiştirilmiştir. Değiştirilen kelimelerden bazılarını örnek olarak veriyorum: *İstiklâl-bağımsızlık, ilelebet-sonsuzluğa değin, hazine-güven kaynağı, bedhah-kötücül, imkân-olanak, şerait-koşullar, galibiyet-utku, aziz-sevgili, zaptedilmiş-alınmış, tersane-gemilik, gaflet-aymazlık, emel-erek, evlât-gençlik, ahval-ortam, dahi-bile, asil-soycul*. Görüldüğü gibi eski sayılan kelimelerin karşılıkları yerine bazan tamamen değişik mânâdaki kelimeler konmuştur. "Hazine", "kaynak" demek değildir. "Aziz'in karşılığı "sevgili" midir? "Zaptedilmiş ile "alınmış" aynı mânâda olabilir mi? Hele "Ey Türk istikbâlinin evlâdı!"ndaki "evlât" yerine "gençlik" kelimesini koyarak "Ey Türk geleceğinin gençliği" demek nasıl olur? Söylevciler "mahiyet" ve bilfiil" kelimelerini ise tamamen atmışlar, yerlerine hiçbir şey koymamışlardır. Özbeöz Türkçe olan "dahi kelimesini de yabancı zannetmişler ve "bile" ile değiştirmişlerdir. (…) Türk aydınları, 37 yıl içinde Atatürk'ün

> hitabesinin yarısını anlamaz hale gelmişler veya öyle kabul edilmektedir. İngiliz aydınları ise 400 yıl önceki Şekspir'i hemen hemen tamamiyle anlamaktadırlar[311]. Yalnız arada bir fark daha vardır. Dört asır içinde İngilizceye o kadar çok kelime katılmış, bugünkü İngiliz lûgati Şekspir'in lûgatini o kadar aşmıştır ki 16. yüzyıldaki bir aydının bugünün İngilizcesini anlaması çok güçleşmiştir. İşte dilde değişme budur: Dildeki kelimelerin atılması değil, kelime kadronun devamlı olarak zenginleşmesi (Ercilasun, 1980: 47-49).

Ercilasun'un dikkat çektiği önemli bir nokta da ağız çalışmaları kapsamında derlenen metinlerde Anadolu'nun köylerinde yaşayan insanların kullandığı dilde *okul, öğretmen* gibi yazı ve konuşma ile resmî dile yerleşmiş kelimeler dışında öz Türkçe kelimelerin hemen hemen hiç yer almadığıdır.

> Ben, devamlı olarak kullandığım bu metinler içinde *zorunluluk, ulus, çıkar, bağımsız, yaşam, örneğin, öykü, kent, yanıt, olanak, gereksinim, sınav, utku, saptamak, sorun, olasılık, sözcük, sevecenlik, koşul, neden* gibi kelimelere hiç rastlamadım. Hatta *genel, özel, önem* kelimeleri dahi bu metinler içinde yoktur. Buna mukabil yüzlerce sahife tutan bu metinler içinde *umumiyetle, teşkilat, kastetmek, mecburiyet, millet, menfaat, müstakil, kifayet, temin etmek, hakikaten, hayat, mesela, hikâye, kıssa, hususi, şehir, usul, cevap, anane, imkân, ihtiyaç, hazine, şahit, imtihan, galip, kat'î, tesbit etmek, müsait* kelimelerine her zaman rastlanabilmektedir (Ercilasun, 1980: 49-50).

Ercilasun, tasfiyeciliğin dış Türklerle de aramızda bir kopukluk yarattığını Taşkent, Bakû ve Tahran'daki Türkçeden örnekler vererek göstermiştir:

> Taşkentli Özbek Türkü "edebiyat, nazariye, cemiyet, terakkiyat, ehemmiyet, tasvir, vasıta, eser, tahlil, kanuniyet" diyor, "yazın, kuram, toplum, ilerleme, önem, betimleme, araç, yapıt, çözümleme, yasalılık" demiyor. Bakû'daki edebiyat profesörü "edebiyat, inkişaf, mühim, şair, eser, hususen, samimi, mukaddes, samimiyet, şahsî, menfaat, umumî" diyor, "yazın, gelişme, önem, ozan, yapıt, özellikle, içten, kutsal, içtenlik, kişisel, çıkar, genel" demiyor. (Ercilasun, 1980: 53).

SİSAV'ın düzenlediği dil seminerine birçok kuruluş gibi Türk Dil Kurumu da davet edilmiş ancak davete katılmayan Kurum, o dönemdeki Başkanı Şerafettin Turan imzasıyla SİSAV Başkanına şöyle bir telgraf göndermiştir: "*Vakfınızca düzenlenen Seminer'de ele alınan konular ve konuşmacılar açısından 'Kültür*

[311] Rönenas Dönemi şairlerinden Shakespeare'in dili modern İngilizce kategorisinde yer alsa da artık kullanılmayan ve anlamı değişen çok sayıda sözcük bu dilde bulunur. Modern İnglilizceye pek çok kelime ve deyim kazandıran Shakespeare'in İngilizcesinin aslında Fuzûlî'nin Türkçesi gibi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Shakespeare'in dili için bk. http://www.folger.edu/index.cfm (25 .04.2012)

Devrimi'nin karşısında bir tutum yansıtmaktadır. Bu nedenle Dil Devrimimizin geliştirilmesiyle görevli Kurumumuzun katılmasına ve temsilci göndermemize olanak görmediğimizi bildirir, saygılar sunarım."

Toplantıda ayrıca, yeni anayasa hazırlanmadan önce TDK'nin "Yaşayan Türkçe" doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiği açıklanmış, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından da bu çalışma desteklenmiştir. Evren'in 27 Eylül 1980'de Dil Bayramı dolayısıyla Türk Dil Kurumu Başkanı Şerafettin Turan'a gönderdiği mesajda "*Uzmanların yeni sözcükler seçerken kuşaklar arasında kopukluk yaratmamaya, birleştirici olmaya özen göstereceklerine inanıyoruz*" sözleri dil konusundaki tutumunu yansıtmaktadır[312].

Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun dil reformunu desteklediği, bu desteğin 1960 darbesinde zirveyi bulduğu, 1980'de ise azaldığı görülür. Aynı tespit Demircan'ın hazırladığı tabloda da görülür (Demircan, 2000: 122).

[312] Evren, yaptığı çeşitli konuşmalarda Türk Dil Kurumunun icraatlarına karşı çıksa da 5 Ocak 1981'de Atatürk Yılı'nı açış konuşmasında Kurumun dile yerleştirdiği *araç, bağımsızlık, bilinç, bunalım, doğal, dönem, düzey, egemenlik, etkinlik, evrensel, girişim, koşul, neden olmak, ilke, ortam, sorun, toplum, tutucu* gibi pek çok kelimeyi kullanmıştır (Aksan, 2007: 106). Bu mesajda da "nesil" yerine "kuşak", "kelime" yerine "sözcük"ün tercih edildiği görülüyor.

Şekil 2. Devrimi Destekleyen Kişi ve Kurumlar

	-1928-	1933-	1938-	1947-	1950-	1960-	1982-
Atatürk	+	+	+				
Atatürk'ün mirası			+	+	+	+	
İnönü	+	+	+	+	+	+	
Türk Dil Kurumu	+	+	+	+	+	+	?
TBMM	+	+	+	±	-	±	-
Ordu	+	+	+	+	+	+	?
Bürokrasi	+	+	±	±	-	±	-
Yerel Yönetimler	+	+	+	?	?	?	-
Milli.Eğitim Bakanlığı.	+	+	+	-	-	±	-
Türk Ocakları	+						
Halkevleri=Sürekli TDK şubeleri		+	+	+	?		
Köy Enstitüleri			+	+	+		
C. Halk Partisi	+	+	+	+	+	+	?
Demokrat Parti				-	-		
Üniversite	-	+	±	±	±	±	?
Eğitim Enstitüleri	+	+	+	+	+	±	
Basın	+	+	+	±	±	±	±
TRT-Radyo	+	+	+	+	+	+	+
TRT-TV	+	+	+	+	+	+	+
Özel Radyo-TV							-
Şairler	+	+	+	+	+	+	+
Yazarlar	+	+	+	+	+	+	+
Aydınlar	±	±	±	±	±	±	±
Hukuk	-	-	±	-	-	±	-
Tıp	-	-	-	-	-	-	-
Mühendislikler	-	-	-	-	-	±	±
Türkoloji	-	-	-	-	-	-	-

(+ : Destekliyor, - : Destek yok, ± : Bölünmüş destek, ? : Kuşkulu destek)

Demircan'ın hazırladığı tabloya göre tıp ve Türkoloji alanlarında çalışanlar dil reformunu hiç desteklememiş, şair ve yazarlar her dönem desteklemiş[313], TRT'nin 1983'teki meşhur yasaklı kelimeler listesine rağmen burada reformun her dönem destekçisi olduğu, aydınların ve üniversitelerin ise ikiye bölündüğü göze çarpıyor. Mesela toplumcu-gerçekçi yazarların dil reformunu her zaman desteklediği, ancak Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay ve günümüz yazarlarından Orhan Pamuk, Elif Şafak, İhsan Oktay Anar gibi isimlerin kullandığı dile bakılırsa Demircan'ın ölçütüne göre -ki bu belirtilmiyor- dil reformunun hiç desteklenmediği gibi bir sonuç çıkabilir. Aslında yazarlar/şairler arasında bu türlü bir değerlendirme, sınıflandırma

[313] Ancak hangi görüşten şair ve yazarların, kimlerin desteklediği bilgisi belirsiz görünüyor.

yapmak zordur. Diğer taraftan tabloya göre "Türkoloji" uzmanlarının dil reformunu desteklemediğini söylemek de doğru değildir. Ancak ordunun ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin dil reformunu her zaman desteklediği kabul edilmelidir.

Dilde devrim olup olmayacağı ve bu hareketin topluma yarar mı, zarar mı getirdiği konusunda tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde Atatürk'ün ölümünün yüzüncü yıldönümü dolayısıyla Türk Dil Kurumu tarafından "Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi" konulu bir *topluçalışım* düzenlenmiş, bu toplantıda Türk Dil Devrimi'nin bir "evrim" değil, bir "devrim" olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Türk Dil Kurumu Başkanı Şerafettin Turan, dil devriminin bir kültür devrimi olduğu vurgusu taşıyan konuşmasını, Atatürk'ün Türk Dil Kurumunu salt uzmanlardan oluşan bir kuruluş olarak düşünmediğini söyleyerek tamamlamıştır (Turan, 1981: 14-19).

Konuşmacılardan dönemin Anayasa Mahkemesi Üyesi Yekta Güngör Özden, "*Dil Devrimine karşı olmak, Türk Devrimine karşı olmaktır. Dil Devrimine karşı olunarak Atatürkçü olunmaz.*" diyerek dil meselesine karşı tamamen politik bir tavır sergilemiştir. TRT'nin tutumunu da eleştiren Özden (1981: 38) haber bültenlerinde "müracaat süresi", "yazışmalara ait özel şartname" gibi ifadeler yanında "yasadışı örgüt" nitelemesini çelişki olarak yorumlar ve TRT'nin yeniliklere öncülük etmesi gerektiğini belirtir. Yine aynı toplantıda yazarlarla yapılan görüşmede bir dinleyicinin Oktay Akbal'a konuşmasında "örneğin" yerine niçin "mesela" kelimesini birkaç kez kullandığını sorması üzerine Akbal'ın verdiği cevap dikkat çekicidir:

> Efendim, arkadaşımız gerçekten haklı, bunu kabul ediyorum. Bakın *kabul* diyorum. Bu bir alışkanlık, kötü alışkanlıklardan insan vazgeçemiyor. Yazarken *örneğin* yazıyoruz, konuşurken *mesela* diyoruz, bu bir dil alışkanlığından ibarettir, *ibaret* mesela! Efendim bunu yazdığı gibi konuşan, yani Türkçe konuşanlar da var. Bunlardan birisi biliyorsunuz Sayın Ecevit'tir. Tek Arapça sözcük kullanmamaya çalışıyor ve çok mükemmel konuşuyor. Bizim genç arkadaşlarımızdan Emin Özdemir, Tahsin Yücel, Berke Vardar ve bizden sonraki kuşak yazarları, yazılarıyla, konuşmalarıyla tutarlılık gösteriyorlar. Bizim bu kötü alışkanlıklarımızdan kolay kolay sıyrılacağımızı sanmıyorum (Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi, 1981: 87).

Mustafa Canpolat (1981: 132), konuşmasında dil reformunun, ulusçuluk ve tarih anlayışıyla birlikte "Atatürkçülük"ün bir parçası olduğunu vurgulayarak yaşayan Türkçeyi savunanları eleştirmiş; dilcilerin görevinin tutunmayan sözcüklerin neden tutunmadıklarını araştırmak ve elden geldiğince bunları kurallara bağlamak olduğunu söylemiştir. Semih Tezcan ise (1981: 134-135) konuşmasında "dil devriminin yabancı bir devletin isteğiyle yapılan yıkıcı bir eylem olduğu", "Türkiye Türkleri ile dış Türkler arasındaki soy ve kültür birliğini yok ettiği" ve "ulusumuzu bölmek, kültür anarşisi meydana getirmek" gibi amaçlara yönelik olduğu şeklindeki eleştirilerin gerçekdışı karalama ve kötülemeler olduğunu belirtir:

> Bir yandan "*Osmanlıcayı reddediyoruz. Osmanlıca 1908'de bitmiş terkipli Türkçedir*" (Prof. Dr. M. Ergin, *Tercüman*, 12.1.1981) diyorlar, öte yandan bir Türk aydının Türk aydını olabilmesi için bundan 300-400 yıl önceki Osmanlıcayı anlayabilmesini baş koşul sayıyorlar (Doç. Dr. A. B. Ercilasun, *Tercüman*, 12.1.1981). 300-400 yıl önceki yazı dilini XVI. ve XVII. yüzyılların dilini anlayabilmek için Türkçe bilmek de Osmanlıca bilmek de yetmez. Arapça bilmek, Farsça bilmek gerekir. Demek ki Türk aydınının Türk aydını olabilmesi için onların düşüncesine göre okullarımıza yeniden Arapça, Farsça dersleri koymak gerekecektir![314]

Tezcan, ayrıca SİSAV toplantısında eleştirilen bazı yeni kelimelerin ('abonman' yerine *sürdürüm*, 'greyfurt' yerine *altıntop*[315], 'vücut' yerine *yin*[316] vb.) Türkçenin kurallarına uygun olarak türetildiği hâlde niçin beğenilmediğini sorar:

> Dil Devrimi üzerine bütün bu olumsuz, çoğu art niyetli eleştiriler ve eleştiri sayılamayacak kötülemelerin yanında özellikle son yıllarda giderek çoğalan yapıcı, olumlu eleştiriler de yapılmaktadır. Ancak bu tür eleştiriler ve katkılar yalnızca bu devrimi benimsemiş, gerekliliğine inanmış kişilerden gelmektedir. Bunların değerlendirilmesi yıllardır dilimizin gelişmesine hiçbir katkısı olmamış softaca tutumla uğraşmaktan çok daha yararlı olacaktır (Tezcan, 1981: 148).

---

[314] Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin dahi o yüzyıllara ait Türkçeyi öğrenebilmek için Arapça ve Farsça bilmesine gerek olmadığı ilgili müfredatlardan anlaşılabilir.

[315] Tarabya toplantısında (SİSAV) Muharrem Ergin, Özleştirme Kılavuzu'nda 'greyfurt' karşılığı olarak verilen *altıntop*u söz konusu edip "Greyfurta *altıntop* diyen bir toplum tasavvur edebiliyor musunuz siz?" diye sorar. Bunun üzerine Semih Tezcan bunun bir halk deyimi olduğunu, Güney Anadolu'da, Mersin ve Adana'da halkın' greyfurt'a *altıntop* dediğini belirtir (Tezcan, 1981: 139).

[316] Tezcan, *yin*'in Eski Türkçeden beri kullanılan bir sözcük olduğunu, uydurulmadığını, tutunup tutunmamasının ise zamana kalmış bir iş olduğunu belirtir: Eski Uygurcada yin "vücut" anlamında kullanılmıştır, *et öz* yanında *et yin* deyimi de bulunmaktadır (Drevnetyurskiy Slovar, Leningrad, 1969, s. 186-261, Sir G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972, s. 941). Kaşgarlı Mahmut'un Divânu Lügâti't-Türk'ünde *yin* "vücut" ve "deri" anlamlarıyla birçok kez geçer (Tezcan, 1981: 139-140).

1980 ve 1982 yıllarında Şerafettin Turan başkanlığında Türk Dil Kurumu tarafından ağırlıklı olarak dil dışı konuların tartışıldığı XVII. ve XVIII. Dil Kurultayları düzenlenir. Bu tarihten sonra Kurum için artık yeni bir sayfa açılacaktır. Türk Dil Kurumu, 2876 sayılı ve 11.08.1983 tarihli bir yasa[317] ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlanır, başına da eski üyelerden Hasan Eren atanır.

Kurumun 1982 Anayasasının[318] bir ürünü olarak Başbakanlığa bağlanması, TDK'nin özerkliğinin kaldırılıp hükûmete bağlı resmî bir kuruluş hâline getirilmesi dil çalışmalarının bürokratik bir anlayışla sürdürüleceği endişesiyle yeni bir tartışmayı başlatır (Coşar, 2002: 70). Çünkü Türk Dil Kurumunun Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olması, bağımsız bir kurum olarak çalışmasına engel teşkil etmektedir. Yine de 2876 sayılı Kanun'un bilimsel bir kurumu tarif ettiği söylenebilir. İlgili madde şöyledir:

> Madde 35 - "Ulu Önder Atatürk'ün kutlu eliyle ve O'nun yüce kurucu ve koruyucu Genel Başkanlığı altında kurulmuş olan" Türk Dil Kurumu; tüzel kişiliğe sahip, bilimsel hizmet ve faaliyetlerde bulunacak bir kurum olarak Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun kurulusuna dâhil edilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.
>
> *Türk Dil Kurumunun amacı:*

---

[317] TDK bu yasa tasarısının Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptalini istemiştir. Hazırlanan itiraz mektubunda Türk Dil Kurumunun özel ve bağımsız bir özel hukuk tüzel kişisi olarak politik çalkantıların dışında kalabildiği ve Atatürk'ün gösterdiği yolda başarılı çalışmalar gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Mektupta imzası bulunan üyeler: Prof. Dr. Şerafettin Turan, Cahit Külebi, Doç. Dr. Türker Alkan, Prof. Dr. Doğan Aksan, Doç. Dr. Mustafa Canpolat, Necati Cumalı, Oktay Akbal, Prof. Dr. Sadettin Buluç, Sami Karaören, Kemal Demiray, Hikmet İlaydın, Yrd. Doç. Dr. Kâmile İmer, Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, Doç. Dr. Tuğrul İnal, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Doç. Dr. Ahmet Kocaman, Doç. Dr. Aydın Köksal, Prof. Dr. Özdemir Nutku, Emin Özdemir, Prof. Dr. Bahri Savcı, Doç. Dr. Özer Soysal, Necdet Uğur, Doç. Dr. Semih Tezcan, Emel Vardarlı, Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu ve Prof. Dr. Bedia Akarsu (Turan ve Özel, 2007: 172).

[318] 12 Eylül döneminde Millî Güvenlik Konseyi Üyesi Org. Tahsin Şahinkaya'nın Danışma Meclisine verdiği bir yasa tasarısının kanunlaşması ve yasanın 17 Ağustos 1983 günlü Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla TDK'nin tüzel kişiliği ortadan kaldırılmıştır. Danışma Meclisi, 12 Eylül 1980 darbesini izleyen günlerde Kenan Evren'le birlikte dört komutandan oluşan Millî Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu bir kurumdur; varlığı, 1983 güzünde yapılan genel seçimle sona ermiş, ancak MGK, genel seçim yapılmadan birkaç ay önce, bu meclisten 2876 sayılı kanunu çıkarmayı başarmıştır. Bu kanun, 1982 Anayasasının 134. maddesine dayandırılmıştır. Madde şöyledir:
"Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanlığının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzel kişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulur. Türk Dil ile Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dâhil kurumlar üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir."

Madde 36 - Türk Dil Kurumunun amacı; Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, O'nu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmektir.

Türk Dil Kurumunun görevleri:

Madde 37 - Bu Kanunun ilkeleri doğrultusunda Türk Dil Kurumunun görevleri şunlardır:

a) Yazılı ve sözlü kaynaklardan Türk dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak,

b) Türk kültüründeki gelişmeye paralel olarak, Türk dilinin özleşmesine, zenginleşmesine ve etimolojisine yarayacak inceleme ve araştırmalar yaparak yazım kılavuzları ve sözlükler hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak,

c) Türkçe dilbilgisi üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmak, buna dayalı olarak Türk dilinin yapısına uygun dilbilgileri ile Türkçenin tarihi ve karşılaştırmalı dilbilgilerini hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak,

d) Bütün bilim, sanat ve teknik terim ve kavramlarını karşılayacak Türkçe terim ve kavramların bulunmasına yönelik araştırma ve incelemelerde bulunmak,

e) Millî varlığının temel unsurlarından biri olan Türk dilinin kuşaklar arasında birleştirici ve bütünleştirici özelliklerini göz önünde tutarak, yeni nesillerde Türk dili sevgisini ve bilincini kökleştirecek, geliştirecek ve yaygın hale getirecek her türlü tedbirleri almak, araçları hazırlamak, bunları kamu kurum ve kuruluşları ile resmi özel eğitim-öğretim kurumları ve kuruluşlarının, basım ve yayım organlarının hizmet ve yararına sunmak, bu konuda gerekli her türlü işbirliğinde bulunmak,

f) Türk dili ve Türkçe dilbilgisi konularında kongreler, sempozyumlar, konferanslar, toplantılar, sergiler, geziler düzenlenmek; yurt içi ve yurt dışında yapılacak aynı konu ve mahiyetteki toplantılara katılmak,

g) Araştırma ve inceleme sonuçlarını yayımlamak; süreli veya süresiz yayınlar yapmak,

h) Amaç ve görevleri ile ilgili olarak, yurt içinde ve yurt dışında yerli veya yabancı, gerçek ve tüzel kişilerle, eğitim, bilim, kültür, sanat kurum ve kuruluşları, araştırma merkezleri, araştırmacı, yazar ve sanatkârlarla işbirliğinde bulunmak,

ı) Amaç ve görevleri ile ilgili konularda yurt içi ve yurt dışındaki yayımları izlemek, incelemek, değerlendirmek ve varacağı sonuçları Yüksek Kurum Başkanlığına sunmak,

j) Yabancıların Türkçeyi öğrenmesini kolaylaştırıcı bilimsel çalışmalar yapmak,

k) Yüksek Kurulun, Yüksek Kurumun ve bu Kanunun verdiği diğer görevleri yerine getirmek.

Dil reformunun yabancı muhaliflerinden Bernt Brendemoen, 1983 yılından sonra Türk Dil Kurumunun bir çeşit dil akademisine dönüştüğünü, "Türk dilinin istikrar dönemi" olarak tanımlanabilecek devrin başladığını söyler (Brendemoen,

2006: 26). Turan ve Özel ise bu gelişmeyi yeni TDK'nin Türk-İslam sentezi yeni bir politikayla yönetileceği şeklinde yorumlayacak, solcuların sığınağı olarak bilinen kalenin olağanüstü bir dönemde yıkıldığını söyleyeceklerdi (Turan ve Özel, 2007: 178, 181).

1980'li yıllarda Türkçenin gelişimi ile ilgili bir diğer önemli hadise TRT'nin yasaklı sözcükler listesidir. Bu konuda Meclis'te Halkçı Parti (HP) Balıkesir Milletvekili Cahit Tutum bir soru önergesi vermiştir[319]. Buna göre;

1. Söz konusu yasakların haberi doğru mudur?

2. Doğru ise, TRT Genel Müdürlüğü bu kararı hangi yetkiye ve hangi ölçülere dayanarak almıştır?

3. TRT Genel Müdürlüğü bu kararı alırken Türk Dil Kurumundan görüş almış mıdır?

4. TRT'nin anlaşılır bir dille yayın yapma yükümlülüğü, Genel Müdürlüğe bir nevi dil mahkemesi gibi hareket etme ve yasaklayıcı kararlar alma yetkisi vermekte midir?

5. Dilde yasaklama, bir zorlama değil midir?

Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, bu soruları şöyle cevaplamıştır:

> **1.** Türk dilinin kurallarına uymayan, henüz genel kabul görmemiş ve standart Türkçe seviyesine ulaşmamış kelimeler, TRT Yönetim Kurulunun 26.10.1984 tarihinde aldığı kararla, dil uzmanlarından kurulu bir geçici danışman kuruluna tespit ettirilmiştir. Bu kelimeler daha sonra yönetim kurulunun 20.12.1984 tarihli toplantısında incelenmiş ve kullanılmamaları yolunda karar alınmıştır.
> **2.** Bu kelimeler Anayasamızda bulunmamakta veya çok nadiren kullanılmaktadır. Başbakanlığın 1984/18 sayılı genelgesiyle Anayasadaki kelimelerin kullanılması bütün kamu kurum ve kuruluşlarına tamim edilmiştir. TRT Yönetim Kurulunun kararı, adı geçen genelgenin uygulanmasını sağlamaya yöneliktir. Alınan kararın kanunî dayanağı, Anayasa dilinin kullanılması hususundaki Başbakanlık genelgesi ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 5 inci maddesinin (g) bendidir.
> **3.** TRT Kurumu, 17.7.1984 tarihinde, Atatürk Kültü, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Dil Kurumu Başkanlığından dil konusunda yardım ve tavsiyelerini istemiştir. Alınan 22.8.1984 tarihli cevapta, "Anayasa dilinin şimdilik esas alınabileceği" ifade edilmiştir.

[319] *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim: 59, 12.2.1985, Cilt: 12, s. 479-480.

> **4.** Yukarıda verilen bilgiler dikkate alındığında TRT Genel Müdürlüğünün dil mahkemesi gibi hareket etmediği, aksine mevzuatın kendisine verdiği görevi yerine getirme gayreti içinde olduğu görülmektedir.
> **5.** Kanunların ve diğer mevzuatın uygulanmasının zorlama olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Kurumun bu konuda yaptıkları, kendisine verilen görevin yerine getirilmesidir. Asıl zorlama, henüz halk kitleleri tarafından benimsenmemiş, standart Türkçe seviyesine ulaşmamış birtakım kelimelerin, devlet yayın kuruluşu olan kurum tarafından ısrarla kullanılarak halka zorla benimsetilmeye çalışılmasıdır. TRT'nin bu zorlamaya müsaade etmemesi, uymak mecburiyetinde olduğu mevzuat icabıdır.

Ancak Anayasa'da bulunmadığı söylenen *uluslararası, saptamak, zorunlu, tüm, deney* ve *özellik* gibi kelimeler Anayasa'da yer almaktaydı. Dolayısıyla bazı kelimelerin anayasal gerekçeyle yasaklanması tezi geçerli değildir. O yıllarda çok tartışılan 205 kelimenin yasaklanması meselesi bir gruba göre *münevver argosundan millet diline geçişte* alınması gereken bir tedbirdir ve bu kelimeler *nesepsiz* ve *cibilliyetsiz*dir. Diğer gruba göre ise bu durum siyasi bir tercihtir ve *dilde geriye dönüş özlemi* olarak değerlendirilmelidir.

07.05.1985 tarihli Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürü Tunca Toskay imzalı "*Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil*" konulu genelge o yılların meseleye bakışını yansıtmaktadır. İlgili genelge, Hamza Zülfikar ve Ahmet Bican Ercilasun'dan oluşan Danışma Kurulu'nun tespit ettiği 205 adet öz Türkçe kelimenin kullanılmamasına yöneliktir.

Bu kelimelerin listesi şöyledir:

adıl	→	zamir
akçasal	→	malî
andaç	→	yadigâr
anı	→	hatıra
anımsamak	→	hatırlamak
anlak	→	zeka
anlatı	→	hikâye etme
ansımak	→	hatırlamak
aymaz	→	gafil
aymazlık	→	gaflet

bağıl	→	izafî
bağıntı	→	münasebet, nispet
bağıt	→	akit
bağlaşık	→	müttefik
bağlaşmak	→	ittifak etmek
başyapıt	→	şaheser
başyazman	→	başkâtip
belirteç	→	zarf
bellek	→	hafıza
benzeti	→	benzetme, teşbih
betim	→	tasvir
betimlemek	→	tasvir etmek
betimsel	→	tasvirî
biçem	→	üslûp
bileşim	→	birleşim, terkip
budunbilim	→	etnoloji
bulunç	→	vicdan
coşumculuk	→	romantizm
çağcıl	→	modern, asrî
çevren	→	ufuk
çevrim	→	devir
değin	→	dair, ait, ilişkin
deneyim	→	tecrübe
deneysel	→	tecrübî
derslik	→	dershane
devingen	→	hareketli, müteharrik
devingenlik	→	hareketlilik, dinamizm
devinim	→	hareket
devinmek	→	hareket etmek
devrim	→	inkılâp
devrimci	→	inkılâpçı
dışalım	→	ithalât
dışlamak	→	dışarıda bırakmak
dışsatım	→	ihracât
dingin	→	sakin

dinginlik	→	sükûnet
dinlence	→	tatil
dinsel	→	dinî
dirimsel	→	hayatî
dize	→	mısra
dizgeleştirmek	→	sistemleştirmek
dizgesel	→	sistemli, sistematik
doğa	→	tabiat
doğacılık	→	tabiatçılık, natürizm
doğal	→	tabiî
doğalcılık	→	natüralizm
doğalcı	→	natüralist
doğallık	→	tabiîlik
dokunca	→	zarar
duyumsal	→	duyu ile ilgili, ihsasî
duyumsamak	→	ihsas etmek, duymak, ima etmek
düşlemek	→	hayal etmek
düşsel	→	hayalî
düşün	→	düşünce, fikir
düşünsel	→	fikrî
düzelti	→	düzeltme, tashih
düzeltmen	→	musahhih
eder	→	fiyat
edim	→	fiil
edimsel	→	fiilî
eğitimsel	→	eğitimle ilgili, terbiyevî
eğitsel	→	eğitme ile ilgili, terbiyevî
ekin	→	kültür
ekinsel	→	kültürel
eleştirel	→	tenkidî
eleştirisel	→	tenkidî
esin kaynağı	→	ilham kaynağı
esinlenmek	→	ilham almak
eşgüdüm	→	işbirliği, koordinasyon
etkin	→	faal, aktif, etkili

etkinlik	→	faaliyet, etkili olma
etmen	→	fail
eyitişinsel	→	diyalektik
gereksinim	→	ihtiyaç
gereksinme	→	ihtiyaç duyulma
gereksinmek	→	muhtaç olmak, ihtiyaç duymak
giz	→	sır
gizem	→	sır, esrar
gizemci	→	mistik
gizemcilik	→	mistisizm
gizil	→	potansiyel
görece	→	izafî, nispî
göreli	→	izafî
görelilik	→	izafiyet
görsel	→	görme ile ilgili
ikircim	→	tereddüt
ikircimli	→	tereddütlü, müteredditt
imge	→	hayal, imaj
imgesel	→	hayalî
irdelemek	→	tetkik etmek
istenç	→	irade
işitsel	→	işitme ile ilgili
izlence	→	program
kalıt	→	miras
kalıtsal	→	irsî
karşın	→	rağmen
kesinkes	→	kesin olarak
koşaç	→	bildirme
koşut	→	paralel
kuram	→	nazariye, teori
kuramsal	→	nazarî, teorik
kuşku	→	şüphe
nedensellik	→	illiyet
nicel	→	nicelikle ilgili
nitel	→	nitelikle ilgili

olanak	→	imkan
olanaklı	→	mümkün
olanaksız	→	imkansız
olası	→	muhtemel
olasılık	→	ihtimal
onursal	→	fahrî
ödence	→	tazmin
ödün	→	taviz
öngörü	→	basiret
örneğin	→	mesela, söz gelişi
öykü	→	hikâye
öykücü	→	hikâyeci
öykücülük	→	hikâyecilik
öykülemek	→	hikâye etmek
öykünce	→	fabl
öykünmek	→	taklit etmek
öyküsel	→	hikâyeye ait
özdekçi	→	maddeci
özdekçilik	→	maddecilik
özdeksel	→	maddî
özelik	→	hassa
özgün	→	orijinal
özgür	→	hür, serbest
özgürlük	→	hürriyet, serbestlik
özveri	→	fedakârlık
özyaşam	→	otobiyografi
rastlantısal	→	tesadüfî
ruhsal	→	ruhî, psikolojik
sanal	→	mevhum
saptamak	→	tespit etmek
sesçil	→	fonetik
sevecen	→	şefkatli, müşfik
sevecenlik	→	şefkat
simge	→	sembol, remiz, timsal
söylem	→	şive

söylence	→	efsane
söyleşi	→	sohbet
söylev	→	nutuk
sözel	→	lafzî
tanrısal	→	ilahî
tarihsel	→	tarihî
tekdüze	→	monoton, yeknesak
tinsel	→	ruhî
toplumbilimsel	→	sosyolojik
tüm	→	bütün
tümce	→	cümle
tüze	→	adalet, hukuk
ulaç	→	zarf, fiil
ulus	→	millet
ulusal	→	millî
ulusallaştırmak	→	millîleştirmek
ulusallık	→	milliyet, millîlik
ulusçu	→	milliyetçi
ulusçuluk	→	milliyetçilik
uluslararası	→	milletlerarası
usa vurmak	→	muhakeme etmek
uslamlamak	→	muhakeme etmek
ussal	→	aklî
uygulayım	→	teknik
uygulayıcı bilim	→	teknoloji
varsıl	→	zengin
yatsımak	→	inkar etmek
yandaş	→	taraftar
yanıt	→	cevap
yapay	→	yapma, sunî
yapısal	→	yapı ile ilgili
yapıt	→	eser
yasal	→	kanunî
yaşam	→	hayat
yaşam öyküsü	→	hayat hikâyesi, biyografi

yazın	→	edebiyat
yazman	→	kâtip
yerleşke	→	yerleşim yeri, kampus
yetişek	→	program
yinelemek	→	tekrar etmek
yoğaltıcı	→	tüketici
yoğaltım	→	tüketim
yontu	→	heykel
yontucu	→	heykeltıraş
yontuculuk	→	heykeltıraşlık
yönetimsel	→	idarî
zorunlu	→	zarurî, mecburî
zorunluluk	→	zaruret, mecburiyet

Dile bu zamana kadar, özellikle TDK tarafından müdahale edilmesini eleştirenlerin böyle bir liste hazırlaması da aslında "dile müdahale" olarak anlaşılabilir. Listede yer alan kelimelerden *ansımak, bulunç, eyitişinsel* ve *yoğaltıcı* dışındakiler Güncel Türkçe Sözlük'te yer almaktadır. Listede kullanım sıklığı yerleşik karşılıklarından az olan 28 kelime tespit edilmiştir: *akçasal, bağıt, bağlaşık, bağlaşmak, benzeti, biçem, coşumculuk, çevren, dirimsel, dizgesel, dokunca, düşün, koşaç, ödence, özdekçi, özdekçilik, özdeksel, özelik, tinsel, tüze, uslamlamak, ussal, uygulayım, uygulayıcı bilim, yetişek, yoğaltım, yontu*.

Bu genelgeden bir yıl önce 26.09.1984 tarih ve 19-383-16269 sayılı "Yazışma Dili" konulu genelgede de kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan yazışmalarda aşırılığa kaçılmaması gerektiği belirtilir:

> Millet olmamamızın en önemli unsurlarından birini teşkil eden dilimizin korunması ve daha da zenginleştirilmesi yolunda yapılacak çalışmaların, büyük Türk milletinin, tarihi ve kültürü ile aynı istikamette olması lazımdır. Hükûmet Programı'nda da belirtildiği gibi Türkçemizin yapısını ve güzelliğini zedeleyecek hareketlere izin verilmemesi, ana dilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği görüşündeyiz.
>
> Millî birlik ve bütünlüğümüzün muhafazası, vatandaşlarımızın birbirilerini anlamaları ve anlaşabilmeleri ile mümkündür. Ana dilimizin nesiller arasında birleştirici ve bütünleştirici özellikleri daima göz önünde tutulmalıdır.

> Kamu kurum ve kuruluşlarınca resmî yazışmalarda, güzel Türkçemizin aşırılıklardan kaçınılarak kullanılması; yapı, imlâ ve kelimelere dikkat edilmesi zorunludur (Günşen, 2005: 262).

Türk Dil Kurumunun eski üyeleri, Kurum ile ilişkileri kesilince 1987 yılında Ankara'da Dil Derneği'ni kurarlar. Uzun süre yasaklı dernekler arasında kabul edilen Dil Derneği'ne Cevat Geray başkan, Refet Erim astbaşkan, Aydın Köksal genel yazman, Sevgi Özel sayman üye olarak seçilir[320]. Aynı yıl Temmuz ayında Ahmet Miskioğlu'nun genel yayın yönetmenliğini yaptığı *Türk Dili Dergisi* de yayın hayatına başlar. Derginin ilk sayısında Fazıl Hüsnü Dağlarca, Berke Vardar, Bedia Akarsu, Nermi Uygur, Emin Özdemir, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İlhan Selçuk, Ali Sirmen, Ercan Özgür, Mahir Ünlü, Naim Tirali, Behzat Ay, Arslan Kaynardağ ve Arat Ovalı'nın yazıları yer alır. 1988 yılından itibaren de Dil Derneği'nin yayın organı olan *Çağdaş Türk Dili* dergisi yayımlanmaya başlar. Bu yayınlarda 1980 sonrası TDK'nin, dilde reform sürecini durdurduğu iddia edilir ve Kurum "karşı devrimcilik" ile suçlanır.

Dil Derneği ile beraber dil planlamasının aynı anda birden çok kuruluş tarafından yürütülmesi bir sorun olarak görülmektedir. Dil kullanımındaki bu çokseslilige 1960'lardan sonra Millî Eğitim Bakanlığının çıkardığı Türkçe sözlükler de eklenebilir. Bu durum, uygulamada farklılıklar görülmesine yol açmaktadır. Bir yandan 1983'te oluşturulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı yeni Türk Dil Kurumu, bir yandan da 1987'de kurulan Dil Derneği adlı kuruluş farklı planlama etkinliklerinde bulunmaktadır (İmer, 2000: 89). İmer, Türk Dil Kurumunun Başbakanlığa bağlı resmî bir kuruluş olarak düzenlenmesinden sonra ortaya koyduğu çalışmalarla güven boşluğu yarattığını ve dil planlaması kuruluşu olarak işlevini yitirdiğini, Dil Derneği'nin ise bu işlevi görecek alt yapıdan yoksun olduğunu belirtir.

---

[320] Prof. Dr. Cevat Geray, o sırada 1402 sayılı yasayla üniversiteden atılmış; Refet Erim Çevre Müsteşarlığından alınmış; Aydın Köksal üniversiteden uzaklaştırılmış; Haldun Özen YÖK'e tepki göstererek üniversiteden, Sevgi Özel de resmî TDK'nin varlığını yadsıyarak görevlerinden ayrılmışlardı; 34 kişilik kurucular kurulunun çoğu, bu dönemde "sakıncalı" sayılan kişilerdi. Böyle bir dernek kurma düşüncesinin Aziz Nesin'den çıktığı basında yer alıyordu. Aziz Nesin'in, baştan beri bu eylemin içinde olduğu, kuruluş çalışmalarının her aşamasında yer aldığı doğruydu. Bk. http://www.dildernegi.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF503C745FE48C7FDA, 21.06.2011.

1980 sonrasında Türkçenin söz varlığında göze çarpan anlam değişmelerinin çoğu "*ülkücü, devrimci, Atatürkçü*" gibi siyasetle ilgili kelimelerde yaşanmıştır. Örneğin "Ülkücü" dil reformunun ilk yıllarındaki "idealist" anlamını tıpkı Cumhuriyet'in ilk yıllarında "devrim yapan" anlamındaki "devrimci" kelimesi gibi 1970'li yıllardan itibaren yitirmiştir. "Devrimci"[321] kelimesine 1980 sonrası "ihtilalci" anlamı yüklenerek kullanımından kaçınıldığı yerine "inkılâp"ın getirildiği göze çarpar (İmer, 1998: 148)[322]. İmer, ayrıca 1980'lerde türetme yoluyla oluşturulan kelimelerin azaldığını, değişen sosyal ve ekonomik yaşamın aynı zamanda çevirinin de etkisiyle özellikle birleşme yoluyla yeni kelimelerin oluşturulduğuna dikkat çekiyor (1991: 20):

1. (sıfat+ad)	**2. (ad+ad+iyelik eki)**	**3. ad(+durum)+ eylem**
Doğalgaz	çevre kirlenmesi	konut üretmek
toplu ulaşım	yakacak yardımı	kaynak sağlamak
ortadirek	seçim bölgesi	halka açılmak
kesindönüş	kurumlar sınavı	dışa açılmak
yazar kasa	kamu ortaklığı	çağ atlamak
hayalî ihracat	vergi iadesi	çağı yakalamak
paralı askerlik	konut sertifikası	
toplu konut		
sırdaş hesap		
iç barış		
süper emeklilik		
devre mülk vb.		

Çeviri öğeler genellikle iki ya da daha çok sözcükten oluşmaktadır. Bunlar içinde kitle iletişim araçlarında kullanılan ve ekonomi alanına ait olanlar

[321]"Devrim" sözcüğü ilkin Atatürk'ün 9 Mart 1935'te CHP 4. Büyük Kurultayı'ndaki söylevinde ve Cep Kılavuzu'nda yer almış, Anayasa'ya girmiş, önemli yapıtların adında kullanılmış ve sözlüklerde "inkılâp"ın Türkçesi olarak gösterilmiştir. 1960'lardan itibaren kelime ideolojik sebeplerle anlam kötülenmesine uğramıştır.

[322] Semih Tezcan SİSAV toplantısında (1981: 137) Zeynep Korkmaz'ın "*'İnkılâp' kelimesini kaldırıp 'devrim' kelimesini getirecekler. Düşünce ve dil arasındaki münasebet bakımından bu çok önemlidir. Eskisinden çok farklı yeni kavramlar, dille düşünce arasındaki normal bağlantıyı bozacak ve kültür yıkıcılığına doğru gidecek. Milletin kültür değerlerini yıktığınız zaman arkasında varılmak istenen gaye açıktır. Neyi yıkacaktır. Milletin varlığını yıkacaktır. Devletin varlığını yıkacaktır. Buna engel olmak lazım*." sözlerini eleştirir, Korkmaz'ın daha önce "devrim" kelimesini defalarca kullandığını hatırlatır.

çoğunluktadır: *piyasa ekonomisi* (İng. market economy), *sermaye piyasası* (İng. capital market), *serbest bölgeler* (free zones), *gelir dağılımı* (İng. income distribuition), *katma değer vergisi* (İng. value added tax), *çokuluslu şirketler* (İng. multinational corparations), *yap-işlet-devret* (İng. build-operate-transfer), *serbest dolaşım* (İng. free movement) vs. (İmer, 1991: 25).

1980'li yıllarda dil tartışmaları yazım (imla) üzerinde yoğunlaşır. TDK tarafından hazırlanan İmlâ Kılavuzu'nda düzeltme işaretine (^) sesçil bir işlev yüklenerek kullanımının serbest bırakılması, birleşik yazımı gelenekselleşmiş kelimelerin ayrı yazılması[323] kuralının getirilmesi yazım kargaşasına yol açmıştır. İlk baskısı 1985, ikinci baskısı 1988 yılında yayımlanan "İmlâ Kılavuzu" TDK'nin eski üyeleri tarafından beğenilmemiştir[324].

Belge'nin ifadesiyle imladaki şapka sorunun çözülmesi "kıyafet devrimi"ndeki şapkadan da çetin çıkmıştır. Hepsini fonetiğe göre geri mi getirelim? Yoksa hepsini tasfiye mi edelim? İşin tuhafı bu alternatifler bile çok zaman birbirine karıştırılarak kullanılıyor; "hepsini atalım" diyen de bir yerde kıyamıyor (Belge, 2006: 23). Menz'e göre de şapkaya karşı olanların öne sürdükleri gerekçelerden biri olan "bu sıkça yapılan yaygın bir şey" düşüncesi tümüyle dil dışıdır. Savunucuları, bu yaygınlaşmayı dilin doğal değişim süreci olarak algılamaya devam ediyor. Bu "doğal süreç"i, elektronik ortamda pratik olmaması, düzeltme işaretinin fese benzemesi (!) ve sözcüğün Arapça ya da Farsçadan alınmış olduğunu vurgulaması, kimilerinin de bu oryantal havayı tercih etmeyerek şapkayı kullanmadığı şeklinde açıklıyorlar. Menz, haklı olarak, aynı işareti (*accent circonflex*) başka bir işlev için

---

[323] Örnek olarak *ebe gümeci, ballı baba, ön yargı, dış bükey, ön sezi, ön söz, bu gün, sünger taşı* verilebilir. 2005'te yayımlanan Türkçe Sözlük'te *bilirkişi, bilinaçtı, dışbükey, ebemkuşağı, ebegümeci, bugün, ballıbaba* bitişik yazılmış, buna karşılık *ön söz, ön yargı* yazımları benimsenmiştir (Aksan, 2007: 107-108).

[324] Bunun üzerine 1987 yılında Ömer Asım Aksoy başkanlığında, Oya Adalı (eski Türk Dil Kurumu uzmanlarından), Ayla Bayaz (eski Türk Dil Kurumu uzmanlarından), Mehmet Deligönül (eski Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanı, emekli edebiyat öğretmeni), Beşir Göğüş (MEB Başmüfettişliğinden emekli Türkçe öğretmeni), Aydın Köksal (eski Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanı), Emin Özdemir (Basın ve Yayın Yüksek Okulu emekli öğretim görevlisi), Sami N. Özerdim (Basın ve Yayın Yüksek Okulu emekli öğretim görevlisi) ve İnci Sağın (eski Türk Dil Kurumu uzmanlarından) tarafından *Ana Yazım Kılavuzu* hazırlanır. Bu kılavuz esasen 1985 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Prof. Dr. Hasan Eren başkanlığında "İmlâ Kılavuzu" adıyla çıkarılan kılavuza tepki olarak hazırlanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Dil Tartışmalarında Gerçekler I, TDK Yayınları, Ankara, 1990.

kullanan Fransızların, bu işareti acaba neye benzettiğini soruyor. Öte yandan elektronik ortamda bazı problemler yarattığını kabul etsek de, ortama daha kolay uyabilmek adına Çinliler, Araplar, İsrailliler vs.'nin elektronik ortama daha zor uyum sağlayan yazı sistemlerini değiştirmediklerini görüyoruz (Menz, 2006: 62).

İmla ve yabancı sözcüklerin yazımı gibi konular Dil Derneği ile Türk Dil Kurumunu karşı karşıya getirmiştir[325]. Dil Derneği, Kurum ile uzlaşarak ortak çalışmak yerine alternatif yazım kılavuzları ve sözlükler hazırlayarak bu kargaşayı derinleştirmektedir. Bu konuda yaygın tutum, yazarların imla konusunda "kendilerine göre" kurallar geliştirmeleri ve okurlarını yönlendirmeleridir. Menz, dil konusunda az da olsa otorite kazanmış kitap ve köşe yazarlarında bu tutumu görebiliyorsak, "sıradan" okuryazarların imla kılavuzuna bakmaksızın ve kendi kişisel, fazla düşünmeden oluşturuluvermiş kurallara göre yazmalarının şaşırtıcı olmadığını söyler (Menz, 2996: 66). Ancak Menz'in de belirttiği gibi Türkçe yazan herkesin aynı ortak kuralları öğrenmesi ve uygulaması gerekir:

> Okuryazar olabilmek için önce doğru yazmayı öğrenmek lazımdır. Buna, doğrusunu bilip de kullanmama hakkına sahip edebiyatçılar da dâhildir. Doğal olarak her edebiyatçı kendi imlasından kendisi sorumludur ve bir sanat eserinde noktalama hataları aranmaz. Ancak bu tür kişisel bir imla sanat eserlerine aittir, hatta orada bir işlevi bile olabilir. Edebiyat dışı metinlerde ise okumayı zorlaştırdığı için kabul edilemez (Menz, 2006: 70).

1988 tarihinde (26 Eylül-3 Ekim) I. Uluslararası Türk Dili Kongresi düzenlenir. Bu tarihten itibaren "uluslarası" olarak düzenlenen kongreler, 1983 öncesi TDK'nin düzenlediği Türk Dili Kurultaylarının devamı şeklinde adlandırılmaz. Yeni TDK'nin düzenlediği ilk kongrede, Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından Türkçenin teknik meselelerine ve ağız çalışmalarına yönelik bildiriler sunulur[326].

---

[325] Temelde aynı amaç için çalışan bu iki kurum arasındaki husumetin bugün de devam ettiği söylenebilir. Zira Dil Derneği bugünkü TDK'yi 12 Eylül Anayasası'nın bir ürünü olarak görmekte, Atatürk'ün vasiyeti çiğnenerek kurulmuş bir Kurum olduğu inancıyla çalışmalarına itibar etmemektedir. Bu tutumun kaynağında ideolojik bir tavır söz konusudur.

[326] Bu tarihten itibaren Türk Dili Kurultayları dört yıl arayla yapılacaktır. Bildiri metinleri için bk. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988-3 Ekim 1988)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

Yayınlarında Türkçeye yerleşmiş Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri kullanmaktan artık çekinmeyen Türk Dil Kurumu ve Dil Derneği arasındaki görüş farklılığı genel itibariyle ideolojik temelli olup özellikle "Atatürkçülük" noktasında tartışılmaya devam eder. 1980 sonrası TDK'ye muhalefet etmeyen muhafazakârlar, Atatürk'ün eserlerini orijinalinden okuyamayan nesiller yetişmesini ve buna da "Atatürkçülük" denmesini eleştirirken, özleştirmeciler dil devrimini savunmakla Atatürkçü ve Cumhuriyetçi olmayı eşdeğer görmeye devam eder. Yine de 80'li yıllardan itibaren insanların kullandıkları kelimelere göre ilerici-gerici ayrımına tâbi tutulmadığı, sosyopolitik inançların eskisi kadar belirgin olmadığı, yazarların kelime seçiminde daha özgür oldukları söylenebilir.

2.3.7. 1990'lı Yıllarda Yaşanan Dil Tartışmaları

24-28 Eylül 1990 tarihlerinde Kültür Bakanlığı tarafından I. Türk Dili Kurultayı düzenlenir. 1932'de I. Türk Dili Kurultayı hiç olmamış gibi başlığın bu şekilde seçimi eleştirilere hedef olmuş, bir sonraki toplantıya "ikinci" değil Sürekli Türk Dili Kurultayı (4-8 Mayıs 1992) adı verilmiştir. Sürekli Türk Dili Kurultayı'nda konuşmaların çoğu, tüm Türk lehçelerinde kullanılmak üzere ortak bir Türk alfabesinin tespiti ile yazım kurallarının bir standarda kavuşamadığı "imlâ kılavuzu" üzerinedir. VII. Demirel Hükûmeti'nin Sosyal Demokrat Halkçı Partili (SHP) Kültür Bakanı Fikri Sağlar, Kurultay'ın açış konuşmasında "özlem, olanak, düzey" yanında "imkân ve hasret" gibi Türkçeleşmiş sözlerin de birlikte kullanılmasının zenginlik olduğunu söyler. Bu sözler, 1960-1970'lerin aksine bir sol partinin yaşayan Türkçe konusundaki ılımlı tavrını gösterir[327].

1992 yılında ise TDK tarafından Uluslarası Türk Dili Kongresi'nin ikincisi düzenlenir. 1990'ların başından itibaren Türkiye dışındaki Türklerle daha çok temas kurulmaya başlanmış, çağdaş Türk lehçeleriyle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal da Kongre'ye gönderdiği mesajda Türk

[327] Bk. Yayımlar Dairesi Başkanlığı, *Sürekli Türk Dili Kurultayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 8.

uluslarının ortak bir yazı sistemi benimsemelerinin önemine değinmiş[328], yaşayan Türkçe vurgusu yapmıştır:

> Dil yaşayan ve zaman süreci içinde sürekli gelişen bir olgudur. Dilimizde kullanılan yabancı kökenli kelimelerin büyük çoğunluğu bugün artık Türkçeleşmiş ve dilimizin zenginleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Arapça ve Farsça kelimelerin büyük bir kısmı çağdaş Türk lehçelerinde de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum karşısında Türkler arasında kullanılan bu kelimeler bugün yeni ve özel bir değerlendirmeye muhtaçtır[329].

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve toplumsal eğilimler dolayısıyla Türkçede gözlemlenen değişiklikler şöyle özetlenebilir:

1. Kelime düzeyinde İngilizceden etkilenme
2. İç göçün bir sonucu olarak özellikle ses, kelime ve dil bilgisi düzeyinde yerel kullanımlardan etkilenme

Batı kökenli kelimeler, Türkçeye, Tanzimat ile beraber özellikle Fransa ile kurulan yakın ilişkiler sonucu yerleşmeye başlamıştır. TDK'nin 1998 tarihli Türkçe Sözlüğü'nde yabancı unsurlar arasında Fransızca kelimeler 4645 kelimeyle Arapçadan sonra gelmektedir. 1950'li yıllara kadar eğitim-öğretimde en fazla yer verilen Fransızcanın yerini bu tarihten itibaren İngilizce almıştır. Bu durumun sebepleri arasında II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler ve Amerika Birleşik Devletleri ile gittikçe artan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler yer alır. Bunun yanı sıra bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler İngilizcenin okullarda başlıca yabancı dil konumuna gelmesini sağlamıştır (Aksan, 2007: 143-144).

İngilizce özellikle son elli yıldır bilim, teknoloji, spor, iş dünyası ve günlük hayatta geniş bir kullanım alanı bulmuş; pek çok İngilizce kökenli kelime bilgi alıntıları ile Türkçeyi zenginleştirmiş, özenti alıntılarıyla ise Türkçenin söz varlığını işgal etmiştir[330]. Yabancı kelime alıntıları[331], yabancı gramerlik unsurlar[332], kalıp

---

[328] Aynı mesajı 1996 yılındaki 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı'na gönderdiği mesajda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de vurgulamıştır. Bk. *3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. XI.

[329] Bk. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül 1992-1Ekim 1992)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996, s. X.

[330] Bu konuda bk. Develi, Hayati (2008), *Dil Doktoru*, İstanbul: Kesin Yayınları; Hepçilingirler, Feyza (2008), *Dilim, Dilim Anadilim*, İstanbul: Everest Yayınları; Alpay, Necmiye (2004), *Dilimiz, Dillerimiz*, İstanbul: Metis Yayınları; Yalçın, Şiar (2003), Doğru Türkçe, İstanbul: Metis Yayınları;

hâlinde dile yerleşen tercümeler[333], yabancı dillerin yazım özellikleri[334] esas alınarak dilin kullanılması 90'lardan itibaren tartışılmaya başlanan konulardandır (Gülsevin, 2006: 142).

1980'den sonra Türkçe konusunda "eski" ve "yeni" tartışması önemini yitirir[335]; artık dilde popüler kültür ve kitle iletişim araçlarının yol açtığı kirlenme ve yozlaşmadan da söz edilmeye başlanır. Standart (ölçünlü) Türkçe, özellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla ağızlardan daha çok etkilenmeye başlar: *döndürmek > döndermek, giy- > giyin- (elbisesini giyindi), it- > ittir- (ittirince devrildi), dolaş- > dolan- (dolanıp geleyim), amcamın oğlu > amcaoğlu, Halamın oğlu > halaoğlu* gibi kullanımlar yanında hitap şekillerinde de bölgesel kullanımların etkisi görülmeye başlar: *beyamca, amcabey, beyefendi > dayı; küçük hanım, hanım kızım, hemşire > yenge, anne, abla, bayan; birader > yeğen, yeğenim, koçum, kardeş* gibi. (İmer, 1998: 151)[336].

Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen süreçte Türkiye'nin nüfusu kırsal nüfustan kentli nüfusu olmaya doğru dönmüştür. 1920'li yıllarda her 10 kişiden 8'inin kırsal yerleşim yerlerinde yaşadığı bir nüfusun yerini, bugün tam

---

Tezeren, Nihat (2000), *Yıpratılan Dil Türkçe*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları; Ateş, Kemal (2010), *Dil Hurafeleri*, İstanbul: İmge Kitabevi, Kongar, Emre (2006), *Konsantremi Bozma*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Püsküllüoğlu, Ali (2008), *Dile Karışılmaz mı*?, İstanbul: Can Yayınları.

[331] Ticari ürün ve iş yeri adları yanında "başlık" yerine *manşet*, "ana haber sunucu" yerine *anchorman*, "kumsal, plaj" yerine *beach* ya da *deklare etmek, start almak, center* gibi özenti alıntıları örnek verilebilir. Bk. Gülsevin, a.g.m., 123-134.

[332] "Ali's Kırtasiye", "The Marmara", "Hotel Divan" gibi ifadeler Türkçenin dil bilgisi kurallarına aykırı kullanımlardır. Bk. Gülsevin, a.g.m., 135-136.

[333] "Aman Tanrım [Eyvah]","Hey Dostum", "Ben sana döneceğim [Seni arayacağım]", "Evlat! Acele et! Okula geç kalmak istemezsin! [Çocuğum, acele et, okula geç kalacaksın!]" gibi örneklerde Amerikan film ve dizilerinden yapılan kütü tercümelerle dilde bozulma ve yozlaşma görülmektedir. Ayrıca bk. Hepçilingirler, Feyza (2008), *Dilim, Dilim Anadilim*, İstanbul: Everest Yayınları, s. 183-196.

[334] *Shewky, Yemish, Eskidji, Taxim, Bichok* gibi örneklerde görüldüğü üzere alfabemizde olmayan harflerle İngilizce yazıma benzetilerek oluşturulan ifadeler için bk. Gülsevin, a.g.m., s. 138-140.

[335] 1980'lerde sağ iktidar ile "yaşayan Türkçe" kullanımı arasındaki paralellik, 1940'larda ortaya atılan tezi desteklemektedir. Zira sol iktidarlar zamanında da öz Türkçe kullanımı desteklenmiştir.

[336] Alıntı: Aksan, D. (1995), *Kentleşme ve Dile Yansıması*, Dilbilim Araştırmaları, Ankara: Bizim Büro Basımevi, s. 11-14. Ayrıca bk. Günşen, Ahmet (2006), *Ölçünlü Türkçede Yerelleşme Sorunu*, Türkçenin Çağdaş Sorunları, İstanbul: Divan Yayınevi, s. 143-173.

tersine yaşanan bir dönüşüm ile her 10 kişiden 8'inin kentte yaşadığı bir nüfus almıştır[337].

Şekil 3. Kent ve kır nüfuslarının payındaki değişimler, 1935-2008

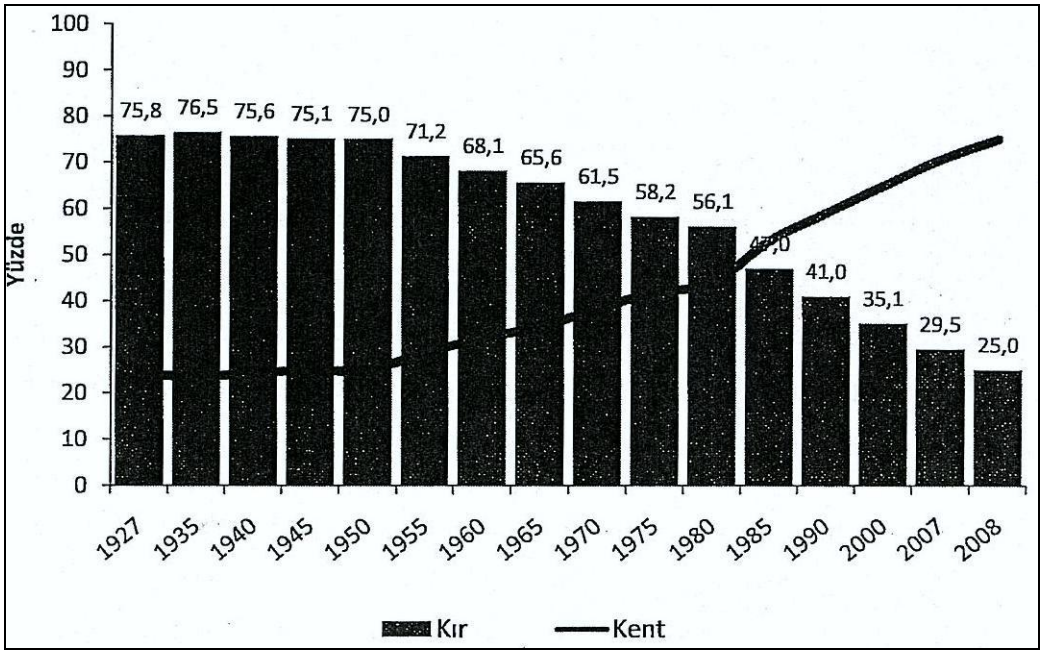

Kaynak: TÜİK, 2010k, 2010l

Develi'nin ifadesiyle plansız, el yordamıyla, eğitimsiz ve kültürden uzak bir ortamda kentlileşme süreci gerçekleşmiş, Anadolu'nun her yerinden kendi ağız özellikleriyle gelenler kentlerde yeni bir dil kurmuşlardır:

> 1950'lerden sonra Anadolu yani taşra, merkeze gelirken yatağı, yorganı kabı kacağıyla birlikte dilini de getirdi. Önceleri ezilip büzülürken; "İstanbul'a geldik gari, gari demeyem gari!" diye dilini düzeltmeye çabalarken, zamanla bundan vazgeçti; çünkü dilini değiştirmesini gerektirecek sebepler ortadan kalktı. Taşra merkezde çoğunluğu ele geçirdi. Her yeni gelen baktı ki, kendisi gibi konuşan, kendisi gibi selamlaşan, vedalaşan, küfreden başkaları da var (Develi, 2008: 49-51).

[337] Ayrıntılı bilgi için bk. Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010), *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968-2008*, Hacettepe Enstitüsü Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı, DPT ve TÜBİTAK, Ankara, 19.

Öte yandan kente gelen ve eğitim seviyesi düşük olan kişilerin söz varlığının Batı kökenli kelimelerle kirletilmesi sonucu; *ceton, candarma, cop, cilet* gibi yanlış kullanımlar da standart Türkçeye yansımıştır (Sarı, 2008: 34).

1983 yılından itibaren Türk Dil Kurumu, Arapça ve Farsça kelimelere öz Türkçe karşılıklar bulmaya çalışmak yerine enerjisinin büyük kısmını İngilizce kelimelere Türkçe karşılıklar bulmak ve bunları yaymak üzerine yoğunlaştırdı. Fakat bu çabayı neredeyse sadece kendi dergisinin sayfalarında sürdürdüğü için pek etkili olduğu söylenemez. 1997 yılında ise TDK, "Burası Türkiye mi?" başlıklı bir afiş yayımlayıp bunu okullara dağıtarak daha geniş kitlelere ulaşmayı başardı. Bu afişte *Happy New Year, Hotel, Real Estate Center, Photo Colour, Chicken House, La Femme Boutique* gibi tabelaların bolca olduğu bir sokak gösteriliyordu (Lewis, 2007: 184).

Mümtaz Soysal, yabancı dil özentisini şöyle eleştirir:

> Kendi dilini geliştirmek yerine başkalarının dilini böyle yalan yanlış benimseyen bir başka toplum da yoktur. Radyolarında harfleri bile gâvurca okuyup 'er-aş[338] pozitif' diye kan isteyen ve 'Oşinografi Dairesi'nin bildirilerini okuyan bir toplum bu tarzancayla mı kendi düşüncesini üretecek? (Lewis, 2007: 189)

Bu çalışmada sıklıkla görüşlerine başvurulan Lewis'in sağduyulu sayılabilecek yorumlarından biri de Atatürk'ün bu durumu görseydi ne yapacağı, üzerinedir:

> Atatürk'ün bunları görmüş olsa ne yapacağı üzerinde kafa yormak ilginç olabilir. Açıktır ki, Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmaktan bahsederken onun düşündüğü bu değildi. Kimbilir belki de bütün bu İngiliz ve Fransız kökenli kelimeleri Arapça ve Farsça kökenlilere tercih edip ülkesinin Batılılaşmasının bir nişanesi olarak kabul edecekti. Fakat nihayetinde onun istediği vatandaşlarının Türkçe konuşup, Türkçe yazmasıydı, başka bir şey değil (Lewis, 2007: 191).

Atatürk'ün Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak gayesi şüphesiz tüm yabancı diller için geçerliydi. Dolayısıyla 1980'lerden sonraki Batı kökenli alıntıları ve bunun Türkçede yol açtığı yozlaşmayı, Atatürk'ün, Lewis'in

[338] Lewis (2007: 189-190) 'Rh' ifadesinin 'er-aş' şeklinde telaffuzunu, Türk doktorların Fransızca eğitimden geçmiş olabileceğine bağlarken, televizyonun kısaltmasının TV'nin yaygın olarak "ti-vi" şeklinde, frekans ayarında kullanılan FM'nin ise "ef-em" olarak telaffuz edildiğini hatırlatır.

ihtimal verdiği gibi "Batılılaşmanın bir nişanesi" olarak sayacağını varsaymak gerçekçi olmayacaktır. Ancak kabul etmek gerekir ki Cumhuriyet idaresi kültürel ve ekonomik alanlarda devrimler yaparken Batı'yı, adeta kayıtsız şartsız ilham kaynağı olarak gördü (Karpat, 2010: 403)[339]. Karpat'ın ifadesiyle Batılılaşma toplum içindeki siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerin ve fikirlerin geçmişe göre daha geniş bir halk temeline dayanmasını sağladı. Böylece modernleşmeyi orta sınıfın düşündüğü gibi şeklî bir alana hapsetmek kısmen önlendi. Türkiye'nin modernleşme hamlelerine ışık tutan düşüncelerden biri de millî ve kültürel bir benlik arama çabası olmuştur. Böylece dil devrimi, bütün aşırılıklarına rağmen halk dilinin millî dil olarak yerleşmesini sağladı (Karpat, 2010: 406).

Lewis'in son cümlesi ise tamamıyla hakkaniyetlidir. Ona göre; Osmanlı Türkçesinin engin kaynakları reformcuların tasarrufundaydı. Bu bereketli kelime hazinesinin tümünü kalıcı kılmak zorunda değillerdi; istediklerini ayıklayıp, seçmekte özgürlerdi, fakat onlar bile bile miraslarını harcamayı seçtiler. Devre dışı bırakmak için gayret ettikleri kelimelerin yerlerine yenilerini bulamaz ve uyduramaz olurlarsa, çalışmalarının vokabüleri bir tükenişe götüreceği tehlikesinin farkında olmalıydılar. (Lewis, 2007: 207-208)

Dil reformundan yaklaşık 50 yıl sonra gelinen nokta bu idi. Gerekli-gereksiz tüm tartışmalar yapılmış; su, yolunu yavaş yavaş bulmaya başlamıştır. Ancak Belge'nin de vurguladığı gibi bunlar "belki kaçınılmaz ama üzücü" kayıplardı:

> Özellikle değişen alfabenin etkisiyle bu eski kelimelerin aralarındaki akrabalıkları artık kimse bilmiyor: *hafız* ve *mahfaza*, hatta *hıfzetme* ve *mahfuz* kelimelerini aynı kişi hâlâ kullanılıyor olabilir, ama aynı kökten geldiklerini bilme ihtimali çok azdır. *Sabit, tesbit, sübut, sebat* ve hele *ispat* için de aynı. Belki kaçınılmaz ama üzücü (Belge, 2006: 21).

[339] Karpat'ın ifadesiyle, yeni rejimin varlığını ve bekasını, yeni devlet ideolojisinin ihtiyaçlarına uygun olarak milliyetçi nitelik taşıyan yeni bir kültür ve politika temeli güvence altına alabilirdi. Süratli bir modernleşme, rejimin bekasını sağlayacağından, bunu tez elden gerçekleştirmek için Batı'yı örnek almaktan başka çare yoktu. Böylece Batı'nınkiyle uzlaşamaz bir kültüre sahip olduğu kabul edilen bir toplumu, sonuçları ne olursa olsun modernleşmeye zorlamak gerekiyordu. (…) Bu ise pek fark gözetmeksizin Batı kurumlarının ve fikirlerinin biraz rastgele alınmasını zorunlu kılmaktaydı (Karpat, 2010: 404-405).

Çözüm önerisi de Türkçenin tarihi mirasını din ve siyasete alet etmeden eğitim yoluyla gençlere öğretmekten geçiyor:

> Bu kayıpları gidermenin tek yolu, bir "Osmanlı" dirilişinin artık mümkün olmayacağını kabul ederek okullara seçmeli Eski Türkçe yazı ve anlama dersleri (ama tabii tamamen seküler bir eğitim anlayışı içinde) koymak olabilir. Genç Cumhuriyet'in bugün artık uzun boylu tartışmamız gerekmeyen nedenlerle verdiği "Ortadoğu'dan kopma" kararı sonuçlarını verebileceği kadar vermiş, varabileceği yere varmıştır. Bugünün dünyasında böyle "kopma" ya da "sırt çevirme" gibi politikalar revaçta değil; herkesin bulunduğu bölgeyle ve komşularıyla iyi ilişki içinde olmasına değer verilen bir çağda yaşıyoruz. Dolayısıyla, "bağ kuma"nın aslında el altında -hâlâ- duran araçlarını görmeyi ve geliştirmeyi reddederek yaşamanın yararı da, anlamı da kalmadı (Belge, 2006: 21-22).

2000'lere gelindiğinde, konu yine politik bir mesele olarak masada durmakta, fakat uygulamada ideolojiler artık belirgin görülmemektedir. 23-24 Eylül 1999 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi'nde "Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı" düzenlenir. Yıldız Teknik Üniversitesi Mezunlar Derneği işbirliği ve aynı üniversitenin öğretim görevlisi Hikmet Altınkaynak'ın öncülüğünde düzenlenen Kurultay'a büyük ilgi gösterilmiştir. Aralarında akademisyen, yazar, gazeteci ve spikerlerin konuşmacı olarak bulunduğu etkinlikte dil reformu da tartışma konusu edilmiştir. Mustafa Şerif Onaran konunun taraflarını tutucular ve tutucu olmayanlar diye ayırmış, Türk Dil Kurumundan da eski Kurum[340] ve yeni Kurum olarak bahsetmiş, 1980 sonrası Dil Kurumunu eleştirmiştir. Onaran'ın kelime seçimini ideolojik bir tavır olarak algıladığı dahası bu algının eski kuşakta pek değişmediğini gösteriyor:

> Dil Devrimi'nde yazım sorunlarının kuşkusuz önemli bir yeri var. Burada yazım sorunlarını değil, yazım yerine "imla" demeyi, söz yerine "kelam" demeyi; bu sözcüklerin türevlerini kullanmayı alışkanlık edinen anlayışı tartışmalıyız. İçi boş bir siyasal görüşe bağlanıp ulusalcı olmakla öğünmek yerine, kültür temeline dayanan bir ulusalcılığı benimseyip dilin gücüne inanmalıyız (Onaran, 2000: 63).

Onaran'ın Türkiye gibi toplumsal değişimin çok hızlı geliştiği bir ülkede bu değişimi karşılayacak bir dil siyasetine diğer bir deyişle dil planlamasına ihtiyaç olduğu vurgusu (2000: 63), dilin toplumsal yönüne dikkat çeker.

---

[340] Ömer Asım Aksoy ve Dil Derneği üyeleri bu ifade yerine Atatürk'ün Dil Kurumu demeyi tercih ederler.

Kurultayda yaşanan bir diğer tartışma, kelime seçiminde bir çeşit "mahalle baskısı"[341] olduğu hissini uyandırmaktadır. Onaran'ın oturum başkanı olduğu toplantının konuşmacılarından biri Hamza Zülfikar'dır. Zülfikar'ın "Dil İnkılâbının Türkçeye Kazandırdıkları" adlı bildirisinin başlığını eleştiren Onaran, "devrim" kelimesinin kaybolmasını 12 Eylül'e bağladıktan sonra sözü Zülfikar'a verirken "*Bunun bir dizgi yanlışı olduğunu umarım, söz kendisinin, düzeltme ya da bu konuda direnme yine kendisinin.*" diyerek "inkılâp" kelimesinin kullanılmasını dil bilimi açısından açıklanamayacak bir tahammülsüzlükle eleştirmiştir. Zülfikar, konuşmasına başlarken "inkılâp" sözü Atatürk'ün sözüdür", dedikten sonra bildiri başlığını "Türkçeleştirme Çalışmaları Üzerine Bazı Görüşler" olarak değiştirdiğini de sözlerine eklemiştir. Onaran'ın bu durumu "Efendim, içerde 'inkılâp' demenin yaratacağı tepkiyi önlemek için düşünülmüş bir yöntem!" sözleri, eski kelimeleri tercih edenlerin üzerinde baskı kurulduğu izlenimi vermektedir. Hâlbuki Zülfikar'ın dil reformunu değerlendirirken bir dilci hassasiyetiyle meseleye yaklaştığı görülür:

> Birleşmeyi sağduyuyu hâkim kılmayı bir türlü beceremediğimizden, siyasi saplantılardan ve kendimizce bellediğimiz doğrulardan bir türlü kurtulamadığımızdan, karşıdakinin haklı olabileceğini kabullenemediğimizden, başka alanlarda olduğu gibi aydınlarımız kamplara ayrılıp biri dil elden gidiyor, çocuk babasıyla anlaşamıyor derken, diğeri "devrim, sürekli devrim!" diyerek aşırı bir tutum içine girmiş, dildeki istikrarı, düzeni bozmaya çalışmıştır (Zülfikar, 2002: 102).

Dönemin Türk Dil Kurumu Başkanı Ahmet Bican Ercilasun, söz konusu kurultayda dil planlamasını sadece eğitimde yapmak gerektiğini, insanların kullandığı dillere karışmayı ve onlara müdahale etmeyi doğru bulmadığını belirtir[342]. Yeni Dil Kurumuna yönelik, Batı dillerinden giren kelimelerin karşılıkları aranırken Doğu kökenli kelimelere karşılık aranmadığı yönündeki eleştiriler için ise Doğu kökenli dillerden dilimize yeni girmekte olan kelimeler olsaydı bunun için de uğraşılacağını ancak dilimize, kültürümüze mal olan kelimeler için Türkçe karşılık bulma çabasında olmadıklarını söyler (Ercilasun, 2000: 174, 176).

Dil Derneğinin kurucularından Sevgi Özel ise dil reformunun topluma dayatıldığı yönündeki eleştirileri, dil tartışmalarının Cumhuriyet'ten önce başladığını

[341] Bu kavram ilk kez 2007 yılında Şerif Mardin tarafından ortaya atılmıştır.
[342] TRT'nin yasaklı kelimeler listesi için bk. s.160-166.

söyleyerek reddeder. Özel'in asıl eleştirisi 1983 sonrası yeniden yapılanan Türk Dil Kurumunadır. Yeni TDK'yi Başbakanlığa bağlı bir devlet dairesi olarak tanımlayan Özel, imla konusundaki farklı yaklaşımından dolayı Kurum'u eleştirir ve yazım kılavuzlarının baskılarını şöyle özetler:

> 1928'de çıkarılan İmlâ Lügati 1941'e kadar Türk Dil Kurumunca kullanılır. Yerleşmiş kurallara dokunmadan bu tarihte "İmlâ Lügati", "İmlâ Kılavuzu" adıyla yeniden basılır[343]. 1948 yılında yeni önerilerle kılavuz yenilenir, 1956'da kesme işareti, 1957'de büyük harflerin yazımına ilişkin eklemelerle 1965'e değin tam yedi kez basılır[344]. 1965 kılavuzu 1970'te Yeni Yazım (İmla) Kılavuzu adıyla tekrar basılır. 1973'te kılavuzun kapağındaki imlâ kelimesi kaldırılır. 1977 yılında basılan kılavuzda "*ahlak, helal, cila …*"[345] gibi kelimelerdeki "l" ünsüzünden sonra gelen "a" ve "u" ünlüleri üzerindeki ve nispet i'si (î) ile yazılan kelimelerdeki düzeltme işareti kaldırılır (Özel, 2000: 186).

Özel, bu değişiklikten sonra kısaca şapka dediğimizi düzeltme işaretinin tümden kaldırıldığı yönündeki eleştirilen doğru olmadığını Atatürk'ün Türk Dil Kurumunun düzeltme imini (^) hiçbir zaman kaldırmadığını belirtir (Özel, 2000: 192):

> Nitekim "*dükkân, kâğıt, kâfir, mekân, sükûn, rüzgâr, gâh, yegân, dergâh, yadigâr…*" kelimeleri ile yazımları aynı anlamları farklı olan kelimelerde düzeltme işareti hiçbir zaman kaldırılmamıştır: "*hala/hâlâ, adet/âdet, alem/âlem, şura/şûra, Ali/Âli …*" Bunun yanı sıra özel adlar da bu işaret her zaman korunmuştur: "*Kâzım, Lâmia, Lâpseki, Felâhiye …*" gibi. 1985'te yeni TDK tarafından Prof. Dr. Hasan Eren'in başkanlığında basılan "İmlâ Kılavuzu" eski kılavuzlardaki yerleşmiş kuralları değiştirmiştir. Örneğin birleşik yazılan *ilkokul, ortaokul* bu kılavuzla ayrılmış[346] "*radyoevi, kitabevi, basımevi, doğumevi …*"[347] ile "*arapsaçı, körebe, önsöz, soyadı, kuşpalazı …*"[348] gibi kelimeleri ayırmıştır. Hal böyle olunca 80 yıldır bitmeyen yazım tartışmaları işte,

---

[343] Yeni Türk harflerinin kabulünden sonra 1929'da İbrahim Grantay öncülüğünde İmlâ Lûgati yayımlanır. 1941 tarihinde Maarif Vekili ve Kurum Başkanı Hasan Âli Yücel'in isteğiyle 1929'da basılan lûgatin ikinci basımı sayılmak üzere yeni bir kılavuz hazırlanır. Esaslı değişiklikler ve yenilikler içermeyen 1941 basımı kılavuzun ön sözünde "En büyük şükranımız Büyük Koruyucu Genel Başkanımız, Millî Şefimiz, Sevgili Cumhur Reisimiz İsmet İnönü'nün kutsal varlığında toplanmaktadır." ifadeleri yer almaktadır. Bk. *İmlâ Kılavuzu*, İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1941.

[344] 1965 baskısı Ömer Asım Aksoy'un bugün de geçerli olan açıklamalarını içeren bir ön sözle yayımlanır: "Gözüyle" diye söylediğimiz kelimenin "göziyle" şeklinde yazılması, "söyliyen" kelimesinde "e" sesinin "i"ye çevrileceğini bildiren kural, Türkçenin imlâsı sözündeki büyük harfle başlayan Türkçe kelimesinin "türkçe şarkılar" sözünde küçük harfle başlaması, "tiren" ve "tren" gibi kelimelerdeki iki imlâdan birinin yeğlenmesi kuralı, birleşik kelimelerin yazımı gibi konularda karışıklığın önlendiği belirtilir.

[345] Bugün de bu türlü kelimelerin yazımında düzeltme işareti kullanılmamaktadır.

[346] II. baskıda bu kelimelerin yazımı eski hâline döndürülmüştür.

[347] Yeni baskılarda birleşik yazıma dönülmüştür.

[348] Bu örneklerden yalnız *ön söz* bugün ayrı yazılmaktadır.

> okulda, devlet dairelerinde hemen her yerde hepimizin peşinden geliyor (Özel, 2000: 186).

Özel, bildirisinin önemli bir kısmını eski TDK ile yeni TDK'nin sözlük ve yazım kılavuzlarındaki farklılıklara ayırsa da asıl meselesinin ideolojik olduğunu vurgular. Özel'e göre dil devrimine karşı çıkmak ya da onu eleştirmek Atatürk'ün manevi mirasına karşı çıkmak anlamını taşıyor ve bu mirasa asıl sahip çıkanların ise eski TDK diye keskin bir çizgiyle ayırdığı 1983 öncesi kurum temsilcileri olduğunu söylüyordu:

> Bugünkü dil tartışmalarını kısırdöngüden kurtaramayış nedenlerimizden biri de bu. Dil konusu açıldı mı, herkesin kendine göre bir değil birçok açıklaması, herkesin kendine göre bir değil birçok kuralı var. Ne yazık ki üniversitelerimizin "Türkoloji" ya da "Türk dili ve edebiyatı" bölümlerinin çoğu dilbilim bölümleriyle eşgüdüm içinde değil, dilbilimin verilerinden yararlanmak şöyle dursun, aralarında hiçbir ilgi, ilişki, iletişim yok. Üstelik Türkoloji bölümlerinin çoğu "milliyetçi muhafazakâr" siyasayı benimsemiş, dolayısıyla dil devrimini, Türkçenin yenileşerek gelişmesi olgusunu yadsıyan akademisyenlerle dolu. Bu bölümler aynı zamanda öğretmen de yetiştiren kurumlar olduğundan, öğretmenler dil devrimini benimseyen ve yadsıyan iki ayrı anlayışta yetişiyorlar. Dilbilimin verileriyle tanışmayan, dil devrimini uydurukçuluk sayan öğretmenler de çocuk ve gençlerimizi yetiştiriyor. Bu gençler üniversitelerin Türkoloji bölümlerini kazanarak öğretmen oluyorlar, görüyorsunuz, elli yıldır çark böyle dönüyor (Özel, 2000: 199).

Özel'in insanları kutuplaştıran, yaftalayan bu tespiti eleştirilebilir. Hemen her genelleme gibi söz konusu genelleme de bizi sağlıklı bir sonuca ulaştırmaktan uzaktır. En azından artık 2000'li yıllardan geriye dönüp bakıldığında dil reformunu, dil biliminin verilerinden faydalanarak ideolojilerin gölgesinde kalmadan tarafsız bir gözle, artısıyla-eksisiyle değerlendirebilen çalışmaların sayısının azımsanmayacak ölçüde olduğu söylenebilir. Özel'in eski TDK-yeni TDK diye keskin bir şekilde yaptığı ayrımı doğru kabul etmek de mümkün değildir. Zira 1950'lere kadar Türk Dil Kurumuna Millî Eğitim Bakanı'nın başkanlık ettiğini unutmamak gerekir. Daha önce belirtildiği gibi, kurumun siyasetle dolaylı ya da doğrudan bir bağı olmadan, özerk bir akademi olarak çalışmalarını yürütmesi en başından hedeflenebilirdi.

Özel'den sonra konuşmasını yapan Dil Derneği Başkanı tarihçi Şerafettin Turan da eski ve yeni Dil Kurumu arasında dil anlayışı ve işlevsellik konusunda hiç bir benzerliğin olmadığını söyler:

> Bugünkü kurum, 26 Eylül 1932'de toplanan ilk kurultayda uzun tartışmalardan sonra kabul edilen ve çalışmalara esas alınan dilde devrim ilkesinden ayrılarak ancak *evrim*i kabul eden bir anlayış içine girmiştir. 12 Eylül döneminde yaşayan dil sloganıyla Türkçenin özleşmesine ve kuruma karşı yürütülen kampanyayı yönetenlerin söz konusu yasadan sonra kuruma üye olarak atanmaları dil çalışmalarında devrimci anlayışın terk edilmesini kolaylaştırmıştır. (…) Asıl önemlisi dil çalışmalarında devrim'den evrim'e yönelirken Osmanlıcaya ve o yolla Arapça, Farsça kökenli sözcüklere dönüş özlemlerinin de açığa çıkması olmuştu (Turan, 2000: 207-208).

2002 yılında Kültür Bakanlığı tarafından "Türkçenin Dünü Bugünü ve Yarını" konulu uluslararası bir bilgi şöleni düzenlenir[349]. Aralarında iş adamları, gazeteciler ve spikerlerin de bulunduğu geniş katılımlı bu etkinlikte daha çok Türkçenin güncel sorunları ele alınmıştır[350]. Burada konuşma yapan ilk Kültür Bakanı Talat Sait Halman, öz Türkçeleri yerleşmiş olan kavramların Osmanlıca ya da Batı dillerindeki karşılıklarını kullanma ısrarından vazgeçilmesi gerektiğini söylemiş, "boyut varken *buud*, eleştirmen varken *tenkitçi*, üretim varken *istihsal*, sakınca varken *mahzur* kullanılmasa da olur", demiştir (Halman, 2002: 13). Osmanlıca öz Türkçe tartışmasını artık bırakmak gerektiğini sözlerine ekleyen Halman, Türkçeye yerleşen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden de vazgeçemeyeceğimizi söylemiştir.

Daha önce belirtildiği gibi 1990'lardan itibaren dilde artık eski yeni tartışması önemini yitirmiştir. Önceki yıllara göre tartışmaların farkı, bu sefer tarafların Türkçenin güncel sorunları görüşülürken hemen hemen aynı görüşü paylaşmalarıdır. 1960 ve 1980'lerin ortasına dek genelgelerle yasaklanan gerek dil reformuyla türetilen gerekse dile yerleşmiş yabancı kaynaklı pek çok kelimenin, 2000'li yıllarda dünya görüşü ayrımı olmadan hemen her kesimce kullanılması Türkçenin doğal mecrasına girdiğinin en somut göstergesidir.

---

[349] O tarihte Ecevit Hükûmeti'nin Kültür Bakanı İstemihan Talay'dır.

[350] Bildiriler için bk. *Türkçenin Dünü Bugünü, Yarını, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildiriler*, 7-8 Ocak 2002, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öte yandan XX. yüzyılda Türkiye Türkçesine damgasını vuran dil tartışmalarınının ardından bugün gelinen noktada, Demir'in belirttiği gibi bir tarafta *imbilim*li, *anlatı*lı, *düşünbilim*li, *kayra*lı, *söylen*li *yapıt*lar; diğer tarafta *tabiat*lı, *ilim*li, *beşerî*li, *içtimaiyat*lı, *lisanlı eser*ler; raflarda sadeleştirilmiş, günümüz Türkçesine uyarlanmış Refik Halit Karay'lar, Falih Rıfkı Ataylar; *best-seller* listelerinde önce İngilizce yazılıp sonra Türkçeye tercüme edilen Türk edebiyatının genç kuşak komprador romancıları; bunlara ilave olarak ana dilinde bilim yapamama gayretkeşliği ve Nutuk'u aslından okuyamayan Cumhuriyetin yeni kuşakları; kısacası insanı kesif umutsuzluğa sevk eden bir manzarayla da karşı karşıyayız (Demir, 2007: XXIV). Bu tabloya, iktidarların genelgeler ve yönetmelikler marifetiyle mahiyeti ve biçimini sürekli değiştirdikleri, bu yüzden bir türlü rayına oturtulamayan Türk dili öğretiminde izlenen yöntemin istikrarsızlığını da eklemek gerekir. Çünkü dil üzerindeki siyasî tartışmalar, devletin çıkardığı ders kitapları gibi etkili araçlarda kullanılan Türkçenin de sürekli değişmesine sebep olmuş, dil konusunda değişen hükûmet politikalarından Türk dili eğitimi büyük ölçüde etkilenmiştir.

III. BÖLÜM
DİL TARTIŞMALARININ TÜRK DİLİ EĞİTİMİNE YANSIMALARI

Eğitim ve öğretimin temel aracı hiç şüphesiz dildir. Zengin ve sağlıklı bir dil bilgisine sahip olmayan nesillerin eğitimleri de eksik kalacaktır. Bu sebeple, kelime ve kavram hazinesi zengin, doğru yazım ve söyleyişe dayanan Türkçe öğretimi eğitimin temel taşıdır. Ancak bu kadar mühim bir mesele Cumhuriyet tarihimiz boyunca bir türlü rayına oturtulamamış, dil üzerindeki siyasî tartışmalar devletin çıkardığı ders kitapları gibi etkili araçlarda kullanılan Türkçenin sürekli değişmesine sebep olmuştur. Hâlbuki ders kitaplarının dili, genç kuşağın kelime hazinesini etkileyen önemli unsurlardandır. Buna öğretimdeki yanlış uygulamalar da eklenince sonuçları bugüne kadar ulaşan Türkçe öğretimi problemi ortaya çıkmıştır.

Türkçenin Tanzimat dönemine kadar medrese[351] ve sıbyan okullarında (mahalle mektepleri) gereği gibi yer almayışı Türkçe üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Gerçi medreselerin Arapça ağırlıklı eğitimi karşısında[352] Türkçenin yaygın olarak kullanıldığı tekkeler bulunsa da II. Mehmet'ten (1432-1481) itibaren medresenin üstünlüğünün tesis edilmesi Arapça ve Farsçanın kültür alanında hâkim duruma geçmesinin işaretiydi (Tekeli, İlkin, 1993: 12-15). Bu dönemde Arapça ve Farsçanın "cennet lisanı" olduğuna dair bir fetva bile verilmişti[353] (Sadoğlu, 2010: 51). XVI-XVIII. yüzyıllar arasında günlük konuşma dilinden oldukça farklı bir dil ortaya çıkmasında Osmanlı toplumunda "Kalemiye" sınıfının yetiştiği, yoğun bir

[351] Medrese sistemini kuran Selçuklular olmuştu ancak onu geliştiren ve toplumsal eğitimin temel bir kurumu hâline getiren Osmanlılar oldu (Sadoğlu, 2010: 51). Osmanlılarda ilk medrese 1331 yılında Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmuştu. En tanınmış olanlar Fatih (1451-1481), Süleymaniye (1520-1566), Ayasofya ve Beyazıt medreseleriydi. Kanuni medresesine ötekilerden ayrı olarak tıp ile matematik dalları eklenmişti. Bütün Osmanlı medreseleri parasız-yatılı ve vakıflarla yönetilen özel kurumlardı (Demircan, 2000: 67).

[352] Medreselerde Arap diliyle öğretimin yerine Türkçe takririn ve tercümenin geçmesini medreselerin gerilemesinin sebeplerinden biri olduğunu düşünenler olsa da Faik Reşit Unat'a göre bunun millî dil ve kültürün aleyhine doğuracağı çeşitli tehlikeler hesaba katılmamıştır (Unat, 1964, 3).

[353] Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği cevap: "*Ehl-i cennet lisân-ı Arabîye midir, yoksa Farisîye midir? El-cevâb: Arabî ve Farisîdir*. Bk. *Behçetü'l-Fetavâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü, Yazma No. 558, Yaprak 2b'den nakleden Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1964, s. 58.

şekilde Arapça ve Farsça eğitimin verildiği Enderun mektebinin de payı olduğu belirtilmelidir (Sadoğlu, 2010: 53)[354].

II. Mahmut döneminde (1785-1839) dinî eğitim veren medreseler dışında Darülfünûn ve meslek okullarına öğrenci yetiştirmek amacıyla orta öğretim kurumu olan rüştiyeler açılmış, burada Türkçenin kuralları, Türkçe yazılmış edebî metinler okutulmaya başlanmıştır. II. Mahmut Tıbbiye'nin Galatasaray'daki açılışında verdiği söylevde, derslerin Fransızca olmasının zaruretine temas ettikten sonra, ileride bu işin Türkçe olarak yapılmasının önemini ve lüzumunu da eklemiştir. Nitekim 1856'da seçkin öğrencilerden oluşan "Mümtaz sınıfı" tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesi ve tıp kitaplarının Türkçeye çevrilmesinde öncü oldular (Unat, 1964: 64).

Türkçe öğretimi artık XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ilk ve orta dereceli okullarda önemli bir yer almaya başlamış, Türkçenin kendine özgü kuralları olduğu, Türkçe dil bilgisi dersinde Arapça ve Farsça kurallarla öğrencilerin zihnini karıştırmamak gerektiği gibi görüşler dile getirilmeye başlanmıştır (Göğüş, 1970: 136).

1854 yılında, İstanbul Pirî Paşa'da açılan ilk Musevî mektebinde de Türkçe öğretilmeye başlanmıştır[355]. 3 Mart 1861 tarihinde *Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dâir Mevâd* adı altında yollanan bir vesikada, 6. madde olarak "*İkinci ve üçüncü dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak ve öğretmenlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır.*" hükmü yer alır (Unat, 1964: 22). Bu hüküm eğitimin millîleştirilmesi fikrinin devrin maarifçilerince benimsendiğini gösterir (Öksüz, 2004: 30).

---

[354] Devşirme çocukların kabul edildiği Enderun, yalnız Kalemiye sınıfına değil, Divan şairlerinin birçoğuna da eğitim vermişti (Sadoğlu, 2010: 53).

[355] 1839'dan sonra Türkiye'de yaşayan gayrimüslimler Tanzimat'ın kendilerine sağladığı nimetlerden yararlanmak için Türkçenin öğrenilmesi gerektiğini anlamışlardı (Öksüz, 2004: 29). 1840 yılında İstanbul Hahambaşı Moşe Fresefo Efendi, Yahudilere hitaben yayımladığı beyannamede "*Bundan böyle Lisân-ı Türkî'de okuyup yazmaya sa'y ve gayretde bulundukları hâlde fevâid-i nafia'ya nâil olacaklarında şübhe olmayacağı rânâ bulunduğundan ...*" cümlesini ekleyerek Türk dilinin öğretilmesini (tamimini) tavsiye etmiştir (Galanti, 2000: 35-36).

Türkçenin yüksek öğrenimdeki durumuna gelince, 1869'da Fransızca öğretimden Türkçe öğretime geçen Askerî Tıp Mektebi ile 1866'da açılan ve başlangıçtan itibaren Türkçe öğretim yapan sivil Tıp Mektebi'ni saymak gerekir[356]. Ancak Türkçenin fen öğretimi için yeterli bir dil olamayacağı görüşü kuvvetle iddia edildiğinden bu iki tıp okulunun Türkçe ile öğretim yapması pek de kolay olmamıştır[357]. Buna göre Latince nasıl Avrupa için hâlâ geçerli ve gerekli bir dil ise Fransızca da Türkler için o derece geçerli ve gerekli bir dil olmalıydı. Fakat buna karşı Türkçeyi savunanlar, Türkçenin ilmî bir dil olmasını kabul etmekle birlikte bunun başarılmayacak bir şey olmadığını da ilave ediyorlardı. Bu maksatla gerekli bütün teknik terimleri hazırlamak için çalışmalara başlanmışsa da sonuçta teknik ve tıp dili terimlerinin Arapçadan seçilmek yolunun en uygun olduğu görüşü benimsenmiştir (Öksüz, 2004: 30)[358].

Tanzimat dönemine kadar Türkçenin seslerini kapsayan bir alfabe öğretilememiş, kelimelerin yazımı da gösterilememiş, dolayısıyla dilde yazım birliği bir türlü sağlanamamıştır. Dilin bir bilim konusu olarak ele alınmaması yüzünden kuralları saptanamamış, kelimeler derlenip anlam incelikleriyle belirtilmemiştir. Ahmet Cevdet Paşa ile Keçecizâde Mehmet Fuad Paşa'nın 1851 yılında yazdığı Türkçenin dil bilgisi kurallarını öğreten *Kavaid-i Osmâniyye* Türkiye Türkçesinin ilk ders kitabıdır[359]. Eser, Encümen-i Dâniş kararı ile okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuş, Almanca ve Arapçaya da tercüme edilmiştir. Bu eser, 1885 tarihinde yeniden düzenlenerek *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye* adıyla yayımlanır. Kitabın giriş bölümünde aslı Türkçe olan Osmanlı lisanının zamanla alınan Arapça ve Farsça kelimeler sebebiyle üç dilden ibaret bir dil hâline geldiği anlatılır (Karabacak, 2007: 9-12)[360].

---

[356] 1773'te açılan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (Deniz Harp Okulu) ile bundan sonra kurulan (1793) Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'un (Kara Harp Okulu) II. sınıfında Türkçe dersi okutulduğu bilinmektedir (Öksüz, 2004: 30).

[357] Aynı görüşü eski YÖK Başkanlarından Kemal Gürüz de defalarca dile getirmişti.

[358] "Tıb ve Tebabet", Sabah, no: 297, 13 Haziran 1306/1890.

[359] Eser, Şeyhülislâm'ın Arapça takriziyle başlar. Besmeleden sonra Allah'a şükür, Hz. Peygambere, soyuna ve sahabesine dualarla devam eder. Ardından böyle bir eser yazmaya neden ihtiyaç duydukları, Abdülmecid'in nasıl destek olduğu anlatılır (Karabacak, 2007: 9).

[360] Ahmet Cevdet Paşa'nın diğer dil bilgisi kitapları olan, Kavâid-i Türkiye sıbyan mekteplerinde, Medhal-i Kavâid ise rüşdiyelerde kullanılmıştır (Karabacak, 2007, 4).

Türk dilinin gelişmesi, sadeleşmesi ve bilim dalı olması için emek sarf eden Ahmet Cevdet Paşa'nın Batı tarzında yazılan dil bilgisi kitapları, daha sonra yazılan ders kitaplarına da kaynaklık etmiştir.

Banguoğlu'na göre yeni açılan okullarda Türkçeyi okutmak gereğini kabul eden Tanzimatçılar, Türkçenin gramerini meydana getirmek için hiçbir düşünceye sahip olmasalar da[361] Mardin'in ifadesiyle bir Türkçe gramer kitabının yazılması, Türk dilinin modernleşmesindeki temel bir hadiseyi oluşturur (Mardin, 2009: 163).

I. Meşrutiyet devrinde medreselerde Türkçe derslerinin, tarih, coğrafya, fizik ve kimya gibi yeni bilimlerin okutulması *bid'at*, yani dinde bozgunculuk sayılarak şeyhülislamlıktan fetvalara başvuruluyordu. Yine o sıralarda Hindistan, Buhara, Kaşgar gibi İslam ülkelerinden şeyhülislamlık dairesine bu konuyla ilgili sorular sorulmuş, medreselerde Türkçe, coğrafya ve tarih gibi bilimlerin okutulabileceğine şeriatın elverişli olduğunu öğrenmek için Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin 1910 yılındaki fetvasını beklemek gerekmişti (Karal, 1985: 326).

XIX. yüzyıldan itibaren cemaatlerin ana dillerinde eğitim veren ve iyice güçlenen gayrimüslim burjuvazisinin himayesinde açılan seküler-modern eğitim kurumları, imparatorluğun önemli merkezlerinde hızla yayıldı (Sadoğlu, 2010: 74). Sadoğlu'nun ifadesiyle devletin bundan sonra "Osmanlılık" temelinde bir siyasal kimlik tesis etmesi ve Türkçeyi yaygınlaştırmanın iki yolu vardı. Ya devlet okullarının tamamı bütün Osmanlı tebaasına açık tutulacak[362] ya da gayrimüslim cemaatlerin eğitim kurumları üzerine belirli bir denetim kurulacaktı. Buna göre 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle Türkçe olarak planlanan ilköğretim tüm tebaa için zorunlu hale getiriliyordu. Ancak bu amaç, pratikte uygulanmadı ve her cemaat ilkokuldan itibaren kendi dilinde eğitim vermeye devam etti (Sadoğlu, 2010: 75-76).

---

[361] Bk. (Karakuş, 2006: 34)

[362] II. Mahmud döneminde (1785-1839) "Mekteb-i Maarif-i Adliye" (1838) ve "Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye" (1839) ile ilk örnekleri verilen "Rüşdiye" ve "İdadîler" din ve etnik ayrım gözetmeksizin herkese ortak eğitim vermeyi amaçlayan okullar olarak düşünülmüştü. Ancak sınırlı sayıda açılan bu okullar gayrimüslim unsurları kendine çekememiştir (Sadoğlu, 2010: 55) ve (Tekeli ve İlhan, 1999: 63-68).

II. Abdülhamid döneminde İslamcı siyasetin gereği olarak medreseler ve Arapça eğitim devlet tarafından desteklense de[363] 1876 yılında Kanun-ı Esasî'nin 18. maddesiyle Osmanlı Devleti'nin resmî dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetine girecekler için bu dilin bilinmesi gerektiği yolunda bir hüküm getirildi. Ancak ilk Meclis-i Mebusan'da Türkçe bilmeyen ya da birbirinin konuştuğu lehçeyi anlamayan Mebuslar bulunduğu için bu maddeyle Türkçenin düzenlenmesi sorunu da gündeme gelmiş oldu (Karal, 1985: 324). Ardından ilkokullarda Türkçenin zorunlu ve tek öğrenim dili konumuna getirilmesiyle Türk olmayan Müslüman ve gayrimüslim tebaa, bu uygulamanın 'Türkleştirme' politikası olduğunu ileri sürmüştür (Karal, 1985: 324)[364]. Hâlbuki ulusal dilleri öğrenmekten kendilerini alıkoyan bir tedbir alınmadığı için böyle bir politikanın söz konusu olmadığı söylenebilir.

Cumhuriyet dönemine kadar Türkçenin planlanmasına ilişkin izlenen yol, daha çok "okullarda dil eğitimi" ve "gayrimüslim cemaatlere zorunlu Türkçe dersleri uygulaması" şeklindeydi. Cumhuriyet ile beraber ise Türkçe, yeni rejimin kuruluş idealiyle örtüşen Türk milliyetçiliği ideolojisiyle beraber yürüyecekti.

3. 1. Tek Parti Döneminde Türk Dili Eğitimi

Türkiye'deki egemen eğitim ideolojisi, yirmili yıllarda yeni Türk ulus devletinin inşası sürecinde şekillendi. Bu ideoloji Türk devletine yön veren ve toplum yaşamına damgasını vuran milliyetçiliğin kilit öğesi oldu. Başta Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere yeni devletin kurucuları, yakından ilgilendikleri eğitimin rotasını çizecek ilkelerin belirlenmesinde etkin rol oynadılar. Eğitimin yaygınlaştırılması, sözel düzeyde farklı ağızlar var olmaya devam etse de yazılı olarak standart ve homojen bir ulusal dil oluşturulmasına katkı sağladı (Balçık, 2002: 784). Ordu da Cumhuriyet'in ilk yıllarında açılan millet mektepleri ile halkevlerinden sonra özellikle 1950'lerden itibaren askere alınanlara okuma-yazma öğreterek bu eğitim sürecinde önemli bir rol oynadı.

---

[363] Sadoğlu'na göre II. Abdülhamid döneminde Arapçanın yeni bir bütünleşme dili olarak öne çıkması, İslam temelinde bir siyasal birliğin gerçekleşmesine önemli katkı sağlayabilirdi. Bk. (Sadoğlu, 2010: 88-89).

[364] Ahmet Vefik Paşa başkanlığında toplanan Meclis-i Mebusan'da bizzat dile getirilen "resmî tek dillilik" özellikle gayrimüslim tebaayı ve bu dil politikasına karşı olanları tedirgin etmişti (Sadoğlu, 2010: 103).

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ilan edilmiş, 3 Mayıs 1920'de Dr. Rıza Nur, bu hükûmetin ilk Maarif Vekili olmuş ve 16 Aralık'a dek bu görevde bulunmuştur. 9 Mayıs 1920'de TBMM'de okunan ilk eğitim programında, halk ağızlarından sözcükler toplayarak bir sözlük oluşturmak da yer alıyordu:

> Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manâsile dinî ve millî bir hale koymak ve onları cidal-i hayatta muvaffak kılacak istinâdgâhlarını kendi nefislerinde bulunduracak kudret-i teşebbüs ve itimad-ı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsıl bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i âliyeye isal eylemek, tedrisat-ı resmiyeyi, bütün mekteplerimizi en ilmî, en asrî olan bu esasat ile kavaid-i sıhhıye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizac-ı millete ve şerait-i coğrafiye ve iklimiyemize, ananât-ı tarihiye ve içtimaiyemize muvâfık ilmî ders kitabları meydana getirmek, halk kütlesinden lügatları toplayarak dilimizin kamusunu yapmak, bizde ruh-ı millîyi nemalandıracak âsar-ı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asâr-ı atîka-yı milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, garb ve şarkın müellifat-ı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hâsılı bir milletin hıfz-ı hayat ve mevcudiyeti için en mühim âmil olan maarif-i mahsusa ile çalışmaktır. Bugün ilk işimiz mekâtib-i mevcudeyi hüsn etmektir[365].

Bunun üzerine Rıza Nur'un vekilliği sırasında yazı sorunu ele alınmadan önce, dili arıtma yönünde bir karara varılmış ve özel bir yönetmelikle Anadolu ağızlarındaki öz Türkçe sözcüklerin derlenmesine başlanmıştır. Bu yıllarda Besim Atalay, Hars Müdürü olarak çalışmaları yönetmiş, 1925'te elde edilen malzemenin ayıklanması işine girişilmiştir. Sınıflayanların başında Ahmet Saffet bulunmuş, denetleme, genişletme işini de Velet Çelebi (İzbudak), Hasan Fehmi (Turgal) gibi tanınmış bilginler yapmışlardır (TDK, 1972: 30).

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sürerken Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nin 16 Temmuz 1921 tarihindeki açılışında oluşturulacak ilke ve sistemin esaslarını ortaya koymuş, görüşlerini sistemli olarak ilk kez sunmuştur[366]. "Millî Türkiye'nin millî maarifini kuracak Türkiye muallime ve muallimlerine" seslenen ve "asırların ihmali sonucu devlet bünyesinde ortaya çıkan yaraların irfan yolunda çabalarla

---

[365] Bk. *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, (Haz. Kâzım Öztürk), İstanbul: Ak Yayınları, 1968, s. 15.

[366] Eğitim tarihimizin önemli belgelerinden olan Atatürk'ün kongreyi açış konuşması, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 17 Temmuz 1921 günkü sayısında yayımlanmıştır.

giderilebileceğini" vurgulayan Atatürk, "millî terbiye programı", "eğitim örgütünün verimli kılınması", "şimdiye kadar uygulanagelen öğretim ve eğitim yöntemlerinin ulusu gerilettiği gerçeği", "programların ve kitapların hurafelerden, yabancı fikirlerden, dış etkilerden arındırılıp ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu içeriklere kavuşturulması", "çocuklarımıza yabancı öğelerle bilinçli mücadele fikrinin aşılanması", "eski yolların tamamen bırakılarak yeni bir sanat ve marifet yolu çizilmesi, "ana babaların çocukların eğitimi ve öğretimi için her türlü özveriyi göze almalarının önemi", "milleti yetiştirmenin kutsal bir görev olduğu" konuları üzerinde durmuştur (Sakaoğlu, 1992: 16-17).

28 Aralık 1938'den 5 Ağustos 1946 tarihine kadar aralıksız görev yapan, tek parti döneminin en etkili Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel[367] daha sonra bu konuşmayı şöyle değerlendirir[368]:

> Bu nutuk, esas olarak millet bünyesini hâlde ve millet tarihini geçmişlerde görerek başka milletlerle mücadele edebilecek kudrette bir Türk gençliği yaratmayı gaye tayin ediyor. Onun için bu nutku ben maarifte milliyetçiliğin ilk beyannamesi telakki ediyorum (Kaplan, 2002: 789-799).

5 Mayıs 1925 tarihinde İnönü'nün Başbakan sıfatıyla Muallimler Birliği'nde öğretmenlere verdiği söylev de millî eğitim ideolojisi açısından önemlidir: "*Millî terbiye istiyoruz, bu ne demektir? Millî terbiyenin zıddı nedir derlerse söyleyebiliriz, bu belki dinî terbiye veya beynelmilel terbiyedir.*" Buradan yeni rejimin tercihi olan millî eğitimin dinî ve enternasyonal eğitime muhalif olduğu görüşü ortaya çıkar.

> Millî terbiyede iki kısım düşünebiliriz; millî terbiyenin siyasî ve vatanî mahiyeti itibariyle. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir Türk var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare bir millet manzarasını göstermiyor. Bu yekpare milliyet içinde yabancı harslar hep erimelidir. Bu milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olmaz. Kendilerini Türk milletinin medeniyetinden başka camialara bağlı görenlere işte açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat halita (alaşım) hâlinde değil, "konfedere" olmuş medeniyetler

[367] Bakanlığı sırasında köy enstitülerini kuran Yücel, Tercüme Bürosu'nu açmış, Doğu ve Batı klasiklerinden oluşan 500'e yakın yapıtın çevrilerek yayımlanmasını sağlamıştır. Ülkede ileri gelen yazar ve filologların üstlendikleri bu çeviriler, Türkçeye yeni kavramların kazandırılmasında önemli rol oynamıştır (Aksan, 2007: 91).

[368] Ayrıca bk. Kaplan, İsmail, *Türkiye'de Millî Eğitim İdeolojisi*, 2009, s. 192-196.

> hâlinde değil, bir tek medeniyet hâlinde. Bu vatan, işte bu tek olan milletin ve bu milliyetindir[369] (Kaplan, 2002: 791).

Atatürk'e göre eğitimin amacı, yeni kuşakları Türk ulusuna ve devletine sadık olarak yetiştirmek ve onları Türk ulusu ile devletine düşman olanlarla mücadeleye hazır hale getirmektir. Atatürk'ün nasıl bir millî eğitimi öngördüğünü anlamak için şu açıklamaları önemlidir: "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir. Dünya yüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski, ondan daha temiz millet yoktur ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir*." Ona göre Türk ulusu saf ve homojen bir bütündür, bu ulusun dili de tektir: Dünyanın en güzel, en kolay ve en zengin dili olan Türkçe. Türk ulusunun "kalbi ve zihni" olan Türkçe, Türk ahlâkını, geleneklerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası Türk ulusunu ulus yapan her şeyi muhafaza eden kutsal bir hazinedir. Türk ulusunu ulus yapan her şey Türk dili sayesinde korunduğu için, bu ulustan olmanın birinci ve mutlak koşulu Türkçe konuşmaktır (Kaplan, 2002: 789-790). Gerçekten de Cumhuriyet'in eğitim sistemi bu anlayışla okullara Türkçeyi getirmiştir[370].

Bu düşünceyle Cumhuriyet'in kurucuları, Ziya Gökalp milliyetçiliği doğrultusunda "tek dil, tek ülkü, tek hars" ilkelerini uygulamayı ve bu ilkeleri topluma yerleştirmeyi hedeflediler[371]. Bu ilkelerin uygulanması aşamasında rastlanan en büyük güçlük azınlıklar oldu. Azınlıkların Türkçe konuşmamalarının daha fazla tahammül edilemez olduğuna dair bir haletiruhiyenin kamuoyuna hâkim olduğu bir ortamda, Darülfünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihinde düzenlenen yıllık kongresinde azınlıkları Türkçe konuşmaya teşvik için bir

---

[369] Konuşma metni için bk. *Muallimler Birliği Mecmuası*, Sene: 1, Sayı: 4.

[370] Ayrıca bk. Halil, Vedat, *Dil-Türkçe-Edebiyat Mekteplerde İnkılâptan Sonra*, Çığır, nr. 7, 8; Kasım, Aralık 1933 (Alıntı: Yetiş, K. (2005), *Atatürk ve Türk Dili 3* (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), TDK Yayınları, s. 1792-1795.

[371] Azınlıklar, Lozan Antlaşması'nın azınlıkların haklarını korumaya yönelik 37 ilâ 43'üncü maddeleri nedeniyle Osmanlı Devleti zamanında geçerli olan düzenin (Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde Osmanlı topraklarındaki azınlıkların kendi ana dillerinde eğitim almaları ilke olarak benimsenmişti) az bir değişiklikle Cumhuriyet rejimi altında da devam edeceğini sanıyor, kendi millî dillerinde yayın ve eğitim yapabileceklerine inanıyorlardı. Ancak Lozan Antlaşması'nda yer alan ve azınlıklara özel imtiyazlar tanıyan bu maddeler bir ulus-devletin kuruluş ilkelerine tamamen aykırı maddelerdi. Bu nedenle de Lozan Antlaşması'nın azınlıklara kendi dinî şeriatlarına göre yargılanma hakkını tanımış olan 42'nci maddeden feragat etmeleri yolunda siyasi iktidarın azınlık cemaat yönetimlerine yapmış olduğu telkinler amacına ulaştı. Önce Yahudi, daha sonra Ermeni ve en nihayet Rum cemaati 42'nci maddeden feragat ettiklerini ve Medeni Kanunu kabul ettiklerini beyan ettiler (Bali-Galanti, 2000: V-VI).

kampanya düzenlenmesi fikri ortaya atıldı. Bu fikir "*Vatandaş Türkçe Konuş*!" sloganı ile uygulamaya geçildi. Bu kampanya üç ay sürdü ve başladığı gibi aniden sona erdi. Kampanyanın hedefine ulaştığı söylenemez; zira azınlıkların ve özellikle Yahudilerin Türkçe konuşmamaları 1945 yılına kadar kamuoyunun ve siyasi iktidarın azınlıklara yönelttiği belli başlı serzenişlerinin ve eleştirilerinin en önemlisini teşkil etti (Bali-Galanti, 2000:VII-VIII).

Bu kampanyayı benimseyen İstanbul Dârülfünûn profesörlerinden Avram Galanti, 1928 yılında "*Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçe'nin Ta'mimi Meselesi*" adlı "*Türk maarif tarihine yardım*" maksadıyla ve gayrimüslimlerin neden Türkçe konuşmadıklarını açıklayan bir eser yayımlar. Bu çalışmada eğitimin tamamen Türkçe yapılmasının, Türkçeyi, Türkçe konuşulmayan evlere yerleştirmenin yegâne çaresi olduğunu belirtir (Galanti, 2000: 46). Galanti, bu sahada tam bir başarı elde etmek için yapılması gerekenleri şöyle sıralar:

> **1.** Hükûmet, Türkleştirmek siyasetini tevcihkâr bir teşvik ile bizzât eline almalı.
>
> **2.** Hükûmet Türkleştirmek istediği anâsırın (unsurların) Türkleşmesi için kendilerine azamî teshilât (kolaylıklar) gösterilmeli, ekalliyetlerin (azınlıkların) kesîf bulundukları yerlerde resmî mektep açmalı, ekalliyet mekteplerine muktedir muallim gönderilmeli.
>
> **3.** Lisân, maîşeti temin eden diğer "sanâyii" gibi bir "san'at" olduğundan Türkleşenlere bu hususta kolaylık gösterilmeli (Galanti, 2000: 46).

15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı ilk ciddi çalışma olarak bilinir. Maarif Vekili İsmail Safa, Müsteşar Samih Rıfat, Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmed, Telif ve Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp, Darülfünûn temsilcileri, Darülmuallim, Sanayi-i Nefise, maarif vilayet ve hars müdürleri ve öğretmenler katılmışlardır. Millî kültür, önemli kaynakların çevrilmesi, millî sözlüğün ve dil bilgisinin hazırlanması, millî arşiv, millî lisan ve edebiyat, millî tarih ve coğrafya, millî müzik gibi konular tartışılmış, alınan kararlarla ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyrılıp millî eğitime, hayata, işe ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlatılmıştır (Sakaoğlu, 1992: 19-20).

Yusuf Akçura (Başkan), Hakkı Baha Bey (Kâtip), Ahmet Ağaoğlu, Veled Çelebi, Kâzım Nami, Ziya Gökalp, Mahmut Esat (Bozkurt), Edip Bey ve Vahidüddin Efendi'den oluşan heyet, beş yıllık çalışma hayatının ardından 1926'da toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısında yerini Millî Talim Terbiye Dairesine[372] bırakır (Karakuş, 1926: 112).

Eğitim konusunda atılan ilk adımlardan biri de 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Yasası ile bütün eğitim kurumlarını Millî Eğitim Bakanlığına bağlamak olur, ardından medreseler kapatılır. Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin anayasası olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimin esasları, kurumları, hedefleri ve araçları ile kadrosunun temel özellikleri Cumhuriyet'in hedeflerine ve programına uygun bir biçimde yeniden belirlenmiştir (Aslan, 2010, 218).

Aynı yıl Maarif Nazırı Vasıf Çınar Bey döneminde lise birinci ve ikinci devre için bir müfredat programı yapılmıştır. Bu program Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ortaöğretim için yapmış olduğu ilk müfredat programıdır[373]. Türkçe-Edebiyat programını Mehmet Fuad (Köprülü), Ali Canip (Yöntem) ve Süleyman Şevket (Tanlı) Beylerden oluşan üç kişilik bir komisyon hazırlamıştır. 1927'de bu programa küçük ilaveler yapılmış, harf inkılâbından sonra 1929'da orta mektepler için kapsamlı ve mükemmel sayılabilecek müfredat programı[374] ise Millî Talim ve Terbiye Kurulu Azası İhsan (Sungu) Bey, Müfettiş Ali Canip (Yöntem) Bey,

---

[372] Bu kuruluşun adı birkaç kez değiştirilmiştir. 1929'da Millî Talim ve Terbiye Heyeti, 1933'te Millî Talim ve Terbiye Dairesi, 1935'te Kültür Kurulu, 1981'de Talim ve Terbiye Başkanlığı, 1984'te de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı adını almıştır (Karakuş, 2006: 135).

[373] Ortaöğretim kurumlarında dil ve edebiyat öğretimi için ilk program 1924 yılında hazırlanmıştır. Bu programın ağır olduğu anlaşılmış 1927'de değişikliğe gidilmiştir. 1924 programı üzerinde 1927, 1929, 1934, 1938, 1942 ve 1949 yıllarında değişiklik yapılmıştır. 1952 ve 1954 yıllarındaki değişikliklerin ardından 1927 programı 1 yıl hariç 33 yıl uygulamada kalmıştır. Bir ara, 1976'da programda köklü bir değişiklik yapılmıştır, fakat bir yıl sonra bu da değiştirilerek tekrar 1957 programına dönülmüştür. 1991 yılında Ders Geçme Kredi Sistemi'ne göre yeni bir program hazırlanmış 1995-1996 öğretim yılı başında tekrar sınıf geçme sistemine dönülmüştür. 2003 yılı başından itibaren Türkçe ve edebiyat dersleri müfredat programlarında değişikliğe gidileceği tartışmaları ile beraber program hazırlıkları da başlatılmıştır (Karakuş, 2006: 57). 2005-2006 öğretim yılından itibaren orta öğretimin dört yıla çıkarılmasıyla öğretim programları yeniden oluşturulmaya başlanmış; bu doğrultuda Türk dili ve edebiyatı ile ilgili öğretim programı da yeniden hazırlanmıştır. Bu öğretim programına göre Türkçe ve edebiyat öğretimi ile ilgili orta öğretime "Türk Edebiyatı", "Dil ve Anlatım" adlı iki ders konulmuştur.

[374] Bk. *Ortamektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1929.

Müfettiş Hasan Âli (Yücel) Bey ve Dil Heyeti Azası Reşat Nuri (Güntekin) Bey'den oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır (Demir, 2009: 61).

Dil ve edebiyat öğretimi, örgün eğitim kurumlarında çeşitli tarihlerde farklı adlar taşıyan derslerde yapılmıştır: 1924'e kadar ilkokullarda Türkçe Lûgat, Elifba, Kıraat (İnşad, Temsil), İmlâ, Tahrir, Sarf, Yazı (Sülüs, Rik'a); orta dereceli okullarda Lisân-ı Osmanî Kavaidi, İmlâ ve İnşa, İnşa, Edebiyat Tarihi, Kitabet-i Resmiye, Kavânin-i Osmaniye, Lisân-ı Osmanî; yüksek okullarda Sarf ve Nahiv, Edebiyat (Meani, Beyân, Bedî), 1928'den sonra ilkokullarda Elifba'nın adı Alfabe olarak değiştirilmiş, dersin genel adı Türkçe olarak devam etmiştir. Orta dereceli okullarda 1924-1929 arasında Türkçe, Edebiyat, 1929-1931 arasında Türkçe (Kıraat, Takrir, Edebiyat Tarihi), 1931-1949 arasında Edebiyat, 1949'dan sonra Türk Dili ve Edebiyatı adı altında okutulmuştur (Karakuş, 2006: 53).

Dil bilgisi alanında okullarda çoğunlukla Şeyh Vasfî Efendi'nin *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmanî*'si ile *Mufassal Nahv-ı Osmanî*'si (1901), II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Hüseyin Cahit (Yalçın)'in Batı kitaplarını örnek alarak hazırladığı *Türkçe Sarf ve Nahiv*'i (1908), daha sonra Ahmet Cevat'ın *Lisân-ı Osmanî Sarf ve Nahiv'*i (1910)[375] ile Celal Nuri (İleri)'nin *Türkçemiz* (1917) adlı eseri okutulmuştur (TDK, 1972: 23). Daha sonra öz Türkçenin önemli savunucuları arasında yer alacak olan Ahmet Cevat, adı geçen dil bilgisi kitabının girişinde, Türkçenin diğer dillerden daha zor addedildiğini, bunun sebepleri arasında şimdiye kadar kıraatinin makul bir usule bağlanmaması, kurallarının toplanmaması, özellikle de Türkçenin önemli unsurlarından olan Arapça ve Farsçanın sarf ve nahvinden öğrenmeye muhtaç olunan kısmın layıkıyla gramere dâhil edilmemesi olduğunu belirttikten sonra "*Türkçe lisânımızın Arabî ve Fârisîye şiddet-i merbutiyeti gayr-i kaabil-i inkârdır; fakat bu merbûtiyet gayr-ı muayyen kaldıkça istiklâl-i lisâniden mahrum kalacağımızın da âşikar*" olduğunu söyler. Arapça kelimelerle az meşgul olmanın bizi Arapçanın sarfından kurtaramayacağını, bu sebeple kitabında en fazla önem verdiği kısımlardan birinin "Kelimât-ı Arabiyye" olduğunu vurgular (Sağol ve diğerleri, 2004: XX, 3).

[375] Eserin son baskısında (1923) adı Türkçe Sarf ve Nahiv-Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv olarak değiştirilmiştir. Bk. Ahmet Cevat Emre, *Türk Sarf ve Nahiv-Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*, (haz. Gülden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız), Ankara: TDK Yayınları, 2004.

1918 yılında Maarif Nezaretince Ali Ekrem (Bolayır)'in başkanlığında Darülfünun'da Tedkikât-ı Lisaniyye Encümeni kurulmuş, bu kurul Babanzade Naim'in başkanlığındaki Sarf ve İmlâ Encümeni ile Lûgat Encümeni kollarına ayrılarak çalışmalarını 1920 yılına dek sürdürmüştür. Bu kurullar 1919'da *Usûl-i İmlâ* ile *Sarf ve Nahv-ı Türkî* adlı eserleri yayımlamıştır. (Karakuş, 2006: 53).

Ders kitabı konusu Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim devriminde üstesinden gelmesi gereken en önemli sorunların başında yer alıyordu. Okul kitaplarının basımı ve dağıtımı II. Meşrutiyet'ten beri, özel girişime bırakılmıştı. Bu işle uğraşan birkaç kitapçı kitap basımını tekelleri altına almıştı. Bir kitabın Bakanlıkça kabul edilmiş olması ve öğretmenlerin kitap seçme hakları gibi özgürlükler kâğıt üzerinde kalmaktaydı. Yayınevlerinin şu veya bu nedenle basmadığı kitaplar okullara giremiyordu. Kitapların hiçbir zaman yeterli sayıda basılmayışı ve fiyatlandırmanın yüksek olması diğer problemlerdi. (Aslan, 2010: 220).

1920 yılında Maarif Vekâletince okullarda okutulmak üzere yazılmış ders kitabı, yardımcı kitap veya kaynak kitap niteliğinde eserleri incelemek, yabancı dillerden eserleri tercüme etmek amacıyla Telif ve Tercüme Heyeti kurulur. Maarif Vekili Mustafa Necati, 9 Şubat 1926'da eğitim işleri hakkında gazetecilere yaptığı açıklamada Telif ve Tercüme Heyeti hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

> Vekâlete tedkikat ve neşriyatiyle ilmî ve terbiyevî mesailde rehberlik etmesi, bütün meslek mensupları için kıymetli ve kuvvetli bir tenvir ve irşat âmili olması lazım gelen Telif ve Tercüme Heyeti hakikî gayelerinden inhirad ettirildiği için arzu edildiği kadar müsbet ve müfit bir faaliyet gösterememiştir (Karakuş, 2006: 112).

Diğer taraftan 1920'lerdeki bazı ders kitaplarının diline bakıldığında sadeleşme ihtiyacı hissedilir ve 1930'larda bu iş hızla gerçekleşir. Örneğin, ortaöğretim ve muallim mekteplerinde okutulmak üzere 1924 yılında (1340) yayımlanan Midhat Sadullah (Sander)'ın Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri adlı kitabındaki; "*İsm-i mensûb*", "*ism-i tafdîl*", "*sıfat-ı müşebbehe*" gibi terimler, "*masdarlardan muttarid olarak sıfat teşkîli*" (s. 115) gibi başlıklar ile "*Şakirdler bu suallere evvelâ muntazam cümlelerle şifâhen cevap verecekler sonra bu mevzuu tevsîan kaleme alacaklardır.*" (s. 149) gibi ifadeler özellikle harf devriminden sonra

hızla tedavülden kalkacak, "İmla ve Kırâat Tatbîkâtı" ifadesi 10 yıl içinde yerini "Yazım ve Okuma Uygulaması"na bırakacaktı.

Midhat Sadullah, "*Lisânımızın Ehemmiyeti, Millî Sarfın Hâkimiyeti ve Sâdelik Cereyânları*" başlığı altında, Namık Kemal ve Şinasi zamanında başlayan yeniliğin yarım kaldığını, yalnız cümlelerin biraz kısaldığını, eskiden kullanılan Arabî ve Farisî kelimelerden ise pek azının terk edildiğini söyledikten sonra son zamanlarda millî sarfın hâkimiyetine doğru çok kuvvetli adımlar atıldığını belirtmiştir (Gülensoy ve Fidan, 2004: 235-236). Ancak aynı kitaptan bir başka örnekte ise Midhat Sadullah'ın Türkçedeki sadeleşmeden duyduğu büyük memnuniyete rağmen henüz bu arzusunun tam olarak gerçekleşmediği şu ifadelerinden anlaşılabilir:

> Cümle-i mu'tarızanın anlatılmak istenilen fikr-i esâsî ile doğrudan doğruya münâsebeti yoktur; bunun için ibâreden tayy edildiği hâlde cümle-i asliyyenin manası bozulmaz; fakat cümle-i mu'tarızanın îzâh, istidrâd, fikr-i esâsîyi takviye gibi hizmetleri vardır (Gülensoy ve Fidan, 2004: 224)[376].

22 Mart 1926'da çıkarılan 789 numaralı kanunla Millî Eğitim teşkilatı tespit edilir ve dil sorunu bu kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi Türk dili ve bununla ilgili bütün ilmî meselelerle uğraşmak üzere bir Dil Heyeti kurulur (Kantemir, 1988: 72). Önce tarafsızlığı ilke olarak benimseyen ve bunu Hâkimiyeti Milliye gazetesinde açıklayan Heyet, Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan Falih Rıfkı'nın katılımından sonra Atatürk'ün düşüncelerini öğrenmiş ve çalışmalarını bu yönde sürdürmüştür. Oluşturulan Dil Encümeni'nde Latin harflerinden bir Türk alfabesi meydana getirilmesini savunan üyeler çoğunluktadır (Karakuş, 2006: 138).

---

[376] Bu kitapta kullanılan dil, 1916 (1332) tarihinde Hüseyin Ragıp Bey tarafından dönemin öğretmenlerine sunulmak için yazılan "Türkçenin Usul-i Tedrisi" adlı eserde kullanılan dille aynıdır. Söz konusu kitapta Türkçe için "Osmanlıca" ifadesinin kullanılmasını eleştiren yazar şöyle diyor: "Lisânımızın Arabî ve Farisî kelimeleri muhtevi bulunması ve "üç lisândan mürekkep olması mütalaası da "Osmanlıca" tesmiyesine bir sebep teşkil edemez. Çünkü bir defa lisânımıza "üç lisândan mürekkep" demek doğru değildir. Dünyada hiçbir lisân ne iki ne üç ne de dört lisândan müteşekkil olabilir. Bir lisânın başka lisânlardan kelime alması da lisânın birliğine halel getirecek sebeplerden addedilemez. Her lisân ait olduğu kavmin medeniyetçe telakkisi ve ihtiyaçlarının tekessürü nisbetinde birtakım kelimelere muhtaç olacak ve bu kelimeleri bir taraftan kendisi, kendi asıllardan vücuda getirmekle beraber, diğer cihetten "sa'y-i ekall" kanununa tevfikan daha kolay bir çare olarak başka lisânlardan iktibas edecektir. (…) içinde Arapça ve Acemce kelimeler bulunması hasebiyle lisânımıza "Osmanlıca" demek bittabi doğru olamaz." (Agar, 2011: 28-29).

İkinci Bölüm'de Harf Devrimi başlığı altında anlatılan yeni harflerin kabulü sürecinin halka benimsetilmesi için 1928 yılında çıkarılan bir kanunla Millet Mektepleri kurulmuş, bu gelişme "Maarif Bayramı" olarak kutlanmıştır. Millet Mektebi Talimatnamesi'nin 1. maddesinde amaç; "*TBMM tarafından Türk dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmî bilcümle muharreratta (yazışmalarda) Türk harfleriyle tesbiti kanunen kabul edilmiş olmasından, buna müsteniden tatbikatta, Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay bir surette her ferde okuyup yazabilmek imkânı bahşeden mahiyetinden, Türk milletinin azami surette istifadesini temin etmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur yazar bir hale getirmek*" olarak açıklanmıştı (Sakaoğlu, 1992: 47). Sekiz yıllık ömrü olan Millet Mektepleri, yeni Türk harflerinin öğretiminde önemli bir işlevi yerine getirmiş, okuma-yazma oranının artırılmasında çok etkili olmasa da harf devrimin başarıyla ulaşmasında önemli rol oynamıştır (Karakuş, 2006: 175).

Feroz Ahmad'ın ifadesiyle, bu devrimci önlemlerin amaçlarından biri hiç şüphesiz yeni Türkiye'de okuryazarlık sürecinin ve eğitimin hızlandırılmasıydı. Cumhuriyet hükûmeti gerçekten devrimci bir rejim gibi, devrimin ancak geniş halk kitlelerinin eğitilmesi başarıldığı takdirde kök salacağını kabul ediyordu (Ahmad, 1995: 118-119).

Agâh Sırrı Levend'in belirttiği gibi dil reformunun temelinde harf devriminde olduğu gibi pedagojik ihtiyaçlar önemli bir yer teşkil eder. Arapça ve Farsçanın okul müfredatlarından kaldırılmasıyla okullarda edebî dilde geçen pek çok kelimenin izahı zorlaşmış sadece bu durum bile ilginin Türkçeye yönelmesini sağlamıştır. 1928 yılında Latin harflerinin kabulüyle ilkokulda okuma ve yazma öğretimindeki pek çok güçlük ortadan kalkmıştı[377]. Osmanlıca sadece kelime bakımından yabancı olan unsurların değil, aynı zamanda yabancı gramer kurallarının bir karması idi. "Edebî Türkçeyi anlayıp kullanabilmek için Samî asıllı Arapçanın ve Hint Avrupa asıllı Farsçanın gramer örgüsünü bilmek gerekiyordu. Hakikatte bütün ortaöğretim

[377] Arap harflerinin Türkçe öğretimindeki en önemli engel olduğuna dair Fikirler dergisinde çıkan yazı için bk. Şükriye Emel, *Türkçe Tedrisi Hakkında*, Fikirler, nr. 17, 1 Mart 1928 (Alıntı: Yetiş, K. (2005), *Atatürk ve Türk Dili 3* (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri), TDK Yayınları, s. 1774-1775)

programında her iki dil için fazla ders saatlerine yer verilmişti. Bu hal halifeliğin kaldırılması ve tekkelerin kapatılmasından sonra Arapça ve Farsçanın okul programlarından kaldırılmasına kadar devam etti. Bunun sonucu olarak, okullarda okutulan edebî dilde geçen binlerce kelime ve deyim, gramerce tahlil edilmez birer klişe ve arkaik kelime hâline geldi. Ortaokul ve lise öğrencileri Arapçadaki çekimin ve kelime teşkilinin karmaşık mekanizması hakkında hiçbir fikirleri olmadan, her kelimeyi ayrı olarak ezberlemek zorunda idiler. Böylece Türk kelime haznesine ve kelime yapma yollarına başvurmaktan başka çare kalmamıştı. Ancak bu şekilde öğrenciye semantik bakımdan "ipucu taşıyan kelime" diyebileceğimiz, kendi kendini açıklayan türeme kelimeler verilebilirdi (Levend, 1951: 37).

1928-1929 Eğitim-Öğretim Yılı'nda yeni yazı, Türkçe öğretim yapan bütün okullarda tam olarak uygulanmıştı. Ancak bütün okullar için ders kitapları yetiştirilememişti. 1929 Ocak ayı sonlarına doğru, ders kitapları komisyonu hâlâ kitap hazırlama işini sürdürüyordu. Bu arada öğrenciler kitapsız ders yapıyor, not tutuyorlardı. Bütün dersler yeni yazıyla veriliyor, notlar da yeni yazıyla tutuluyordu. Eski yazı okullarda bir çırpıda ortadan kalkmış, tam bir devrim yapılmıştı (Şimşir, 2008: 230)[378]. Ancak 1930'lu yıllarda alfabe değişikliği henüz tam anlamıyla benimsenememiş, özellikle eğitim kurumlarında eski yazılı tüm bilim kitapları bir anda hükümsüz kalmıştır. Arap harfleriyle yazmak kanunla yasaklansa da okumak serbesttir. Üstelik o dönemde eski yazıyı okuyabilmek devlet kurumlarında çalışmak için bir avantaj olarak görüldüğünden halk, çocuklarına eski yazıyı öğretip öğretmemek konusunda tereddütler yaşıyordu.

Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti, 18.6.1929 tarih ve 74 numara ile "Liselerde Arabî ve Farisî derslerinin kaldırılması hakkında" şu kararı almıştır:

> Yeni Türk harflerinin kabulü dolayısı ile liselerimizde Arabî ve Farisî derslerinin kaldırılması ve eski Türkçe ile yazılmış metinlerle talebeyi istinas ettirmek üzere "Eski Türkçe" namı altında bir ders ilavesi hakkında azadan Avni B. tarafından ihzar olunan teklifin heyetimizce aynen kabulü kararlaştı. (Reis M. Emin, Azalar Avni, Ali Haydar, Ahmet Tevfik, İhsan, Ridvan Nafiz) (Karakuş, 2006: 199).

[378] Yalnız İstanbul Üniversitesi'nde kimi öğrencilerin eski alışkanlıkla, gizli gizli eski yazıyla not tuttuğu duyuluyor, bunlar da kesinlikle hoş görülmüyordu (Şimşir, 2008: 230).

30.07.1929 tarih ve 94 numaralı kararla "*Liselerin ikinci devresinde okutulmakta bulunan Arabî ve Farisî derslerine son lise programları ile ana dili ve edebiyatı için yardımcı olabilecek bir mahiyet verilmiştir. Yeni Türk harflerinin kabulü dolayısı ile bu derslerin bahsi geçen vazifeyi görmelerine imkân kalmamıştır. Bu sebepten bu derslerin bu ders senesi başından itibaren liselerden kaldırılması zaruri görülmüştür.*" maddesi kabul edilmiştir. Millî Talim ve Terbiye Heyeti'nin 19.9.1929 tarih ve 112 numaralı kararıyla kaldırılan Arapça ve Farsça derslerinin yerine "*9'uncu sınıftan başlamak üzere ikinci devreye ikinci ecnebi lisânı konulacak...*" ifadesiyle belirtilen ikinci bir Batı dili okutulması da istenmiştir (Karakuş, 2006: 199-200). Karakuş'un da ifade ettiği gibi Arapça ve Farsça dersleri yerine ikinci dil olarak Batı dillerinden birinin zorunlu kılınması harf devriminin sadece pedagojik bir ihtiyaçtan kaynaklanmadığı, Batılılaşma idealine dayanan daha çok ideolojik bir hareket olduğunu gösteriyor (Karakuş, 2006: 199-216).

31 Ekim 1929'de "Orta Mektep ve Lise Türkçe Müfredatı" yürürlüğe konur. Türkçe ve edebiyat öğretiminde asıl hedef "*millî ve medeni hayatın bütün cephelerini yansıtan eserlerle öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesi*" olarak belirlenmiş, Divan Edebiyatı'na haftada bir gün ve bir saat zaman ayrılması öngörülmüştü. Türkçe ve Edebiyat ortak ders adı da Türkçe yapılmıştı. Buna göre ortaokulda toplam 16 saat, lisede 9 saat Türkçe okutulmaya başlandı (Sakaoğlu, 1992: 167).

1930'larda okullardaki en büyük mesele terimlerde yaşanan kargaşadır. Safa'nın ifadesiyle okullarda yaşanan "terim rezaleti"nin en önemli sebeplerinden biri, Türk maarifinin ıstılah (terim) meselesini hangi prensiplere göre halledeceğini bilmemesi, bir sistemden mahrum olmasıdır. Terimler öz Türkçe mi yoksa Yunan ve Latin kaynaklı mı olacak belli değildir. Bir yanda "*organik, kozmogoni*" gibi ifadeler, bir yanda "*yaşalabetim, tüney iki açı, dolaykutupsal*" gibi uydurulan ve anlaşılamayan yeni terimler eğitimde en büyük problem olarak görülmektedir. Safa'nın çözümü, politik tesirlerden uzak uzman bir ekip tarafından, seçimle iş başına gelmiş büyük bir maarif meclisinin kurulması ve Greko-Latin kültür çevresine dâhil milletler arasındaki ortak terim sistemini almaktır (Safa, 1999: 40-47). Safa, eğer modern bir devlet olunacaksa bu çarenin benimsenmesi gerektiğini vurgular. 14 Temmuz 1940

tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yazısında da "*Niçin otomobil, telefon, elektrik, fabrika, tank, mitralyöz, otobüs, vapur, tren?.. Bunların Türkçesi yok mu?*" diye sorar ve cevabını şöyle verir: "*Bunların Türkçesi yok, tren trendir. Bu zarureti daha fazla münakaşa etmeye vaktimiz yok. Sonra medeniyet trenini kaçırırız*". Aslında bu bir medeniyet değiştirme ve modernleşme projesidir ve Safa'nın sözleri bu gerçeği özetler.

Terimler konusunda Batı terminolojisini almak gerektiğini söyleyen Safa'nın bu konudaki tavsiyesi de önemlidir:

> Arap harfi bilmeyen bir genç için Türk tarihinde ve Türk edebiyatında orta seviyeyi bulacak kadar derinleşmek imkânsız. Bu genç, Naima'yı, Peçevî'yi ve Ahmet Cevdet Paşa'yı okuyamaz. Bunun gibi el yazması ve taş basması veya matbu 45 bin eserden hiçbirini okuyamaz. Koca divan edebiyatı onun için bir mektep kitabına veya bir antolojiye alınmış mostralık birkaç manzumeden başka bir şey değildir. Tanzimat'ın bütün kitapları da beyaz kâğıt üstünde askerî ve muntazam adımlarla yürümüş bir pirenin tersi gibi incecik lekelerden ibaret görünür: Ziya Paşa'dan, Abdülhak Hâmid'e kadar muasır edebiyatın hiçbir şahsiyeti ve eseri üstünde fazla duramayacak. Edebiyat-ı Cedîde için de öyle. *Rübâb-ı Şikeste*'nin de, Halûk'un Defteri'nin de *Eylü*l'ün de şunun da bunun da yeni harflerle basılmış nüshaları yok. Hatta Yakup Kadri'nin, Falih Rıfkı'nın, Halide Edib'in hatta biz yaştaki muharrirlerin bütün eserleri yeni harflerle basılmış değildir. Tarih ve edebiyat kadrosu dışına çıkarsak, orta bir kültür için okunması zarurî ne eserler sayabiliriz ki, yeni harflerle neşredilmemiştir. Arap harflerini bilmeyen bir genç, bu kitapların hiçbirini okumamış olduğu için gündelik gazete veya haftalık mecmua okuyucusunun tam seviyesine de çıkamaz. Oralarda yazı yazanları anlamak için de onları yetiştiren kültür ananesinden gelmiş olmak lazım.
>
> Yeni harflere çevrilmesi şart olan 50 bin kitaptan 50'si değil belki 10 tanesi bile çıkarılamadı. Arap harfi bilmeyen gençlik ne okuyacak?
>
> Benim cevabım şu: Kaç yaşında olursa olsun, Latin harflerinden başka, bir de hususî olarak Arap harflerinin elifbesini okuyacak. Tek çare bundan ibaret.

Safa, bu sözlerinden dolayı kendisine "muhafazakâr" eleştirisinde bulunulmasından çekinmediğini, muhafazakârın tarihinden ve edebiyatından haberi olmayan bir cahilden çok daha ileri bir adam olduğunu, taassup ve irticanın, bilginin değil, cehaletin öz kardeşi olduğunu sözlerine ekler (Safa, 1999: 54-55).

1935 tarihinden itibaren Güneş-Dil Teorisi'nin etkisiyle hâlihazırdaki dil bilgisi öğretimi okullardan bir süreliğine kaldırılmıştır[379]. Ancak Türk dili öğretiminde söyleyişin yazıya aktarılması ve imla konusunda ciddi sıkıntılar vardır. Bunun üzerine 7 Temmuz 1941 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir gramer komisyonu toplandı. Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel açış konuşmasında, hazırlanacak yeni gramerin amacının, "ileride yazdırılacak okul gramerlerinin öğretim bakımından gerekli esaslarını hazırlamak" olarak belirledi. Terimlere gelince şimdilik bu mesele prensip bakımından değil pratik ve pragmatik bir metotla halledilecekti. İsim, sıfat, zamir gibi Türkçede yerleşmiş terimlere ilişilmeyecek, *muzafiileyh, mef'ulüanh* gibi koyu Arapça tabirlere veda edilecek, bunların Türkçeleri bulunamazsa yerlerine Grekçe ve Latince terimler konulacaktır. Bu amaçla Türk Dili Doçenti Tahsin Banguoğlu'na "*Ana Hatlarile Türk Grameri*" adlı bir çalışma hazırlatıldı. Banguoğlu'nun bilimsel bir yöntemle, yeni bir terminolojiyle yazdığı, şekil ve cümle bilgisi dışında ses bilgisi (fonetik) konusunun da önemle ele aldığı bu gramer kitabı, bu tarihten sonra okullar için yazılan dil bilgisi kitapları için örnek teşkil etmiştir (Levend, 1972: 444)[380]. Bunlar arasında Tahir Nejat Gencan'ın 1946'da yazdığı *Yeni Dilbilgisi*, Türk dili hakkında tarihî bilgiler vermekle, Mustafa Nihat Özön ve Kemal Demiray'ın 1948'de yazdıkları *Alıştırmalı Dil Bilgisi* de gramer kurallarını metinlere uygulamakla özel bir nitelik taşır (Levend, 1972: 445).

1937 yılında matematik ve doğa bilimlerine ilişkin geçici terimler listesi Kurum tarafından hazırlanıp Millî Eğitim Bakanlığına sunuldu. Öğretmenler ve diğer ilgililerden onları denemeleri, düzeltmeler ve ekler önermeleri istendi. 1939 yılı içinde yaklaşık 5000 terim kabul edilip resmî olarak ders kitaplarına girmiştir (Heid, 2001: 34). Örneğin eskiden *mesaha-i sathiye* terimiyle anlatılan kavram "yüzölçümü"ne, *merkez-i idare* ve *merkez* terimleriyle karşılanan kavram da "başşehir" sonra "başkent" birleşik sözcükleriyle anlatılır olmuştur (Aksan, 2007: 136).

---

[379] Bu tarihe dek Cumhuriyet devrinde yazılan dil bilgisi kitapları arasında Ahmet Cevat Emre, Mithat Sadullah Sander, İbrahim Necmi Dilmen, Peyami Safa ve Necmettin Halil Onan'ın gramerleri sayılabilir.

[380] Gramerler için bk. A. Dilâçar, *Türkiye Türkçesi Gramerlerinden Seçmeler*, Türk Dili, , C II, Sayı: 21, Haziran 1953.

Aksan'ın, çoklukla okul kitapları aracılığıyla dile yerleşen terimlerden derlediği örnekler şunlardır:

akaryakıt	<	mahrukat-ı mayia
akkor	<	nar-ı beyza
anayasa	<	teşkilat-ı esasiye kanunu
başbakan	<	başvekil
beş duyu	<	havas-ı hamse
el koymak	<	vaz-ı yed etmek
genel güvenlik	<	emniyet-i umumiye
genel kurul	<	heyet-i umumiye
gensoru	<	istizah
göktaşı	<	hacer-i semavî
gözaltı	<	nezaret
hayal kırıklığı	<	inkisar-ı hayal
içgüdü	<	sevk-i tabii
iş birliği	<	teşrik-i mesai
iyi niyet	<	hüsn-i niyet
kalın bağırsaklar	<	em'a-i galiza
olağanüstü	<	fevkalâde
öngörmek	<	derpiş etmek
önsezi	<	hiss-i kable'l vuku'
önyargı	<	peşin hüküm
özveri	<	fedakârlık
sağduyu	<	akl-ı selim
soykırım	<	katl-i âm
sözlü sınav	<	şifahî imtihan
taşıma aracı	<	vesait-i nakliye
tekdüze	<	yeknesak, monoton
ters orantılı	<	makûsen, mütenasib
uçaksavar	<	hava dâfî topu
uyurgezer	<	sâ'ir-fi'l menam
uzakdoğu	<	aksa-yı şark

yazı kurulu	<	heyet-i tahririye
yeniçağ	<	asr-ı hâzır
yurtsever	<	vatanperver
zamanaşımı	<	mürûr-ı zaman

Listede yer alan kelimelerden bugün ikisi birden Türkçede yaygın olarak kullanılanlar ise şunlardır: gözaltı/nezaret, olağanüstü/fevkalâde, ön yargı/peşin hüküm, özveri/fedakârlık, sağduyu/aklıselim, soykırım/katliam, tekdüze/yeknesak, monoton, yurtsever/vatanperver[381].

Ana dili eğitimi konusu, 1943 tarihinde toplanan II. Maarif Şûrası'nda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır[382]. Avni Başman başkanlığındaki Ana Dili Komisyonu'nun hazırladığı raporda, Türkçenin daha iyi okunup yazılması, resmî ve özel yayın alanında imla birliğinin sağlanması, dil bilgisi ile yüksek öğretimde Türkçe terimlerin yaygınlaştırılması konusu raporda gündeme getirilmiştir[383].

Türkçe öğretiminin tartışıldığı komisyonda Banguoğlu, "*(...) dil inkılâbı dolayısıyla, yani dildeki birçok kıymetlerin değişmesi, biraz zayıflaması dolayısıyla çocuklarımızın Türkçe bilgileri oldukça zayıftır. Diyebiliriz ki on sene evvel liseden çıkan bir talebeye nazaran bugün liseden çıkan bir talebenin bilgisi bir hayli daha zayıftır.*" tespitinde bulunur (a.g.e., 1991: 77). Terimlerin Türkçeleştirilmesi meselesinin ele alındığı oturumda[384] ise Sadri Maksudi Arsal, kelime yaparken eski Türkçeden istifade etmek ve kelime yapılış kurallarına uymak gerektiğini vurgular:

> Türkçede *tenasüp* mânasını ifade eden *oran* kelimesi vardır. Hâlbuki felsefe lûgatında *orantı* şeklinde yeni bir kelime yapılmıştır. Bu yanlıştır. "Tı" lâhikasıyla fiilen isim yapılır, isimden isim yapılmaz. Toplamaktan *toplantı* olur, tabaktan "tabaktı" gibi bir isim yapılmaz, lisanımıza uygun değildir (a.g.e., 1991: 95).

---

[381] "Yurtsever" ile "vatanperver" sözlükte eş anlamlı olarak geçmekle birlikte kullanımları bağlama göre değişebilmektedir. Örneğin milliyetçi-muhafazakâr kesimin "vatanperver" kelimesini, sol görüşü benimseyenlerin ise "yurtsever"i daha çok tercih ettiği söylenebilir.

[382] Bk. *İkinci Maarif Şûrasi-Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, (15-21 Şubat 1943), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

[383] Komisyonun üyeleri arasında Adnan Ötüken, Orhan Şaik Gökyay, Tahsin Banguoğlu, Necmettin Halil Onan, Ali Ulvi Elöve ve Sabahattin Eyüboğlu da bulunuyordu. Bk. a.g.e, 1991: 48.

[384] Raporda oturum "oturma" şeklinde geçer.

1943 tarihinde ilk baskısı yapılan ve uzun yıllar okutulan Mustafa Nihat Özön'ün "Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş" adlı ders kitabında, liselerde yazma çalışmalarında zengin kelime hazinesinin önemine değinilerek "*umumi kültür dilimizde yaşayan kelimelerin kullanılması; eski, az kullanılan veya tutunmamış kelimelerde ısrar edilmemesi*" şeklinde bir madde bulunuyordu (Özön, 1961: 48).

II. Maarif Şûrası'nda alınan kararlar doğrulturunda hazırlanan 1944-1946 yılları arasındaki Türkçe öğretimiyle ilgili ders kitaplarında geçen şu cümle, dil reformunun 1940'larda aşırı öz Türkçecilikten uzak bir bakış açısıyla değerlendirildiğinin somut göstergesidir:

> Eski kelimeleri yahut bugün kullandığımız kelimelerin eski anlamlarını öğretmek, öğrenciye faydasız bir bilgi yüklemek sayılmamalıdır. Bu sayede öğrenci eskiyi yeniden ayırt etmeye, kelimeleri yerinde kullanmağa alışacak, dolayısile dil devrimimizi daha köklü bir bilinçle kavrıyacaktır. Öğretmen fırsat buldukça eski kelimeleri de dil bilgisi yönünden inceliyecek; yapılışlarını, köklerini, kaynaklarını ve türlü şekillerini göstericektir[385].

Bir yandan da Göğüş ve Demiray'ın 1947 yılında yazdıkları ders kitabı, Nurullah Ataç'ın dil devrimi üzerine yazdığı bir yazıyla başlıyordu:

> Dil devriminin gerekliliğine inanmıyorlar; 'Bugün böyle sözlerin kullanılması isteniyor, bu da bir modadır, gelir geçer!' diyorlar. Dil devrimin gerekliliğine inansalar, yeni sözler yaratmanın salt bir moda olmadığına kanabilseler, bu işe gerçekten özenirlerdi. (…) Yazarlarımız yazılarında Türkçe söz kullanmayı bir çeşit "farz-ı kifaye" sanıyorlar. Bir iki tane Türkçe söz yazdılar mı onlarla yetiniyor, gene Arapça, Farsça sözlerle düşünüp Arapça, Farsça sözlerle yazmaktan çekinmiyorlar. Böyle dil devrimi olmaz (Göğüş ve Demiray, 1947: 145).

Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulan kitapların dili de mecliste sık sık tartışma konusu olmuştur[386]:

> ***Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer***[387] (Sivas) (…) Mektep kitaplarındaki ıstılahlar ve ifade tarzları güçlükler doğuruyor mu? Birçok mektep kitaplarındaki ıstılahlardan bir kısmı Fransızca ve

[385] Bk. *Lise Kitapları, Türkçe Metinler I*, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s. VI. Aynı ifadeler 1945 ve 1946'da basılan *Türkçe Metinler IV* (s. 5-6), *Türkçe Metinler V* (s. XI-XII) ve *Türkçe Metinler VI*'da (s. III-IV) da geçmektedir.
[386] *Meclis Tutanak Dergisi*, Birleşim: 80, Cilt: 6, 3.9.1947, s. 572-576.
[387] Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, Köy Enstitülerinin kapatılmasında etkin rol oynamıştır. Bk. (Karpat, 2010: 461).

Latince olduğu hâlde bir kısmının yeni Türkçe ve diğer bir kısmının da Arapça terimleri taşıması karışıklık ve bir öğretim zorluğu husule getiriyor mu, getiriyorsa izalesi için ne düşünülüyor? Gerek öğretmen gerekse öğrenciler, "yeni terimleri kolaylaştırmak için neler düşünülüyor", diye soruyorlar. Sayın arkadaşlarım; dilimizin inkişafı sadeleşmek, mefhumları kendi köklerimizden kendi kaynaklarımızdan alınan kelimelerle karşılamak, yabancı, kurallardan kurtulmak yolunda gelişiyor. Dilin bu inkişafına muvazi olarak ilim dilinin de aynı espri dâhilinde kendi zaruri istihalesini yapmaması mümkün değildir. (…)

Bu ameliye ne kadar sürecek? Ne vakit bu iş bitecek?

Sayın arkadaşlarım Almanlar bu ameliyeyi sonuna getirmek için yarım asra muhtaç olmuşlardır. Bir bakıma bu her dilin devamlı işidir. Yüksek tahsilin, yüksek fikir ihtirasının taallûk ettiği terimlerin heyet-i mecmuasının 280 bine baliğ olduğu düşünülecek olursa terimler üzerindeki bu çalışmaların daha ne kadar zaman devamına zaruret olduğu kendiliğinden anlaşılır. İlk ve orta öğretimde kullanılacak terimlerin tespiti, hazırlanması aşağı yukarı tamamlanmış gibidir. Bunlar için kılavuzlar tertip edilmiş, kitaplar buna göre yazılmıştır. İlk ve orta öğretimdeki çocuklarımız da bu tespit edilmiş olan terimleri kullanmaktadır. Yüksek öğretimde terimlerin tespiti işi bitmemiştir ve daha da yıllarca devam edecektir. Acaba bütün terimleri, demin 280 000 rakam ile ifade ettiğim bütün terimleri kendi dilimizin köklerinden, kaynaklarından alacağımız kelimelerle karşılamaya imkân var mıdır? Böyle bir şey imkânsızdır, hayaldir. Biz elimizden geldiği, gücümüzün yettiği kadar hiç olmazsa bu terim naziresinin yarısını kendi kaynaklarımızdan, köklerimizden karşılamak gibi bir hedefi göz önünde tutarak yürümekteyiz. Fakat heyet-i kâmilesini karşılamak mümkün değildir. Nitekim ileri kültür ve medeniyet dilleri içinde de bütün terimler mutlaka kendi köklerinden ve kaynaklarından kelimelerle karşılanmış değildir. Alman ilim kitapları içerisinde Latinceden, Yunancadan, İngilizceden, diğer dillerden gelmiş terimler vardır. Fransız ilim kitapları içinde ayni suretle türlü kaynaklardan gelmiş terimler vardır, İngiliz ilim kitaplarında da böyledir. Hayat dilimizin de kullandığımız bütün kelimeleri kendi öz malımız saymak için bunların mutlaka köylerimizden; kendi kaynaklarımızdan gelmiş olmalarını isteyen bir taassup göstermiyorsak, terimlerde de vaziyetimiz böyle olacaktır. *Fikir, kalem, elektrik* kelimeleri Türkçe köklerden gelmemişlerdir. Amma bunları dilimizden atmak, bunların yerine kendi köklerimizden gelen birtakım kelimeler bulmak nevinden bir taassubun asla zebunu değiliz. Bunları kendi kaynaklarımızdan gelen Türkçe kelimeler kadar artık millîleşmiş, bizim millî dilimize mal olmuş sayıyoruz. Dediğim gibi terim hazinesinin yarısını kendi kaynaklarımızdan gelen kelimelerle karşılamak gibi bir hedefi göz önünde tutmakla beraber hayat dilinde göstermediğimiz taassubu, terimlerde de göstermeyeceğiz. Bu işteki politikamızın esasları bunlardır. (…) Güneş arkadan vurduğu zaman gölgesini kovalayan adam hiçbir zaman bu gölgeyi geçemez, fakat mütemadiyen ilerler. Bizim de vaziyetimiz böyle olacaktır. (…) Özçoban arkadaşım, terimlerde

intikalin zorlukları olup olmadığını sordular. (…) Çocuklar terimleri öğrenmekte güçlükler çekiyor mu? Hayır çekmiyorlar. Çocuklarımız "üçgen"i evvelce "müselles"i öğrenmek için sarf ettikleri gayretten daha az zahmetle ve kolaylıkla öğrenmektedirler. "Bir müsellesin mesaha-i sathiyesi; kaidesinin irtifaına hâsılı zarbının nısfına müsavidir." Bu kelimelerin içerisinde yalnız bildiği bir (dir) edatıdır. Hâlbuki "bir üçgenin alanı, tabanının boyu ile yükseklik çarpımının yarısına eşittir" (Gülüşmeler)... derken rastladığı kelimeler bildiği birtakım kelimelerin kendileri veya akrabası oldukları için kolayca anlamaktadır. Yalnız çocuklarının dersini müzakere eden, onlara yardım etmek isteyen ana ve babalara bunlar çok zor geliyor, görüyorlar ki, çocukları kendilerinin bilmedikleri, yeni birtakım sözler kullanıyorlar. Gönül ister ki çocuklarına kendi bildiklerini öğretmeye değil, kendileri bunları anlamaya ve öğrenmeye gayret etsinler öğretmenler için yeni terimler bir müşkülât doğuruyor mu, doğurmuyor mu?

Sayın arkadaşlar; biz Anayasa'yı ve içtüzüğü Türkçeleştirdiğimiz zaman ilk günlerde, başkanlarımız için de kâtip arkadaşlarımız için de ve bizim için de *ivedilik, öncelik* vs.yi kullanmak güç geliyordu. Ama şimdi alıştık, iki üç devre sonra "müstaceliyet" gibi kelimeler kulaklara pek tuhaf gelecektir. Yani bizim burada çekmiş olduğumuz intikal devrinin kısa zahmeti öğretmenlerimiz için de elbette varit olmuştur. Arkadaşım suallerinde çocukların yeni terimleri nasıl öğrendiğini soruyor. Yeni terimleri, kitapları okuyarak ve derste öğretmenlerle birlikte kullanarak öğreniyorlar. Zannediyorum ki, terim mevzuu üzerinde istikametimizi, yöneldiğimiz veçheleri kendilerine arz etmiş oluyorum.

Kemal Özçoban (Afyonkarahisar) — (…)Vakıa bu işin mütehassısı değilim amma bir vatandaş sıfatıyla, çocukların eline verilmiş olan kitapları bendeniz bile anlamakta aciz duyduğum için, bir iki kelime ile burada ifade etmek isterim. Efendim, misal olarak ortaokul birinci sınıf kitaplarını alacağım. Bir defa çocuk ilk mektepten çıkmış ve ağır bir ifade tarzı ve ıstılahlar taşıyan kitaplarla karşılaşmıştır. Müellif, kitaplardan bir kısmında Fransızca ve Latince terimleri tercih etmiş, bir kısmında Türkçeleştirmeye çalışmış, diğer bir kısım kitap müellifleri Meşrutiyet dilini kullanmışlardır. Meselâ "nebatat"a "botanik" adı verilmiş, "bitki morfolojisi, bitkiler anatomisi, bitkiler fizyolojisi" gibi terimler, "diyagram" gibi müteaddit ecnebi kelimeler kullanılmış ve taksim ve tasnife geçerlerken, bizim bildiğimiz, okuduğumuz "fasîle" kelimesini atmış onun yanında: *Cins, sınıf, takım, şube* gibi Arapça ve Fransızca kelimeleri yan yana dizmek suretiyle tenakuza düşülmüştür. Birinci sınıfta henüz neşvünema bulmamış bir çocuk pek tabii olarak, tabir yerinde değil amma afallayıp kalıyor. Bundan başka dil bilgisi ve Türkçe kitapları bir yandan (ses uyumu, kaynaşma, kaynaştırma, çoğul isimler, tekil isimler gibi terimleri Türkçeleştirmeye çalışırken diğer taraftan cümle, kelime, hece, zarf, isim, sıfat, işaret sıfatları, zamir, şahsi zamirler, zaman, zarf ve saire gibi eski sarfunahivdeki ıstılahlar aynen bırakılmıştır. Bendeniz burada hiç bir zaman Sayın Bakan'ın buyurdukları gibi taassuba işaret etmek istemiyorum. Ne geride kalalım, ne de ifrata gidelim, demek istemiyorum. Ancak, bir kelimenin Türkçesi

varken onun yerine Arapça, Fransızca kelimeler kullanılmasın. Bir Arapça kelime yüzlerce ve belki de binlerce yıldan beri konuşulmuş ve Türkçeleşmiş iken onu atıp Fransızcaları veya muğlâk ecnebi kelimeleri getirilmesin, diyoruz. Sonra şu karışıklığa dikkat buyurunuz! Aynı Türkçe kitaplardan alınmış Türk Dil Bilgisi kitabından (maazallah, filhakika, fevkalâde) kelimeleri var. Çocuğa bunu oku diyorum, okuyamıyor, tekrar söyle diyorum, dili dönmüyor. Nedir, diye soruyorum, bilmiyor, belki evinde de işitmemiştir. (…) "Ses uyumu" ve "boğumlatma" gibi ıstılahlara aklım ermedi. "Kaynaşma" ve "kaynaştırma"ya da aklım ermedi. Tarifi şudur: Sesli harflerle biten bir kelimenin sonuna gene sesli harflerle başlayan bir parça ekleyip takmak lâzım geldiği zaman, ikinci sesliden önce (n, s, ş, y) seslerinden biri getirilirse bunlara kaynaşma harfleri denir. Vurgu bahsi ve tarifi de enteresan: Her kelimenin bir hecesinin tabii olarak, ötekilerden daha kuvvetli ve üzerine basıla basıla, söylenip okunmasına vurgu derlermiş. "Belgisiz zamirler" ne demektir? Sonra "özne" kelimesi ıstılah olarak alınmış. "Kip" diye bir kelime var. "Kip"in Türkçe oluşuna hayret ettim. Velhâsıl arkadaşlar, hangi kitabı alırsak alalım dil mütehassıslarından başka hiç bir vatandaş anlayamaz. Bugün okutulmakta olan tarih kitapları da baştan aşağı Meşrutiyet diline benzer. Kervansaray, istilâ, süvari, mürekkep, sütun ve hatta yay-i nisbîleri unutulmamış Hindî, Çinî, Milâdî, Farisî... gibi kelimeleri bol bol kullanmıştır. Bunların Türkçeleri varken Arapçalarını kullanmak mecburiyeti mi vardı? Meselâ "Hindî lisânı" deniyor. "Hint dili" diyebilirdi. Bir misal daha vereceğim. En karışık dil matematiktedir. Matematikte "Konkre" diye bir bahis var... Tarifi şöyledir: Bir çarpımın çarpanlarından yalnız birisi ad alırsa konkre olur. Rumca geometri adını alan hendese kısmındaki terim ve ifadelere bakınız: 163'ncü sahifede bir soru: Cetvelin üst kenarının yatay olup olmadığı nasıl anlaşılır? (Gülüşmeler). Diğer bir misal (*masanın üzerine bir dikdörtgenler prizması koyunuz*) (*düşey ve yatay yüzlerini say*). Yine aynı kitapta simetri ölçüler, eşkenar eksene göre simetri, dönel, askat bahisleri var. Bu terimlere mukabil *tahmin, küre, şekil, daire, nokta, cisim* hatta sahife 154, *tatbikat* ve sair Arapçalar doldurulmuş. Anlayamadım. Türkçede "piramit" diye bir kelime veya ıstılah var mıdır? Türkçe değilse niçin Türkçeleşmiş "ehram"ı atıyor, "piramit"i kullanıyor? Bakan hem Türkçeleşmiş kelime ve terimleri muhafaza edeceğiz diyor, hem de Türkçeleşmiş Arapça kelimeleri atıyor, yerine Fransızca veya Latincelerini getirip keşmekeşlik yaratılıyor. Sayın Bakan'dan ricam şudur; hatır için kitap yazdırmamalı. Vaat ettikleri yeni kitaplar yazılırken hiç olmazsa, bizim de anlayabileceğimiz, Türk dilinde yazılsın. Vazıh ve milletin konuştuğu, alıştığı dilde kitap istiyoruz, ben bunu rica ediyorum.

29 Aralık 1947 tarihli Meclis oturumu yine hararetli tartışmalara sahne olmuştur:

Muhittin Baha Pars (Bursa) — (…) Arkadaşlarım, ben yürüyen bir vapurun süratini tezyit edecek vasıta arayanlardan değilim, daha

evvelki arkadaşlar gibi. Yani mevzuum bu mahiyette değil. Ben batmak üzere olan, su almaya başlayan iki vapurun tahliyesini rica edeceğim, bunun için geldim. Bunlardan birisi, güzel Türkçe lisanı.

Arkadaşlar, bu lisan, mübalâğa etmiyorsam, bugün hepimizi düşündüren, endişelendiren bir facia hâlindedir. Bizim arkadaşlardan biri dedi ki, bizim evde üç lisan kullanılır; birisi benim lisanım, birisi, lisede okuyan çocuğumun lisanı, diğeri de ilkokulda bulunan çocuğumun lisanıdır. Ben lisedeki çocuğuma ders öğretmeni, o da ilk mektepteki çocuğuma öğretemez. Reislerimizin bazı kelimeleri bulmak için çektikleri müşkülâtı görmüyor değiliz. Konuşurken bazı arkadaşlarımızın söyledikleri kelimeleri anlamadığımız vakidir. Bunu burada durdurmak ve hiç de geri gitmek daima irtica olmayacağına göre, biraz da geriye gitme zamanının geldiğine kaniim. Arkadaşlar, iki gün evvel bizim Ulus gazetesinde bir makale çıkmış, oradan bana bir cümle söylediler. "Ak sazım üstünde cücükler" eğer şurada, maarif erkân-ı muhteremesi de dâhil olmak üzere, bunun mânasını anlayan varsa parmağını kaldırsın. Bunun mânası "kâğıt üstünde harfler". Bizim Ulus gazetesi, isminden galiba son zamanlarda ilham almaya başladı, tam millet oldu, içinde her şey var. Muhalefet var, muvafakat var, bu anlaşılmaz lisanlar var. (…) Hulâsa Ulus'tan, orada gazete heyetinden biri çıkıp da efendi: bu makaleyi nasıl getiriyorsun, bir memleketin irfanı ile alay mı ediyorsunuz dese olmaz mı? Bu ağlanacak haldir! Ak sazın üstündeki cücük; bu da ne oluyor?

Bizim bugün tahsilde bulunan çocuklarımızın tamamiyle muvaffak olamamalarının sebepleri arasında işte bu lisan işi de vardır. Bir çocuk, ailesi içinde duyduğu kelimelerin mânasını orada anlayarak tekrar edildiğini duymalıdır. Mektebe gittiği zaman evde duymadığı kelimeleri duyarsa mefhumları kavramakta zorluğa uğrar. Size birkaç misal veriyorum. Evlerimizde: Bu karaktersiz adam, oğlum karakter sahibi olman icabeder deriz. Çocuk mektebe gider, orada karekteri "ıra" olarak görür.

Evlâdım bu vaziyet tabiidir, dersiniz. Mektebe gider, "doğal"la karşılaşır. (Ne demekmiş sesleri). *Tabii, vilâdi* demekmiş.

Evlâdım, bu hayaldir, sen hayale kapılma dersiniz. Mektebe gider "imke" diye öğrenir. Çocuğum acele etme, acele işe şeytan karışır. Mektebe ve Meclis'e gelir, "ivedi" diye öğrenir. Arkadaşlarım, yanlış yoldan dönmek kusur ve kabahat değildir. Bir kumandan ordusunu tehlikeli bir yola götürürse benim haysiyet ve şerefim vardır, dönemem, demez. Hatalı yol üzerinden dönmeliyiz.

Muhterem şairimiz Halil Nihad'ın bir beyti ile bu kısmı bitireceğim:

Hayale gelmeyen işler vücuda gelmiştir;
Bu inkılâb-ı lisan işte böyle bir iştir.

Hakikaten hayale gelmeyen işler olmuş ve lisanımız işte bu hale gelmiştir.

Hasan Reşid Tankut (Maraş) —Efendim, dil devrimi artık yolunu tutmuş ve hızını bulmuş yürüme hâlindedir. Bunun hızını kesmek hata olur. Durdurmak ise gayrikabildir. Onu geriye çevirmek gayreti

karşısında yakamıza sarılacak ilk kuvvet kendi çocuklarımızdır, gençlerimizdir. Çünkü dil inkılâbı ilk, orta, lise öğretim derecelerine girmiş, şimdi de yüksek öğretim müesseselerine taşmış bulunmaktadır. Bu iş için çalışan üç türlü gayret vardır. Birincisi: Dil Kurumu, ikincisi; heveskâr ve edipler, üçüncüsü; üniversitedir. Türk Dil Kurumu; dilbilgisi üzerinde çalışan bir dernektir, yani Türk dilini kendi bünyesi içinde lehçeleriyle ve dışında diğer başka dillerde mukayese eder. Bu arada Türk dili üzerinde eski kitapları tarayarak derlemeler yapar ve bunu halkın istifadesine arz eder. Yoksa bunu böyle yapın demeye yetkisi yoktur. Bu çıkardığı kitapları, yaptığı taramaları, eskiden ve yeni metinlerden toplayıp yenilediği veyahut yeniden yazdığı sözlükleri; ediplerin, şairlerin ve fikir adamlarının hizmetine sunar.

(…) Arkadaşlar, Kurultay'da çıkardığımız ve milletin faydalanmasına koyduğumuz sözlükte 21 bin küsur kelime içinde 13 bin Arapça ve Farsça kelime vardır. Biz dili temizleme işini yaptığımız zaman behemehal hangi dilden hangi tipten olursa olsun her yabancı kelimeyi çıkarmak gibi bir fikir ve iddia da bulunmuş değiliz. Böyle bir iddiada bulunmak hakikaten ham bir düşünce olurdu. Ama Muhittin Baha Pars arkadaşımızın buyurduğu gibi "imge" kelimesi çiğ bir kelime olabilir. Fakat "hayal" kelimesinin de "tahayyül, hayalât, muhayyile" gibi müştakları vardır. Bunların nasıl karşılanacağı da düşünülecek bir mesele değil midir? Bu kelimeyi bulanlar hiç olmazsa bir tanesini kurtaralım diye düşünmüştür.

(…) Arkadaşlar, Lârus'u esas tutarak Türkçeden Fransızcaya bir kamus yaptırmak istedik. Yalnız A harflerinde 1200 kelimeden 287 tanesini bulduk ki, biz onların kelime olarak karşılıklarını değil, hatta mefhumlarını bile bilmiyoruz. Eğer meydanı boş bırakacak olursak bunlarla dilimiz oldukları gibi dolacaktır. Yeni ilim ve fen terimleri ise seller gibi akmaktadır. Bir şoförün yanına bininiz, *buji, kontak, egzoz, stop, aks* gibi 40-50 kelime bulursunuz. Fen terakki etmiş, ilim alabildiğine ilerlemektedir. Mefhumların, maddelerin isimleri yüz binleri buluyor. Biz ne eski Arapça ile ne de yeni Türkçe ile bunu dolduramıyoruz. Ne yapacağız? Yeni imkânlar bulmakta elbirliği edelim. Teklif edilen kelimeler eğer hoşa gitmezse, zamanla tabii dökülecektir. Fakat iyisi de yaşar. İşte Türk Dil Kurumunun tuttuğu yol budur. Terim yapma bahsine gelince; İstanbul'da geçenlerde yüksek tahsil öğrencilerinden tanıdığım iki çocuk gelmişti, "lemsidülheni" diye bir şey sordular. Biri yanlıştır, dedi, güya düzeltti. Ben biraz Arapça bildiğim hâlde anlayamadım. Sonra mevzuu anlattılar, anladım ki, bu yumuşak bir şeye dokunmanın karşılığı imiş. Arapçayı bırakmasak bile "lemsidülheni" yi bir çocuk sormak için babasının yakasına yapışırsa, babası buna cevap verebilir mi? Tabii veremez.

Eski ile irtibatımızı kaybediyoruz, diyorlar. Arkadaşlar Selçuk Türkleri, bozkırları bırakıp İran yaylalarına geldikleri vakit tabii asker ve çobandılar. Medeni hayatlarının dil hazinesini beraber taşıyamadılar. Geldikleri yerde yabancı diller ile karşılaştılar. Buradan Bağdat'a geçtiler. Sonra Anadolu'ya geldiler. İslâmlık, galebe çalınca Arapçanın hâkimiyeti başladı, fakat beri tarafta halk kendi dilini muhafaza etti.

> Sonra Âşık Paşa'yı okuyunuz. Bambaşka bir lisan. Daha sonra medrese galebe etti ve lisanımıza bir Arapçadan, Farsçadan daha ağdalı kelimeler girdi. Bu merhaleleri birer birer tetkik edersek, nesiller arasındaki irtibatı medreseye kadar muhafaza edebildiğimizi anlarız. İşte Tevfik Fikret, bugün anlaşılamıyor. Behçet Kemal arkadaşımızın okuduğu mısraı alıyorum, kimi *dahme*, dedi, kimi *duhme* dedi. Marsusa *sıkıştırılmış* denildi, *kurşunlanmış* dendi, yılların yarısını kelime öğrenmekle öldürdük. Arkadaşlar eğer yeniden medrese açacaksak, eskileri muhafaza edebiliriz.
>
> (…) Eğer açmayacaksak, önümüzde açılan yolu tıkamak doğru bir hareket değildir. Terimler meselesine gelince; arkadaşlar terimleri, üniversiteler hazırlamaktadır. (…) Bilhassa teknik üniversite profesörleri bizim değerli yardımcılarımızdır. Kendileri terimlerini aralarında hazırlar, Türkçeleştirir, kabil olduğu kadar bugünkü Türkçemize uygun karşılık bulurlar, dilimize uygun kalıpta kelime bulmaya çalışırlar. Ve üniversite de düzenleştirme komisyonunda incelendikten sonra Dil Kurumuna gönderirler. Dil Kurumu bunları tetkik eder. (…) Behçet Kemal'in buyurduğu gibi, serbest bir muharrir kâğıda "ak saz" demiş, o ne bizi alâkadar eder, ne de Baha Pars arkadaşımızı. Bu zat harfe; "üçük" demiş, bunu bizim kitabımızda bulmuştur, o kitabımızda; filân zamanda, filân tarafından yazılmış, kitapta "harf"e mukabil bu kelime kullanılıyor, demişizdir ama bunu "harf" yerine kullanın dememişizdir. Sözlükte harf, harftir. Bu, dünyanın her yerinde böyledir. Dil hareketleriyle uğraşanlar hep aynı yoldan gitmiştir. (…) Kopenhak'ta en büyük, Polonya'da en kuvvetlisi vardır. Almanya'da bu iş, çok ileri götürülmüştür. Dil Kurumunuzun da bunlar kadar büyümesi ve bunlara benzemesini temenni ederiz ve elden gelen gayreti sarf edeceğiz. Baha Pars arkadaşımız gibi bize büyük yardımlar sağlayacak olan arkadaşların da, bize meylederek, yardım maksadıyla bu işi ele almalarını, içimize girerek, dil sevgileriyle bizi tashih ve takviye etmeleri hususunu istirham ederim. (Alkışlar)[388].

1940'larda terimlerin Türkçeleştirilmesi bahsinde Meclis'teki tartışmalardan anlaşıldığı üzere *piramit, doğal, ivedi, ıra*[389] gibi yeni kelimeler yadırganıyor, Batı dillerinden giren yeni terimler ise endişe yaratıyordu. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer, terimlerin öz kaynaklarımızdan derlenerek Türkçeleştirilmesine çalıştıklarını, bunun yanında evrensel terminolojiden de faydalanmak gerektiğini söylüyordu. Bu yıllarda Meclis'te yaşanan tartışmaların *Muallimler Birliği* ve *Hür Fikirleri Yayma Cemiyetleri* ile *Türk Dil Kurumu* arasında geçen tartışmaların birer kopyası niteliğinde olduğu söylenebilir.

---

[388] *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Birleşim: 26, Cilt: 8, 20.12.1947, s. 591-610.

[389] "Seciye" yerine türetilen "ıra"nın bugün de yadırgandığı, "karakter" kelimesinin Türkçeye yerleştiği söylenebilir.

Atatürk döneminde temelleri atılan millî eğitim anlayışı İnönü döneminde de sürdü. Bu anlayış, Kemalizm dışında kalan her öğretiyi her fikri zararlı ilan etme noktasındaydı. Hasan Âli Yücel'in sözleriyle, "*Ciheti ve cepheleri ne olursa olsun, Kemalizm dediğimiz ve Atatürk'e, onun koyduğu prensiplere ve bağladığımız inanç sistemi dışında her ne kalıyorsa bizim için zararlıdır. Bunlar, okul içine sokulmadığı gibi memleket içine de sokmamak zaruretinde olduğumuz zararlı fikirlerdir*." (Kaplan, 2002: 763). Yeni ulus devletinin inşasında temelleri atılan bu görüşler, Türk millî eğitim sisteminin Cumhuriyet tarihi boyunca esas doktrinini oluşturur. Bu ideoloji Türk dili öğretimine de "millî dil" anlayışını geliştirmek şeklinde yansır.

1938 yılında başlayan Millî Şef döneminde eğitime Hasan Âli Yücel damgasını vurdu. Yücel, Bakan olur olmaz 9 Ocak 1939 tarihinden itibaren T.C. Maarif Vekilliğinin Tebliğler Dergisi'ni yayımlamaya ve harf devrimiyle kısa zamanda başarılamayan okuma yazma meselesini kökünden halletmek için çalışmalara başlar. Tespitler iç açıcı değildir. İstatistik Genel Müdürlüğünün verdiği resmî rakamlara göre erkek nüfusun %23.3'ü, kadınların ise ancak % 8.2'si okuma yazma bilmekteydi. Acilen yeni okullara ve 20 bin öğretmene ihtiyaç vardı. O tarihlerde İlk Öğretim Genel Müdürlüğü görevini yürüten İsmail Hakkı Tonguç'un, 1939'da Birinci Eğitim Şurası kararları doğrultusunda "Eğitmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri" projesi uygulamaya kondu (Sakaoğlu, 1992: 87-89).

Köy öğretmenleri ile köylerin özellikle ihtiyaç duyduğu sağlıkçı, tarımcı gibi teknisyenler yetiştirmeyi amaçlayan bu okullar, iş okulu ilkesine göre çalışacaklar ve köylerde okuma-yazma meselesini çözmenin yanı sıra köy kalkınmasının merkezi olacaklardır. Enstitülerde yetişenler "millî ülkü ve maksatları" köyde gerçekleştirmeye hizmet edeceklerdir. Enstitülerde Türkçe öğretiminin amacı öğrencinin anlama ve anlatma yeteneğini geliştirmekti. Öğrenci enstitüyü bitirirken yaşına ve anlayış düzeyine uygun bir metnin özünü, sözlerini ve değerini anlayabiliyorsa, dilek ve düşüncelerini yazım, söyleyiş ve dil bilgisi yanlışı yapmaksızın anlatabiliyorsa, okuma, yazma ve konuşmada karşılaşacağı güçlükleri kendi kendine yenmenin yollarını öğrenmişse, gündelik yaşamında okuma ve yazmayı zevkli bir alışkanlık hâline getirmişse, Türkçe öğretimi amacına ulaşmış

sayılırdı (Demircan, 2000: 164). Demircan'a göre dil devrimi değerlendirilirken, 1938-1950 döneminde ve sonrasında özleştirmeye en yoğun ve en geniş okur ve eğitici katkısı bu enstitülerde yetişenlerden gelmiştir (Demircan, 2000: 151)[390].

1948-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'dur. Ancak Banguoğlu görevi süresince Türk Dil Kurumu tarafından önerilen bazı terimlerin düzeltilmesi işinde Bakanlığın Kurum ile ters düşmek istememesi sebebiyle uygun bir komisyon kuramadığını ve bu sebeple tüm çabalarına rağmen başarılı olamadığını belirtir (Banguoğlu, 1987: 316).

3. 2. Demokrat Parti Döneminde Türk Dili Eğitimi

Tevfik İleri[391], Avni Başman ve Nuri Özsan'ın kısa süreli bakanlıklarının ardından Demokrat Parti iktidarının en uzun süre görev yapan Mili Eğitim Bakanı olmuştur[392]. İleri, uydurma kelimeler olarak nitelediği Türk Dil Kurumunun sadeleştirme çalışmalarını her fırsatta eleştirmiş; oluşturduğu komisyonlarla okul kitaplarından bu terimlerin çıkarılması için icraatlarda bulunmuştur.

> Bence Türk Dil Kurumun vazifesi, Türk halk çoğunluğu arasında yaşamakta, Türk fikir ve sanat adamları tarafından kullanılıp güzelleştirilmekte olan dilimizi üzerinde yürüdüğü millîleşmek ve zenginleşmek yolunda hızlandırmaktır. Dil Kurumu aynı zamanda Türk ilim dilinin bir Türkçe terimleri sistemi dâhilinde gelişebilmesi için bu ilim diline yine Türk kültür adamlarının ihtiyacı olan terimleri, onları beğenerek ve severek kullanacakları terimler hazırlamak vazifesiyle ödevlidir. Dil, bir milletin millî birliğini kuracak ve yaratacak kuvvettir. Bir milletin çocuklarını atalar yadigârı olan dil ve sanat eserlerinden soğutacak olan, milletin muhtelif nesillerini birbirinin dilinden anlamaz hale getirecek herhangi bir hareket, millî birliği bozabilir. Bu birliğin bozulması ise onun bozulmasından faydalanmak isteyenlerin işine yarar[393].

---

[390] 17 Nisan 1940'ta yürülüğe konan Köy Enstitüleri hakkındaki yasa tasarısının Meclis'te görüşülmesi tartışmalı geçti. 278 mebusun oy birliği ile kabul ettiği oturuma 148 mebus katılmamıştı. Bu durum parti içinde muhalefet olduğunu gösteren ilk işaretti (Sakaoğlu, 1992: 92).

[391] Tevfik İleri, özellikle CHP iktidarında Köy Enstitülerine sol eğilimli kişilerin sızmış olduğunu iddia etmiş, hükûmetlerinin politikasına da uygun olarak özellikle Köy Enstitülerinde komünizmle mücadeleyi yoğunlaştırmıştır. DP döneminde önce Köy Enstitülerinde karma eğitime son verilmiş ardından 1954 tarihinde enstitüler kapatılarak öğretmen okulları şekline dönüştürülmüştür (Karpat, 2010: 541-466) Köy enstitüleri için bk. Tonguç, H. İ. (1938), *Köyde Eğitim*, Devlet Basımevi, İstanbul; Karaömerlioğlu, M. A. (2001), *Türkiye'de Köycülük*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 284-297.

[392] Tevfik İleri 11.08.1950-06.04.1953 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

[393] Zafer Gazetesi, 9 Şubat 1951.

Bu yıllarda okutulan Tahir Nejat Gencan'ın *Dilbilgisi I* kitabında sade bir dil kullanıldığı görülmektedir:

> İnsan gırtlağı, musikî âletlerinin hepsinden daha çeşitli, daha duygulu ve anlamlı sesler çıkarır. Bu seslerin sayısını saptamaya bugünün aletleri yetmiyor (Gencan, 1950: 19).

Kitapta "tespit etmek" yerine "saptamak", "manalı" yerine ise "anlamlı" kelimeleri tercih edilmiştir.

> Akan hayatın türlü maksatlarla söylenmiş cümlelerine sesimizle, sesimizin toniyle de türlü anlamlar, türlü duygular katabiliriz. Geldin mi? Sorusuna sesimizle dargınlık, sevinç, utangaçlık, heyecanlı bir beğeniş, yakıcı bir bekleyiş, korkunç bir hiddet, ateşli bir sevgi gibi birçok duygular katarız. Bu yeteneğimizden faydalanarak okuma ve konuşmamızı canlandırmaya çalışalım. Her şeyde olduğu gibi bunda da aşırılığın, yapmacıklıkların sevimsizlik, çirkinlik doğurduğunu da unutmıyalım (Gencan, 1950: 50-51)[394].

Gencan'ın 1950 basımı dilbilgisi kitabından beş yıl önce, 1945'te yayımlanan Ahmet Cevat Emre'nin *Türk Dilbilgisi*'nde ise kullanılan dil tamamen farklıdır. Türkçedeki sadeleşme hareketlerini "Türkçenin Tazelenme *(renaissance)* Dürüşmesi" (s. 577) şeklinde ifade eden ve dil reformunun ilk evresindeki aşırı öz Türkçeci ruha uygun bir dil kullanan Emre, örneğin yazar için "betikçi", edebî için "betiksel", dizin için "göstermeç" kelimelerini kullanmıştır:

> Eski Türklerin bize kadar ulaşan yazıtları, yazmaları ve koşuk örnekleri çok ilerlemiş, yüksek derecede *anlatışlı* bir Eski Türkçenin olduğunu *tanıkla*maktadır. Fakat bu eski Türkçeden klâsik ve kutsal metinler kalmış değildir; bütün Türklük âleminde çağlar boyunca okunmuş, *betiksel* (littéraire) örnek olarak kullanılmış metinlerimiz yoktur. (Emre, 1945: 576).

Emre, Türkçedeki en önemli gelişmelerin ise İnönü zamanında olduğunu söyler:

> Türkçenin sözdizimi, anlatış yöntemleri bakımından çok zengindir. Fiillerin ulamlık bölücükleri de zengin ve çeşitlidir. Duyusallığın her istenilen derecesini sağlıyacak diziş imkânları da vardır. Bütün mesele bu

[394] Gencan'ın 1979 tarihinde TDK tarafından 4. baskısı yapılan *Dilbilgisi* kitabında ise öz Türkçecilik hareketine uygun olarak şu ifadelerin yer aldığı görülecektir: "Bu betik, bugünün dil sorunlarını kapsamak; öğrenci, yazar, okur gibi kültürlü kişilerin dil konusunda karşılaşacakları güçlükleri çözümlemek; düzgün, yanlışsız konuşup yazmayı sağlamak; Türkçenin daha zengin, daha olgun, öz bir dil olması için sürüp giden çabaları desteklemek; ileri gidiş yollarını aydınlatmak amacıyla yazılmıştır."(Gencan, 1979: VI). Bk. s. 236.

> zengin yapı motifleri arasında düzenli bir bileştirme yaratabilmektedir. Türk dilbilgisi anlatış yöntemlerini ve başarılı saydığı örneklerini vermeğe çalışmıştır, fakat henüz hiçbir yazarın klâsik Türkçeyi yaratmış olduğuna kanmış değildir. Türkçenin en kudretli *tazelenme* hareketi Büyük İnönü çağına raslamaktadır; bundan yakında en güzel Türkçenin doğacağına sarsılmaz inanımız vardır (Emre, 1945: 579).

Emre'nin kullandığı dil, İnönü döneminde Türkçenin, dil reformunun ilk yıllarına (1932-1934) dönüldüğünün göstergesidir. Emre'ye göre;

> Onbeş yıldan beri yürütülmekte olan çalışmalar sonunda *terimbiliğimize* mümkün olan ulusal karakter verilmiş, Türkçenin söz ve deyim haznesi birkaç yoldan derlenmiş toplanmış, dili özleştirme ülküsü bütün nesilce benimsenmiş, yazı dilinden yalnız yabancı terkipleri sürüp atmak değil, düşünüşümüzün bile yabancı *türem* ve sözdizimi kurallarından kurtarmak ilkesi kabul olunmuş, yazı erlerimizin son verimlerinde Osmanlı kitabetinin ağdalı dili yerine halkın canlı dili erk sürmeye başlamış, kısacası Türk yazı diline yitirmiş olduğu Türk karakterini yeniden kazandırmak isteği ulusal amaç hâline konmuştur (Emre, 1945: 1-2).

Necmettin Halil Onan'ın[395] 1952 yılında ortaokullar için yazdığı dil bilgisi kitabında ise dilde sadeleşme çalışmaları şu ifadelerle dile getirilmiştir:

> Daha önceki yüzyıllarda sarsılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı İmparatorluğu on dokuzuncu yüzyılda açık yıkılma ve dağılma alâmetleri gösterince milliyet duygusunun önemini, bir uykudan uyanır

[395] Bir şair, bir sanatçı olarak Türk diline yaptığı hizmet dışında Onan, doğrudan doğruya Türk dilinin yapı ve işleyişi üzerine de eğilmiş, bu hizmetini dil bilgisi kitapları yazmak suretiyle de sürdürmüştür. Bu bakımdan onun millî eğitim tarihimizde de önemli bir yeri vardır. Orta seviyeli okullar için hazırlanmış olan dilbilgisi kitaplarının bir kısmında, dil konuları kuru, sıkıcı anlatımlardan başlayarak iç içe girmiş sınıflandırmalar ve örneklendirmeler yüzünden, öğrenciyi bunaltan birer bilgi yığını özelliği taşırken, o, uyguladığı yöntem ve üslûbundaki güzellik dolayısıyla, bu konulan zevkle izlenebilecek ve dilimizin güzelliğini benimsetecek bir güçle işleyip geliştirebilmiştir. Bunu somut bir örnekle gösterebilmek için "türetme" konusunun işlenişine kısaca değinelim: "Türetme" konusu işlenirken ilkin "Dilimizin gelişip zenginleşmesini sağlayan yolların başında türetme gelir" açıklaması ile bir giriş yapılmış; sonra türetmenin ne olduğunun somut olarak daha kolay ve çabuk kavranabilmesi için bir tek kökten türlü türetme ekleri ile yapılmış olan *geçmek, geçiş, geçme, geçit, geçim, geçen (yıl), geçmiş (zaman), geçecek (zamanımız), geçer (akça), geçkin* gibi örnekler cümle içindeki kullanılışları ile birlikte sıralanmıştır. Daha sonra bu somut örneklere dayanılarak, bunlar arasındaki şekil ve anlam ayrılıklarına dokunulmuş; *geç-, geçil-, geçir-, geçiştir-* gibi fiilden fiil; *geçim, geçimli, geçimsiz, geçimlilik, geçimsizlik* gibi örneklerle de daha başka türetme türleri ve yolları anlatılmıştır. Ancak bütün bu somut anlatımlardan sonra, türetmenin tanımına geçilmiştir. Böylece, öğretimde soyut, ezbere tanımlardan başlayarak açıklamaya geçiş yerine, gözleme dayanan somut, etkili örneklerden başlayarak adım adım soyut kavrayış ve tanımlara geçiş tarzında bir öğretim yöntemi izlenmiştir. "Türetme" konusunda işlek ve az işlek olan eklerden söz edilirken, dolayısıyla dilimizin bugünkü türetme durumu ve az işlek eklerin geliştirilmesi gereği üzerinde de durulmuştur. Böylece "türeme" ve "türetme" konularında öğrenciye gerekli bilgiler sindirici yollarla verilirken, yöntem bakımından öğrencide "düşünme" ve "yaratıcılık" yönünü geliştirme noktasında da durulmuştur (Korkmaz, 1972: 76-77).

> gibi anlamağa başladık ve o zamandan beri dilimizin özlüğüne değer verip onu yabancı kelimelerle yabancı dil kurallarından temizlemeğe giriştik.
>
> Bu çalışmanın asıl verimli zamanı Cumhuriyet yıllarına rastlar. Dilimize, geçen yüz yıllarda kaybettiği temizliğini ve işlenmiyen zenginliğini kazandırmak Cumhuriyet rejimin başlıca amaçlarından biri olmuştur (Onan, 1952: 2).

Bu yıllardan itibaren Türkçenin öğretilmesiyle ilgili bir mesele daha gündeme gelmeye başlamıştır. Doğu illerinde yatırım eksikliği ve okulların yetersizliğinden Türkçe bilmeyenlerin sayısının fazla olduğu, bu meselenin halledilmesi için Millî Eğitim Bakanlığı müfredatında bazı değişiklikler yapılması hususu, Meclis'te tartışmaya açılmıştır[396]. Bu konu daha sonraki yıllarda da Meclis'te tartışılmaya devam etmiştir.

Aslında okullarda tam bir keşmekeş yaşanıyordu. Bazı öğretmenler öz Türkçeyi savunurken bazıları öz Türkçenin tamamen aleyhindeydi. Okul kitaplarında aile, arkadaş, gazete ve mecmua dili ile serbest kitap diline girememiş binlerce yeni kelime ve terim vardı. Safa'ya göre bunlar yirmi yıllık bir hükûmet baskısına rağmen tutunamamış, yaşayamayan kelime cenazeleridir. Topunu birden ayıklamak ve okul dilinden atmak ne kadar şartsa o kadar zordur (Safa, 1999: 232). Ancak Demokrat Parti döneminde Millî Eğitim Bakanlığı'nın köklü bir değişiklik hamlesi olmamıştır. Ayrıca Demokrat Parti'nin başta Anayasa olmak üzere kurum, kuruluş ve unvanlarda eski ifadelere dönme girişiminin, Türkçenin gelişmesine bir katkı sağlamadığı da açıktır[397].

3.3. 1960-1980 Arasında Türk Dili Eğitimi

1961 Anayasasının öngördüğü reformlar hayata aktarılamaz ve okullar sivri uçların kışkırtma yatakları halini alır. Sağ-sol, laik-dinci diye bölünen eğitim görmüş gençler silahlı çatışmalara girer. Yine aynı yıllarda Cumhuriyet'in eğitimden geçiremediği büyük köylü kitlesi, her yıl sayıları artarak kente göçer, gecekondulara sığınır. İlhan Başgöz'ün ifadesiyle bu bir eğitim sorunundan ziyade aslında bir kalkınma sorunudur (Başgöz, 1999: 251). Türk dili eğitimi de bu yıllardaki siyasî

[396] Bk. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Birleşim: 50, Cilt: 24, 18.11.1950, s. 823-826.
[397] Bk. II. Bölüm, s. 102-103.

atmosferden fazlasıyla etkilenmiştir. İktidarlar değiştikçe Millî Eğitim Bakanlarının da dilde özleşme konusundaki görüşleri değişmiştir.

1963 yılında X. Türk Dili Kurultayı'nda dönemin Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem, Türk Dil Kurumunun çalışmalarını destekleyen bir konuşma yapmış, Türk dilinin "*yabancı kural ve kelimeler salgısından kurtarılarak bağımsızlığına kavuşturulmasında*", "*ulusal bütünlüğümüzün tekrar kurulmasında ve uygarlık kültürümüzün dili olması*"nda Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumunun önemine işaret etmiştir[398].

Türk dil reformunun eğitim alanında yaygınlaştırılması için 1960'ların sonunda başlayıp 1970'li yıllarda da sürdürülen iki önemli girişim vardır. Bunlardan biri, Millî Eğitim Bakanlığının belirlediği "1000 Temel Eser" adlı bir dizinin yayımlanmaya başlaması; diğeri, tek ders kitabına dönülerek bunun da ısmarlama yoluyla hazırlatılmasıdır.

1966 yılında Millî Eğitim Bakanlığı "1000 Temel Eser" başlığı altında bir seri kitap yayımlama kararı almış ve devlet bunu önemli bir proje olarak kabul ederek 1968-1972 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'na da almıştır[399]. Dönemin Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem, Tercüme Kurulunun yeni dönem çalışmalarına başlaması dolayısıyla 14 Kasım 1967'de yapılan toplantıda kurul üyelerine hitaben yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

> Toplumun yaşama düzeninin geliştirilmesinde ve yaratıcı gücünün artırılmasında kültürün önemi çok belirli hale gelmiştir. Bu bakımdan kültürün, sanatın, ilmin her dalında eserler vermek, bu eserlerle cemiyetimizi kuvvetli hale getirmek zorundayız. Son zamanlarda cemiyette yaratılmak istenen bunalıma karşı yüksek heyetinizin seçeceği eserler daha büyük kıymet ifade edecektir. Bir yandan ikinci beş yıllık plânda kültür faaliyetlerine büyük ehemmiyet verilmekte, 1000 kitaplık bir temel kütüphane yaratılması zarureti belirmektedir. Tabii ki bu 1000 temel kitabın büyük bir kısmını yerli eserler, gerek geçmişin değerli eserlerinin bugünkü dile uydurulmuş veya çevrilmiş şekilleriyle ve gerek yeni yaratılacak eserlerle süslerken; ileri gitmiş yabancı memleketlerin kıymetli eserlerinden de faydalanmak

[398] Bk. http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay10/K1001001.pdf (08.02.2012)
[399] Bk. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: "1969" Yılı Programı, İcra Planı, İkinci Beş Yıl, 1968-1972", Ankara 1969, s. 104.

> gerekecektir. Bu 1000 kitaplık kütüphaneyi hazırlayabilirsek, öyle tahmin ediyorum ki, Türk kültürüne büyük hizmet etmiş olacağız ve yeni yetişmekte olan gençlerimize de, sağlam esaslar üzerinde kendilerini herhangi yanlış ve aşırı akımlara kaptırmadan, şahsiyetlerinin teşekkülü imkânını sağlamış olacağız." (Özbalcı, 2011: 130)

Cemiyetin bir bunalıma doğru sürüklenmekte olduğunu ve eserler seçilirken bu sıkıntılı dönemin şartlarının dikkate alınması gerektiğini vurgulayan Bakan Ertem, seçilecek eserlerde yaşayan Türkçenin kullanılmasına dikkat edilmesi gerektiğini de belirtir:

> Yine yüksek heyetinizin, eser seçimindeki titizlik kadar, yaşayan dilimizin gelişmesine yardımcı olacağından ve cemiyette uydurma dile doğru kaymak isteyen cereyanların da böylelikle nasıl bir yanlış yolda olduğunu ortaya koyacağından emin bulunuyorum (Özbalcı, 2011: 130).

Adalet Partisi İzmir senatörü, eğitimci-yazar Cahit Okurer, Millî Kütüphane'nin kurucusu Adnan Ötüken ve Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü görevini yürüten şair, yazar ve eğitimci Kemal Or, projenin hayata geçirilmesinde önemli rol oynarlar. Dizide yayımlanacak eserleri seçip baskıya hazırlamak üzere dört komisyon oluşturulur. *Çağdaş Türk Yazarları Komisyonu, Sosyal İlimler Komisyonu, Musiki Eserleri Komisyonu* ve *Tercüme Kurulu* gibi adlar taşıyan bu komisyonlarda devrin tanınmış üniversite hocaları ile kültür, sanat ve düşünce adamları görev alırlar (Özbalcı, 2011: 130)[400].

Dizinin ilk kitabı Ocak 1969 tarihinde yayımlanan Muharrem Ergin'in hazırladığı, Başbakanı Süleyman Demirel ile Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in ön sözlerinin yer aldığı Dede Korkut Kitabı'dır. Daha sonra çıkacak kitaplarda da yer alacak olan bu ön sözde Süleyman Demirel şunları söyler:

> Kitaplar, bir milletin kültür değerlerini dünden bugüne taşıyan varlıklar olarak millî kültürün temel taşlarıdır ve aynı zamanda

[400] Nesterin Dırvana, Sencer Tonguç, Yaşar Önen, Kudret Ayiter, Ahmet Temir, Akdes N. Kurat, Hasan Eren, Türkân Rado, Tayyip Okiç, Tahsin Yazıcı, Kenan Akyüz, Mehmet Kaplan, Faruk K. Timurtaş, Muharrem Ergin, Mümtaz Turhan, Sabahattin Zaim, Nevzat Yalçıntaş, Erol Güngör, Bağlan Toğrol, Beynun Akyavaş, Selmin Evrim, Şerif Baştav, Türkân Tunga, Nihat Çetin, Nevzat Atlığ gibi bir kısmı profesör, bir kısmı doçent unvanlı ilim adamları ve akademisyenler ile Nihat Sami Banarlı, Ahmet Kabaklı, Kemal Or, Osman Akkuşak, Necdet Bingöl, Afif Obay, Enver Esenkova, Cevad Memduh Altar, Müjgân Cunbur, Mehmet Önder, Tarık Buğra, Ahmet Muhip Dranas ve Tevfik Göksel gibi alanlarında başarılı olmuş kültür, sanat, edebiyat ve düşünce adamlarını bu komisyonlarda görev alan başlıca isimler arasında saymak mümkündür.

> insanlığın paylaştığı ilim ve fikir dünyasına açılan kapılardır. Bu vasıflarıyla kitaplar, milletlerin ve insanlığın zekâsına ve kültürüne büyük tesirleri bakımından medeniyetleri yayan ve tarihi yapan kuvvetlerin başında gelir ve bir milletin veya insanlığın fikir ve kültür hazinesini teşkil edecek kitaplar, temel kitap değerini kazanır.

Süleyman Demirel'in ifadesiyle "Bin Temel Eser" serisinin hedef ve amaçları arasında nesiller arasındaki boşluğun doldurulması yer alır:

> Eski Türk yazarlarının eserleri, yeni nesillerin anlayacağı gibi sadeleştirilerek basılacak, Batı kültürünün temel eserleri dilimize çevrilerek yayımlanacaktır. Bu suretle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi içinde bin ciltlik bir temel eserler kitaplığı vücuda getirilmesine çalışılacaktır.
>
> Böyle bir temel eserler serisinin kültür hayatımıza yapacağı hizmetin değeri büyüktür. Bir taraftan alfabe değişikliğinin ve dilde özleşme akımının zarurî olarak nesiller arasında meydana getirebileceği boşlukları doldurmak mümkün olacak ve böylece millî kültür mirasımızın yeni kuşaklara intikali sağlanacaktır. Diğer taraftan bütün insanlığın ve medeniyet dünyasının müşterek malı hâline gelmiş olan ilim, kültür ve sanat hazinelerinden yabancı dilleri bilmeyenler de faydalanacaklardır (Özbalcı, 2011: 131).

Millî Eğitim Bakanı Ertem de ön sözde, millî kültürün ve onun sağlıklı bir şekilde yeni nesillere aktarılmasının, millet hayatının devamı bakımından taşıdığı önem ve fayda üzerinde durduktan sonra serinin amacını şöyle açıklar:

> Bin Temel Eser, konuşulan, yaşayan, canlı Türkçemizle hem millî kültürümüzü yoğuran düşünce ve duygu dünyamızı aksettirecek, hem de Batı'nın ilim, fikir ve teknik alanlarındaki görüşlerini yurdumuza getirecektir. Millî şuuru besleyerek, geçmişten kuvvet alıp geleceğe yön verecek iyi vatandaş, iyi insan yetiştirmede büyük yardımcı olacaktır (Özbalcı, 2011: 131).

3 Kasım 1969 tarihinde İlhami Ertem, Bakanlık görevinden ayrılır; yerine Orhan Oğuz gelir ve dizinin 20. kitabından başlamak üzere kitaplarda Oğuz'un yazdığı ön söze yer verilir. Oğuz da, önce zengin ve köklü bir Türk kültürünün varlığından söz eder, kültürün millet hayatı için taşıdığı önem üzerinde durur:

> 1000 Temel Eser serisinde yayımlanan kitapların, Türk gençliğinin ve vatandaşlarımızın geniş ve ileri bir dünya görüşüne sahip, geçmişine bağlı, tarihi ile gurur duyan ve geleceğe ümitle bakan vatansever, bilgili kişiler olarak yetişmelerinde faydalı olacağına inanıyorum (Özbalcı, 2011: 132).

"Bin Temel Eser" dizisinde yayımlanan kitaplar ifade edildiği gibi İkinci Beş Yıllık Plân'da "Bin Temel Eser"in en az yüzde 40'ının 1969 yılı sonuna kadar bitirileceği öngörülmektedir. Fakat o yıllardaki siyasi çalkantılar ve hükûmetlerin çok sık aralıklarla el değiştirmesi gibi sebeplerle bu gerçekleşemez. 1969'da 20, 1970'de 25, 1971'de 21 olmak üzere üç yıl içinde ancak 66 kitap yayımlanabilir[401].

[401] Bu eserler şunlardır (Özbalcı, 2011: 132-133): **1.** Dede Korkut Kitabı (haz. Muharrem Ergin), 1969, **2.** Cemiyet (R. M. Maciver ve Charles H. Page'den çev. Doç. Dr. Âmiran Kurtkan), 1969, **3.** Han Duvarları (Şiirler, Faruk Nafiz Çamlıbel), 1969, **4.** İhtilâl, Tekâmül ve İktisadî Nizam (Allen M. Sievers'ten çev. Seniha Yazıcıoğlu), 1969, **5.** Beş Şehir (Denemeler, Ahmet Hamdi Tanpınar), 1969, **6.** Yirminci Asrın Mânası (Kenneth Boulding'den çev. Erol Güngör), 1969, **7.** Koçyiğit Köroğlu (Oyun, Ahmet Kutsi Tecer), 1969, **8.** Antidemokratik Düşünce Şekilleri (David Spitz'den çev. Şiar Yalçın), 1969, **9.** Karagöz (15 Karagöz oyunu, Muhittin Sevilen), 1969, **10.** Kültür Değişmeleri (Sosyal psikoloji bakımından bir tetkik, Prof. Dr. Mümtaz Turhan), 1969, **11.** Türk Tarihinden Yapraklar (Yılmaz Öztuna), 1969, **12.** Yaratılış ve Türeyiş (Türk Destanı, Mustafa N. Sepetçioğlu), 1969, **13.** İdeal ve İdeoloji (Remzi Oğuz Arık), 1969, **14.** Coğrafyadan Vatana (Remzi Oğuz Arık), 1969, **15.** Vatan yahut Silistre (Oyun, Namık Kemal, haz. Prof. Kenan Akyüz), 1969, **16.** Gülnihâl (Oyun, Namık Kemal, haz. Prof. Dr. Kenan Akyüz), 1969, **17.** Bize Göre, Gurebahane-i Lâklâkan, Frankfurt Seyahatnamesi (A. Haşim, haz. Mehmet Kaplan), 1969, **18.** Aziz İstanbul (Makaleler, Yahya Kemal Beyatlı, haz. N. S. Banarlı), 1969, **19.** Kendi Gök Kubbemiz (Şiirler, Yahya Kemal Beyatlı, haz. N. S. Banarlı), 1969, **20.** Eğil Dağlar (Makaleler, Yahya Kemal Beyatlı, haz. N. S. Banarlı), 1969, **21.** Türkçülüğün Esasları (Ziya Gökalp, haz. Prof. Dr. Mehmet Kaplan), 1970, **22.** Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri (İbrahim Kafesoğlu), 1970, **23.** Âşıkpaşaoğlu Tarihi (haz. Atsız), 1970, **24.** Sanayileşmenin Kültür Temelleri (John U. Nef'ten çev. Erol Güngör), 1970, **25.** Atatürk (haz. 7 kişilik bir heyet), 1970, **26.** Zeytindağı (Falih Rıfkı Atay), 1970, **27.** Mevlid (Süleyman Çelebi, haz. Faruk. K. Timurtaş), 1970, **28.** Asyanın Yükselişi ve Düşüşü (Fernand Grenard'dan çev. Orhan Yüksel), 1970, **29.** Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (S. Takats'tan çev. Sadrettin Karatay), 1970, **30.** Kâşgarlı Mahmut (haz. Ahmet Caferoğlu), 1970, **31.** Oğuz Kağan Destanı (Muharrem Ergin'in önsözü ile), 1970, **32.** Orhun Âbideleri (haz. Muharrem Ergin), 1970, **33**. Bilinmeyen İç Asya C.I (L. Ligeti'den çev. Sadrettin Karatay.), 1970, **34.** Bilinmeyen İç Asya C.II (L. Ligeti'den çev. Sadrettin Karatay), 1970, **35.** Şiirler (Orhan Seyfi Orhon), 1970, **36.** Bir Devin Düşüşü (İgor Gouzenko'dan çev. Ağası Şen), 1970, **37.** Dîvân-ı Kebîr'den Seçmeler (Mevlânâ Celâleddin, haz. Abdülbâki Gölpınarlı),1970, **38.** Gezerek Gördüklerim (Falih Rıfkı Atay), 1970, **39.** Baburnâme (Baburun Hâtıratı 1, haz. Reşit Rahmeti Arat), 1970, **40.** Baburnâme (Babur'un Hâtıratı 2, haz. Reşit Rahmeti Arat), 1970, **41.** Baburnâme (Baburun Hâtıratı 3, haz. Reşit Rahmeti Arat), 1970, **42**. Seçmeler (Peyami Safa, haz. Faruk K. Timurtaş-Ergun Göze), 1970, **43.** Türk Bilmeceleri (Şükrü Elçin), 1970, **44.** Erenlerin Bağından (Okun Ucundan ve Diğer Nesirler, Yakup K. Karaosmanoğlu), 1970, **45.** Seçme Hikâyeler I (Ömer Seyfeddin), 1970, **46.** Seçme Hikâyeler II (Ömer Seyfeddin),1971, **47.** Türk Atasözleri ve Deyimleri I (haz. Adnan Ötüken), 1971, **48.** Türk Atasözleri ve Deyimleri II (haz. Adnan Ötüken), 1971, **49.** Türk Kültürünün Gelişme Çağları I (Bahaeddin Ögel), 1971, **50.** Türk Kültürünün Gelişme Çağları II (Bahaeddin Ögel), 1971, **51.** Türk Mitolojisi (Bahaeddin Ögel), 1971, **52.** Türk Mitolojisi (Bahaeddin Ögel), 1971, **53.** Seçmeler (C. Sıtkı Tarancı, haz. Gültekin Samanoğlu), 1971, **54.** Eski Şarkı-Yaprak Dökümü (R. Nuri Güntekin, N. S. Banarlı'nın takdim yazısı ile), 1971, **55.** Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım (Prof. Dr. A. Afetinan), 1971, **56.** Türk Şehnâmesinden (Seçmeler, Midhat Cemal Kuntay, haz. Faruk K. Timurtaş), 1971, **57.** Yalnızız (Peyami Safa), 1971, **58.** Tanrı Dağı Ziyafeti-Balıkesir Muhasebecisi (R. Nuri Güntekin), 1971, **59.** İbn-i Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler (haz. İsmet Parmaksızoğlu),1971, **60.** Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler C.1 (haz. Atsız), 1971, **61.** Şeyh Galib Dîvânı'ndan Seçmeler (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), 1971, **62.** Gönül Hanım (Müftüoğlu Ahmet Hikmet, haz. Dr. Fethi Tevetoğlu), 1971, **63.** Çağlayanlar (Müftüoğlu Ahmet Hikmet, haz. Dr. Fethi Tevetoğlu), 1971, **64.** Bâbur (Fernand Grenard, haz. Orhan Yüksel), 1971, **65.** Dağyolu ve Günebakan'dan Seçmeler (H.Suphi Tanrıöver, haz. M. Necati Sepetçioğlu), 1971, **66.** Malazgirt Zaferi'nden İstanbul Fethine (Dört Destan, Behçet Kemal Çağlar), 1971.

70'li yıllarda siyasi olaylar çok hızlı gelişiyor, hükümetler çok sık değişiyordu. 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra da Demirel hükümeti istifa etti ve yeni bir hükûmet kuruldu. Kısa süren Nihat Erim Hükûmeti'nin ardından Ferit Melen'in Başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu ve Sabahattin Özbek Millî Eğitim Bakanı oldu.

Bazı basın-yayın kuruluşları, muhalif aydınlar, sanat çevreleri ve birtakım siyasî partilerden gelen baskı ve engellemeler sebebiyle dizinin yayımına 1971 Nisan ayında son verildi ve yerine Kültür Yayınları adıyla yeni bir dizi yayımlanmaya başladı[402]. Özbalcı'nın ifadesiyle bin kitaplık bir kütüphane kurma fikri, hiç şüphesiz iyi niyetli, güzel ve yerinde bir teşebbüstü. Noksan, yanlış, eksik tarafları elbet vardı ancak bunlar giderilebilirdi. Bu millî mesele karşısında iyi niyetle hareket edilir, ideolojik bir tutum ve tavır içine girilmez, olumlu eleştirilerle eksiklerin giderilmesine yardımcı olunsaydı bu mümkün olabilirdi. Fakat bu değerli ve faydalı kültür hamlesi, maalesef birtakım inatlaşmalara, siyasî ve ideolojik oyunlara kurban edildi. Henüz 66 kitap yayımlanmıştı. Devrin çok satan, itibarlı gazetelerinden biri olan Halka ve Olaylara Tercüman'ın sahibi Kemal Ilıcak "Bin Temel Eser" dizisini 1972'nin son aylarında gazetenin imkânlarıyla, bu sefer "Tercüman 1001 Eser Yayınları" adıyla devam ettirmeye karar verdi. 1 Kasım 1972'de birinci kitap olarak Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırladığı Yunus Emre Dîvânı, ikinci olarak da Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ünlü romanı Huzur yayımlandı. Biri ayın birinde, diğeri on beşinde olmak üzere ayda iki kitap yayımlanıyor ve her kitap on liraya satılıyordu. "Bin Temel Eser"in boşluğunu doldurmayı amaçlayan bu seriden de 70'li yılların sonuna kadar ancak 150 civarında kitap yayımlanabilmiştir (Özbalcı, 2011: 133-134).

12 Mart Muhtırası'ndan sonra işbaşına gelen Nihat Erim ve Ferit Melen hükûmetlerinin ardından 15 Nisan 1973 tarihinde Naim Talu tarafından kurulan Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) koalisyon hükûmeti zamanında, "Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları" adıyla dizinin yayımına yeniden başlandı. Önce 2 cilt hâlinde Atatürk'ün Nutuk'u

[402] Ayrıca bk. Mehmet Çınarlı, "*Geçen Yıl*", Hisar Dergisi, Ocak 1970, nu.73, s. 3; İlhan Geçer, "*Yeni Yayınlar*", Hisar, Aralık 1972, nu.180, s 23.

yayımlandı. Bu hükûmette kültür işlerinden sorumlu Devlet Bakanı olan İsmail Hakkı Tekinel, kitapların başına konmak üzere kaleme aldığı ön sözde, kültür-millet ilişkisi üzerinde durur ve ancak millî kültürlerini korumayı başaran milletlerin yaşayabileceklerine işaret eder:

> Devletin başta gelen görevlerinden biri, milletin en büyük varlığı olan millî kültürüne sahip çıkması, onu koruması, kuşaklar boyuncu devamını sağlayacak şartları ve imkânları hazırlamasıdır. Bizi "millet" olarak çağlar boyunca ayakta tutan zengin ve özgün bir kültürümüz vardır. Son yıllarda kültürümüzü korumak ve nesiller arasında akışını sağlamak için önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi de 1969 yılında yayımına başlanan 1000 Temel Eser dizisidir. Eski Türk yazarlarının temel eser niteliğindeki fikir, sanat, tarih ve edebiyat eserlerini, konuşulan, yaşayan canlı Türkçemizle sadeleştirerek basmak, böylelikle Millî Kültür mirasımızın yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacını güden bu faydalı dizi, 66 eser yayımlandıktan sonra, 1971 yılı Nisan ayında durdurulmuş ve yayın amacından uzaklaştırılarak Kültür Yayınları adı altında yeni bir dizi meydana getirilmiştir (Özbalcı, 2011: 134).

Ne var ki "1000 Temel Eser" serisinin bu ikinci yayım dönemi de fazla uzun sürmedi. 1974 yılı ocak ayı başında göreve gelen Bülent Ecevit başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Millî Selamet Partisi (MSP) koalisyon hükûmeti, serinin yayımını tekrar durdurdu[403]. CHP-MSP koalisyon hükûmeti daha bir yılını doldurmadan Başbakan Ecevit, Eylül 1974'te istifa etti. Yerine Sadi Irmak başkanlığında yeni bir hükûmet kurulduysa da güvenoyu alamadı ve aradan yaklaşık dört yıl geçtikten sonra Süleyman Demirel, Mart 1975 tarihinde AP-MSP-CGP ve MHP'den oluşan dörtlü koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak yeniden iktidara geldi. Rıfkı Danışman da Kültür Bakanlığına getirildi. Böylece 3. defa olmak üzere "1000 Temel Eser" dizisinin tamamlanması için tekrar harekete geçildi. Ancak bu üçüncü dönemde dizinin yayımını kaldığı yerden, 72. kitaptan itibaren Millî Eğitim Bakanlığı değil, yine "1000 Temel Eser" adıyla Kültür Bakanlığı devam ettirecek ve 1990'lı yılların sonlarına kadar aralıklarla 75 civarında kitap daha yayımlanmak suretiyle "1000 Temel Eser" serisinde çıkan kitap sayısı yaklaşık 150 civarında bir rakama ulaşacaktır. Öte yandan bu dönemde ilk yayımlanan 66 kitaptan bazılarının

---

[403] 1000 Temel Eser" serisinin bu ikinci yayım döneminde ancak şu 5 kitap yayımlanabilmiştir: **67.** Nutuk I (Atatürk, hazırlayanlar: Birol Emil, Melin Has'er, M. Ali Aydın), 1973, **68.** Nutuk II (Atatürk, hazırlayanlar: Birol Emir, Melin Has'er, M.Ali Aydın), 1973, **69.** Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I (Ziya Gökalp, haz. Rıza Kardaş), 1973, **70.** Muhayyelât-ı Aziz Efendi (haz. Ahmet Kabaklı), İstanbul 1973, **71.** Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfâri'l Bihar (Kâtip Çelebi, haz. Orhan Şaik Gökyay), 1973. (Özbalcı, 2011: 134-135).

2., hatta 3. baskılarının yapıldığı, tercümelerin, eski eserlerin ve bilhassa tanınmış şairlere ait dîvânların sade dille yayımlanmasına ağırlık ve öncelik verildiği dikkati çeker (Özbalcı, 2011: 135).

Başbakan Demirel, bu üçüncü yayım döneminde çıkacak kitapların başına konulan ön sözde, "1000 Temel Eser" serisinin bitirilmesi üzerinde neden önemle durduklarını şu cümlelerle açıklar:

> Bin Temel Eser, bir büyük boşluğu doldurmak üzere girişilmiş bulunan teşebbüsün adıdır. Bin Temel Eser, millî birliğimizi oluşturan değerleri genç nesillere tanıtma gayesini gütmektedir. Bin Temel Eser, büyük bir medeniyetin bugünkü ve yarınki Türkiye'ye açılmış penceresidir. Bu medeniyet bizimdir. Büyük medeniyetimizin büyük eserleri, bugünün ve yarının kuşaklarına ulaşmalıdır. Her köyde, her mahallede, her kasabada ve her evde Bin Temel Eser'in kütüphanesini meydana getirebildiğimiz gün bahtiyar olacağım. Milletler kendi medeniyetlerine, kendi eserlerine sahiplik şuuru içinde yücelirler. Biz de ecdadımızın eserlerine ve değerlerine sahibiz (Özbalcı, 2011: 135).

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1960'lı yıllarda yayımladığı "Büyük Türk Yazarları" ile "Çağdaş Türk Yazarları" dizilerinden başka ve onlarla birlikte "1000 Temel Eser" adıyla bir seri kitap daha yayımlayacağı, bu seride sanat, dil, edebiyat, sosyoloji, felsefe, mantık, psikoloji, tarih konularında kaleme alınmış kültür hayatımızın temel kaynak niteliğindeki belli başlı eserleriyle birlikte Lâtin edebiyatından, İngiliz, Amerikan, Fransız, Alman, İtalyan, Arap, Fars ve Rus dili ve edebiyatları başta olmak üzere değişik yabancı dillerden tercüme edilecek eserlerin de basılacağı duyulur duyulmaz, muhalif çevrelerden itirazlar yükseldi. Olumlu bulanlar, önemli bir kültür hamlesi olarak görenler, fakat eksik ve düzeltilmesi gereken yanlarının olduğunu söyleyenler de, diziye toptan karşı çıkanlar da vardı[404].

Türk Dil Kurumu da oluşturduğu bir kurul vasıtasıyla ilk çıkan 66 eseri inceletmiş ve basında çıkan eleştirileri de dikkate alan 39 sayfalık bir rapor

[404] Eleştiriler şöyle özetlenebilir: Temel kaynak niteliğindeki eserler "1000" rakamı ile sınırlı tutulamazdı. Bu sayı daha az veya daha fazla da olabilirdi. Böylesine iddialı bir yayım faaliyetinde eser sayısını sınırlamak yanlıştı. "Temel Eserler" serisi demek belki daha doğru olurdu. Komisyonlarda görev alan ilim ve sanat adamlarını beğenmeyenler de vardı. Kitaplar art arda yayımlandıkça, eleştirilerin dozu daha da arttı. Bu sefer itirazlar daha çok kitapların muhtevasına, diline, yazarına ve fiyatına yöneldi. Onlara göre çıkan kitapların çoğu temel kaynak kitap olma niteliği taşımıyordu, sanat ve estetik açısından, ilmî ve edebî değer bakımından bu dizide yer almaması gereken sıradan kitaplardı. Dilleri Osmanlıcayı özendiren bir dildi (Özbalcı, 2011: 135-136).

hazırlatarak bir kitapçık hâlinde yayımlamıştır. Bu rapora göre yayımlanmış olan kitaplar, konu, dil ve düşünce yönünden Türk kamuoyunda türlü yorum ve tartışmalara yol açmıştır. Çünkü bu uygulamanın gizli bir amacı vardır o da gençliği Atatürk devrimlerinden soğutup karşıdevrimci yöne sürüklemektir. Yayımlanmış kitapların birkaçı dışında hiçbiri bilim ya da sanat değeri taşımamaktadır. Kaba bir şovenlik diye adlandırılabilecek, geriye dönük, ilkel ve duygusal bir milliyetçilik, bilimsel düşünce ve laikliğe aykırı bir anlayışın hâkim olduğu dizide, 27 Mayıs düşmanlığı[405] ve kimi yazarlara gerçek dışı övgüler yapıldığı[406], Batılılaşmaya, hümanizmaya ve demokratik anlayışa karşı tutum alındığı, sömürgeciliğin savunulduğu[407] iddia edilmiştir. Raporda ayrıca, eserlerdeki dilin en az yarım yüz yıl öncesini yansıtan, eskimiş, karışık, yoz bir dil olduğu belirtilerek 1000 Temel Eser dizisinin ülkemiz için çok tehlikeli ve yıkıcı bir gelişmenin başlangıcı olduğu söylenmiştir[408].

Türk Dil Kurumu "1000 Temel Eser" dizisiyle ilgili hazırladığı raporda bu diziyi hazırlayanların yaşayan Türkçe kavramından Osmanlıcayı anladığını şu örneklerle savunmuştur: "*Zira ekseri kültür farkları, değişmeler üzerinde müsbet veya menfi, şu veya bu şekilde müessir olmakla beraber, bu tesirlerin kültür farklarının nevine, mahiyetine göre tahavvül ettiğine şüphe yoktur. (Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 349)*" TDK'ye göre diziyi yönetenlerden Timurtaş, Banarlı, Kaplan gibi yazarların aşırı Osmanlıca tutkuları bütün yazılarında saptanmaktadır. Örneğin Kaplan'ın, Haşim'in *Bize Göre* adlı eserinin ön sözünde tercih ettiği kelimeler şöyledir (TDK, 1971: 27-29):

---

[405] Vatana ihanetten sanık olarak Yassıada'ya götürülen politikacılar arasında bulunan Faruk Nafiz Çamlıbel'in Yassıada'da yazdığı şiirlerinin yayımlanması eleştirilir. TDK'nin raporunda, 27 Mayıs Mahkemelerinin "saygıdeğer kararlarına" aykırı hareket edildiği belirtilir (TDK, 1971: 20).

[406] Timurtaş'ın Peyami Safa ve Mithat Cemal Kuntay'ı, Banarlı'nın ise Orhan Seyfi Orhon'u övmesi eleştirilir (TDK, 1971: 18).

[407] İ. Kafesoğlu'nun Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri (s. 10) adlı eserinden şu cümleler örnek gösterilmiştir: "Bir kısım topluluklarda ise milliyetçilik fikirleri saldırgan vasıf taşımamakla beraber, kin ve nefret temeline dayandığı için zararlı olmaktadır. Bu daha çok, büyük imparatorlukların parçalanmasından doğan milletlerde müşahede edilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra istiklale kavuşmuş birçok milletlerde aynı duygu sömürgeci düşmanlığı şeklinde kendini göstermiştir. Tarih sahnesine yeni çıkan Asya ve Afrika devletlerinden çoğu bundan dolayı Batı'ya cephe almışlardır." (TDK, 1971: 14).

[408] Bk. *Millî Eğitim Bakanlığının "1000 Temel Eser Dizisi Üzerine Rapor"*, TDK Yayınları, Ankara, 1971, s. 38-39.

müessese (kuruluş)	arzu (istek)
unsur (öğe)	buhran (bunalım)
istikamet (yön)	hakikat (gerçek)
merhale (aşama)	imtihan (sınav)
tesir (etki)	nesil (kuşak)
vuzuh (açıklık)	vazife (ödev, görev)
kabiliyet (yetenek)	şüphe (kuşku)[409]

MEB'in hazırlattığı 1000 Temel Eser dizisi dışında, 1976-1977 öğretim yılında tek ders kitabına dönülmesi ve bu kitapların ısmarlama yoluyla belirli kişilere yazdırılması bir başka tartışma konusudur.

Ismarlama olarak ders kitapları hazırlatılmasındaki amacı dönemin Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı şöyle açıklar:

> Bu serideki (…) ders kitapları, ilmî muhtevası nisbetinde bugünkü Türkiye'den daha küçük bir Türkiye'ye rıza göstermeyen bir anlayış ve anlatış bütünlüğü içinde, Millî Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçları paralelinde eğitimimizi "millî" hüviyetine kavuşturmak ve muhtevasında da kendi gerçeklerimizin ifadesine imkân ve zemin hazırlayacak duruma getirmek maksadıyla tertiplenmiş bulunmaktadır[410].

İmer'e göre, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ısmarlanarak hazırlatılan ve 1976-1977 yılında okutulmuş olan bu tek tip ders kitaplarında yeniden Osmanlıcaya dönülmekte ve bu dönüş "eğitimi millîleştirmenin" ölçütü sayılmaktadır. Ayrıca bu kitaplarda pek çok bilimsel yanlışın, bilimdışı anlayışların bulunduğu da TDK tarafından hazırlanan raporda ortaya konmaktadır (İmer, 1998: 75-76). Ancak

---

[409] Kaplan'ın 1952'de ilk baskısı yayımlanan *Şiir Tahliller I* ile 1965'te yayımlanan *Şiir Tahlilleri II* adlı çalışmalarının ön sözünde kullandığı dil karşılaştırıldığında, 1965'te belirgin bir sadeleşme olduğu görülür. Örneğin *Şiir Tahlilleri I*'de "müellif" ve "edip" kelimelerini kullanırken Şiir Tahlilleri II'de "yazar"ı tercih etmiştir. 1965 yılında ilk baskısı yayımlanan *Şiir Tahlilleri 2* adlı çalışmasının ön sözünde "yapıt" ve "eser" kelimesini aralarındaki anlam farkını vurgulamak suretiyle bir arada kullanır: "*Sanat eseri sanatçının şahsî hayatı ve devri ile ilgili olsa bile, onlardan farklı bir mahiyeti haizdir. Öztürkçe bir deyim ile o bir "yapıt"tır. "Yapıt" yaşanılan hayattan ayrı "yapılmış" bir şeydir. Her sanat eserinin çeşitli katlardan ibaret bir "yapı"sı vardır.*" (s. 12). Ancak genel itibariyle 1979'da ilk baskısı yayımlanan *Hikâye Tahlilleri* adlı çalışmasını da göz önünde bulundurursak Kaplan'ın sonradan türetilen öz Türkçe kelimeleri pek kullanmadığı görülür.

[410] Bk. *Ismarlama Ders Kitapları Hakkındaki Rapor*, 1976, TDK Yayınları, s. 8.

TDK'nin hazırladığı raporun girişinde Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanılması ile laiklik arasında kurduğu ilişki lengüistik değil, tamamen ideolojik bir tutumdur:

> Ders kitaplarında Arapça ve Farsça sözcüklere dönme, Atatürkçülüğün laiklik ilkesine de ters düşer. Kestirmeden söylemek gerekirse, laiklik din dilinin de halk dili olmasını gerektirir. Oysa yüz yıllarca din dili olarak seçilen Arapçanın sözcüklerini ders kitaplarında Osmanlıcayı yeniden diriltmek için kullananlar, Türkçeyi yeniden din dilinin egemenliği altına sokma eğilimini taşıyorlar (a.g.r., 1976: s. 11).

Millî Eğitim Bakanlığı lise 1. sınıf dil bilgisi kitabını 1976 tarihinde Muharrem Ergin'e yazdırmıştır. TDK'nin kitapla ilgili ilk itirazı işlevsel dil bilgisinin terk edilip biçimsel dil bilgisinin benimsenmesidir. 4 Ekim 1976 gün ve 1901 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan yeni programda dil bilgisi çalışmalarının başlıca amacı, doğru anlama ile doğru anlatımı sağlamak olarak belirlenmişken yeni programda "*Dilin de dil bilgisinin de temeli şüphesiz dildir. Fonksiyon, mânâ ve vazife ondan sonra gelir.*" denmekle işlevsel dil bilgisi yerine biçimsel dil bilgisi benimsenmiş, eski programda dil bilgisi, kompozisyonu destekler nitelikte iken son programda kompozisyon, dil bilgisinin desteği olarak kabul edilmiştir (a.g.r., 1976: 39-40). Programa göre liselerde Türk dili derslerinin amaçları şunlardır:

1. Türkçeyi öğretmek
2. Türkçedeki çalkantıyı durdurmak
3. Millî kültürü korumak
4. Türkçeyi sevdirmek
5. Türkçenin gücünü göstermek
6. Türkçenin bütünlüğünü vermek
7. Türkçeyi ilim olarak ele almak
8. Kelime hazinesini genişletmek
9. Türkçenin gramerini vermek
10. Edebî dili vermek
11. Türkçeyi sanat eserleri içinde vermek
12. Millî kültürü vermek

TDK hazırladığı raporda, "Türkçedeki çalkantıları durdurmak" maddesiyle ima yoluyla dil devriminin, "dili ilim ve kültür vadisinden çıkarmak", "dış tazyiklerle" yapılmış, "ilim dışı bir zorlama olmak"la suçlandığını belirtir (a.g.r., 1976: 40-41). Ergin'in hazırladığı ders kitabıyla ilgili eleştiriler ise programın gereklerini yerine getirmediği şeklindedir.

Mehmet Kaplan'ın lise 1. sınıflar için yazdığı *Edebiyat* kitabı için ise TDK tarafından yöntem ve içerikle ilgili bir dizi eleştiri sıralandıktan sonra kitap, dil, yazım[411] ve metinlerin okunuşu bakımından kusurlu; dili dolayısıyla da çelişkili bulunmuştur. Kaplan kimi yerde "*his, tenkit, şahıs, hakikat*", kimi yerde bunların Türkçeleri olan "*duygu, kişi, eleştiri ve gerçek*" kelimelerini tercih etmiş; bazen de, "*arzu, istek*", "*fikir, düşünce*", "*benzetme, teşbih*" gibi hem eski hem yeni şekilleri bir arada kullanmıştır. TDK'nin raporuna göre bu durum yazarın "dil bilincinden" ne denli uzak olduğunun göstergesidir. Yazarın eski dilde yazmaya özen göstermesine rağmen yine de şu sözcükleri kullandığı belirtilmiştir: *çağdaş, yoğunluk, bilgisayar, içedönük, deyim, gözlem, batı, doğu, ilgi, bildiri, özsuyu, ürün, acımasız, yansıtmak, gerçek, gerçekçi, sorumlu, oluşmak, içgüdü, önem, konu, okul, terim, açıklama, akım, ayrıntı, başarı, denge, duyu, eşitlik, gelenek, genel, incelemek, karmaşık, kavram, kesin, öğretim, özellik, özellikle, özetlemek, sonuç, somut, soru, sömürgeci, tartışma, yazar, yetinmek, yönelik* (a.g.r., 1976: 73-74).

TDK'nin o yıllarda yaptığı bu tespit, Kurumun yöneticileri tarafından başka türlü de okunabilirdi. Zira Kaplan'ın ders kitabında kullandığı dil, muhafazakârların dilde özleşmeye karşı çıktığı, Osmanlıcaya dönüşü arzu ettiği teziyle çelişmektedir. Aslında bu ikili kullanım, yeni kelimelerin tümüyle reddedilmediği, öğrencilerin eski ve yeni kelimeleri bir arada öğrenmesine çalışılmasının yüksek bir dil bilincinin göstergesi olduğu şeklinde yorumlanabilirdi.

[411] Yazım Kılavuzu'na uymayan sözcükler şunlardır: rüyâ, hayâl, sun'î, okur-yazar, âhenk, istiâre, ifâde, lûgat, hazîne, kabîl, hâfıza, hâtırat, hâdise, âlim, umûmiyet, edâ, târif, hakîkî, mânâ, ziyâde, mârifet, vak'a, âlet, vücûd, samîmî, âbide, dîvan, basma-kalıp, câmî, akıl-dışı, tabiat-üstü, ziyâfet, gerçek-dışı, gâye, ibâret, sâkin, tenhâ, gazî, garib, mûcize, olağan üstü vs. (a.g.r., 1976: 75). Benzer eleştirileri Tahir Nejat Gencan da dile getirir. Bk. Gencan, N. T. (1977), *Dil-Eğitim*, Türk Dili, S 309, s. 317-321; Gencan, N. T. (1977), *Ismarlama Ders Kitapları*, Türk Dili, S 304, s. 21-24.

Aynı şekilde yaşayan Türkçecilerin önemli temsilcilerinden Timurtaş'ın 1977 tarihinde, TDK'nin ısmarlama ders kitapları hakkındaki raporunu, "*milliyetçilikten, Millî Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçlarından uzak, ibret verici*" olarak nitelediği cümleleri de 70'lerde dil tartışmalarına siyasetin fazlasıyla dâhil edildiğini göstermesi bakımından önemlidir:

> Milliyetçilikle uzaktan yakından ilgili olmayan tamamiyle kozmopolit, materyalist ve Marksist bir görüşle kaleme alınan ve yazarı belli olmayan bu rapor, Dil Kurumunun son zamanlardaki yöneticileri[412] yüzünden ne hale düştüğünü çok açık şekilde ortaya koymaktadır (Özkan, 1996: 164).

1960 ve 70'lerde sol partinin iktidarda olduğu dönemlerde Millî Eğitim Bakanlığı öğretmenlere sık sık ders kitaplarının öz Türkçe yazılması konusunda genelgeler göndermiş; öğrencilere öz Türkçe kelimeler öğretilmesi, sınıflarda öz Türkçecilik kolları kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bakanlık, o yıllarda, ders kitaplarında hangi terimlerin kullanılacağını, nasıl bir imla sistemi uygulanacağını Türk Dil Kurumuna sormakta, onun görüşlerine göre hareket etmektedir. Örneğin 1964 yılında İlköğretim Genel Müdürü Osman Ülkümen mesajında "*Atatürk devrimlerinin yayıcısı ve koruyucusu olan bizler, bu eşsiz devrimler arasında özellikle derslerimizde arı ve duru Türkçe kullanmaya özen göstermeliyiz*." demiştir[413].

X. İnönü Hükûmeti'nin iktidarda olduğu 1964 yılında Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem'in talimatıyla Valiliklere gönderilen "*Derslerde, Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçeye Önem Verilmesi*" hakkındaki genelgede okullarda arı, özleşmiş Türkçe kullanımına dikkat edilmesi, dili ağdalı anlatımların sadeleştirilmesi gerektiği belirtilmiş, öğretmenlerin dil davasına sahip çıkması istenmiştir[414]. Yine aynı dönemde "*Yazışmalarda Arı Türkçe Kullanılması*" hakkında bir genelge yayımlanmış, burada da yabancı kelimelerden arınmanın Dil Devrimi'nin başlıca amaçlarından biri olduğu belirtilmiş, yazışmalarda başvurulacak kaynaklar içinse

---

[412] Raporun yazıldığı tarihte TDK Başkanı Macit Gökberk'tir. 1977 yılında Şerafettin Turan başkanlığa seçilmiştir.
[413] Bk. *İlköğretim*, Sayı: 523, Cilt: 30, 1 Eylül 1964, Ankara, 3. s.
[414] Bk. *Tebliğler Dergisi*, 11 Mayıs 1964, s. 1303.

TDK yayınları gösterilmiştir[415]. Aynı yıl yayımlanan 1333 sayılı genelge de "*Arı Türkçe Kullanılması*" hakkındadır. "*Arı Dili Yayma Kolu*" kurulması istenen genelgeyle öğrencilerin yeni sözcükler türetmesi ve bunların yayılması amaçlanmaktadır. Aksi türlü davranan öğrencilerin Türkçe dersinden sınıfta bırakıldığı iddia edilmektedir. Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı, okul kitabı yazanlara gönderdiği 6648 sayılı genelge ile okul kitaplarının arı bir Türkçe ile kaleme alınmasını da istemiştir (Levend, 1972: 506)[416].

Bu durum dönemin gazetelerinde sık sık eleştiri konusu olmuştur. 1966 yılında Falih Rıfkı Atay'ın Millî Eğitim Bakanlığına yazdığı dilekçe şöyledir:

> Dil Kurumu bir akademi değildir. İstediği kadar araştırmalar ve teklifler yapmakta serbesttir. Fakat sözlük, ders kitaplarına girecek sözler ve karşılıklarla edebiyat kitaplarına alınacak örnekler ancak Millî Eğitim Bakanlığının kuracağı ve;
>
> 1- Dilimizin özleştirilme değil ve Türkçeleştirilme ülküsüne bağlı,
>
> 2- Osmanlıca ve uydurmacılığa karşı,
>
> 3- Güzel Türkçe zevkli,
>
> 4- İlme saygılı,
>
> niteliklerde yeni bir heyetçe tespit edilmeli ve şimdiye kadar yapılmış olanlar da, kökten bir ayıklama ve yeni bir anarşi yaratmadan kaçınma şartı ile gözden geçirilmelidir[417].

Necmettin Hacıeminoğlu da Türk Kültürü dergisinde Millî Eğitim Bakanlığının tutumunu sert bir dille tenkit eden yazılar yazmıştır:

> Millî Eğitim Bakanlığı millî kültür dilinin mahiyetini ve değerini bilmemektedir. (…) Çocuklara zorla hiçbir ciddi esere ve esasa dayanmayan cansız, mânâsız ve yanlış uydurma dil öğretiyor. Dilin tabiatında bulunan millîlik, tarihîlik, umûmilik, canlılık ve tabiîlik gibi ana vasıflardan mahrum olan bu Esperanto birtakım manyaklar tarafından menfaat mukabilinde uydurulduğu için bir çeşit argo olmak haysiyetine bile sahip değildir. Gene bu uydurma dil masa başında hazırlanmış "kafadan atma" "sözlük"lerden başka bir yerde yaşamadığı için zihinde herhangi bir iz bırakmadan uçup gitmektedir. Çünkü çocuk okuldan çıkar çıkmaz tabiî olarak orada okutulan "uydurma" dil ile de alakasını kesiyor. Zira o dile okul dışında, evde, sokakta, kitapta, üniversitede yani hayatta artık rastlamıyor. Böylece kendisine bir ömür

[415] Bk. *Tebliğler Dergisi*, 25 Mayıs 1964, s.1303.
[416] Bk. Tebliğler Dergisi, 7 Nisan 1964, s. 189.
[417] Dünya Gazetesi, 26 Haziran 1966.

> rehberlik edecek olan dilden mahrum bırakılmış oluyor. Zihin âdeta çırılçıplak kalıyor (Hacıeminoğlu, 1966: 1105).

Hacıeminoğlu, bütün ders kitaplarının öz Türkçe yazıldığını aksi hâlde Talim ve Terbiye Dairesinin reddettiğini, müfettişler olumsuz rapor vermesin diye derslerin öz Türkçe yapıldığını, sınıflarda öz Türkçecilik kolları kurulduğunu belirterek bu uygulamaları eleştirir:

> Bu öz Türkçe denilen şey de ne ola ki? Birtakım heveslilerin yalan-yanlış uydurdukları ve kendilerinden başka kimsenin anlamadığı, henüz teklif haysiyetinden bile mahrum acayip sözlerden müteşekkil bir "kuş dili" (Türk Dili İçin I, 1966: 119).

Hacıeminoğlu'nun vurguladığı gibi bu eğitim sistemiyle dil öğretimi nesiller üzerinde olumsuz etkiler bırakmış, yazı dilinin bütün inceliklerini öğrenemeyen bir kuşağın düşünce dünyası da yeteri kadar gelişememiştir. Benzer görüşleri Sâmiha Ayverdi[418] de dile getirir:

> Maarif Vekâleti'nin çok acele alacağı tedbirlerden biri, derhal ilk, orta ve lise kitaplarının uydurmacılıktan kurtarılıp tabiî Türkçe ile yazılmasını te'min olduğu kadar onu îman hazinesinden mahrum bırakmamaktır (Ayverdi, 1970: 14).

Muharrem Ergin, 1964'te kaleme aldığı bir yazıda ilk ve orta öğretimde dil bilgisi öğretiminin yetersizliğini, lise mezunlarının konuşma ve yazıda Türkçeye hâkim olamadığını dile getirmiş ve telaffuz problemlerini eleştirmiştir:

> Şive aksaklığı taşra çocuklarında Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli ağızlarının konuşulduğu bölgelerden gelen talebelerde görülen haldir. Herkesin kendi bölgesinin ağzı ile konuşması aslında tabiî ve bir dereceye kadar normal görülebilir. Fakat bu, geniş halk tabakaları için böyledir. Münevver adam, tahsilli adam, kendi bölgesinin ağzı ile değil, memleketin umumi ebedi dilini konuşan, konuşması lazım gelen insandır. 11 yıllık ders kitaplarından, okul sıralarından öğretim hayatından beklenecek ilk şey talebenin ağzını kültür diline çevirmesidir. Bunu yapamıyan bir tahsilin vazifesini yerine getirdiğini kabul etmeğe imkân yoktur. İşte bugün bizim ilk ve orta öğretimimiz bu ağızları edebî dile çevirmek vazifesini yerine getirmemekte, lise mezunlarının büyük bir kısmı kültür dilini konuşamamaktadır[419] (Türk Dili İçin I, 1966: 105).

---

[418] Sâmiha Ayverdi (1905-1993), dil reformuna karşı olan muhafazakâr aydınlardandır. Kubbealtı Cemiyeti ve Vakfı'nın kurucu üyesidir. Cumhuriyet'le beraber Modernleşme ve Batılılaşma hamleleriyle değişen toplumsal yapıyı eleştirir. Bk. http://www.samihaayverdi.org/ (23.02.2012)

[419] Aynı mesele bugün de tartışılmaktadır.

Yine bu yazıdan, o yıllarda üniversiteye giriş sınavlarında bir sayfalık kompozisyon yoklaması olduğunu da öğreniyoruz. Böyle bir sınavda 150 kompozisyon okuduğunu söyleyen Ergin, cümle yanlışları olmayan tek bir yazı olmadığını belirtiyor (Ergin, 1966: 104).

> Münevverliğin ilk şartı ve belki de başlıca ölçüsü ana diline hâkim olmak, onu sözde ve yazıda doğru kullanabilmektir. Böyle olunca bizde lise artık münevver yetiştiremiyor demektir[420] (Türk Dili İçin I, 1966: 104).

I. Demirel Hükûmeti'nin (1965-1969) iş başında olduğu 20 Ocak 1967 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun 13 üyesi istifa eder. Bu toplu istifalardan iki ay önce de Büro'nun Başkanı Suut Kemal Yetkin, ardından üyeler Bedrettin Tuncel, İrfan Şahinbaş, Suat Sinanoğlu, Meliha Ambarcıoğlu, Hamit Dereli, Selahattin Batu, Melahat Özgü, Tahsin Saraç, Salah Birsel, Nebil Otman, Lütfi Ay ve Kâmran Şerif Saru istifa etmiştir. Bakanlığın Tercüme Bürosu üzerine artan baskısı ve Kültür Müsteşarı Adnan Ötüken'in arı dil kullanılmaması yönündeki müdahalesinin istifalarda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu olay, milliyetçi-muhafazakâr basında "Maarif'te Komünist Eleman Kalmasın", "Millî Eğitim Bakanlığının Solcuları Temizleme Kampanyası" olarak manşetlere taşınmıştır (Türk Dili İçin V, 1967: 14-16).

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Orhan Dengiz istifaların gerekçesini şöyle açıklamıştır:

> Sıkıntıları şudur: Bakanlığımız bu yeni dili beğenmemiş. Onlar da kızmışlar, istifa etmişler. Kendi aralarında da ittifak yok. Bir kısmı bu fikirde değil, istifa etmemiş. Yalnız şunu arz etmek istiyorum ki Millî Eğitim Bakanlığının bastığı kitapların her okuyan tarafından anlaşılmasının lazım geldiği hakkında her hâlde hemfikir olmamız icabeder. Yeni dille yazılmış kitaplar pek sevimsiz bulunuyor. Osmanlıcayı da bugün getirip kitapların tercümesinde bu dili kullanacak değiliz. Gazetelerde okuduğumuz güzel Türkçeyi pekâlâ kitaplarımıza da koymayı arzu etmekteyiz. Millî Eğitim Bakanlığının bu işle meşgul olan dairesi veya başındaki kimse, bu kitapları bastırmak mesuliyeti ve para ödeyen bir makam olma sıfatı ile bu kitapların biraz daha anlaşılır bir dille yazılmasını istemişse, bu daha iyi olur demişse herhâlde fena, zararlı bir iş yapmamıştır.

[420] 2000'li yılların yaşandığı günümüzde genel itibariyle üniversitelerin bile münevver yetiştiremediği iddia edilebilir.

> Nitekim istifa edenlerden bazıları, yeni kelimelerle tercüme ettikleri eserlerini, bu ricalar üzerine bildiğimiz Türkçeye çevirerek vermişlerdir. Ama sonradan iş politikaya dökülmüştür. Dil işine bile politika sokulmak istenmiştir.
>
> Mesela burada sizlere, müsaadenizle, birkaç kelime okuyayım. Bu mütercimlerin kitaplarından okuyacağım: *Özgün, süreç, gizem, belit, kutsanmışlık, betimlemek, görüngüsel, yazımsal, yanıtlamak, eytişimsel, simgeci, töz, savut…*
>
> Bunları biliyor musunuz, anlıyor musunuz? Evet, ne demek olduğunu ben de bilmiyorum. İşte tercüme eserlerin bir kısmı bu dille hazırlanmış. Bunları düzeltin, demişler, kabahat mi etmişler? Buna bazı mütercimlerin canı sıkılmış, istifa etmişler. Edebilirler de!.. Mesele bundan ibarettir.
>
> (…) Müsaadenizle iki de cümle okuyayım:
>
> "Onun istemi bizim erincimizdir."
>
> "Duygan seyirci de biçimi anımsadıklarının bir betimi olarak değil biçim olarak görmeği koşullamalıdır öğrenmelidir."
>
> Bu türlü kelimeleri ders kitaplarından da çıkarmak, bunları okullara sokmamak kararındayız. Bunları ayıklamaktayız. Bir Bakan olarak, Cumhuriyet çocuğu olarak hiçbir zaman Osmanlıca diye tutturmuyoruz. Ama şu konuştuğumuz dil, Osmanlıca ise mesele yoktur. O zaman hepimiz Osmanlıca konuşuyor, yazıyoruz, demektir.
>
> Öğretmenliğim sırasında bir çocuk geldi bana dedi ki:
>
> —Hocam kompozisyon imtihanı var, öz Türkçe mi yazayım yoksa konuştuğum dille mi yazayım?
>
> Ne diyeyim çocuğa? Dedim ki: Oğlum hem öz Türkçe yaz hem de konuştuğun dille yaz. Çünkü çocuğun kâğıdını kimin okuyacağını bilmiyorum. Öğretmen öz Türkçeci mi idi, yoksa benim gibi mi düşünüyordu, malum değildi. İşte Tercüme Bürosu üyelerinin istifa meselesi dil davasında Bakanlığımızın bu tutumu ile ilgilidir ve buraya da maalesef politika karışmıştır (Kabaklı, 1967: 49-50).

İstifalardan memnun olan Hacıeminoğlu da "*giz, gizemli, yaşam, karmaşa, özveri, görsel, görütsel, görüngü, işlevsel, ulam, usal, betimlemek, anımsamak, yadsımak, ikircil, yazınsal, yerindelik, yeğlemek, bulunç, çaşıt, belit, tümel, tikel, karşın, karşıcıl*" gibi bir kısmı sözlüklerde dahi bulunmayan kelimelerin tercümelerde yer aldığını, milletin kültür seviyesini yükseltmek amacıyla kurulmuş bir dairesinden böyle "kuş dili" ile çevrilmiş eserlerin yayınlatılamayacağını, Bakanlığın uygulamasında geç bile kalındığını belirtir (Hacıeminoğlu, 1967: 27).

Cumhuriyet Senatosu'nun 24.02.1967 tarihli toplantısında, Millî Eğitim Bakanlığı ile iki defa Türk Dil Kurumu Başkanlığı yapan Tahsin Banguoğlu söz alır. "*Uydurma, soysuz kelime yapma teşvikinin Rusya'dan geldiği, uydurma kelime*

kullanan yazarların solcu yayınlar yaptığı" vurgusu taşıyan konuşma, 1960'ların dil algısında siyasetin ne kadar önemli bir yer teşkil ettiğini gösterir. Öğretmenler arasında, okullarda komünizmin yayılmaması için tedbirler alınması gerektiğini belirten Banguoğlu, Millî Eğitim Bakanlığının dil politikasının ise "temiz ve soylu bir Türkçe" yönünde olması gerektiğini vurgular (Türk Dili İçin V, 1967: 77-88).

I. Demirel Hükûmeti'nin Orhan Dengiz'den sonraki Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem, 1967 yılında "*Alışılmış ve yerleşmiş kelimeler yerine, alışılmamış kelimelerin öğretim ve yazışmalara getirilmemesi, aşırılıklardan sakınılması*" hakkında bir genelge yayımlar. 20.01.1969 tarihinde Ortaokul ve Liseler Yönetmeliği'nde yapılan bir değişiklikle 1964'te okullarda "Arı Dili Yayma Kolu" kurulması istenen genelge, "Güzel Konuşma ve Yazma" kolunun kurulması şeklinde değiştirilir.

Aksoy, "dilde aşırılıklardan sakınılması" tavsiyesine itiraz eder. Zira 1935'te Cep Kılavuzu'nda "genelge"yi ortaya atanlar, "mekteb"in karşılığı olarak "okul"u, "vaziyet" yerine "durum"u önerenler, "öğretmen", "basın", "yayın" kelimelerini kullananlar uzun süre *aşırıcılar* diye yerilmiştir. Oysa aşırılığa ilişkin değer yargıları, kişiye, zaman ve koşullara göre değişmektedir (Aksoy, 2004: 187-189). Hal böyle olunca bu türden genelgelerin sınırını da belirlemek zordur.

1966 yılında liserlerde okutulmak üzere beşinci baskısı yapılan Mithat Sadullah Sander'in *Türkçe Dilbilgisi Dersleri* adlı kitabının yaşayan Türkçe ile yazıldığı[421], hatta yer yer *iktifa* ve *terkip* gibi eski kelimeler kullanmaktan kaçınılmadığı görülür:

> Bu eski şairler Arapça ve Farsçadan yalnız kelime almakla iktifa etmemişler, o lisanlardan kaideler ve terkipler de almışlardır. Hâlbuki bir dil, icabederse, başka dillerden kelime alabilir; fakat kaide alamaz (Sander, 1966: 107).

Örneğin Sander'in kitabında halen kullanılan "kelime, tahlil, imlâ" gibi kelimeler tercih edilmiş, "vokal" ve "konsonant" terimlerinin yanı sıra "sesli" ve

[421] Bk. (Sander, 1966: 12, 19)

"sessiz" kelimeleri de kullanılmıştır. Bununla beraber; Türkçede kullanılan Arapça ve Farça kelimelerden örnekler verildiği bölümdeki şu ifadeler, öz Türkçeci bir anlayışın göstergesidir:

> Farsça fiillerden yapılan bazı sıfatlar da dilimizde eskiden kullanılırdı. Artık bu gibi sıfatları hiç kullanmayacağız; fakat edebiyat derslerinde okuyacağınız eski yazılarda tesadüf edeceğiniz Farsça sıfatların mânalarını anlamanız için bunlardan birkaçını şuraya yazıyoruz:
>
> Hanende "Şarkı okuyan" Reside "Erişmiş"
> Sazende "Saz çalan" Perverdigâr "Besliyen"
> Nâlân "İnliyen" Üftade "Düşkün"
> Girizan "Kaçan" Güzide "Seçilmiş"
> Bînâ "Gören" Giryan "Ağlıyan"
> Dânâ "Bilen" Âmâde "Hazır"
> Piraste "Donatılmış" Giriftar "Tutulan, müptelâ"
>
> (Sander, 1966: 182).

Kitabın sonunda Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların kullanılmaması gerektiği bir kez daha vurgulanır:

> Arapça ve Farsça kelimelere ait bazı kurallar kitabımıza sırf Edebiyat kitaplarınızdaki eski metinlerde rastladığınız zaman çeşitlerini ve mânalarını kavrıyabilmeniz için konulmuştur; yoksa dilimizde Türkçe karşılıkları bulunan Arapça, Farsça kelimeleri artık ne sözlerimizde ne de yazılarımızda hiç kullanmıyacağız (Sander, 1966: 188).

Haydar Ediskun tarafından yüksek okullarda okutulmak üzere hazırlanan *Yeni Türk Dilbilgisi* kitabı da yaşayan Türkçe ile kaleme alınmıştır. Dilde mümkün olduğu kadar Türkçeleştirmeyi savunan Ediskun'un yaşayan dilden kastı ise şimdinin dili, canlı olan dildir. Bu bakımdan "yaşayan Türkçeciler"i belli bir dönemin diline bağlanıp kaldıkları için eleştirir (Ediskun, 1963: 53). Ediskun, dilin doğal niteliklerinden bahsettiği bölümde dilin doğal gelişimine müdahale, kanun ve kurallarına aykırı hareket edilmemesi gerektiğini vurgular. Ancak böyle olsa bile dil, bu müdahaleyi benimseyebilir:

> Doğal olaylar gibi dil olaylarının da kanunları vardır. Doğal olayları zorlamaya, değiştirmeye bozmaya kalkıştığımız zaman nasıl bir tepki ile karşılaşırsak dili de kendi kanun ve kurallarına yani geleneğine aykırı olarak zorlamak, değiştirmek veya bozmak istediğimiz zaman yine bir tepki ile karşılaşırız. Dil, kendi kanun ve kurallarına yani geleneğine aykırı olmıyan değiştirmelere karşı uysaldır, hoşgörülüdür (Ediskun, 1963: 8).

Bir dilin evrimleşmesinde toplumsal değişime dikkat çeken Ediskun'un ifadesiyle bir dildeki değişim ve yenileşme, o dili ne öldürür ne de başka bir dil yapar. Ölmüş kelimeleri veya deyimleri dile tekrar kazandıranlar, yeni kelimeler bulanlar, toplumun bireyleri değil, toplumun kişiliği ya da toplumdaki kişiliklerdir:

> Örneğin bugün netice, nihayet anlamında kullandığımız *sonuç*; aks-i seda anlamında kullandığımız *yankı*; cihet, taraf anlamlarında kullandığımız *yön*; elbise karşılığında kullandığımız *giysi* vb. birçok ölmüş kelime Türk ulusunun kişiliği ile yeniden diriltilmiş; *üçgen, çoğul, yaşantı, tutanak, kesenek* vb. birçok kelime ve terim de Türk ulusundaki kişilikler tarafından yaratılıp topluma mal edilmiş sözlerdir (Ediskun, 1963: 13).

Ediskun'a göre dünün dilinde sık kullanılan bir kelime veya deyim, bugünün dilinde şu veya bu sebeple beğenilmez olabileceği gibi bugünün dilinde tutunmuş olan bir kelime veya deyim de yarın, şu veya bu sebeple sözden düşebilir:

> Dünün Türkçesinde *ayıtmak* (birine söz söylemek), *ayruk* (başka), *peder, işbu, darülfünun, müselles, mevzu* vb. kelimeler sık sık kullanılırken bugün bunlar beğenilmez hatta anlaşılmaz olmuşlardır. Bu yenilenme ve değişme hiç şüphesiz yarınlarda da böyle sürüp gidecektir (Ediskun, 1963: 14).

1973 yılında ortaokul üçüncü sınıflar için Abdullah Birkan, Saffet Aykun, İlhan İleri ve Recep Gökyayla tarafından hazırlanan Türkçe ders kitabının ön sözünde dil tutumunda sadeleşme ve özleşme akımına uyulduğu, "yaşamış Türkçe" ile "yaşayan Türkçe" arasındaki ayrımın sezdirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Örneğin Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin işlendiği bölümde şu ifadeler geçer:

> Büyük Nutkun söylendiği yıllarda (1927) henüz dil devrimi yapılmamıştı. Bu bakımdan hitabede yabancı sözcükler görüyorsunuz. Hitabedeki şu sözcüklerin Türkçe karşılıklarını yazınız: *Muhafaza, mahrum etmek, mecburiyet, vazife, menfaat* (Birkan vd., 1973: 5, 11).

Kitapta Ahmet Haşim, Namık Kemal gibi yazarların eserlerinden seçilen metinler yanında Nurullah Ataç'tan bir parçanın işlendiği bölümde, *Ataç'ın dilimizin zenginlemesi ve özleşmesi için pek gerekli bir akıma önderlik ettiği, Ataç'ın yolunu tutan genç yazarlarımızın bugün öz Türkçe kelimelerle pek başarılı şiirler, fıkralar vs. yazdığı* belirtilmiştir (Birkan, 1973: 83). Her parçanın sonunda kontrol edilen kelime bilgisi bölümünde ise *mukavele, senet, irade, tereddüt, sahne, dekor, loca* gibi alıntı kelimeler sorgulanırken ayrım yapılmış, Ataç'ta bu örnekler *yılınç, yetsinmek, us, erek, evren* vs. olmuştur.

IV. Demirel Hükûmeti'nin (1975-1977) iktidarda olduğu 7 Kasım 1975'te Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'in imzasıyla okullara gönderilen "*Dilde aşırılıklardan sakınılması*" hakkındaki genelgede ise ilim dışı zorlamalar ve aşırılıklarla yazı dilimizin yeniden konuşma dilinden uzaklaşma tehlikesinde olduğu, 15-20 yıl önce yazılmış değerli kültür ve sanat eserlerinin anlaşılamaz hale geldiği belirtilmiş, Türkçenin bünyesine uygun türetilmiş kelimelerin okullarda kullanılabileceği ancak "*arı dil*" adı altında Türkçenin özelliklerinin bozulup aşırılığa kaçılmaması gerektiği vurgulanmıştır[422]. 1976 yılında Mehmet Kaplan tarafından kaleme alınan *Edebiyat Lise I* adlı ders kitabı 1975'te yayımlanan genelgeye uygun olarak hazırlanmıştır.

Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem, görüşlerini Meclis'te de şu sözlerle dile getirmiştir:

> Dilimizin genç nesillere, özellikleri bozulmadan ve aşırılıklara kaçınılmadan öğretilmesi, hem Bakanlığın, hem de bütün öğretmenlerin temel görevidir. Türkçenin, çağdaş eğitim ve ilim dili hâlinde zenginleştirilmesine çalışmak ve bu maksatla gereken tedbirleri almak bize düşen görevdir. Türk milleti çağdaş ilimleri ulaştıkları en son merhalelere kadar takip etmek ve öğrenmek zorundadır. Bu maksatla çeşitli terimleri Türk kültürüne aktarırken, Türkçede karşılıkları bulunmayan kelimelere karşılık yeni kelimeleri yaratmak zaruretini elbette duyacaktır. Bugüne kadar bu sahada birçok yeni kelime icat edilmiştir. Bunlardan Türkçenin bünyesine uygun olanlar elbette okullarda da kullanılacaktır. Dilimizin tabiî yollardan zenginleşmesine engel olabilecek aşırılıklardan, şahsî ve ilim dışı zorlamalardan sakınılmasını istiyoruz. İlim dışı zorlamalardan sakınınız; sağlam, oturmuş, Türk dil zevkine ve Türk ilim dili kaidelerine uygun olarak tabiî yoldan gelişip zenginleşen Türkçeyi benimsiyor ve bunu geliştirmeye ve bunu mükemmel kılmaya karar vermiş bulunuyoruz. Yunus'un dili, Karacaoğlan'ın dili, Dede Korkut'un dili; bunlar yaşıyor, bunlar bizim kendi dilimiz. Halkta yaşayan dil; Türk dilinin zengin kaidelerine oturmuş dil; ilmî esasları benimsemiş olan dil; uydurmacılıktan kopmuş dil; ölmeye mahkûm olan dil değil; zenginleşmeye dönük olan dil[423].

Aksoy, yaşayan dili savunan İlhami Ertem ve Ali Naili Erdem'in genelgelerinde öz Türkçe kelimeler kullanmalarına dikkat çekmiş, yeni kelimelerin

---

[422] Bk. *Tebliğler Dergisi*, 17 Kasım 1975, s. 1860.
[423] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 62. Birleşim, 21.02.1976, s. 96-97.

Türkçeye yerleşmesi için zaman tanınması uyarısında bulunmuştur (Aksoy, 2006: 24-25):

> Genelgede neden yerleşmiş, oturmuş olan *katiyet, ehemmiyet, hususiyet, netice, mevzu, muhabere, mektep, muallim, talebe, terbiye, tedbir, muasır, alakadar, ıstılah, mahiyet, teşkil eden, müessese, müteveccih, gaye, tamim, vazife*… sözcüklerini kullanmamıştır da kimisi yanlış kimisi aşırı diye kötülenmek istenen *kesinlik, önem, özellik, sonuç, konu, yazışma, okul, öğretmen, öğrenci, eğitim, öğretim, çağdaş, veri, ilgili, terim, nitelik, oluşturan, kurum, yönelmiş, amaç, genelge, görev*… sözcüklerine itibar etmiştir?
>
> Bunların Türkçe olanları 43 yıl önce yerleşmiş, oturmuş olmak şöyle dursun dilimize girmemişti bile. İlkin ortaya atılmaları da bir aşırılıktı. (…) Her yeni şey başlangıçta elbette yerleşmemiş olur. Yeniliklere deneme olanağı tanımaz, daha başta kapıları kaparsak yerleşebilip yerleşemeyecekleri nasıl belli olacaktır?

Özleştirmeci Aksoy'un Türkçeye giren bazı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dile yerleştiğini kabul etmesi gibi aslında ılımlılar da (yaşayan Türkçeciler) dilde yeni kelimelerin türetilmesi gerektiğine inanıyorlar. Bu noktada bir uzlaşma olduğu kabul edilmelidir. Aksoy'un eleştirdiği yaşayan Türkçeciler, hiçbir zaman dilde yeni kelimeler türetilmesine karşı çıkmamışlardır. Öte yandan Aksoy'un (2006: 27) bu genelgelerin zorlama niteliği taşıdığı eleştirisi de yerindedir; yalnız buna daha önceki iktidarlar zamanında arı Türkçenin teşviki hakkındaki genelgeleri de eklemek gerekmektedir.

1978 yılında Türk Dil Kurumu, "*Sürekli bir devrim olan Dil Devriminin ulaştığı aşamayı yansıtan, birçok yeni öneriyi de içinde toplayan*" bir Özleştirme Kılavuzu hazırlar. Kılavuz'un ön sözünde, "Osmanlıca artığı" yabancı sözcüklerin büyük bir bölümünün kullanılmaz olduğu, yeni kuşakların bunları öğrenmediği belirtilmiştir. Eski kelimelerin hâlâ yaşadığı izlenimini vermemek için kılavuzda bu kelimeler yer almamış, adres olarak da Osmanlıca sözlükler gösterilmiştir.

Yeni kuşakların eski kelimeleri öğrenmemesi için çaba gösterilmesi, bir tür kelime fetişizmi olarak adlandırılabilir. Oysa yapılacak iş, dilin tüm söz varlığını eski, yeni, alıntı[424], öz hepsi dâhil olmak üzere bütünüyle vermek, kullanıcıların

[424] Bundan kasıt, bilgi alıntılarıdır. Bu konuda bk. Karaağaç, G. (2002), *Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler*, Akçağ Yayınları, s. 97-109.

hizmetine sunmak olmalıydı. Alıntı kelimelere bulunan Türkçe karşılıklar ise teşvik ve özendirme yoluyla yeni kuşağa öğretilebilirdi.

1979 yılında basılan Cevdet Kudret'in Abdurrahman Nisari adıyla liseler için yazdığı *Türk ve Batı Edebiyatı II* adlı ders kitabında Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin, o günkü imla ve söyleyişe uygun biçimlerine yer verilmiştir: *vak'a* (vaka), *hey'et* (heyet), *ab-ı hayat* (hayat suyu), *rû-yı siyâh* (kara yüz), *cefâ-yı yâr* (sevgilinin cefası), *mâh-ı nev* (yeni ay), *dil-i zâr* (inleyen gönül), *seng-dil* (taş yürekli), *gül-âb* (gül suyu), *avâm* (avam), *şîve* (şive), *sûret* (suret), *katl* (katil), *emniyyet* (emniyet), *nisbet* (nispet) vb. (Nisari, 1979: 9). Aynı yıl basılan Tahir Nejat Gencan'ın *Dilbilgisi* kitabında ise "kelime" yerine *sözcük*, "edebiyat" yerine *yazın*, "kitap" yerine *betik*, "işaret yerine" *im*; terimlerde de *tümce* (cümle), *belirteç* (zarf), *adıl* (zamir), *eylem* (fiil), *ilgeç* (edat) gibi Türkçeleştirilmiş terim adları tercih edilmiştir[425].

Enise Kantemir'in 1976 yılında "Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi" isimli alan araştırmasında yapılan anketlere göre okullarda okutulan ders kitaplarının dağılımı şöyledir (Kantemir, 1976: 114):

Yazar	*Yüzde*
1. Nihat Sami Banarlı "Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı"	%54.50
2. Özdemir Sarıca, Ömer Özcan, Mahir Ünlü "Türk Dili ve Edebiyatı"	%40.67
3. Behçet Kemal Çağlar, Ekrem Yirmibeşin "Türk Edebiyatı"	%1.67
4. Mustafa Nihat Özön, Kemal Demiray "Türk Dili ve Edebiyatı"	%1.83

[425] Bk. Gencan, N. T. (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Ankette ayrıca, öğretmenlerin neredeyse yarısı, kaynak olarak TDK'nin İmlâ Kılavuzu'nu ve Varlık yayınlarından faydalandığını belirtmiştir (Kantemir, 1976: 128).

Aynı araştırmaya göre öğretmenlerin %76.33'ü okuttukları kitabı kısmen yeterli bulmakta, %14.17'si yeterli bulmamakta, %7'si ise yeterli bulmaktadır. Dile getirilen tepkiler arasında *dilde sadeleşme yapılması* da yer almış, öneriler arasında ise *dil devrimi ilkelerine uyulması ve metinlerin sadeleştirilmesi* isteği, listenin ön sıralarında yer almıştır (Kantemir, 1976: 116, 120). Kantemir'in, öğretmenlerin önerileri ışığında oluşturduğu sonuç bölümünde Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde belirlenen amaçlar arasında millî dil anlayışının geliştirilmesi vurgusunun yanında dille ilgili şu maddeler yer almaktadır (Kantemir, 1976: 181-187):

- Dil sorunu üzerinde durulmalı, dilde birliğe ve Türk dilinin ahenk ve güzelliğine önem verilmelidir.
- Dil sorununa devlet el atmalıdır.
- Dil arılaştırılmalıdır.
- Ders kitapları dil devrimiyle çelişmemelidir.
- Ölü dil kullanılmamalı, Osmanlıca adlı bir dilin varlığı öğrenciye öğretilmemelidir.
- Kitaplar sade dille yazılmalıdır.

Sonuç olarak; 1970'li yılların eğitim programlarında ağırlıklı olarak söyleyiş ve yazım problemlerinin halledilememesi yanında, yabancı dil öğretimi ve yabancı dille eğitimin sonuçları üzerinde durulur. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun düşünce, duygu ve hayallerini derli toplu bir biçimde dile getirmekte zorlanmaları, Türkçeyi doğru kullanamamaları önemli bir sorun olarak görülür.

3.4. 1980 Sonrası Türk Dili Eğitimi

1980 sonrasında okullarda yaşayan dile dönüş hareketi hız kazanır. Anavatan Partisi Milletvekili Mehmet Bağçeci, 1984 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada bu talebi şöyle dile getirir[426].

> Keza ders kitaplarımızın diline de dikkat edilerek, tabir caizse, uydurukça kelimelerin çıkarılması işlemine gidilerek, dilimizde yaşayan kelimelerle, yaşayan Türkçemizle ders kitaplarının yazılmasına gidilmesi gerekmektedir; aynı zamanda çocuklarımız da okuduklarını anlamış olurlar.

1980'lerde okullarda okutulan kitapların dil kullanımında farklı eğilimler görülür. Örneğin Beşir Göğüş'ün[427] 1983 yılında ilkokul 5. sınıflar için yazdığı Türkçe kitabının kelime bilgisi bölümünde "*bağımsızlık, onur, kurum, birey, gönenmek*" gibi dil reformu ürünü kelimelerin anlamı sorulurken (Göğüş, 1983: 139), 1985 yılında Kemal Demiray'ın Ortaokul ikinci sınıflar için yazdığı Türkçe kitabında; "*fâni, temsil etmek, selamet, teşebbüs, temin etmek, muvaffakiyet, naçiz, payidar olmak, ideal, şikâr*" kelimeler öğretilmeye çalışılmıştır (Demiray, 1985: 75)[428].

Benzer bir karışıklık yazımda da görülür. 1982 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından "düzeltme işaretinin kullanılması" konusunda bugün de geçerli olan bir bildiri yayımlanması ihtiyacı hissedilmiştir. Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın imzasının olduğu bildiriye göre;

1. Bakanlığa bağlı yurt içi ve yurt dışı kurum ve kuruluşların yazışmalarında düzeltme (^) işaretinin doğru kullanılmadığı, aynı kelimelerin çeşitli kuruluşlardan gelen yazılarda farklı biçimde yazıldığı gözlenmiştir.

2. Bu aksaklığı gidermek ve uygulamadaki birliği sağlamak için:

---

[426] *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Cilt 10, 15.12.1984, s. 282.

[427] Dil reformunun en önemli destekçilerinden olan Göğüş'ün, 1944'ten itibaren Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkçenin eğitimi-öğretimi üzerine yazdığı pek çok ders kitabı okullarda okutulmuştur. 22 Nisan 1987'de Dil Derneği'nin kurucuları arasında yer alan Göğüş, bu tarihten başlayarak ölümüne dek Dil Derneği Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yapmış, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde ise yaşamını yitirmiştir.

[428] Göğüş ve Demiray'ın 1947 yılında yazdıkları ders kitabı ise Nurullah Ataç'ın dil devrimi üzerine, "(…) Dil devriminin gerekliliğine inanmıyorlar; "Bugün böyle sözlerin kullanılması isteniyor, bu da bir modadır, gelir geçer!" diyorlar. Dil devriminin gerekliliğine inansalar, yeni sözler yaratmanın salt bir moda olmadığına kanabilseler, bu işe gerçekten özenirlerdi. (…) Yazarlarımız yazılarında Türkçe söz kullanmayı bir çeşit "farz-ı kifaye" sanıyorlar. Bir iki tane Türkçe söz yazdılar mı onlarla yetiniyor, gene Arapça, Farsça sözlerle düşünüp Arapça, Farsça sözlerle yazmaktan çekinmiyorlar. Böyle dil devrimi olmaz." sözlerinin yer aldığı bir yazıyla başlar (Göğüş ve Demiray, 1947: 145) Bk. *Tek Parti Döneminde Türk Dili Eğitimi*, s. 201-202.

a. Arapça, Farsça kökenli kelimelerde /k/, /g/ ünsüzlerinden sonra gelen /a/ ve /u/ ünlülerinin kimi yerde inceltileceğini kimi yerde uzatılacağını belirtmek üzere, bu ünlülerin üzerine düzeltme işareti (^) konacaktır: "kâğıt, dükkân, kâfir, mekân, sükûn, rüzgâr, gâh, dergâh, yadigâr…" gibi.

b. Yazımları aynı, okunuşları ve anlamları ayrı olan yabancı kelimelerde düzeltme işareti kullanılacaktır. "adet, âdet; alem, âlem; Ali, Âli…" gibi.

c. Özel adlarla ve devlet kuruluşlarınca benimsenmiş, belli yazım biçimiyle yazılan yer adlarında düzeltme işareti kullanılacaktır: "Kâzım, Lâmia, Balâ, Felâhiye, Islâhiye, Lâpseki, Lâdik, Emirâlem…" gibi.

ç. Eski "nispet i'si" ile yazılan kelimelerde düzeltme işareti kullanılacaktır: "Medenî, sıhhî, dünyevî, ahlakî, iktisadî…" gibi.

3. Tüm yazışmalarda yukarıdaki esaslara uyulmasını, bu konuda öğrenciler uyarılarak okutulmakta olan ders ve yardımcı ders kitaplarında gerekli düzeltmelerin yapılması ve bundan sonra yazılacak kitaplarda aynı esaslara uyulması" [429] istenmiştir.

1980'lerin ortalarından itibaren yabancı dille öğretim yapmak üzere açılan ve sayıları hızla artan Anadolu liseleri yabancı dille öğretim tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Ahmad'ın ifadesiyle devlet sektörünün 1980'lerde saygınlığını yitirmesiyle gençler özel sektöre yönelerek liberalizmle serbest girişim düşüncesini benimsemeye başladılar. Yüksek öğretim de giderek büyüyen özel sektöre hizmet edecek şekilde yeniden örgütlenmiş, İngilizce hemen her alanda başarılı bir kariyer için gerekli ön koşul hâline gelmişti. Türkçe gazetelerde bile yönetici istihdamı için İngilizce ilanlar çıkıyordu. Mesaj açıktı: "Bu ilanı okuyamayan başvurmasın!" Bu süreçte Yüksek Öğretim Yasası'nın mimarlarından İhsan Doğramacı seçkin devlet üniversitelerine giremeyen zengin çocukları için Türkiye'nin ilk özel üniversitesi olan Bilkent'i açtı. Bu üniversite Amerikan üniversite kampüsünü model aldı ve kafeterya menüsü de dâhil olmak üzere her şeyi İngilizce yazdı (Ahmad, 1995: 292-293).

[429] Bk. *Dil Tartışmalarında Gerçekler I*, TDK Yayınları, 1990, s. 40-41.

Hâlbuki yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde eğitim öğretimde dilin tekliği üzerinde durularak, Türkçenin yerine hiçbir dilin Türk vatandaşlarına ana dili olarak okutulamayacağını belirtilir:

> Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim ve kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim-öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır (Günşen, 2005: 262).

Aynı Anayasa'nın 2. ve 42. maddelerine göre 1739 sayılı Türk Millî Eğitimi Temel Kanunu'nun 10. maddesinde de Türkçenin millî birlik ve bütünlük unsuru olarak önemi, eğitimin her kademesinde özenle kullanılıp bilim dili olarak zenginleşmesi üzerinde durulur (Günşen, 2005: 261):

> Millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk dilinin eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili hâlinde zenginleşmesine çalışır ve bu maksatla Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile iş birliği yapılarak Mili Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır (MEB, 1992: 389).

Maddede geçen "aşırılığa kaçmadan" ifadesiyle öz Türkçecilik kastediliyor ve "yaşayan Türkçe"nin öğretilmesi gerektiği vurgulanıyor. Ancak Ahmet Günşen'in de belirttiği gibi Türkçenin devlet ve eğitim dili olarak anayasada korunması ile yabancı dille eğitimin üniversite ve lise derken anaokullarına kadar inmesinin bir çelişki yarattığı söylenebilir. (Günşen, 2005: 263).

1986 yılında Ankara Üniversitesi'nde "Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı" yapılır. Burada genel itibariyle aşırı özleştirmeci tutum yine eleştirilir. Açış konuşmasında Rektör Prof. Dr. Tarık Somer, Atatürk'ün ölümünden sonra Türk dili konusunun her türlü istismara maruz kaldığı, yanlış uygulamaların olduğunu söyler (1988: 1). Zeynep Kerman, öz Türkçecilik faaliyetini "*köksüz bir dille köksüz bir nesil yetiştirmek*" olarak tanımlar ve "*Binlerce yıllık bir kültür mahsulü olan günlük dili yıkmaya çalışırsak, milletin örf ve âdetine, ruhuna aykırı bir iş yapmış oluruz.*" der (Kerman, 1988: 7-11).

2000'lere gelindiğinde durum yine değişmemiş, iktidarlar değiştikçe dilde hâkim ideolojilere uygun yine birtakım tasarruflara gidilmiştir. 7 Aralık 2000'de V.

Ecevit Hükûmeti'nin (1999-2002) Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu'nun "*Yazı Dilinin Doğru Kullanımı*" konulu genelgesi yayımlanır. Bostancıoğlu 2000/112 sayılı genelgede, '*Zorunlu haller ve teknik terimler dışında Türkçe karşılıkları bulunan yabancı sözcüklere yer verilmemesi*' talimatı verdi. Bunun üzerine Talim ve Terbiye Kurulu, onay vereceği ders kitaplarındaki kelimeleri, 'Türkçe-Türkçe değil' ayrımına tâbi tuttu ve birçok kelimeyi kitaplardan çıkardı. Buna göre; kitaplarda yer alan çok sayıda kelimenin karşısına Türkçesinin yazılması gerektiği belirtilerek, 'millî' yerine 'ulusal', 'milliyetçilik' yerine 'ulusçuluk', 'istiklal' yerine ise 'bağımsızlık' kelimelerinin kullanılması istendi. Kurulun isteği doğrultusunda kelimelerin Türkçesi yazılan ders kitapları onaylanırken, öğretmenler için de bir genelge yayımlandı. Bakanlığın genelgesine göre, öğretmenler öğrencilere *millî*, *milliyetçilik* ve *istiklal* gibi kelimeleri öğretemeyecek, bu kelimeler gibi '*millet, hürriyet, bahtiyar, ilim, asır, felaket, tabiat, ifade, fikir, kanun*' gibi kelimelerin de günümüz Türkçe karşılıkları kullanılacaktır.

İlköğretim Genel Müdürlüğünden 24 Ağustos 2001'de çıkan "*İlköğretim Kurumlarında Sözlü ve Yazılı Anlatım Becerilerinin Geliştirilmesi*" konulu genelgede, "*Derslerde Türkçe karşılıkları olan sözcüklerin bu karşılıklarının kullanımına özen gösterilmeli, dilimizin yalınlaştırılması, zenginleştirilmesi amacıyla her fırsat, bu anlamda değerlendirilmelidir*." denildi. Genelgenin dili de Bakanlığın istediği Türkçeyi yansıtan bir örnek oldu. Genelgede, 'millî' yerine 'ulusal', 'kelime' yerine 'sözcük', 'fert' yerine 'birey', 'müsamere' yerine 'görsel izlence', 'sadeleştirme' yerine, 'yalınlaştırma' kelimeleri tercih edildi.

I. Erdoğan Hükûmeti (2003-2007) Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik ise 16 Nisan 2003'te "*Yaşayan Türkçemiz*" konulu bir genelge yayımlayarak, önceki Bakanlar döneminde bazı kelimelere yasak koymaya yönelik hazırlanan genelgelerin dikkate alınmamasını istedi. "Yaşayan Türkçe" kullanılması istenen genelgede şu ifadeler yer alır[430]:

[430] Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da Türkçeye yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılmasını yanlış bulur. 19 Nisan 2012 tarihinde "Trump Towers"ın açılışında yaptığı konuşmada Türkçenin İngilizce istilasına maruz kalmasından şikâyet eder. Yerli yatırımcıların marka seçerken "Mall", "Tower", "Kid" gibi İngilizce kelimeler seçmesine karşı çıkarak, "*Bu kavramların Türkçede çok güzel karşılıkları var. Türkçe 100 milyonlarca insan tarafından konuşuluyor. Yerli*

> Ortak payda olması gereken güzel Türkçemizin bir çatışma alanı hâline getirilmesi büyük talihsizliktir. Bilindiği üzere kültürün bütün alt kolları gibi diller de karşılıklı etkileşim içerisinde gelişirler. Türkçeden diğer dillere geçmiş birçok kelime olduğu gibi diğer dillerden de Türkçemize birçok kelime geçmiştir. Doğu dillerinden, Batı dillerinden içinde bulunduğumuz Akdeniz havzasından derlediğimiz kelimeler zamanla Türkçeleşmiş artık bizim malımız olmuştur. "**Sorun**" kelimesini kullanmamız, "**mesele**" veya "**problem**" kelimesini kullanmamıza engel değildir. "**Yaşam**" kelimesi ile "**hayat**" kelimesi arasında bir tercih yapmak zorunda değiliz. "Kalp" kelimesi kökü itibariyle Arapça, "**yürek**" ise Türkçedir. Ancak ikisinin farklı kullanım alanları vardır. "**Kalpsiz**" ile "**yüreksiz**"in aynı anlama gelmediğini herkes bilir. "**Akıl**" kelimesinin öztürkçesi "**us**"tur. Ne var ki "**akıllı**" ile "**uslu**" aynı şey değildir. "**Millet**" de bizim "**ulus**" da bizimdir. "Hâkimiyet-egemenlik", "**hürriyet-özgürlük**", "**istiklal-bağımsızlık**" vb. kelime ve kavramların birlikte var olması dilimiz açısından bir zenginlik unsurudur.

Dilde eski-yeni tartışması artık önemini yitirmiş gibi görünse de yıllarca buna harcanan mesai, doğru bir dil öğretimi politikası geliştirilmesi önündeki önemli engellerden biri olmuştur. Örneğin eğitim sistemimizde yaygınlaşan çoktan seçmeli sınav tekniği, Türkçenin öğretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Özdemir İnce, Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı'nda (1999) sözlü sınavların önemini yitirmesiyle Türkçe öğretiminin sekteye uğradığını belirtir:

> Yazılı sınavlarda öğretmen "4-işlem" problemi sorardı. "4-işlem" problemini yapardık. Ondan sonra hesap çıktı. Bunun da sağlamasını Türkçe yazarak el yazısıyla anlatırdık. Bütün derslerde yazılı, yani bir tür kompozisyon sınavından geçercesine her dersten bilgilerimizi yazılı olarak aktarırdık. (…) Şimdi bir örnek vereceğim: "Edebiyat III" için hazırlanan test kitabından. "Aşağıdakilerden hangisi Fecr-i ati topluluğunun sanat görüşünü anlatır? (A) Sanat toplum içindir. (B) Sanat siyasi olmalıdır. (C) Sanat tarihe gitmelidir. (D) Sanat şahsi ve muhteremdir. (E) Sanat tenkide yer vermelidir." Doğru sınav değildir bu. Çünkü adam alacak bunu yuvarlak içine ya da çarpısını koyacak, dili ne aktif ne de pasif bir biçimde kullanmış olacak, dil sadece işarete dönüşmüş olarak kalacak. Doğru olan şudur: "Sanat toplum içindir, demek, ne demektir? Anlatınız" Sınav budur (İnce, 2000: 158)[431].

İnce, konuşmasının devamında edebiyat dünyasında artık yazıların, dil devriminin amaçlarına uygun olup olmadığının denetim ve yaptırıma tâbi olmamasından da yakınıyor (İnce, 2000: 159).

---

yatırımlarda Türkçe hassasiyeti rica ediyorum." der. Ayrıca bk. Taha Akyol, *Erdoğan ve Türkçe*, Hürriyet gazetesi, 21 Nisan 2012.

[431] İnce, hal böyle olunca günümüzde artık kolay kolay yazar yetişemediğini de vurguluyor.

Toplum dil bilimi bakımından değerlendirildiğinde 1950'lerde başlayan köyden kente göç hareketi ve gecekondulaşmanın büyük şehirlerde yaşayan aydının karşısına yepyeni bir insan tipi ve problemler çıkardığı, o zamana kadar romantik bir gözle ve kurtarılıp aydınlatılması gereken kalabalıklar olarak görülen köylülerin özellikle 1970'ten sonra şehir hayatı içinde yer almaya başladığı görülür (Ercilasun, 2007: 323). Türkiye'nin hızlı nüfus artışı, tarımdaki fırsat yokluğu ve yeni sanayilerin cazibesi kırsal kesimden büyük kentlere olan akını artırmaktaydı (Zürcher, 2009: 388).

Bu durum lengüistik açıdan standart Türkçenin değişmesinin önemli bir evresi olarak tanımlanabilir. Bu süreç 1980'den sonra hızlanarak devam etmiş yüksek dereceli diplomalara sahip fakat kitap okumayan, yazı yazmayan nesiller ülkenin okumuş tabakasını oluşturur hale gelmiştir. Bu durum elbette Türkçenin kullanımını da etkilemiş; gazete, radyo ve televizyon yayınlarının kısır kelime kadrosu içinde sıkışıp kalması sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim ve kültür hamlelerinin sonraki iktidarlar tarafından devam ettirilememesi neticesinde bugün liseyi hatta üniversiteyi bitiren gençler artık ana dilerini kullanamıyor, kitap okumuyor ve kendi edebiyatlarını tanımıyorlardı (Ercilasun, 2007: 323-325).

Sonuç itibariyle, Cumhuriyet'le hedeflenen "modernleşme" ve "uluslaşma" ideali Türkçe kullanımında kelime düzeyinde 70 yıldır tartışılmıştır. Bugün gelinen noktada ise mesele artık yön değiştirmiştir. Kentlileşme oranının artmasıyla çeşitli ağız özelliklerinin standart dilde kullanılması, kitle iletişim araçlarının dil kullanımındaki olumsuz etkisi ile küreselleşmenin bir sonucu olarak bazı okullarda daha iyi bir eğitim sunmak adına yürütülen "yabancı dille öğretim" programları Türkçe kullanımı önündeki büyük problemler olarak görülmektedir. Oysa hiçbir dil doğasından bilim ya da sanat dili değildir. Bir dilin bu özelliklerinin gelişmesi, onun aracılığıyla bilim ve sanat üretimine bağlıdır. Bu konuda Ömer Demircan'ın tespiti önemlidir:

> Tüketici kültürde "bilim yapma" ile "bilim aktarmak" arasında bir ayrım yapılmıyor. Türkiye'de bilimin alıcısı belirsiz. Üniversitede

> bilim yapmak bireysel bir özlemin doyurulmasına indirgenmiş. Türkçe bilim yapmaya çalışmak ise aşırı ulusal duyarlılığa bağlı. Bireysel çabalar yeterli ilgi ve para desteği görmeyince, bilim yapmak bilim aktarmaya dönüşüp, özellikle sosyal bilimlerde yurt dışında üretilen bilginin yurt içinde yinelenerek uygulanması biçimine dönüşüyor. Kısacası yurt dışındaki bilimsel gelişmeler yakından izleniyor. Bilim anlama/izleme dizini (SCI/SSCI) aracılığıyla bilimsel denetim öğretim üyelerini yabancı dilde yazmaya zorluyor. Böylece bilim adamı Türkiye dışında, ama dünya çapında oluyor (Demircan, 2000: 81).

Her dil, kendisini kullanan toplumun gereksinimlerini karşılayacak donanıma sahiptir. Bilim ya da sanat dili, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik alt yapıya bağlı olarak toplumdaki eğitim sürecinin yönlendirmesiyle ortaya çıkan, bilim veya sanat ürünleri çerçevesinde oluşur ve gelişir (Ergenç, 2002: 134). Bu durum, dil reformunun başlarında özleştirmecilikle amaçlanan "uluslaşma" idealinin bugün geldiği nokta bakımından düşündürücüdür. Bugün popüler tartışmalardan biri olan okullarda yabancı dille öğretim meselesinde Brendemoen'in (2006: 38) de dediği gibi yapılacak en akıllıca şey, okullardaki Türkçe eğitimin kuvvetlendirilmesi için önlemler almaktır. Ancak 1924'ten beri defalarca değiştirilen öğretim programları, yazılan yüzlerce dil bilgisi kitabı, Türkçe öğretimiyle ilgili yapılan onca bilimsel toplantıya rağmen Türk dili öğretimi konusunda belirgin bir başarı sağlandığı da söylenemez.

3.5. Muallimler Birliği ve Öğretmen Dernekleri

Türkiye'de öğretmenler dil konusunda Cumhuriyet tarihi boyunca iki ayrı görüş etrafında toplanmışlardır: *Dilde reform yanlıları (özleştirmeciler) ve yaşayan Türkçeciler (muhafazakârlar)*

II. gruba ait iki kuruluş vardır. Birincisi, Muallimler Birliği diğeri, Milliyetçi Öğretmenler Derneği'dir. Muallimler Birliği I. Dil Kongresi'ni 1948 tarihinde düzenlemiştir. Kongrede Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun okuduğu raporda bugün yaygın olarak kullanılan ancak devrinde yadırganan türetmelerden örnekler vardır:

> Türkçede mastarlardan yapılan isimlere ait bir kaide de "-in, -ın" ekinin ilk cezirlere tatbikinden ibarettir. Mesela "gelmek"ten "gelin", "yığmak"tan "yığın"… gibi. Fakat bu kaide kıyasî değildir. Veya kıyasî idi ise kıyasîliği ölmüştür. Yani her mastara tatbik edemezsiniz. Ancak semaî olarak tatbik edilmiş ise kullanabilirsiniz. O hâlde "basmak"tan

> "basın", "yaymak"tan "yayın" da ne oluyor? Bunlara nispetle çok daha Türkçe olan "matbuat" ve "neşriyyat"ın yerine ilerde belki geçebilecek Türkçe kelimelerin doğmasına bu suretle yolu kapamış oluyoruz. Hele "saymak"tan "sayın"a ne dersiniz (Aksoy, 1968: 231)?

Fındıkoğlu'nun okuduğu raporda yeni Türkçe kelimelerin türetilmesine karşı olunmadığı ancak yine de yapılan türetmelerin benimsenmediği görülmektedir[432]. Muallimler Birliği'ne sunulan örnekler neticesinde hazırlanan raporda ilk, orta ve yüksek öğretimde kullanılan kitaplardan örnekler verilerek bu kitaplardaki kelime ve ifadelerin evde ve sokakta konuşulan ana dili ile bağlantısı olmadığı vurgulanmıştır:

İlköğretim kitabından alınan bir örnek:

> Size bu yıl tatlı *öyküler*, güzel masallar anlatacağım. Size öz dilinizi ben öğreteceğim için ne kadar *kıvanç* duyuyorum.
>
> İnek şöyle dedi: *Bayın, bayanın*, çocukların içtikleri sütü ben veriyorum.
>
> Bir satıcı *Tünaydın*[433] arkadaşlar, diye selam verdi.
>
> Bu *görey* Kaya'yı çok eğlendirmişti.
>
> Arkadaş! Öyleyse sana uğurlar olsun. Sen istediğin gibi yaşa! Ben öyle *özgenliğimden*[434] vazgeçtikten sonra bana ne verseler istemem, *özgen* olarak ölmek daha iyi.
>
> Çöpler, süprüntüler araba ile uzaklara götürülür. Bütün bu işler *uray*[435] işleridir. Şehir halkı *uraya üye* seçer (Birinci Dil Kongresi, 1949: 2).

1948 yılı ortaöğretimde felsefe kitabından bir örnek:

> Tek somut ve karışık olaylar, bağlı oldukları kanunlar bulunmadan önce olumsal görünürler… Fakat düşme kanunu öğrendikten sonra artık bu olaylar olumsallıktan çıkmıştırlar ve zorumlu olurlar… Fakat deneysel kanunlardaki zorumluk, salt bir usdeyi zorumluğu değildir (Birinci Dil Kongresi, 1949: 2).

---

[432] Amerikalı dilbilimci Pei, dildeki yeniliklerin kurallara uymadığını, dilin kötü kullanıldığını söyledikten sonra şöyle diyor: "Dil değişiminin izleyeceği yolu konuşanların ulaşacağı görüş birliği saptar. Eğer konuşanların büyük bir çoğunluğu, yeni sözcüklerden, kuralların bozulmasından ve özel dilden (jargon) yana ise bu kullanımları benimser ve kurallaştırır. Eğer benimsemezlerse, bu yeni kullanımlar çabucak ortadan kalkar (Alkan, 1981: 57-58). Ayrıca bk. Mario Pei, *Language Today*, New York, s. 20-21.

[433] Öğleden akşama kadar geçen süre içinde karşılaşıldığında kullanılan bir selamlama sözü. bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük

[434] Özgürlük, hürriyet anlamına gelen bu kelime benimsenmemiş, kullanımdan düşmüştür.

[435] "Belediye" anlamına gelen bu kelime için bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük

Yükseköğretim kitaplarından bir örnek:

> Uygan olmıyan kavimlerin geleneksel kavrayışları bize çelişmelerle dolu görünür. Bu kavrayışlar paradoksal özdeşlikler veya paydaşlıklar kurar (Birinci Dil Kongresi, 1949: 3).

Muallimler Birliği üyesi Halide Edip Adıvar da dile yeni kelimeler girmesinden korkulmamasını söylemiş; fakat alınan kelimelerin dilin gümrüğünden geçtikten sonra kabul edilmesinin doğru olduğunu, terimlerde ise evrensel kullanımları benimsemek, yabancı kalan kelimeleri okul kitaplarına sokmamak gerektiğini belirtmiştir (Adıvar, 1949: 18).

Muhafazakârların bu karşı duruşu, dildeki değişimin devrim niteliği taşıması, zaman içinde sindirilerek değil de devlet politikasının bir sonucu olmasıyla açıklanabilir. Yaşayan Türkçeciler bu karşı duruşta fesahatçılardan ayrılırlar:

> İşte fesahatçılar onun (Türk dilinin) kendine mal ettiği kelimelere "galat" diye o kadar çırpındılar, Arapça ve Acemceye dokunulmaz diye o kadar ayak dirediler. "iştah" yanlış, doğrusu "iştiha"dır dediler. "Tercüme" değil "terceme", "muhtemel" değil "muhtemil", "beynamaz" değil "bînamaz", "beyhude" değil "bihude" dediler. Biz de son cevabı verdik: "Beyhude uğraşıyorsunuz efendiler!" İşte "fesahatçılar" akıntıya karşı o kadar zaman kürek çektikten sonra yere serildiler. Artık anlaşıldı ki onların "galat" dediği bütün kelimeler Türkçenin asırlar boyu bir emekle kendi fabrikasında öğütüp kendine mal ettiği kıymetlerdir.
>
> (…) Bizler, yani canlı ve tabiî Türkçenin adamları. Bizler, yani "fesahatçılar"a karşı Türkçenin Türkçeleştirmek hakkını tanıyanlar ve "tasfiyeciler"e karşı da öztürkçecilik namına canlı Türkçenin yadırgayıp tiksindiği "uydurma" ve "yapmacık" kelimeler taraftarı olmayanlar; bizler, yani Türkçenin kendi ezelî ırk kaynağından feyz alarak yaratacağı yeni kelimeleri ve yeni mefhumları kendi bünyesine göre işleye işleye zevkle gelişmesini emel edenler; bizler, yani konuşma dilimizdeki canlı tabiîliği yazma dilimizde de yaşatarak eski Osmanlıcada olduğu gibi iki dilli olmamak ve yine şimdi zorla yapılmak istendiği gibi eskisinden daha beter bir iki dilliliğe düşmemeyi azmedenler; bizler, yani kısacası büyük Türk dilinin kendi ile beraber olanlar (Habib, 1949: 24).

Gerhard Kessler kongrede sunduğu "Almanya'da Dil Tasfiyesi" adlı bildirisinde Türkçenin birbirinden farklı unsurları bünyesinde kaynaştıran yegâne lisan olmadığını, Romence ve İngilizcenin de böyle diller olduğunu belirtir[436]. Resmî

[436] Kessler, Almancanın Latince, Yunanca ve özellikle Fransızca kelimelerden arınması için 18. yüzyılın ortalarından itibaren Luther'den sonra Goethe, Schiller ve Lessing gibi şairler öncülüğünde dilde tasfiye hareketi başladığını belirtir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren devlet dairelerinden bazıları

makamlarca lisanın tasfiye edilmesi ve halkın anlayacağı şekle sokulmasının aşamalı bir şekilde (tedricen) olması gerektiğini anlatan Kessler, yeni bir medeniyet dairesine geçişte dilde beliren alıntı kelimelerin tarihî bir zorunluluktan kaynaklandığını söyler:

> Yüksek medeniyetli yeni bir sahayı istila ettiği ve yeni bir akideyi kabul ettiği zaman, halk yabancı kelimelerin çoğuna derhal intibak eder. Roma İmparatorluğunu istila ve Hıristiyanlığı kabul ettiklerinde Cermenlerde, İran üzerinden Anadolu'ya geldiklerinde ve Müslümanlığı kabul ettiklerinde Türklerde vaziyet böyle olmuştur. Almanların birçok Latince ve birtakım Yunanca kelimeleri kendilerine intibak ettirmiş olmaları tarihlerinin kaçınılmaz zaruretidir, nasıl ki birçok Acemce ve daha fazla miktardaki Arapça ve bazı Yunanca kelimeler Anadolu Türkiyesinin diline girmişti. Bizler bu tarihimizi dilimizin içinden sıyırıp atamayız (Birinci Dil Kongresi, 1949: 48).

Milleti ve dili için bir rönesans olmasa bile bir *wiedergeburt* (yeniden doğuş) dilediğini söyleyen Kessler "*Ana dille sarih ve açık olarak ifade edebileceğim şeyler için yabancı dilden saçma kelimeler almaya ihtiyacım yoktur. Alman olarak "eisenbahn", Türkçe olarak "demiryolu" derim; "chemin de fer"e muhtaç değilim. Lambamda Almanca bir "birne", Türkçe ise bir "armut" yanmaktadır, "ampoule" kelimesine hâcet yoktur.*" sözleriyle özleştirmecilik karşısındaki makul tutumunu ortaya koymuştur. (Birinci Dil Kongresi, 1949: 48).

İstanbul Muallimler Birliği'nin toplandığı Dil Kongresi'nde Türk dil reformunu savunanlardan biri de Sadri Maksudi Arsal'dır. Ancak özleştirmede Dil Kurumunu bilimsel metotların dışına çıkmak ve "dil ıslahı işinde dümensiz kayık gibi gitmekle" eleştirir (Birinci Dil Kongresi, 1949: 54). Bilim dili oluşturulurken şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtir:

1- İlmî ıstılah (terim) mutlaka halk dilinde mevcut olan kelime ve kelime köklerinden yapılmalıdır.

2- Yapılan yeni terim millî dilin yeni kelime yaratma usullerine uygun olarak yapılmalıdır.

---

dilde tasfiye hareketine katılır. İlk olarak bir hamlede 600 yabancı kelimeyi resmî lisanından çıkaran Alman Devlet Posta Teşkilatı, bundan sonra Devlet Demiryolları İdaresi ile ordu ve pek çok eğitim kurumu bu yolda yürümeye başlar. Kessler'in belirttiğine göre bir kısım ticaret erbabı, otelciler ile yüksek ilim adamları uzun müddet dilin temizlenmesine karşı cephe aldılar (Birinci Dil Kongresi, 1949: 45-52). Ayrıca bk. Kessler, G. (1972), *Alman ve Macar Dillerinde Özleşme*, TDK Yayınları, s. 7-16.

3- Yeni kelime millî dilin ruhuna, bünyesine uygun olduğu gibi dilin gramer kaidelerine de uygun olmalıdır.

4- Yeni ıstılah hem şekil hem telaffuz hem ahenk bakımından milletin zevkine uygun, milletin münevverlerinin ekseriyetinin tasvip edeceği bir kelime olmalıdır.

5- Istılah mümkün mertebe kısa olmalı, iki en çok üç kelimeden terekküp etmelidir.

6- Istılah tarif şeklini almamalıdır (Birinci Dil Kongresi, 1949: 52).

Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresinde alınan kararlar şöyle özetlenebilir[437]:

1- Dilimiz son yıllarda büyük gelişme ve sadeleşme ile halkın diline yaklaşırken suni müdahaleler ile bu yoldan ayrılmış görünmektedir. Türkçenin bünyesini zedeleyen müdahale ve baskılardan vazgeçilmelidir.

2- Halkın diline geçmiş olan kelimelerin köklerini aramaya lüzum yoktur. Hele bu türlü kelimeleri dilimizden atarak yerlerine Türkçenin gramerine, ahengine, zevkine uymayan birtakım kelimeler icat etmek mektep ve devlet eliyle halk ve edebiyat dili arasında bir ikiliğin doğmasına sebep olmuştur. Bu türlü hareketlere son verilmelidir.

3- Dilimizin sadeleşmesine hatta özleşmesine doğru gidilirken Batı dillerinden, ihtiyaç karşılığı olmaksızın alınan kelimelerin dilimizde gittikçe çoğalmakta olduğu görülmektedir. Türkçenin güzelliğini, ahengini, birliğini bozan bu türlü işlerden kaçınmak lazımdır.

4- Dil işimizin hakikî ilim adamlarından teşkil edilecek bir akademide veya salahiyetli bir heyette yeniden gözden geçirilip düzene alınması, neler yapılabileceğinin araştırılması gerekir.

5- Türkçemizi bugün düştüğü karışıklıktan kurtarmak için imlâ, gramer ve lügat işlerinin en çabuk bir zamanda halli için gereken tedbirlerin alınması için teşebbüse girişilmelidir (Türk Dili İçin III, 1966: 134).

---

[437] Kongrede sunulan bildiriler için bk. *Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresi* (1949), İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Muallimler Birliği II. Dil Kongresi 20 yıl aradan sonra[438] Faruk K. Timurtaş'ın öncülüğünde, aralarında yazar Refii Cevat Ulunay, gazeteci Hikmet Bil, siyasetçi Celal Yardımcı, Türk Millî Kütüphanesi'nin kurucularından Adnan Ötüken'in de bulunduğu 48 kişilik katılımcıyla 27-28 Nisan 1968 tarihinde düzenlenmiştir. Dönemin Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in[439] kongreye yolladığı kısa mesajda aşırı özleştirmeci tutumu tasvip etmediği anlaşılır. Bu görüş, Süleyman Demirel Başkanlığındaki Adalet Partisi iktidarının da dil konusundaki tutumunu yansıtır[440].

> Dil canlı bir varlıktır; yaşar, gelişir, zaman içinde değişikliklere uğrar. Fakat bütün bunlar bizimle, bizim için, habersizce toplumun içinde toplumca olur. Biri çıkar da ben dile şöyle şekil vereceğim derse, toplum bunu kabul etmez, benimsemez (Timurtaş, 1969: 15).

Bu kongrede tartışmalar *ilericilik- gericilik* gölgesinde kalmış, TDK ve TRT'nin özleştirmeci tutumu eleştirilmiştir. Falih Rıfkı Atay, toplantıyı şöyle değerlendirmiştir:

> Konuşmacılardan bazıları alabildiğine gerici idi. Bunlar her şeyde gericilik hastasıdırlar. Muallimler Birliği önce kendi adını değiştirmelidir (Aksoy, 1968: 230).

Kongre sonrası 75 bin üyeli Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonunun Türk Dil Kurumuna yolladığı telgrafta, Atatürkçülüğün ilk savaşçıları olan Türk öğretmen kitlesinin, başöğretmenin kurduğu Dil Kurumunun bütün çalışmalarına gönülden bağlı olduğu, dilin arınarak gelişmesine bütün gücüyle çalıştığı belirtilir[441].

Aksoy[442], söz konusu kongreleri eleştirirken kendilerini dil bozgunculuğu ile suçlayanların da dil reformuyla türetilen "neden, yoksun" vb. pek çok kelimeyi kullandıklarını vurgular. Aksoy ve diğer Kurum üyelerinin kabul edemediği, yeni

---

[438] Muallimler Birliği'nin dil kongresinin ikincisi için neden yirmi yıl beklediği merak edilen sorulardandır. Bu durum 1950-60 arası Demokrat Parti iktidarının dil tutumunu ve o zamanki Türk Dil Kurumunun çalışmalarını onayladıkları şeklinde yorumlanabilir.

[439] Mehmet İlhami Ertem, 1 Nisan 1967-3 Kasım 1969 tarihleri arasında Adalet Partisi'nin iktidarında Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

[440] 26 Mart 1971'de askeri darbe sonrası Nihat Erim Başkanlığında kurulan yeni hükûmetin tıpkı 1960'ta olduğu gibi dilde özleştirmeci bir anlayışa sahip olduğu hatırlatılmalıdır.

[441] Bk. *Türk Öğretmeni Devrimin Yanındadır*, Türk Dili, C XVIII, S 201, 1 Haziran 1968.

[442] Özleştirme hareketinin önemli temsilcilerinden Ömer Asım Aksoy'un önerisiyle dile yerleşen kelimeler arasında *tekel, sıkıyönetim* örnekleri de bulunur (Aksan, 2007: 121).

kelimeler dururken eski şekillerin kullanılması idi. Aksoy, Timurtaş'ı kongre öncesi basını bilgilendirme metninde kullandığı *tebliğ, tesir, alaka, takip, muallim, ittifak* vb. kelimeleri yüzünden eleştirir[443].

Timurtaş ise birliğin 1918 yılında kurulmuş olması dolayısıyla adının tıpkı *Cumhuriyet, Milliyet* gazeteleri ya da *Darüşşafaka* gibi bir gelenek olarak muhafaza edildiğini belirtmiştir. Kongrenin açış konuşmasında dilin özleştirilmesine değil uydurmacılığa karşı çıkıldığını söylemiş, "*Bugün Osmanlıcayı isteyen, ona dönelim diyen kimse yoktur. Osmanlıca ölmüştür. Herkes açık, sade, temiz bir dil istemektedir*." diyerek birlik üyelerinin görüşünü dile getirmiştir (Timurtaş, 1969: 265-266).

Hacımeminoğlu, "Okullarda Uydurma Dil Faciası" başlıklı konuşmasında dilde özleştirmecilikte aşırıya gidilmesinin eğitimle ilişkisine dikkat çekerek "*Okullarda uydurma ve sun'i dilin öğretilmesi gençleri sadece ana dilinden mahrum etmekle kalmıyor, onların zihinlerinin bulanmasına, hafızalarının boş yere yıpratılmasına da sebep oluyor*." demiştir.

> Dilin düşünme ve öğrenmedeki mühim rolüne, kelime ve mefhumların zengin mânâlarına, kavramlarına mâni oluyor. Millî kültür dili gençlerin tam öğrenme ve hazmetme çağında iken verilmediği için, bunu liseyi bitirdikten sonra kazanmağa çalışan çocuk, ana dilini bütün incelikleri ile kavramıyor. Onu adetâ bir yabancı dil öğrenir gibi öğreniyor. Bu yüzden birçok gençler, Türkçeyi ancak bir ecnebi kadar biliyorlar. Onun için de bugünkü üniversite öğrencisi ve aydın, kelimeler üzerinde düşünemiyor, dili ciddiye alamıyor. Bir mefhumu bilmekle bilmemek, bir sözü doğru veya yanlış kullanmak arasında herhangi bir fark gözetemiyor. Uydurmacılığa, keyfîliğe ve başıboşluğa iyice alışmış oluyor (Timurtaş, 1969: 143-145).

Banguoğlu ise "Millî Şuur ve Türk Dili" başlıklı konuşmasını gençlere hitap ederek şu anlamlı cümlelerle bitirir:

> Papaza kızıp oruç bozmayacaksınız. Bu dil sizin dilinizdir. Onun güzellik ve doğruluk ölçülerini siz ana dili duygunuzdan alacaksınız. Çirkin ve yanlış bulduklarınızı reddedeceksiniz. Fakat dilde daima ileriye, daha güzele ve daha mükemmele doğru gideceksiniz. Siz bizlerden daha büyük ve daha güzel bir Türkçe konuşacaksınız (Timurtaş, 1969: 36).

[443] Oktay Akbal, Nadir Nadi ve Kıvanç Demir (Emin Özdemir)'in kongreyi eleştiren yazıları için bk. Türk Dili, C XVIII, S 201, 1 Haziran 1968, s. 248-269.

Türkiye Muallimler Birliği II. Dil Kongresi tebliğinde yer alan görüşler ise şöyle özetlenebilir:

1- Dilde sadeleşme hareketi 1908'den hemen sonra hedefine ulaşmış ve Ziya Gökalp, Atatürk ve büyük edip ve şairler zincirinin fikrî icraatı ve aşkı ile ortaya çıkan Millî Edebiyat devri, modern Türkçenin en mükemmel şeklinin tam bir aynası olmuştur. Bugünün Türkçesi bu Türkçesidir. Bu Türkçenin hiçbir müdahaleye ihtiyacı yoktu ve yoktur.

2- Sade Türkçe hedefine ulaşıldıktan sonra oradan uydurmacılık cereyanına geçilerek son zamanlarda sadeleşme hareketi dejenere edilmiştir. Özleştirme, arılaştırma gibi adlarla yürütülen ve uydurma kelimeler ile devrik cümle kullanmak ve bunu zor kuvvetiyle yapmak demek olan bu uydurmacılık akımı Atatürk'e bir ihanet ve Türkçeye karşı bir suikasttır.

3- Bu suikast Türk Devleti'nin derhal el koyacağı bir noktaya varmıştır.

4- Uzun zamandan beri başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere birçok resmî ve hususî müesseseleri kendisine âlet etmek yetmiyormuş gibi son zamanlarda devlet radyosunu da tamamiyle ve en fecî şekilde ele geçirmiş olan bu uydurmacılık hareketi, bugün artık tamamiyle aşırı solun bir silahı hâline gelmiştir.

5- Dile yapılacak tek müdahale, dilde yapılacak tek tasfiye, güzel, sade, canlı Türkçemizi işte bu uydurmacılık cereyanının elinden kurtarmaktır. Bunun için hazırlıkları yapılan Dil Akademisi'nin[444] bir an önce fakat mutlaka büyük bir titizlikle ve emniyetle gerçekleştirilmesi hayatî bir zarurettir.

6- Akademi kanunlaşıncaya kadar Millî Eğitim Bakanlığı bir yandan okul kitaplarını ayıklamaya başlamalıdır (Timurtaş, 1969: 175-176).

[444] Bu konudaki görüşler için bk. (Timurtaş, 1969: 289-352)

IV. BÖLÜM
SONUÇ ve ÖNERİLER

Batı'da ilk örnekleri Rönesans ile birlikte klasik dillerle ilgili araştırmaların canlanması ve ulusal kelime hazinesinin önem kazanmasıyla ortaya çıkan dil akademilerinin bir benzeri, Türkiye'de yaklaşık dört yüz yıl sonra, yeni ulus devletinin inşası sürecinde kurulmuş; Türk Dil Kurumunun (1932) faaliyete geçmesiyle resmî olarak Türk Dil Reformu başlamıştır. Agâh Sırrı Levend'in Türk Dili dergisinin ilk sayısında belirttiği gibi Türk Dil Reformu'na kaynaklık eden temel sebeplerden biri Türkçeyi salt konuşulan, günlük dil olmaktan çıkarıp, bilim ve felsefe eserleri yaratabilen ileri bir kültür dili hâline getirmektir. Aslında dil tartışmalarının taraflarının ortak dileği de budur. Ancak devlet eliyle başlatılan ve kısa sürede sonuçlandırılmaya çalışılan reform hareketi, dil konusunda zaten var olan tartışmaları alevlendirmiş; siyasi, sosyal ve kültürel değişime bağlı olarak tartışmalar günümüze kadar ulaşmıştır. Buna göre; Türk modernleşmesine, diğer bir deyişle "maddî ve manevî topyekûn inşa" fikrine paralel olarak Türkçe tartışmasının başladığı, yeni düzenle beraber çeşitli gruplar arasındaki modernleşmeye ilişkin farklı görüşlerin büyük ölçüde tartışmaların içeriğini oluşturduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde yeni bir dille, yeni bir toplumsal düzen yaratma düşüncesi, Türk Dil Reformu'nu başlatan ve destekleyenlerin büyük çoğunluğunun idealiydi. Bunda bir parça başarılı olunduğu da söylenebilir. Ancak belirtilmelidir ki dilde tamamen saf Türkçe kelimeler olması ile "ulus devleti" yahut Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dilde yer alması ile "modern bir devlet" olma arasında dilbilimsel bir ilişki kurulamaz. Dahası bu türlü bir çabadan en çok dilin kendisi zarar görür. Nitekim Türk Dil Reformu'nun lengüistik bakımdan hedefinden uzaklaşmasından en büyük zararı, tartışmaların bizatihi nesnesi olan Türkçe görmüştür.

Özellikle dil tartışmalarının en yoğun yaşandığı 1960'lardan itibaren yapay bir biçimde oluşturulan "ilerici/gerici" eksenindeki savunmacılarla "yandaş/karşıt" ayrımı ortaya çıkmış, haklı ve haksız birbirine karışmıştır. Bu süreçte tartışmanın tarafları, geniş halk kitlelerini inandırma yoluna gitmektense çoğunlukla karşıt görüştekileri yıpratma yolunu tercih etmiş; Türk Dil Kurumu da 1980'e kadar bu tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu yüzden dilde "devrim" hareketine karşı çıkan ve "yaşayan Türkçe"yi savunan aydınlar her zaman, tamamen uzmanlardan oluşan bir dil akademisinin kurulmasını arzu etmişlerdi. Atatürk de 1936'da TBMM'yi açarken bu ulusal kurumların (TDK ve TTK'nin) az zaman içinde ulusal akademiler halini almasını temenni etmişti. Ancak sonradan bunu hükûmetlere kabul ettirmek bir türlü mümkün olamamıştır. Oysa birçok ülkede kurulan bilim akademileri sosyal ve temel bilimler sahasında önemli çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. Akademi, Dil Kurumunu devlet tekelinden ve siyasi ideolojilerden kurtarıp daha özerk ve bağımsız bir kuruluşa çevirebilir; böylece dil politik bir araç olmaktan uzaklaşabilirdi. Türkiye'de devletin dil politikası yerine hükûmetlerin dil politikasının olması, siyasi tartışmaların yoğun yaşandığı dönemlerde dil politikası ile günlük politikaların iç içe geçmesine yol açmış, bu durumdan en fazla Türk dili eğitimi olumsuz yönde etkilenmiştir.

1930-1950 yılları arası okullarda yeni alfabeye uyum ile yeni terimler, eğitimin temel problemlerini teşkil etmiş, 1960-1980 yılları arasında ise okullara gönderilen ve mahiyeti sürekli değişen genelgeler sebebiyle Türkçe eğitiminde bir standart yakalanamamıştır. Diyebiliriz ki 21. yüzyılda Türkiye Türkçesinin en önemli problemi "öğretimi" meselesidir. Özellikle aşırı özleştirmeciliğin hız kazandığı dönemlerde yeni kuşakların eski kelimeleri öğrenmemesi için gösterilen çaba, bazı araştırmacıların da vurguladığı gibi bir tür kelime fetişizmi olarak tanımlanabilir. Cumhuriyet dönemi dil tartışmaları, dili sadece kelimelerden ibaret gören bir anlayış çerçevesinde yaşandığı için yazı dilinin bütün inceliklerini öğrenemeyen bir kuşağın düşünce dünyası da yeteri kadar gelişememiştir.

Hâlbuki tartışma kelimelere indirgendiği zaman sanki bir dildeki kelimeler sadece eş anlamlılardan (sinonim) ibaretmiş gibi düşünülebilir. Örneğin Türkçede "ekin" derken bunun somut anlamı ağır basmakta "kültür" anlamını vermemektedir. "Sebep, neden", "haysiyet, onur, gurur", "gam, keder, hüzün, kaygı, üzüntü" gibi aslında eş anlamlı olmayan kelimelerin birbiri yerine kullanılması, özleşme uğruna dilde anlam inceliklerinin ortadan kalkmasının bir sonucudur. Bu bağlamda Alman dilinin yaratıcılarından Goethe'nin "*Eğer yabancı bir dilde bir fikri Almancadan daha iyi ifade eden bir kelime bulursam onu tereddütsüz alırım*." sözü çok anlamlıdır. Türk dilinin öğretiminde de izlenecek yol, dilin tüm söz varlığını eski, yeni, alıntı, öz hepsi dâhil olmak üzere bütünüyle vermek olabilirdi. Alıntı kelimelere bulunan Türkçe karşılıklar ise teşvik ve özendirme yoluyla yeni kuşağa öğretilebilirdi. Ancak özleştirme çalışmalarında hangi kelimelerin Türkçe, hangilerinin yabancı olarak kabul edileceği ve bu Türkçeleştirme çalışmasının hangi bilimsel ölçütler esas alınarak yapılacağı konusunda bir türlü uzlaşma sağlanamamıştır.

Bazı araştırmacılar çaba/gayret, birey/fert, anlam/mana, güven/itimat, kalıt/miras, girişim/teşebbüs, ayrım/fark, güvenlik/emniyet, doğa/tabiat, bölüm/kısım, duygu/his, duyarlı/hassas, aşama/kademe gibi örnekleri "*eski karşılıklarıyla birlikte yaşayan ve yarışan örnekler*" olarak değerlendirirken bu durum tarafımızca bir yarış değil, zenginlik olarak görülmekte; aksine kelime ölümü yaşanmaması için kullanım sıklığı azalan örneklerin yeniden canlandırılması konusunda önlem alınması gerektiği düşünülmektedir. Bunun için dil öğretimi mutlaka sağlam metinlere, kendini kabul ettirmiş fikir ve sanat eserlerine dayanmalıdır. Türkçe öğretiminin iyileştirilmesi her şeyden önce bu konuda devlet politikasının oluşturulması, kurumsallaştırılması ve uygulanmasıyla sağlanabilir. İktidarlara göre değişen eğitim politikalarıyla Türkçenin öğretiminde ve kullanımında iyileşme beklenmesi mümkün değildir.

Tüm tartışmalara rağmen dilde reform hareketinin Cumhuriyet'in hedeflediği sosyal ve kültürel değişime paralel olarak başarıyla sonuçlandığı, bu sayede

Türkçenin söz varlığının Türkçeleşmesine büyük katkılar sağladığı belirtilmelidir. 1960 ve 1980'lerin ortasına dek genelgelerle yasaklanan, gerek dil reformuyla türetilen gerekse dile yerleşmiş, âdeta sinmiş yabancı kaynaklı pek çok kelimenin, 2000'li yıllarda, dünya görüşü ayrımı olmadan kullanılması, Türkçenin doğal mecrasına girdiğinin en somut göstergesidir. Örneğin o yıllarda karşı çıkılan *anlam, aydın, barış, başarı, belge, bilimsel, çıkar, çoğunluk, durum, düşünür, eğitim, etki, evrim, gelenek, genel, görev, görüş, ilke, kurum, izlemek, olay, ortam, ödenek, ödev, öğretim, öğretmen, önem, önemli, özel, özenti, özet, özetlemek, sağduyu, savaş, sorumluluk, sözlük, tartışma, tekil, uzman, yazıt, yenilgi, yorumlamak* gibi pek çok kelimenin bugün Türkçede hemen her kesimce benimsendiği görülmektedir. 1940'larda "tekel, savunma, tartışma" kelimeleri ne kadar yabancı ise bugün, bu kelimeler bize o kadar tanıdık gelmektedir. Hiç tutmayacak sanılan "genel" bugün kullanım sıklığı en fazla olan kelimelerden; öte yandan dilden atıldığı sanılan "vaziyet" canlı bir şekilde dilde korunuyor.

Türkçenin eklemeli yapısı dolayısıyla kolay kelime türetebilme kabiliyeti dil reformunun başarıya ulaşmasında önemli bir etken olmuştur. Bununla birlikte 2000'li yıllardan geriye dönüp bakıldığında dil reformunda aşırı özleştirmeci tutumun Türkçeyi yoksullaştırdığı ve geçmişte sıklıkla dile getirilen nesiller arası uçurumu derinleştirdiği görüşü de paylaşılmaktadır.

Türk Dil Reformu, başarıya ulaşana kadar dile azımsanmayacak kayıplar verdirse de bugün gelinen noktada yazı diliyle konuşma dili arasındaki farkın azalması, büyük bir kültür dili olan Türkçenin yabancı unsurlardan arınarak bir bilim dili hâline gelmesinde tartışmasız önemli ve çok değerli katkıları olmuştur. Bu bakımdan 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Türkçenin araştırılması ve geliştirilmesi hamlesi, bugünkü ifadeyle ARGE faaliyeti, Türkçenin gelişmesi, dilin yapısına yönelik bilimsel araştırmayı teşvik etmesi bakımından çok önemli bir hamle olarak kabul edilmelidir.

İçinde yaşadığımız çağ "Bilgi Çağı" olarak kabul ediliyor. Baş döndürücü hızla gelişen bilimsel çalışmaları ve teknolojik alandaki gelişmeleri Türkçede ifade edecek kelime üretimi kaçınılmazdır. Ancak Falih Rıfkı Atay'ın da dediği gibi önemli bir şey asla değişmeyecektir: "*Bugünkü dilin görevi söylemek istediğini bugüne anlatmaktır. Yarın yarınınkilerindir. Yarının konuşma dili de şüphesiz bizimkinden farklı olacak. Fakat birinin dediğini öteki anlamak üzere!*" Değişim sürekli ve kaçınılmazdır fakat Atay'ın vurguladığı son cümlenin gerçekleşmesi için dile sistematik müdahalelerden uzak durmak gerektiğini son söz olarak vurgulamak gerekir.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

Agar, E. M. (2001). **Eski Bir Öğretim Kitabı Türkçenin Usûl-i Tedrisi**, İstanbul: Seyran Yayıncılık.

Ahmad, F. (1995). **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Akarsu, B. (1998). **Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı**, Ankara: İnkılâp Yayınevi.

Aksan, D. (2007). **Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı Son 75 Yılda Türkiye Türkçesi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

_____ (1976). **Tartışılan Sözcükler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (2004). **Özleştirme Durdurulamaz**, Ankara: Dil Derneği Yayınları.

_____ (2006). **Dil Gerçeği**, Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Althusser, L. (1994). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ataç, N. (1964). **Söyleşiler**, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2010). **Günlerin Getirdiği ~ Sözden Söze**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (2011). **Karalama Defteri ~ Ararken**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (2011). **Diyelim ~ Söz Arasında**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atalay, B. (1940). **Bir Doçentin Türkçe Okutuşu ve Münakaşalarımız**, İstanbul: Alâeddin Kıral Basımevi.

Atatürk ve Türk Dili Çalışma Grubu (1997). **Atatürk ve Türk Dili II Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri (Gazetelerden Seçmeler)**, Ankara: TDK Yayınları.

Atay, F. R. (1961). **Çankaya (Atatürk Devri Hatıraları)**, C II, İstanbul: Dünya Yayınları.

Ayverdi, S. (1970). **Maarifimiz**, Konya: Kanaat Matbaası.

Banarlı, N. S. (1977). **Türkçenin Sırları**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayınları.

Banguoğlu, T. (1987). **Dil Bahisleri**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Başgil, A. F. (2010). **Türkçe Meselesi**, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgöz, İ. (1999). **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Başkan, Ö. (2006). **Dilde Yaratıcılık**, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Bozgeyik, B. (1995). **Dil Dâvâsı (Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'la Mülâkat)**, İstanbul: Bedir Yayınevi.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). **Toplumsal Gerçeklik ve Dil**, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Chambers, J.K. (2003). **Sociolinguistic Theory (Linguistic Variation and İts Social Significiance)**, Blackwell Publishing, Uk.

Çolpan, Y. (1963). **Ataç'ın Sözcükleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çongur, R. (1967). **Dil Tartışmaları**, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2009). **Türk Dil Kurumu Anıları**, Ankara: TDK Yayınları.

Demir, G. Y. (2007). **Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Demiray, K. (1985). **Ortaokullar İçin Türkçe 2**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Demircan, Ö. (2000). **İletişim ve Dil Devrimi**, İstanbul: Yaylım Yayınları.

Develi, H. (2008). **Dil Doktoru**, İstanbul: Kesit Yayınları.

_____ (2009). **Osmanlı'nın Dili**, İstanbul: Kesit Yayınları.

_____ (2009). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I**, İstanbul: Kesit Yayınları.

Dilâçar, A. (1969). **Türkiye'de Dil Özleşmesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ediskun, H. (1963). **Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ellul, J. (2004). **Sözün Düşüşü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Emre, A. C. (1945). **Türk Dilbilgisi (Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişmeleri Üzerine Bir Gramer Denemesi)**, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Eşref, R. (1933). **Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar**, Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Galanti, A. (1996). **Arabî Harfleri Terakkimize Mâni Değildir**, İstanbul: Bedir Yayınevi.

_____ (2000). (Rıfat N. Bali sunumu ile), **Vatandaş Türkçe Konuş**, Ankara: Kebîkeç Yayınları.

Gencan, N. T. (1950). **Dilbilgisi I**, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

_____ (1979). **Dilbilgisi**, Ankara: TDK Yayınları.

Göğüş, B. (1983). **İlkokul Türkçe 5**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Göğüş, B. ve Demiray, K. (1947). **Orta Okul Kitapları Türkçe III**, Millî Eğitim Basımevi.

Gökalp, Z. (2011). **Türkçülüğün Esasları**, İnkılâp Yayınevi.

Gökberk, M. (2007). **Değişen Dünya Değişen Dil**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gülensoy, T. ve Fidan M. (Haz.) (2004). **Midhat Sadullah Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri**, Ankara: TDK Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1977). **Türkçenin Karanlık Günleri**, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Hatiboğlu, V. (1971). **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara: TDK Yayınları.

Heid, U. (2001). **Türkiye'de Dil Devrimi**, (çev. Nejlet Öztürk), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

_____ (2002). **Türk Ulusçuluğunun Temelleri** (çev. Kadir Günay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hepçilingirler, F. (2008). **Dilim Dilim Anadilim**, İstanbul: Everest Yayınları.

Huyugüzel, Ö. F. (2003). **Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları**, Ankara: TDK Yayınları.

İmer, K. (1976). **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (1990). **Dil ve Toplum**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

_____ (1998). **Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İstanbul Muallimler Birliği (1949). **Birinci Dil Kongresi**, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

İz, F. (1983). **Cumhuriyet Devrinde Türk Yazı Dilinin Gelişmesi**, Macit Gökberk Armağanı, Ankara: TDK Yayınları.

Kantemir, E. (1976). **Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kaplan, M., Enginün, İ., Kerman, Z., Birinci, N., Uçman, A. (haz.), (1992). **Atatürk Devri Fikir Hayatı II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaplan, İ. (2009). **Türkiye'de Millî Eğitim İdeolojisi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaağaç, G. (2002). **Dil, Tarih ve İnsan**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karabacak, E. (Haz.) (2007). **Ahmet Cevdet Paşa Tertîb-i Kavâid-i Osmâniyye**, Ankara: TDK Yayınları.

Karakuş, İ. (2006). **Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Türkçe Öğretimi**, Ankara: TDK Yayınları.

Karal, E. Z. (1988). **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karpat, K. (2010). **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968-2008**, Hacettepe Enstitüsü Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı, DPT ve TÜBİTAK, Ankara, 19.

Korkmaz, Z. (1985). **Dil İnkılâbının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (1992). **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Ankara: TDK Yayınları.

Krech, Crutchfield, Ballachey (1971). **Cemiyet İçinde Fert (İkinci Kitap)** (çev. Mümtaz Turhan), İstanbul: MEB Yayınevi.

Kudret, C. (2006). **Dillerin Gizli Dünyası**, İstanbul: Merkez Kitaplar.

Levend, A. S. (1972). **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara: TDK Yayınları.

Lewis, B. (1993). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lewis, G. (2007). **Trajik Başarı Türk Dil Reformu**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Mardin, Ş. (2009). **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

MEB (1975). **Tebliğler Dergisi**, C: 38, Sayı: 1860, 17 Kasım, Ankara: MEB Basımevi,.

_____ (1964). **Tebliğler Dergisi**, C: 27, Sayı: 1303, 11 Mayıs, Ankara: MEB Basımevi.

_____(1964). **Tebliğler Dergisi,** C: 27, Sayı: 1303, 25 Mayıs, Ankara: MEB Basımevi.

_____ (1964). **İlköğretim,** Sayı: 523, Cilt: 30, 1 Eylül 1964, Ankara.

_____, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (1992). **Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon**, Ankara.

Mf.V. (1943). **İkinci Maarif Şûrası -Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar (15-21 Şubat 1943)**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Onan, N. H. (1952). **Orta Okul Kitapları Dilbilgisi II.** Millî Eğitim Basımevi.

Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu (1935), Türk Dili Araştırmaları Kurumu, İstanbul: Devlet Basımevi.

Öksüz, Y. Z. (2004). **Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, Ankara: TDK Yayınları.

Özdem, R. (1941). **Terimler Meselesi Münasebetiyle Dilimizin Islahı Üzerine Muhtıra**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özdemir, E. (2002). **Dilin Öte Yakası**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özdoğru, N. (1958). **Türkçemiz**, İstanbul: Gün Matbaası.

Özel, S. (1977). **Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme**, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özön, M. N. (1961). **Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özerdim, S. N. (1978), **Yazı Devriminin Öyküsü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Püsküllüoğlu, A. (2008). **Dile Karışılmaz Mı? Dil ve Şiir Yazıları**, İstanbul: Can Yayınları.

Rubin, J., Jernudd, B. H. (Ed.) (1971). **Can Language Be Planned? (Sociolinguistic Theory And Practice For Developing Nations)**, The University Press Of Hawai, USA.

Röhrborn, K. (1987), Prinzipien und Methoden der Sprachplanung in der kemalistischen Türkei, **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft,** vol. 137, n. 2, pp. 332-356.

Sadoğlu, H. (2010). **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Safa, P. (1999). **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1992). **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, Cep Üniversitesi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sander, S. M. (1966). **Türkçe Dilbilgisi Dersleri Lise: I.II.III.**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.

Sarı, M. (2008). **Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi**, Ankara: TDK Yayınları.

Şavkay, T. (2002). **Dil Devrimi**, İstanbul: Gelenek Yayınları.

Şimşir, B. (2008). **Türk Yazı Devrimi**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu/Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sinanoğlu, F. (2009). **Dil, Bilgi ve Toplum Üzerine Düşünceler**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Tan, N. (2006). **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, Ankara: TDK Yayınları.

TBMM Tutanak Dergisi (1947). Birleşim: 80, Cilt: 6, 3.9.1947.

_____ (1947). Birleşim: 26, Cilt: 8, 20.12.1947.

_____ (1962). Birleşim: 135, Cilt: 8, 24.10.1962.

_____ (1976). Birleşim: 62, 21.02.1976, Cilt: 16.

_____ (1984). Birleşim: 43, Cilt: 10, 15.12.1984.

_____ (1985). Birleşim: 59, 12.2.1985, Cilt: 12.

Timurtaş, F. K. (haz.) (1969). **İkinci Dil Kongresi ve Akademi**, İstanbul: Fatih Matbaası

_____ (1996). **Diller ve Türkçemiz** (haz. Mustafa Özkan), İstanbul: Alfa Yayınları.

_____ (1979). **Yeni Kelimeler Sözlüğü**, İstanbul: UmurYayınları.

Turan, Ş. ve Özel. S. (2007). **75. Yılda Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü**, İstanbul: Dil Derneği Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1962). **Dil Devriminin 30 Yılı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (1962). **Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır?**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1962). **Devlet Dili Olarak Türkçe**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1962). **Arı Dile Doğru 1-2-3-4-5**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1963). **Dilimizin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış Mıdır?**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1971). **Millî Eğitim Bakanlığının "1000 Temel Eser Dizisi" Üzerine Rapor**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1972). **Alman ve Macar Dillerinde Özleşme**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1972). **Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1976). **Ismarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1978). **Özleştirme Kılavuzu**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1990). **Dil Tartışmalarında Gerçekler 1**, Ankara: TDK Yayınları..

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (1966). **Türk Dili İçin I**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1966). **Türk Dili İçin II**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1966). **Türk Dili İçin III**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1967). **Türk Dili İçin IV**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1967). **Türk Dili İçin V**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları, (Haz. Kâzım Öztürk), İstanbul: Ak Yayınları, 1968, s. 15.

Türkçe Metinler I (Lise Kitapları) (1944). Ankara: Maarif Matbaası.

Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu (1935), Türk Dili Araştırmaları Kurumu, İstanbul: Devlet Basımevi.

User, H. Ş. (2006). **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ülkütaşır, M. Ş. (2009). **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vardar, B. (1977). **Dil Devrimi Üstüne**, İstanbul: Yankı Yayınları.

Yayımlar Dairesi Başkanlığı (1992), **Sürekli Türk Dili Kurultayı**, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Yetiş, K. (2005). **Atatürk ve Türk Dili 3 I-II-III (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri (Dergilerden Seçmeler)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yorulmaz, H. (haz.) (1995), **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yöntem, A. C. (1935). **Ömer Seyfettin, Hayatı ve Eserleri,** İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Yücel, T. (2007). **Dil Devrimi ve Sonuçları**, İstanbul: Can Yayınları.

Zürcher, E. J. (2009). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler:

Adıvar, H. E. (1949). İngiliz Dilinin Tekâmülü ve Türkçe, **Birinci Dil Kongresi**, İsmail Akgün Matbaası, s.11-18.

Akalın, Ş. H. (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkçe, **Türkler**, C 18, Yeni Türkiye Yayınları, s. 15-51.

Akbal, O. (1960). Yeni Anayasa Türkçe Olmalı, **Türk Dili**, Temmuz, Sayı: 106, s. 561-562.

_____ (1968). Bir Kongre İçin: 3/ Görünüş, **Türk Dili**, Haziran, Sayı: 201, s. 255-256.

_____ (1968). Bir Kongre İçin: 5/ Yağma Yok, **Türk Dili**, Haziran, Sayı: 201, s. 258-259.

_____ (1968). Bir Kongre İçin: 6/ Medrese Akademisi, **Türk Dili**, Haziran, Sayı: 201, s. 260-261.

Aksoy, Ö. A. (1952). İtirazlara Karşı, **Dil Dâvası**, Ankara: TDK Yayınları, s.10-21.

_____ (1960). Dil Kurumunun Devrimciliği ve Bilimciliği, **Türk Dili**, Temmuz, Sayı: 106, s. 515.

_____ (1968). Yorumlar, **Türk Dili**, Haziran, Sayı: 201, s. 229-238.

Aktuna, S.D. (1995). Language Planning And Education: An Intrewined Matrix, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Bizim Büro Basımevi, s. 77-95.

Akün, Ö. F. (1981). Türk Dili Karşısında Türk Münevveri, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Nisan, s.15-39.

Alkan, T. (1981). Siyasal Toplumsallaşma ve Dil, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, Topluçalışım 17-18 Ocak 1981, Bildiriler, Toplugörüşmeler, TDK Yayınları, s. 47-58.

Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, **Eğitim ve Bilim**, C 35, Sayı: 158, s. 215-231.

Atay, F. R. (1966). Dil Konusunda İşlenen Cinayet, **Türk Dili İçin III**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 184-188.

_____ (1966). Öfke, **Türk Dili İçin III**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 13-16.

_____ (1966). Çift Dil, **Türk Dili İçin II**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 174-176.

_____ (1966). Türk, **Türk Dili İçin II**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 177-178.

Aydın, M. (1993). Ataç-Nâme Adını Unutan Adamın Gayri Resmî Hikâyesi, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, Aralık, s. 23-32.

_____ (2002). Yarının Dilini Arayan Ataç, **E Aylık Kültür Edebiyat Dergisi**, Sayı: 37, Nisan, s. 78-81.

_____ (2002). Ataç'ı Özgürce Tartışabilmek, **E Aylık Kültür Edebiyat Dergisi**, Sayı: 40, Temmuz, s. 44-47.

_____ (2003). Dil Devrimi'ne Dışarıdan da Bakabilmek, **Virgül**, Sayı: 68, Aralık, s. 26-28.

_____ (2004). Ulusçu Bir Tasarı olarak Dil Devrimi, **Virgül**, Sayı: 70, Şubat, s. 25-29.

_____ (2005). Bir "Reddimiras" Olarak Türk Dil Devrimi, **Liberal Düşünce**, Yıl: 10, Sayı: 37, s. 117-123.

Babinger, F. (1997). Dil İnkılâbımıza Dair Düşünceleri, **Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri**, TDK Yayınları, s. 1234-1235.

Balçık, B. (2002). Milliyetçilik ve Dil Politikaları, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, C 4, İstanbul: İletişim Yayınları, s.777-787.

Baltacıoğlu, I. H. (1952). Evrim Mi, Devrim Mi, **Dil Dâvası**, Ankara: TDK Yayınları, s. 70-80.

Banguoğlu, T. (1973). Uydurmacılık Üzerine, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Ekim, Yıl: 2, Sayı: 4, s. 22._____ (1973). Uydurma Kelimeler Sözlüğü, **Kubbealtı Akademi Mecmuası** Nisan, Yıl: 2, Sayı: 2, s. 21.

_____ (1979). Yeni Türkçe Üzerine, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Temmuz, Yıl: 8, Sayı: 3, s. 17.

Bayrakdaroğlu, E. (1967). Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Beyannamesi, **Türk Dili İçin IV**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 10-13.

Belge, M. (1989). Türk Dilinde Gelişmeler, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 10, İletişim Yayınları, s. 2558-2606.

_____ (2006). 1980'ler Sonrası Türkçe, **Türkiye'de Dil Tartışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.11-39.

Bozkaplan, Ş. A. (2006). Yabancı Dille Öğretim Sorunu, **Türkçenin Çağdaş Sorunları,** İstanbul: Divan Yayınevi, s. 47-57.

Brendemoen, B. (2006). Popüler Tartışmada Hatalar ve Normlar, **Türkiye'de Dil Tartışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 25-39.

_____ (1990). The Turkish Language Reform And Language Policy in Turkey, **Handbuch Der Türkischen Sprachwissenschaft I** (Yay.György Hazai), OttoHarrassowitz,Wiesbaden,s.454-492.

Brockelmann, K. (1997). Türk Dili İnkılâbı, **Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri**, TDK Yayınları, s. 1251-1252.

Canpolat, M, (1981). Özleştirme ve Yapıbilgisi, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, s. 124-133.

Coşar, A. M. (2002). Cumhuriyet Dönemi Dil Hareketleri ve Dil Tartışmaları, **Türkler**, C: 18, Ankara, s. 65-73.

Çolak, Y. (2004). Language Policy and Oficial Ideology in Early Republican Turkey, **Middle Eastern Studies**, Vol. 41, No: 6, pp. 67-91.

Demir, C. (2009). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları, **Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Konuşmalar**, Ankara. TDK Yayınları, s. 59-68.

Demir, K. (1968). Beylik Sözler, **Türk Dili**, Nisan, Sayı: 199, C: XVIII, s. 63-67.

_____ (1968). Özgür ve Özgürlük Sözcükleri Üzerine, **Türk Dili**, Ekim, Sayı: 205, C: XIX, s. 64-65.

___ _____ (1969). Örnekseme, **Türk Dili**, Ekim, Sayı: 209, C: XIX, s. 736-738.

Demir, G. Y. (2007). Türkçenin Pirus Zaferi, **Trajik Başarı Türk Dil Reformu**, Paradigma Yayınları, İstanbul, s. XXXIII-XLV.

Demircan, Ö. (2000). Gelişen Bilim ve Sanat Kavramlarını Karşılamada Türkçenin Yeteneği, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 70-83.

Demirci, K. (2004). Toplama Diller: Pidginler ve Creoller, **Folklor/Edebiyat**, Sayı: 40-2004 /4.

Develi, H. (2008). Dil ve Toplum, **Dil Doktoru**, Kest Yayınları, İstanbul, s. 33-35.

Dursunoğlu, H. (2006), Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkçe ve Edebiyat Öğretimin Orta Öğretimdeki Tarihî Gelişimi, **Millî Eğitim**, Sayı. 169, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/169/halit.pdf.

Ercilasun, A. B. (1980). **SİSAV Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı "Türk Dili" Semineri 26-27 Aralık 1980, Tarabya Oteli-İstanbul**, Kervan Kitapçılık, s. 33-62.

_____ (1994). Atatürk'ün Kaleminden Çıkan Yazılar -Millet Devir, Zaman, Sabah Türkçedir-**, Türk Dili**, Sayı: 512, s. 85-91.

_____ (2000). Türk Dil Kurumunun Kurulduğu Tarih Olan 1932'den Günümüze Dil Siyaseti, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 171-176.

_____ (2007).Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, **Makaleler**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 313-325.

Ergenç, İ. (2002). Anadilinde Türkçe Yapılan Eğitimin Kavram Gelişimine ve Düşünce Üretimine Etkisi, **Türkçenin Dünü Bugünü Yarını Uluslararası Bilgi Şöleni**, 7-8 Ocak 2002, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 129-135.

Ergin, M. (1954). Türkçeye En Uygun Alfabe, **Türk Dili**, Mart, Sayı: 30, s. 309-311.

_____ (1966). Türkçe ve Dil Bilgisi Öğretimi, **Türk Dili İçin I**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 104-106.

_____ (1980). Dil Davası, **SİSAV Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı "Türk Dili" Semineri 26-27 Aralık 1980, Tarabya Oteli-İstanbul**, Kervan Kitapçılık, s. 5-14.

Erhat, A. (1978). Yazı Devrimi, **Ulusal Kültür**, Ekim, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 65-72.

Erişirgil, E. (1951). Bir Tarih Bir Teklif, **Türk Dili**, Sayı: 1, s. 30-37.

Ertop, K. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Dil Sadeleşmesi, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 2, İletişim Yayınları, s. 333-340.

Fındıkoğlu, Z. F. (1951). Dil Kurumu Anketine Cevabım, **Türk Dili**, Ekim, Sayı:1, s. 42-46.

Gallagher, C. F. (1971). Language Reform And Social Modernization İn Turkey, **Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations**, The University Press Of Hawaii, pp. 159-178.

Gencan, N. T. (1977). Ismarlama Ders Kitapları, **Türk Dili**, S 304, s. 21-24.

Göğüş, B. (1970). Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış, **TDAYB**, s. 123-154.

Gökyay, Ş. O. (1972), Körün Bellediği Değnek: Neden, Nedeniyle, Neden Olmak!, **Türk Dili**, S 251, s. 473-475.

Gülsevin, G. (2006). Dil Kirliliği, **Türkçenin Çağdaş Sorunları**, İstanbul, Divan Yayınları, s. 119-142.

_____ (2005). Dil Devrimimizle Birlikte Yazı Dilimize Giren Türk Dili Kökenli Sözler Hakkında, **Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi**, s. 53-59.

Güngör, E. (1980). Düşünce ve Kültür Buhranımız ve Türk Dili, **SİSAV Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı "Türk Dili" Semineri 26-27 Aralık 1980, Tarabya Oteli-İstanbul**, Kervan Kitapçılık, s. 63-68.

Günşen, A. (2006). Ölçünlü Türkçede Yerelleşme Sorunu, **Türkçenin Çağdaş Sorunları**, İstanbul, Divan Yayınları, s. 143-173.

Habib, İ. (1949). Dil Davası, **Birinci Dil Kongresi**, İsmail Akgün Matbaası, s. 20-26.

Hacıeminoğlu, N. (1978). Kültür Emperyalizmi, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Temmuz, Sayı: 3, s. 40.

_____ (1966). Üniversitedeki Başarısızlıkta Dilin Payı, **Türk Kültürü**, Sayı: 48, s. 1104-1106.

_____ (1967). Ekler, Yeni Kelimeler ve Uydurmacılık, **Türk Kültürü**, Sayı: 57, s. 640.

_____ (1967). Mütercimlerin İstifası ve Bazı Gerçekler, **Türk Dili İçin V**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 25-27.

İmer, K. (1981). Dil Değişmesinde Toplumsal ve Kültürel Etkenlerin Önemi, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, TDK, s. 59-69.

_____ (1991). Türkçenin Sözvarlığındaki Yeni Ögeler, **Dilbilim Araştırmaları 1991**, Hitit Yayınevi, s. 18-28.

_____ (2000). Nasıl Bir Dil Planlaması Gereklidir?, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 86-91.

İnalcık, H. (1968). Akademi Nedir, Türk Akademisi Nasıl Kurulmalıdır Bir Örnek: Japon Akademisi, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 486-495.

İnce, Özdemir (2000). Bu Türkçeyle Yazar Olmak Mümkün mü, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 153-159.

Kabaklı, A. (1966). Dil Cinayeti, **Türk Dili İçin III**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 124-126.

_____ (1967). Dil ve Kültür Kıyımı, **Türk Dili İçin V**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 48-50.

Kantemir, E (1988). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, **Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı (1-3 Ekim 1986)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, s. 71-77.

Kaplan, İ. (2002). Millî Eğitimin İdeolojisi, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)**, C: 4, İletişim Yayınları, s. 789-799.

Kaplan, M. (1983). Neden Osmanlıca, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Ekim, Yıl 12, s. 9-10.

Karal, E. Z. (1985). Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 2, İletişim Yayınları, s. 314-331.

_____ (1994). "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Tarih Açısından Bir Açıklama", **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, s. 7-96.

Katoğlu, M. (2002). Cumhuriyet Türkiyesi'nde Eğitim, Kültür, Sanat**, Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yayınevi, s. 435.

Kerman, Z. (1988). Kültür, Dil ve Edebiyat, **Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı (1-3 Ekim 1986)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, s. 5-13.

Korkmaz, Z. (1972). Necmettin Halil Onan ve Türk Diline Hizmeti, **Türkoloji Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 37-79.

_____ (1980). Atatürk ve Türk Dili, **SİSAV Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı "Türk Dili" Semineri 26-27 Aralık 1980, Tarabya Oteli-İstanbul**, Kervan Kitapçılık, s. 15-32.

Korkmaz, Z. (1980). Olanak, Yazanak, Yazanakçı Kelimeleri ve Yanlış Örnekleme, **Yaşayan Türkçemiz 2**, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, s. 61-62.

_____ (1995). Anadolu Türkçesinin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 429-434.

_____ (1995). Atatürk ve Türk Dili, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 727-738.

_____ (1995). Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 779-783.

_____ (1995). Dilde 'Doğal Gelişme' ve 'Devrim' Açısından Türk Dil Devrimi, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 638-650.

_____ (1995). Dili Özleştirme Konusundaki Yöntem Ayrılıkları Üzerine Bir Karşılaştırma, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 721-726.

_____ (2002). Atatürk ve Dil Devrimi, **Türkler**, C 18, Yeni Türkiye Yayınları, s. 54-63.

_____ (2002). Anılarda Türk Dil Kurumu ve Gelişme Süreçleri, **Türk Dili**, C: 2002/II, S: 609, TDK Yayınları, s. 490-511.

_____ (2007). Sosyo-Lengüistik Değişim Açısından Türkiye Türkçesinin Modernleşmesi, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C III, TDK Yayınları, s. 603-607.

König, G. Ç. (1991). Toplumdilbilim Açısında "Dil" ve "Dil Türleri" Kavramları Üzerine, **Dilbilim Araştırmaları 1991**, Hitit Yayınevi, s. 59.70.

Köprülü, F. (1968). Fransız Akademileri, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 469-470.

_____ (1999). Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara: TTK Yayınları, s. 271-287.

Levend, A. S. (1951), Türkiye'de Dil Devrimi, **Türk Dili**, Ekim 1951, Sayı:1, s. 37.

_____ (1953). Osmanlıcanın Alın Yazısı, **Türk Dili**, 1 Ekim 1953, C III, Sayı: 25, Sayı: 25, s. 4.

_____ (1954). Yine Tasfiyecilik ve Uydurmacılık Sözleri, **Türk Dili**, 1 Mayıs 1954, C III, Sayı: 32, s. 443-444.

_____ (1954). Türk Dili Nasıl Zenginleşir?, **Türk Dili**, 1 Haziran 1954, C III, Sayı: 33, s. 507-509.

_____ (1954). Dile 'Müdahale' Meselesi, **Türk Dili**, 1 Eylül 1954, C III, Sayı: 36, s. 695-687.

_____ (1954). Nasıl Birleşebiliriz, **Türk Dili**, 1 Ekim 1954, C IV, Sayı: 37, s. 3-4.

_____ (1958). Eski Eserleri Gençlere Nasıl Tanıtabiliriz, **Türk Dili**, 1 Eylül 1958, C VII, Sayı: 84, s. 595-597.

_____ (1960). Dünden Bugüne, **Türk Dili**, 1 Temmuz 1960, C IX, Sayı: 106, s. 493-495.

Lewis, G. (2000). Dildeki Osmanlı Mirası, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, (ed. L. Carl Brown), İletişim Yayınları, s. 316.

Menz, A. (2006). Kılavuzlarda ve Kullanımda Türkçe İmla, **Türkiye'de Dil Tartışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 41-71.

Meriç, C. (1976). Düşmeyen Kale, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, s. 24-25.

Onaran, M. Ş. (2000). Dil Devrimi ile Sonrasında Türkçenin Durumu, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 61-65.

Orhon, O. S. (1966). "Hürriyet" Kelimesi Üzerine, **Türk Dili İçin II**, Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 138-139.

Ortaylı, İ. (2008). Kimlik Meselesi, **Ters Lale**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.61-74.

Özbalcı, Mustafa (2011), Yarım Kalmış Bir Proje: "1000 Temel Eser Dizisi", **Türk Yurdu**, C 31, S 286, s. 126-138.

Özdemir, E. (1969). Olaylar Gerçekler- Eleştiri Sözcüğü Üzerine, **Türk Dili**, Ağustos, Sayı: 215, s. 675-676.

_____ (1982). Bir Türkçe Öğretmenine Mektup, **Türk Dili**, S 366, s. 322-327.

Özden, Y. G. (1981). Türk Tüze Dilinde Özleştirme, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, Ankara: TDK Yayınları, s.27-41.

Özel, S. (2000). Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nun Yaptığı Sözlük, Yazım Kılavuzu Çalışmaları ile 1983'ten Sonrakileri Karşılaştırma, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı (Bildiriler-Tartışmalar)**, s. 186-1999.

Özerdim, N. S. (1960). Dil Özleşmesi Tarihimizden Bir Yaprak, **Türk Dili**, Temmuz, Sayı: 106, s. 506-508.

Özkan, M. (1999), Erken Dönem Osmanlı Türkçesi, (ed. Güler Eren), **Osmanlı**, C 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 421.

Öztürk, H. N. (1951). Dil Devrimi Üzerine, **Türk Dili**, Ekim 1951, s. 25-29.

Rásonyi, L. (1968). Macar Bilimler Akademisi, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 477-481.

Safa, P. (1952). Yine O Hakikatsiz Arkadaşa Cevap, **Türk Dili,** Mayıs, C 1, Sayı: 8, s. 2.

_____ (1997). Osmanlıcadan Türkçeye, **Atatürk ve Türk Dili 2 (Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri**, TDK Yayınları, s. 100-101.

Sağol, G., Şahin E., Yıldız, N. (2004) (haz.), **Ahmet Cevat Emre Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmanî Sarf ve Nahiv**, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (1962). Terim Dâvamız, **Dil Dâvası**, Ankara: TDK Yayınları, s. 81-86.

Sakaoğlu, N. (1992). **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Savcı, B. (1969). Bu Direnmeyi Aşmalıyız, **Türk Dili,** Ocak, C XIX, Sayı:208, s. 571-576.

Sayılı, A. (2001). **Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 325-590.

Selçuk, S. (1991). Fransızca'da Özleşme, **Karşı**, Sayı: 49, Ankara, s. 6-7.

Şehabettin, C. (1925). Lisanımızın İhtiyaçları, **Servetifünûn**, Cilt: 58, Sayı: 41/1515, (27 Ağustos 1341).

Şemseddin Sami, Lisân-ı Türkî (Osmanî), **Hafta**, C 1, a. 12, 10 Zilhicce 1298/1880, s. 177.

Taşkın, Y. (2001). Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C 2 (Kemalizm), İletişim Yayınları, s. 419-429.

Tekeli, İ, İlkin S. (1999). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tekin, T. (2005). Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri, **Makaleler III**, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 67-74.

_____ (2005). Türk Dilbilimi ve Yeni Kelimeler I, **Makaleler III**, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 233-240.

Temir, A. (1968). Alman Akademileri, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 471-476.

_____ (1968). Rusya Bilimler Akademisi Kuruluş Devri ve Bugünkü Durumu Üzerine, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 496-500.

_____ (1968). Diğer Milletlerde Akademiler ve Akademiler Arası İşbirliği, **Türk Kültürü**, Sayı: 67, s. 501-502.

Temir, A. (1996). Türkiye Türkçesindeki -Sal/-Sel Sıfat Eki Nereden Geliyor?, **Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1992 Bildiriler**, TDK Yayınları, s. 5-7.

Tezcan, S. (1981). Dil Devriminin Özüne ve Uygulamasına Yöneltilen Eleştirilere Yanıt, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, s. 134-149.

_____ (1983). İsmet İnönü'nün "Öz Türkçe Söylevi", **Türk Dili**, S 383, s. 477-481.

Tulum, M. (1966). Türk Dilinin Acıklı Hali, **Türk Dili İçin III**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 147-149.

Turan, T. (2006). Edebiyat Eleştiri Olarak Dil Eleştirisi, **Türkiye'de Dil Tartışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 73-82.

Turan, Ş. (1981). Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi, **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, Ankara: TDK Yayınları, s.14-19.

_____ (2000). Eski ve Yeni Dil Kurumlarının Dile Bakışı, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı (Bildiriler-Tartışmalar)**, s. 2007-209.

Türk Dili (1934). İkinci Türk Dili Kurultayı Talimat ve Programının Bazı Maddeleri, Sayı: 8, Eylül 1934.

_____ (1951). Cevabımız, Sayı: 1, Ekim, s. 47.

_____ (1951). Bir Demecin Yankıları, Sayı: 1, Ekim, s. 49-55.

_____ (1956). Türk Yurdu"nda Bay Mehmet Kaplan T.D.K. Üyelerine İftira Etmiştir, C 5, Sayı: 59, s. 667-669.

_____ (1955). Gazetelerde, Sayı: 48, Eylül, s. 745-746.

Unat, F. R. (1964). **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Vâ-Nû (1966). **İlericiler ve Türkçe**, Türk Dili İçin II, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 84-86.

Vardar, B. (1977). **Toplumsal ve Dilsel Yapılar Açısından Yeni Sözcükler**, **Dilbilim I-1976**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, s. 154-171.

Yılmaz, E. (1970). Dil Devrimini Özümsemeyenler, **Türk Dili**, Eylül, Sayı: 228, s. 495-496.

Yörükoğlu, A. (1956). Dil Sorunları, **Türk Dili**, Haziran, Sayı: 57, s. 557-559.

Yücel, T. (1968). Dil Devrimi ve Kurallar, **Türk Dili**, Mayıs, Sayı: 200, s. 89-94.

_____ (1968). Hangi Saygı, **Türk Dili**, Ekim, Sayı: 205, s. 5-10.

Zülfikar, H. (2000). Türkçeleştirme Çalışmaları Üzerine Bazı Görüşler, **Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı Bildiriler, Tartışmalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul, s. 101-106.

_____ (2009). Yükseköğrenimde Terim Sorunları, **Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Konuşmalar**, Ankara: TDK Yayınları, s. 19-25.

Tez:

Birinci, M. K. (2007). Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar ve Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Odabaşı, İ. A. (2006). II Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazeteler:

Ortaylı, İ. (2008). Eski Dilimizi de Öğrenmemiz Şart, **Milliyet Gazetesi**, (1 Kasım 2008).

Akyol, T. (2012). Erdoğan ve Türkçe, **Hürriyet Gazetesi**, (21 Nisan 2012).

Yalçın, H. C. (1923). Latin Harfleri, **Resimli Gazete**, Sayı: 3, (22 Eylül 1339).

İnternet:

Bosnalı, S. (2008). Toplumdilbilim: Disiplinlerarası (Özerk) Bir Alan, **Dil Haber**, Sayı 2, s. 9-11, www.dilhaber.Net (20.10.2008)

Dil Derneğinin Kuruluş Öyküsü, http://www.dildernegi.org.tr/tr/belgegoster.aspx?f6e10f8892433cffaaf6aa849816b2ef503c745fe48c7fda (21.06.2011).

Fishman, A. J. (1973). Modernization and Planning in Comparison with Other Types of Nationalmodernization and Planning, **Language in Society**, Vol. 2, No. 1, pp. 23-43, http://www.Jstor.Org/Stable/4166706, (01.02.2011).

Hony, H. C. (1947). The New Turkish, **Journal Of The Royal Asiatic Society Of Great Britain And Ireland**, No. 2, pp. 216-221, http://www.Jstor.Org/Stable/25222193, (01.02.2011).

Perry, R. J. (1985). Language Reform in Turkey And Iran, **International Journal Of Middle East Studies**, Vol. 17, No. 3, pp. 295-311, http://www.Jstor.Org/Stable/163501, (01.02.2011).

Tachau, F. (1964). Language And Politics: Turkish Language Reform, **The Review of Politics**, Vol.26, No. 2, pp. 191-204, http://www.jstor.org/stable/1405748 (16.08.2010).

Türk Dili Kurultayları, http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp (09.10.2011).

Wood, M. (1929). Latinizing The Turkish Alphabet: A Study in The Introduction of A Cultural Change, **The American Journal Of Sociology**, Vol. 35, No: 2, pp. 194-203. (Kaynak: The University of Chicago Press, http://www.Jstor.Org/Stable/2766122 (01.02.2011).

EKLER

Ek 1. Millî Eğitim Bakanlığının "Yazışmalarda Arı Türkçe Kullanılması" Hakkında 25 Mayıs 1964 Tarihli Genelgesi

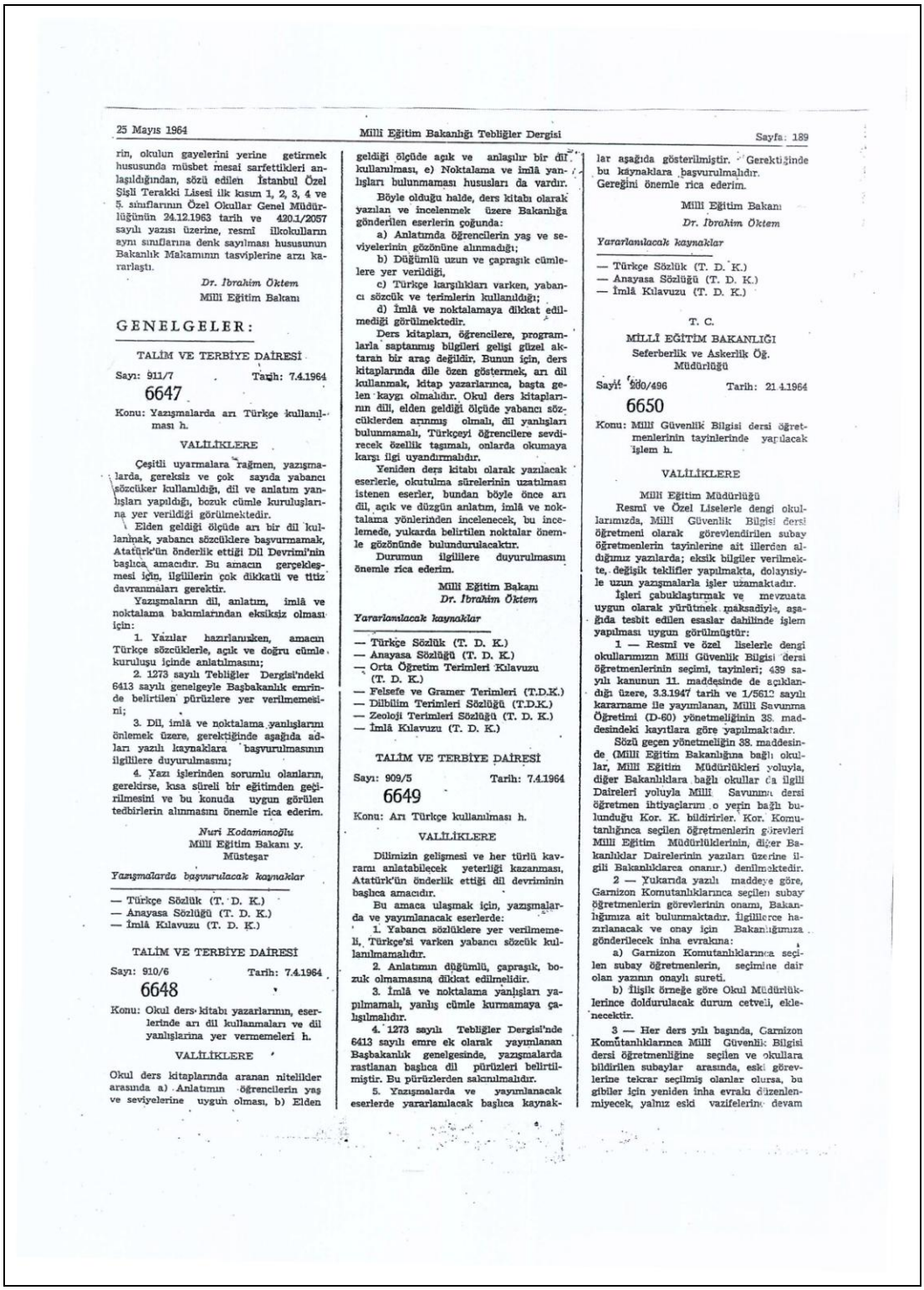

25 Mayıs 1964 — Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi — Sayfa: 189

rin, okulun gayelerini yerine getirmek hususunda müsbet mesai sarfettikleri anlaşıldığından, sözü edilen İstanbul Özel Şişli Terakki Lisesi ilk kısım 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıflarının Özel Okullar Genel Müdürlüğünün 24.12.1963 tarih ve 420.1/2057 sayılı yazısı üzerine, resmî ilkokulların aynı sınıflarına denk sayılması hususunun Bakanlık Makamının tasviplerine arzı kararlaştı.

Dr. İbrahim Öktem
Milli Eğitim Bakanı

GENELGELER:

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Sayı: 911/7 — Tarih: 7.4.1964

6647

Konu: Yazışmalarda arı Türkçe kullanılması h.

VALİLİKLERE

Çeşitli uyarmalara rağmen, yazışmalarda, gereksiz ve çok sayıda yabancı sözcükler kullanıldığı, dil ve anlatım yanlışları yapıldığı, bozuk cümle kuruluşlarına yer verildiği görülmektedir.

Elden geldiği ölçüde arı bir dil kullanmak, yabancı sözcüklere başvurmamak, Atatürk'ün önderlik ettiği Dil Devrimi'nin başlıca amacıdır. Bu amacın gerçekleşmesi için, ilgililerin çok dikkatli ve titiz davranmaları gerektir.

Yazışmaların dil, anlatım, imlâ ve noktalama bakımlarından eksiksiz olması için:

1. Yazılar hazırlanırken, amacın Türkçe sözcüklerle, açık ve doğru cümle kuruluşu içinde anlatılmasını;

2. 1273 sayılı Tebliğler Dergisi'ndeki 6413 sayılı genelgeyle Başbakanlık emrinde belirtilen pürüzlere yer verilmemesini;

3. Dil, imlâ ve noktalama yanlışlarını önlemek üzere, gerektiğinde aşağıda adları yazılı kaynaklara başvurulmasının ilgililere duyurulmasını;

4. Yazı işlerinden sorumlu olanların, gerekirse, kısa süreli bir eğitimden geçirilmesini ve bu konuda uygun görülen tedbirlerin alınmasını önemle rica ederim.

Nuri Kodamanoğlu
Milli Eğitim Bakanı y.
Müsteşar

Yazışmalarda başvurulacak kaynaklar

— Türkçe Sözlük (T. D. K.)
— Anayasa Sözlüğü (T. D. K.)
— İmlâ Kılavuzu (T. D. K.)

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Sayı: 910/6 — Tarih: 7.4.1964

6648

Konu: Okul ders kitabı yazarlarının, eserlerinde arı dil kullanmaları ve dil yanlışlarına yer vermemeleri h.

VALİLİKLERE

Okul ders kitaplarında aranan nitelikler arasında a) Anlatımın öğrencilerin yaş ve seviyelerine uygun olması, b) Elden geldiği ölçüde açık ve anlaşılır bir dil kullanılması, c) Noktalama ve imlâ yanlışları bulunmaması hususları da vardır.

Böyle olduğu halde, ders kitabı olarak yazılan ve incelenmek üzere Bakanlığa gönderilen eserlerin çoğunda:

a) Anlatımda öğrencilerin yaş ve seviyelerinin gözönüne alınmadığı;

b) Düğümlü uzun ve çapraşık cümlelere yer verildiği,

c) Türkçe karşılıkları varken, yabancı sözcük ve terimlerin kullanıldığı;

d) İmlâ ve noktalamaya dikkat edilmediği görülmektedir.

Ders kitapları, öğrencilere, programlarla saptanmış bilgileri gelişi güzel aktaran bir araç değildir. Bunun için, ders kitaplarında dile özen göstermek, arı dil kullanmak, kitap yazarlarınca, başta gelen kaygı olmalıdır. Okul ders kitaplarının dili, elden geldiği ölçüde yabancı sözcüklerden arınmış olmalı, dil yanlışları bulunmamalı, Türkçeyi öğrencilere sevdirecek özellik taşımalı, onlarda okumaya karşı ilgi uyandırmalıdır.

Yeniden ders kitabı olarak yazılacak eserlerle, okutulma sürelerinin uzatılması istenen eserler, bundan böyle önce arı dil, açık ve düzgün anlatım, imlâ ve noktalama yönlerinden incelenecek, bu incelemede, yukarda belirtilen noktalar önemle gözönünde bulundurulacaktır.

Durumun ilgililere duyurulmasını önemle rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı
Dr. İbrahim Öktem

Yararlanılacak kaynaklar

— Türkçe Sözlük (T. D. K.)
— Anayasa Sözlüğü (T. D. K.)
— Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu (T. D. K.)
— Felsefe ve Gramer Terimleri (T.D.K.)
— Dilbilim Terimleri Sözlüğü (T.D.K.)
— Zooloji Terimleri Sözlüğü (T. D. K.)
— İmlâ Kılavuzu (T. D. K.)

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Sayı: 909/5 — Tarih: 7.4.1964

6649

Konu: Arı Türkçe kullanılması h.

VALİLİKLERE

Dilimizin gelişmesi ve her türlü kavramı anlatabilecek yeterliği kazanması, Atatürk'ün önderlik ettiği dil devriminin başlıca amacıdır.

Bu amaca ulaşmak için, yazışmalarda ve yayımlanacak eserlerde:

1. Yabancı sözlüklere yer verilmemeli, Türkçe'si varken yabancı sözcük kullanılmamalıdır.

2. Anlatımın düğümlü, çapraşık, bozuk olmamasına dikkat edilmelidir.

3. İmlâ ve noktalama yanlışları yapılmamalı, yanlış cümle kurmamaya çalışılmalıdır.

4. 1273 sayılı Tebliğler Dergisi'nde 6413 sayılı emre ek olarak yayımlanan Başbakanlık genelgesinde, yazışmalarda rastlanan başlıca dil pürüzleri belirtilmiştir. Bu pürüzlerden sakınılmalıdır.

5. Yazışmalarda ve yayımlanacak eserlerde yararlanılacak başlıca kaynaklar aşağıda gösterilmiştir. Gerektiğinde bu kaynaklara başvurulmalıdır.

Gereğini önemle rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı
Dr. İbrahim Öktem

Yararlanılacak kaynaklar

— Türkçe Sözlük (T. D. K.)
— Anayasa Sözlüğü (T. D. K.)
— İmlâ Kılavuzu (T. D. K.)

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Seferberlik ve Askerlik Öğ.
Müdürlüğü

Sayı: 200/496 — Tarih: 21.4.1964

6650

Konu: Millî Güvenlik Bilgisi dersi öğretmenlerinin tayinlerinde yapılacak işlem h.

VALİLİKLERE

Milli Eğitim Müdürlüğü

Resmî ve Özel Liselerle dengi okullarımızda, Millî Güvenlik Bilgisi dersi öğretmeni olarak görevlendirilen subay öğretmenlerin tayinlerine ait illerden aldığımız yazılarda; eksik bilgiler verilmekte, değişik teklifler yapılmakta, dolayısiyle uzun yazışmalarla işler uzamaktadır.

İşleri çabuklaştırmak ve mevzuata uygun olarak yürütmek maksadiyle, aşağıda tesbit edilen esaslar dahilinde işlem yapılması uygun görülmüştür:

1 — Resmî ve özel liselerle dengi okullarımızın Millî Güvenlik Bilgisi dersi öğretmenlerinin seçimi, tayinleri; 439 sayılı kanunun 11. maddesinde de açıklandığı üzere, 3.3.1947 tarih ve 1/5612 sayılı kararname ile yayımlanan, Millî Savunma Öğretimi (D-60) yönetmeliğinin 38. maddesindeki kayıtlara göre yapılmaktadır.

Sözü geçen yönetmeliğin 38. maddesinde (Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullar, Milli Eğitim Müdürlükleri yoluyla, diğer Bakanlıklara bağlı okullar da ilgili Daireleri yoluyla Millî Savunma dersi öğretmen ihtiyaçlarını o yerin bağlı bulunduğu Kor. K. bildirirler. Kor. Komutanlığınca seçilen öğretmenlerin görevleri Milli Eğitim Müdürlüklerinin, diğer Bakanlıklar Dairelerinin yazıları üzerine ilgili Bakanlıklarca onanır.) denilmektedir.

2 — Yukarıda yazılı maddeye göre, Garnizon Komutanlıklarınca seçilen subay öğretmenlerin görevlerinin onamı, Bakanlığımıza ait bulunmaktadır. İlgililerce hazırlanacak ve onay için Bakanlığımıza gönderilecek inha evrakına:

a) Garnizon Komutanlıklarınca seçilen subay öğretmenlerin, seçimine dair olan yazının onaylı sureti.

b) İlişik örneğe göre Okul Müdürlüklerince doldurulacak durum cetveli, eklenecektir.

3 — Her ders yılı başında, Garnizon Komutanlıklarınca Millî Güvenlik Bilgisi dersi öğretmenliğine seçilen ve okullara bildirilen subaylar arasında, eski görevlerine tekrar seçilmiş olanlar olursa, bu gibiler için yeniden inha evrakı düzenlenmiyecek, yalnız eski vazifelerine devam

Ek 2. Millî Eğitim Bakanlığının "Derslerde Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçeye Önem Verilmesi" Hakkında 07 Nisan 1964 Tarihli Genelgesi

T. C.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

TEBLİĞLER DERGİSİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNCE HER HAFTA PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR. İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE PARASIZ GÖNDERİLİR.

YILLIK ABONESİ 250 KURUŞTUR. ABONE TUTARI MALSANDIKLARINDAN BİRİNE YATIRILMALI VE ALINACAK MAKBUZ MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR.

CİLT: 27 — 11 Mayıs 1964 — SAYI: 1303

Talim ve Terbiye Kurulu Kararı:

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Karar s. 58 — Karar t. 8.4.1964

Konu: İlköğretmen Okulları sınıf geçme ve bitirme imtihan yönetmeliğinin 37. maddesinin değiştirilmesi h.

Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğünün 4 Mart 1964 tarihli ve 1962 sayılı teklif yazısı üzerine İlköğretmen Okullarını Sınıf Geçme ve Bitirme İmtihan Yönetmeliğinin 37. maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesi uygun görülerek keyfiyetin Bakanlık Makamının tasviplerine arzı kararlaştı.

Madde 37 — İki yıl üst üste sınıf geçmiye muvaffak olamamış öğrenciler, kendilerine bir belge verilerek okuldan çıkarılırlar. Bu gibiler öğretmen okullarında okuyamazlar. Başka okullarda öğrenimlerine devam etmek isterlerse girecekleri okulun yönetmeliğine göre işlem görürler.

Birinci veya ikinci devrelerin her birinde ayrı ayrı sınıflarda, iki defa kalan öğrencilerin yatılılık hakları kaldırılır.

Millî Eğitim Bakanı
Dr. İbrahim Öktem

GENELGELER:

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Sayı: 912/8 — Tarih: 7.4.1964

6641

Konu: Derslerde, sözlü ve yazılı anlatımda Türkçeye önem verilmesi h.

VALİLİKLERE

Türk dilini öğrencilere sevdirmek, dil yolu ile ulusal heyecanı aşılamak ve kökleştirmek, duygu ve düşüncelerini söz ve yazı ile doğru ve ilgi çekici biçimde anlatmanın yollarını öğretmek, öğretmenlerimizin bu alanda gösterecekleri ilgi ve çabaya bağlıdır.

Yabancı sözcüklerden alınmış, özleşmiş, her türlü bilim, teknik ve sanat kavramlarını anlatmaya yeterli bir dil, ulusal varlığımızın oluşumunda en güçlü etmendir.

Bu ülküyü gerçekleştirmek için:

1. Her öğretmen, yazılı ve sözlü anlatımdaki tutumu ile, Türkçe'ye gösterdiği özenle öğrencilere örnek olmalıdır. Dil sevgisini aşılamanın, olumlu sonuca varmanın en iyi yolu budur.

2. Ders kitaplarının dili ağdalı, anlatımı öğrencilerin seviyesini aşkın olduğu durumlarda öğretmen, okunan metni sadeleştirmeli, anlaşılır biçime koymalı, bilinmiyen sözcük ve terimlerin anlamlarını açıklamalıdır.

3. Öğrencilerde, öğrendikleri yeni yabancı sözcükleri kullanma eğilimi vardır. Öğrencilerin bu eğilimlerini Türkçe sözcük kullanma yönüne çevirmeli, ana dili kullanmanın gerekliliği üzerine dikkatleri çekilmelidir.

4. Öğrencilerin yazılı ve sözlü anlatımlarında rastlanan yanlışlara göz yumulmamalı, bunların düzeltilmesi yoluna gidilmelidir.

5. Her fırsattan yararlanılarak, Türkçe konuşma ve yazmanın önemi belirtilmeli, gerekli uyarmalar yapılmalıdır.

6. Terim birliğini sağlamak, yanlış sözcükler kullanmamak, doğru anlatım kurallarını öğretmek için öğretimde, aşağıda listesi verilen kaynaklardan yararlanılmalı, kişisel anlayış ve tutumlara yer verilmemelidir.

Öğretmen arkadaşlarımızın, Türk dilinin özleşme ve gelişmesi için elden gelen çabayı göstereceklerine, dil dâvasının gerçekleşmesi konusunda kendilerine düşen ödevleri yerine getireceklerine inanmaktayım.

Gereğini rica ederim.

Nuri Kodamanoğlu
Millî Eğitim Bakanı y.
Müsteşar

Yararlanılacak kaynaklar

— Türkçe Sözlük (T. D. K.)
— Anayasa Sözlük (T. D. K.)
— Orta ÖğretimTerimleriKılavuzu(T.D.K.
— Felsefe ve Gramer Terimleri (T.D.K.)
— Dilbilim Terimleri Sözlüğü (T. D. K.)
— Zeoloji Terimleri Sözlüğü (T. D. K.)
— İmlâ Kılavuzu (T. D. K.)

YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 660.04212 — Tarih: 3.4.1964

6642

Konu: "Okullular" adlı eser h.

Abay Dağlı (Sakarya Lisesi Öğretmenlerinden - Adapazarı) tarafından yayımlanan aşağıda adı ve fiyatı yazılı kitabın ilk ve Ortaokullara tavsiyesi uygun görülmüştür.

Ziya Karamık
Millî Eğitim Bakanı y.
Müsteşar Muavin Vekili

Kitabın adı	*Fiyatı*
Okullular.	250 Krş.

YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 660.04214 — Tarih: 3.4.1964

6643

Konu: Çocuk Kitabevinin Yayımladığı 6 kitap h.

Çocuk Kitabevi - Tahir Yücetürk (Ankara Caddesi No: 52/1 - İstanbul) tarafından yayımlanan aşağıda adı ve fiyatı yazılı kitapların ilgililere duyurulması uygun görülmüştür.

Ziya Karamık
Millî Eğitim Bakanı y.
Müsteşar Muavin Vekili

Kitabın adı	*Fiyatı*
Gazi Osman Paşa	75 Krş.
Çocuk Şiirleri	75 Krş.
Korsanlar Adası	75 Krş.
Karga ile Tilki	75 Krş.
Bobiş	57 Krş.
Kuzucuk	75 Krş.

YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 660.04381 — Tarih: 5.4.1964

6644

Konu: "Yalınayak Çocuklar ve Çizmeli Köpek" adlı eser h.

Osman K. Akol (İçcebeci Yeni Acun Sokak No: 13/2 - Ankara) tarafından yayımlanan aşağıda adı ve fiyatı yazılı kitabın ilgililere duyurulması uygun görülmüştür.

Nuri Kodamanoğlu
Millî Eğitim Bakanı y.
Müsteşar

Kitabın adı	*Fiyatı*
Yalınayak Çocuklar ve Çizmeli Köpek	250 Krş.

YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 660.04692 — Tarih: 11.4.1964

6645

Konu: "Sivas Kongresi" adlı eser h.

İnkılâp ve Aka Kitabevleri Kollektif Şirketi (Ankara Caddesi No: 95 - İstanbul) tarafından yayımlanan aşağıda adı ve fiyatı yazılı kitabın ilgililere tavsiyesi uygun görülmüştür.

Ziya Karamık
Millî Eğitim Bakanı y.
Müsteşar Muavin Vekili

Kitabın adı	*Fiyatı*
Sivas Kongresi	5 lira

Ek 3. Millî Eğitim Bakanlığının "Dilde Aşırılıklardan Sakınılması" Hakkında 17 Kasım 1975 Tarihli Genelgesi

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIMLAR ve BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜNCE HER HAFTA PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE PARASIZ GÖNDERİLİR.

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
TEBLİĞLER DERGİSİ

YILLIK ABONESİ 10 LİRADIR. ABONE TUTARI MALSANDIKLARINDAN BİRİNE YATIRILMALI VE ALINACAK MAKBUZ "MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIMLAR VE BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR

CİLT : 38 | 17 KASIM 1975 | SAYI : 1860

GENELGE:

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÖZEL
000.01/4412

11446

Konu: Dilde aşırılıklardan sakınılması hk.

Ankara
7/11/1975

VALİLİKLERE

Millî tarihimizin akışı içinde tabiî bir şekilde gelişip zenginleşmekte olan Türkçemizin, son zamanlarda, ilim dışı zorlamalar ve aşırılıklarla bu gelişme yolundan saptırılmağa çalışıldığı, bu yüzden yazı dilimizin de yeniden konuşma dilimizden uzaklaşması tehlikesi ile karşılaştığı görülmektedir.

Bazı aydınlarımız ile bir kısım basın ve yayın organlarımızı bir moda salgını halinde tesiri altına aldığı görülen bu hareket, yakın nesillerin bile birbirlerinin konuştuklarını anlayamaz duruma gelmelerini şartlandırmakta, 15 - 20 yıl önce yazılmış değerli kültür ve sanat eserlerinden faydalanılmaması sonucunu hazırlamakta ve hususiyle aydınlarımızın gittikçe halktan kopması gibi zararlı sonuçlar doğurma istidadı göstermektedir. Bu aşırı ve sorumsuz tutum ve davranışların, okullarımızda da birtakım menfî tesirler husule getirdiği, Bakanlığımıza kadar ulaşan şikâyetlerden anlaşılmaktadır.

Halbuki, bilindiği üzere dil, insanlar arasında anlaşmanın temel vasıtası ve düşünce ve duygularımızı içine sığdırmağa çalıştığımız mahfazadır. Bu niteliğiyle dil, milleti oluşturan, ortak millî kültür değerleri yaratarak, nesilleri birbirine bağlayan ve millî birlik ve bütünlüğün pekiştirilmesinde en büyük rolü oynayan âmillerin başında gelir.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde belirtildiği üzere, Türk Millî Eğitiminin genel amacı: "Türk milletinin bütün fertlerini.. Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, mânevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmektir."

Türk kültürünün yüzyıllardan beri sahip olduğu, yarattığı ve geliştirdiği "millî, ahlâkî, insanî, mânevî ve kültürel değerler" Türk dili ile yazılmış eserlerde ifadesini bulmuştur. Buna göre, biz Türk vatandaşlarına Türk dilini öğretmek ve Türkçe yazılmış eserleri okutmak suretiyle temel kanunumuzun göstermiş olduğu hedefe ulaşabiliriz.

Nitekim, Millî Eğitim Temel Kanununun 10. maddesinde de "millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından bir olarak Türk dilinin, eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve ilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Millî Eğitim Bakanlığınca gerekli tedbirler alınır" denilmek suretiyle, Türk Millî Eğitim kurumlarında Türk dilinin nasıl öğretilmesi gerektiği açıkça belirtilmiş ve bu görevin yerine getirilme işi de Millî Eğitim Bakanlığına verilmiş bulunmaktadır.

Görülüyor ki, bu kanunda ortaya konan anafikir, Türk dilinin "millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri" olduğudur.

Ek 4. Millî Eğitim Bakanlığının "Dilde Aşırılıklardan Sakınılması" Hakkında 17 Kasım 1975 Tarihli Genelgesi (2. sayfa)

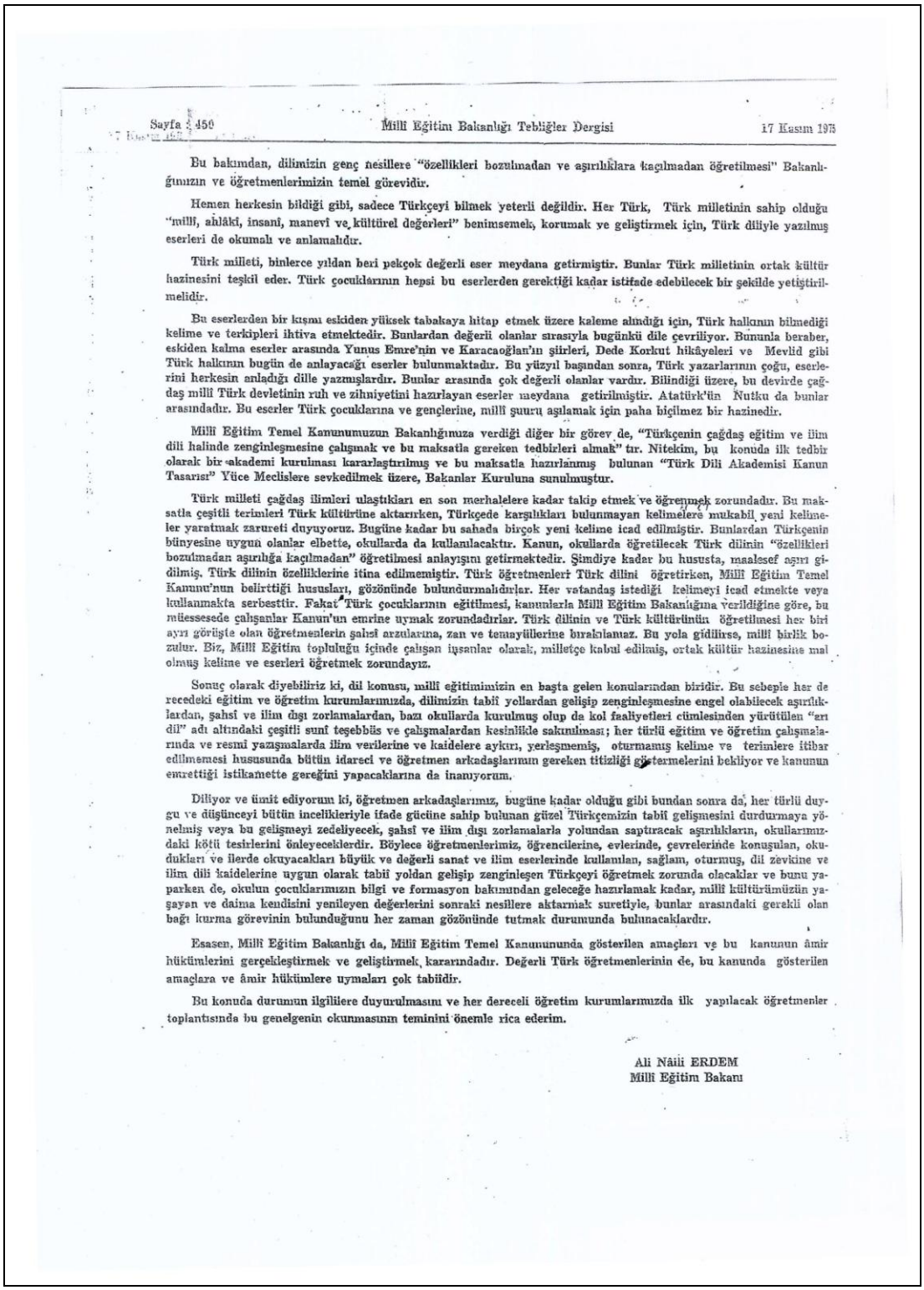

Bu bakımdan, dilimizin genç nesillere "özellikleri bozulmadan ve aşırılıklara kaçılmadan öğretilmesi" Bakanlığımızın ve öğretmenlerimizin temel görevidir.

Hemen herkesin bildiği gibi, sadece Türkçeyi bilmek yeterli değildir. Her Türk, Türk milletinin sahip olduğu "millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerleri" benimsemek, korumak ve geliştirmek için, Türk diliyle yazılmış eserleri de okumalı ve anlamalıdır.

Türk milleti, binlerce yıldan beri pekçok değerli eser meydana getirmiştir. Bunlar Türk milletinin ortak kültür hazinesini teşkil eder. Türk çocuklarının hepsi bu eserlerden gerektiği kadar istifade edebilecek bir şekilde yetiştirilmelidir.

Bu eserlerden bir kısmı eskiden yüksek tabakaya hitap etmek üzere kaleme alındığı için, Türk halkının bilmediği kelime ve terkipleri ihtiva etmektedir. Bunlardan değerli olanlar sırasıyla bugünkü dile çevriliyor. Bununla beraber, eskiden kalma eserler arasında Yunus Emre'nin ve Karacaoğlan'ın şiirleri, Dede Korkut hikâyeleri ve Mevlid gibi Türk halkının bugün de anlayacağı eserler bulunmaktadır. Bu yüzyıl başından sonra, Türk yazarlarının çoğu, eserlerini herkesin anladığı dille yazmışlardır. Bunlar arasında çok değerli olanlar vardır. Bilindiği üzere, bu devirde çağdaş millî Türk devletinin ruh ve zihniyetini hazırlayan eserler meydana getirilmiştir. Atatürk'ün Nutku da bunlar arasındadır. Bu eserler Türk çocuklarına ve gençlerine, millî şuuru aşılamak için paha biçilmez bir hazinedir.

Millî Eğitim Temel Kanunumuzun Bakanlığımıza verdiği diğer bir görev de, "Türkçenin çağdaş eğitim ve ilim dili halinde zenginleşmesine çalışmak ve bu maksatla gereken tedbirleri almak" tır. Nitekim, bu konuda ilk tedbir olarak bir akademi kurulması kararlaştırılmış ve bu maksatla hazırlanmış bulunan "Türk Dili Akademisi Kanun Tasarısı" Yüce Meclislere sevkedilmek üzere, Bakanlar Kuruluna sunulmuştur.

Türk milleti çağdaş ilimleri ulaştıkları en son merhalelere kadar takip etmek ve öğrenmek zorundadır. Bu maksatla çeşitli terimleri Türk kültürüne aktarırken, Türkçede karşılıkları bulunmayan kelimelere mukabil yeni kelimeler yaratmak zarureti duyuyoruz. Bugüne kadar bu sahada birçok yeni kelime icad edilmiştir. Bunlardan Türkçenin bünyesine uygun olanlar elbette, okullarda da kullanılacaktır. Kanun, okullarda öğretilecek Türk dilinin "özellikleri bozulmadan aşırılığa kaçılmadan" öğretilmesi anlayışını getirmektedir. Şimdiye kadar bu hususta, maalesef aşırı gidilmiş, Türk dilinin özelliklerine itina edilmemiştir. Türk öğretmenleri Türk dilini öğretirken, Millî Eğitim Temel Kanunu'nun belirttiği hususları, gözönünde bulundurmalıdırlar. Her vatandaş istediği kelimeyi icad etmekte veya kullanmakta serbesttir. Fakat Türk çocuklarının eğitilmesi, kanunlarla Millî Eğitim Bakanlığına verildiğine göre, bu müessesede çalışanlar Kanun'un emrine uymak zorundadırlar. Türk dilinin ve Türk kültürünün öğretilmesi her biri ayrı görüşte olan öğretmenlerin şahsî arzularına, zan ve temayüllerine bırakılamaz. Bu yola gidilirse, millî birlik bozulur. Biz, Millî Eğitim topluluğu içinde çalışan insanlar olarak, milletçe kabul edilmiş, ortak kültür hazinesine mal olmuş kelime ve eserleri öğretmek zorundayız.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dil konusu, millî eğitimimizin en başta gelen konularından biridir. Bu sebeple her de recedeki eğitim ve öğretim kurumlarımızda, dilimizin tabiî yollardan gelişip zenginleşmesine engel olabilecek aşırılıklardan, şahsî ve ilim dışı zorlamalardan, bazı okullarda kurulmuş olup da kol faaliyetleri cümlesinden yürütülen "arı dil" adı altındaki çeşitli sunî teşebbüs ve çalışmalardan kesinlikle sakınılması; her türlü eğitim ve öğretim çalışmalarında ve resmî yazışmalarda ilim verilerine ve kaidelere aykırı, yerleşmemiş, oturmamış kelime ve terimlere itibar edilmemesi hususunda bütün idareci ve öğretmen arkadaşlarımın gereken titizliği göstermelerini bekliyor ve kanunun emrettiği istikamette gereğini yapacaklarına da inanıyorum.

Diliyor ve ümit ediyorum ki, öğretmen arkadaşlarımız, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da, her türlü duygu ve düşünceyi bütün incelikleriyle ifade gücüne sahip bulunan güzel Türkçemizin tabiî gelişmesini durdurmaya yönelmiş veya bu gelişmeyi zedeliyecek, şahsî ve ilim dışı zorlamalarla yolundan saptıracak aşırılıkların, okullarımızdaki kötü tesirlerini önleyeceklerdir. Böylece öğretmenlerimiz, öğrencilerine, evlerinde, çevrelerinde konuşulan, okudukları ve ilerde okuyacakları büyük ve değerli sanat ve ilim eserlerinde kullanılan, sağlam, oturmuş, dil zevkine ve ilim dili kaidelerine uygun olarak tabiî yoldan gelişip zenginleşen Türkçeyi öğretmek zorunda olacaklar ve bunu yaparken de, okulun çocuklarımızın bilgi ve formasyon bakımından geleceğe hazırlamak kadar, millî kültürümüzün yaşayan ve daima kendisini yenileyen değerlerini sonraki nesillere aktarmak suretiyle, bunlar arasındaki gerekli olan bağı kurma görevinin bulunduğunu her zaman gözönünde tutmak durumunda bulunacaklardır.

Esasen, Millî Eğitim Bakanlığı da, Millî Eğitim Temel Kanununda gösterilen amaçları ve bu kanunun âmir hükümlerini gerçekleştirmek ve geliştirmek kararındadır. Değerli Türk öğretmenlerinin de, bu kanunda gösterilen amaçlara ve âmir hükümlere uymaları çok tabiîdir.

Bu konuda durumun ilgililere duyurulmasını ve her dereceli öğretim kurumlarımızda ilk yapılacak öğretmenler toplantısında bu genelgenin okunmasının teminini önemle rica ederim.

Ali Naili ERDEM
Millî Eğitim Bakanı

Ek 5. Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığının "Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları" Hakkında 07 Haziran 2007 Tarihli Genelgesi

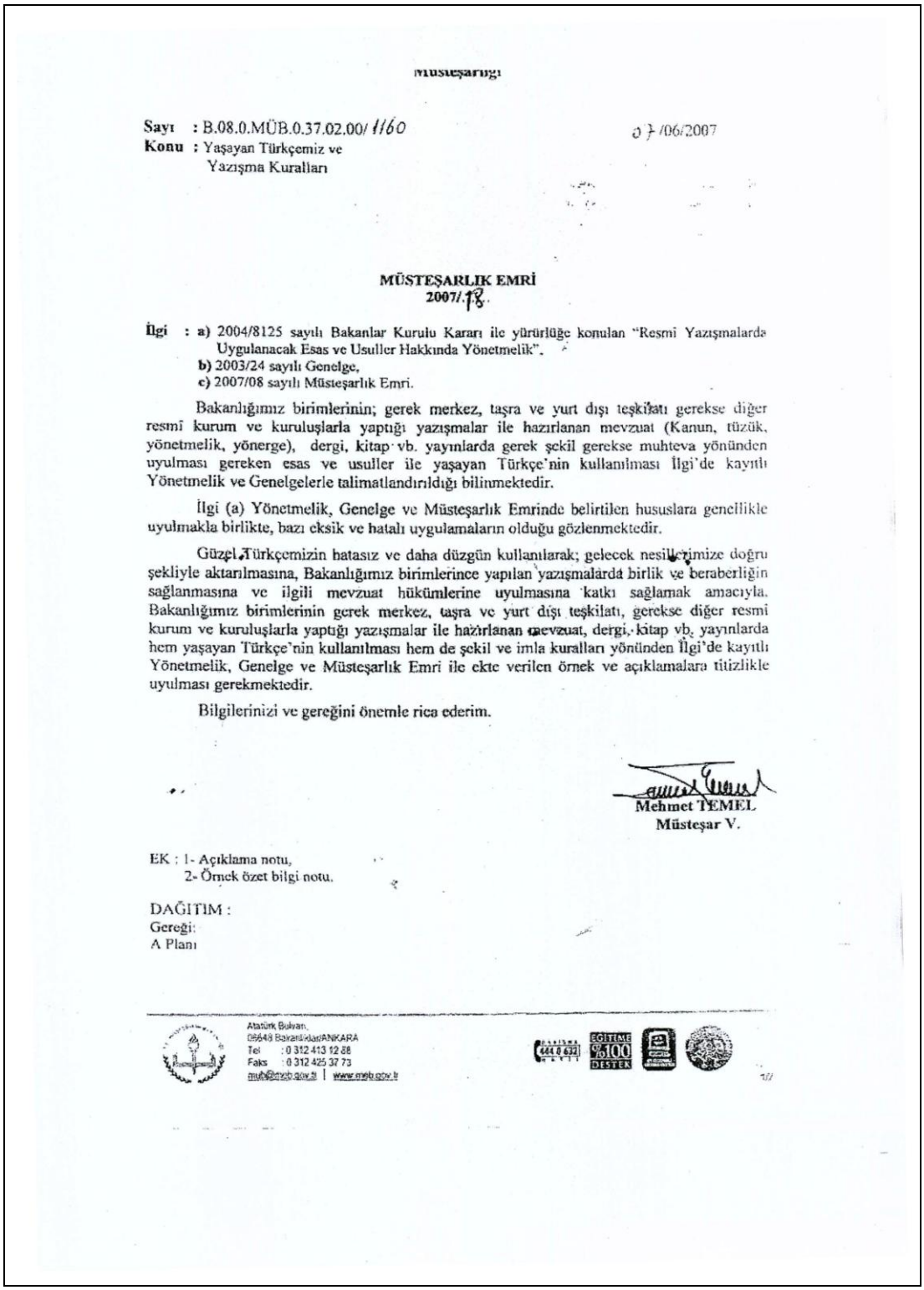

Müsteşarlığı

Sayı : B.08.0.MÜB.0.37.02.00/ 1160 07/06/2007
Konu : Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları

MÜSTEŞARLIK EMRİ
2007/18

İlgi : a) 2004/8125 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan "Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik".
b) 2003/24 sayılı Genelge,
c) 2007/08 sayılı Müsteşarlık Emri.

Bakanlığımız birimlerinin; gerek merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı gerekse diğer resmî kurum ve kuruluşlarla yaptığı yazışmalar ile hazırlanan mevzuat (Kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge), dergi, kitap vb. yayınlarda gerek şekil gerekse muhteva yönünden uyulması gereken esas ve usuller ile yaşayan Türkçe'nin kullanılması İlgi'de kayıtlı Yönetmelik ve Genelgelerle talimatlandırıldığı bilinmektedir.

İlgi (a) Yönetmelik, Genelge ve Müsteşarlık Emrinde belirtilen hususlara genellikle uyulmakla birlikte, bazı eksik ve hatalı uygulamaların olduğu gözlenmektedir.

Güzel Türkçemizin hatasız ve daha düzgün kullanılarak; gelecek nesillerimize doğru şekliyle aktarılmasına, Bakanlığımız birimlerince yapılan yazışmalarda birlik ve beraberliğin sağlanmasına ve ilgili mevzuat hükümlerine uyulmasına katkı sağlamak amacıyla, Bakanlığımız birimlerinin gerek merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı, gerekse diğer resmi kurum ve kuruluşlarla yaptığı yazışmalar ile hazırlanan mevzuat, dergi, kitap vb. yayınlarda hem yaşayan Türkçe'nin kullanılması hem de şekil ve imla kuralları yönünden İlgi'de kayıtlı Yönetmelik, Genelge ve Müsteşarlık Emri ile ekte verilen örnek ve açıklamalara titizlikle uyulması gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini önemle rica ederim.

Mehmet TEMEL
Müsteşar V.

EK : 1- Açıklama notu,
2- Örnek özet bilgi notu.

DAĞITIM :
Gereği:
A Planı

Atatürk Bulvarı
06648 Bakanlıklar/ANKARA
Tel : 0 312 413 12 88
Faks : 0 312 425 37 73
mub@meb.gov.tr | www.meb.gov.tr

Ek 6. Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığının "Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları" Hakkında 07 Haziran 2007 Tarihli Genelgesi (2. sayfa)

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Müsteşarlığı

Sayı : B.08.0.MÜB.0.37.02.00/ /06/2007
Konu : Yaşayan Türkçemiz ve Yazışma Kuralları

AÇIKLAMALAR VE BAZI ÖRNEKLER

1. milli, mali, resmi, örneklerindeki i'ler **millî, malî, resmî**, şeklinde nispet **(î)** ile yazılması ,
2. "hâlen, hükûmet, hâl, dâhil, hâlde, hâlinde, imkân" örneklerinde olduğu gibi **(â, û)** işaretlerinin kullanılması,
3. "plan, mütalaa, mesleki, idari kelimelerinin **(^)** işaretsiz kullanılması,
4. Rakamlardan sonra **(')** işaretinin kullanılması, **2'nci** gibi,
5. Proje adları ve özel isimler hariç Millî Eğitim Bakanlığının örneğinde olduğu gibi kurum adlarından sonra gelen eklerin (') işareti ile ayrılmaması,
6. Yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimeler özel isimler dışında, kaynak dildeki imla ile değil Türkçe'deki şekliyle yazılmalıdır. Örnek "fax" yerine "faks" gibi,
7. "Uygun Görüşle Arz Ederim" veya "Uygun Görüşle Arzederim" sözünün, "Uygun görüşle arz ederim." şeklinde yazılması,
8. "resmi gazetede"nin **"Resmî Gezete'de"**, "anadolu lisesi"nin **"Anadolu Lisesi"**, "İstanbul İli"nin **İstanbul ili"** 1739 Sayılı Kanun'un**"1739 sayılı Kanun"** "ilgi (a) genelge"nin **"İlgi (a) Genelge"** "öğretim yılı"nın **"eğitim-öğretim yılı"** ya da **"ders yılı"** "malül"ün **malul",** "işgücü"nün **"iş gücü"** "yada"nın **"ya da"** "m2"nin **"m^2"** şeklinde yazılması,
9. Kelimeler arasındaki boşluk sayısının birden fazla olmaması,
10. Noktalama işaretlerinden sonra boşluk bırakılması,
11. Paragraflar aralarında satır atlama yerine, paragraf başlarında girinti yapmanın tercih edilmesi,
12. Sayfa düzeni, antetlerin yazımı ve logoların yerleştirilmesinde gerekli tertip, düzen ve birliğin sağlanması için Kurum Tanıtım Kılavuzu'ndaki örneklerin kullanılması.
13. Makama sunulan yazı onaylarında, A-5 büyüklüğünde **"özet bilgi notu"** bulunması (Ek:2),
14. Yukarıda sadece bazı örnekler verilmiştir. İhtiyaç duyulması halinde; detay bilgi için, **http://www.tdk.gov.tr** internet adresinde yer alan **Türkçe Sözlük** ve **Yazım Kılavuzundan** yararlanılması.

Atatürk Bulvarı
06648 Bakanlıklar/ANKARA
Tel : 0 312 413 12 68
Faks : 0 312 425 37 73

Ek 7. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Müdürlüğünün "Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil" Hakkında 07 Mayıs 1985 Tarihli Genelgesi

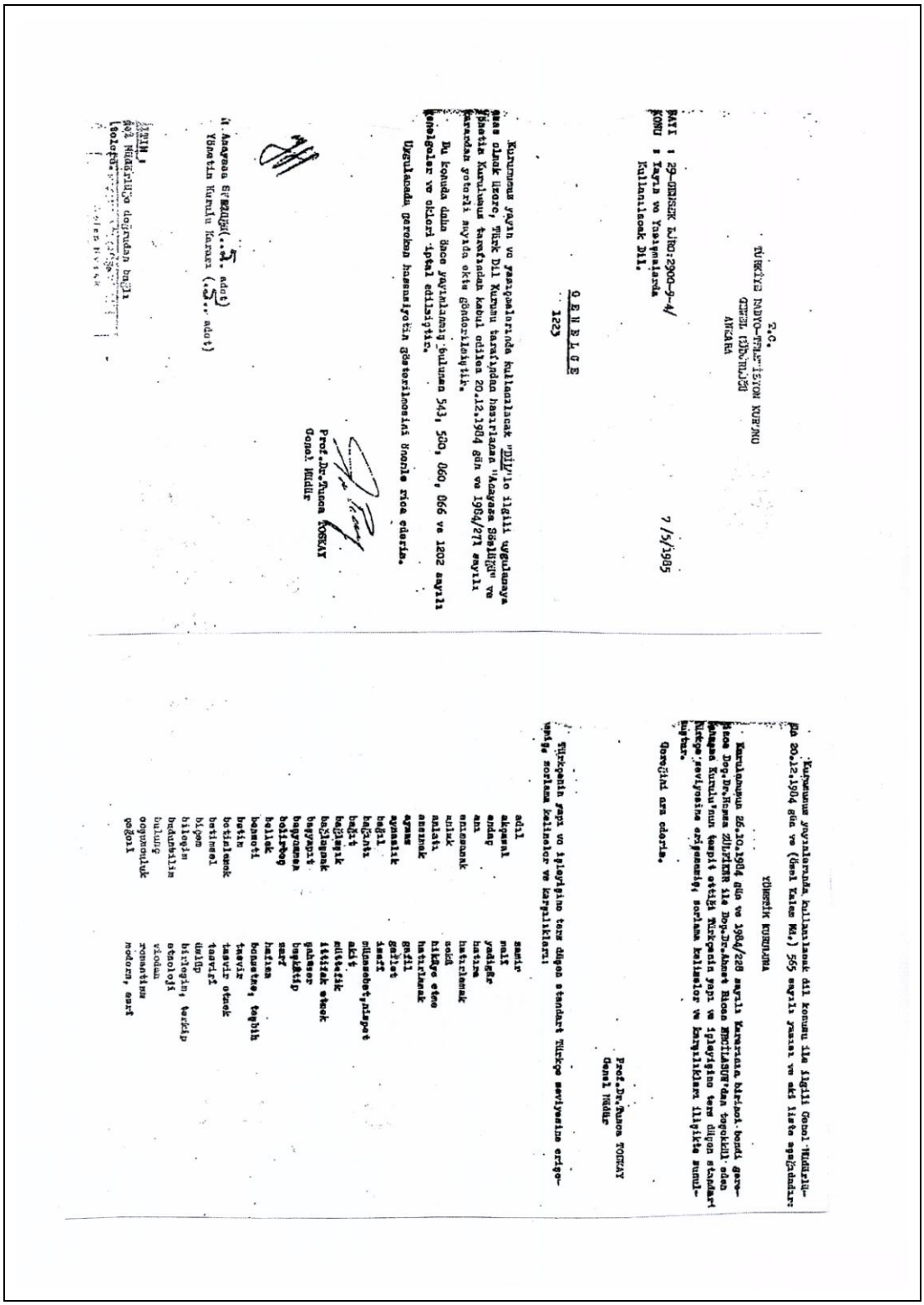

T.C.
TÜRKİYE RADYO-TELEVİZYON KURUMU
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ANKARA

SAYI : 29-GENSEK.KİBO:2900-9-4/
KONU : Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil.

7/5/1985

GENELGE
1223

Kurumumuz yayın ve yazışmalarında kullanılacak "dil"le ilgili uygulamaya esas olmak üzere, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan "Anayasa Sözlüğü" ve Yönetim Kurulumuz tarafından kabul edilen 20.12.1984 gün ve 1984/271 sayılı karardan yetkili sayılan ekte gönderilmiştir.

Bu konuda daha önce yayınlanmış bulunan 543, 580, 660, 866 ve 1202 sayılı genelgeler ve diğeri iptal edilmiştir.

Uygulamada gereken hassasiyetin gösterilmesini önemle rica ederim.

Prof.Dr.Ruhsan KOKSAL
Genel Müdür

A. Anayasa Sözlüğü(...5.. adet)
Yönetim Kurulu Kararı (...5.. adet)

DAĞITIM :
Genel Müdürlüğe doğrudan bağlı
Birimlere

Kurumumuz yayınlarında kullanılacak dil konusu ile ilgili Genel Müdürlüğü 20.12.1984 gün ve (Genel Kalem Md.) 565 sayılı yazısı ve ekli liste aşağıdadır.

YÖNETİM KURULUNDA

Kurulumumuz 26.10.1984 gün ve 1984/228 sayılı Kararname ile Prof.Dr.Ahmet Bican ERCİLASUN'dan başkanlığında Prof.Dr.Osman Zülfikar KOCA ile Prof.Dr.Ahmet Bican ERCİLASUN'dan başkanlığında oluşturulan Kurulu'nun tespit ettiği Türkçenin yapı ve işleyişine ters düşen standart kullanışlara, sevilmeyiş, sorlama kalıplar ve karşılıklarının ilişikte sunulduğu bulunmaktadır.

Gereğini arz ederim.

Prof.Dr.Ruhsan KOKSAL
Genel Müdür

Türkçenin yapı ve işleyişine ters düşen standart Türkçe seviyesine erişmiş sorlama kalıplar ve karşılıkları:

adil	sanki
akşamal	sınıf
andaç	yeteğe
an	katına
anımsamak	hatırlamak
anlak	hatırlamak
anlatı	bildire etme
anımsamak	hatırlamak
aşınma	grafi
aşınmalık	gafiet
bağıl	şanzıt
bağıntı	münasebet,nispet
bağıt	akit
bağlamak	antlaşmak
bağlanmak	ittifak etmek
başyapıt	şaheser
başyazman	başlıktip
bölüşmüş	sınıf
bölük	hatım
bunaltı	bunaltma, tıkanıklık
bütün	tamamı
bütünlemek	tamamlamak
bütünsel	tamamlayıcı
bilgim	bilgi
bilgin	bilginin, tarikatın
bakanbilim	ekoloji
bulunç	varoluş
coşgunluk	romantizm
çağdaş	modern, asrî

Ek 7. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Müdürlüğünün "Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil" Hakkında 07 Mayıs 1985 Tarihli Genelgesi (2. sayfa)

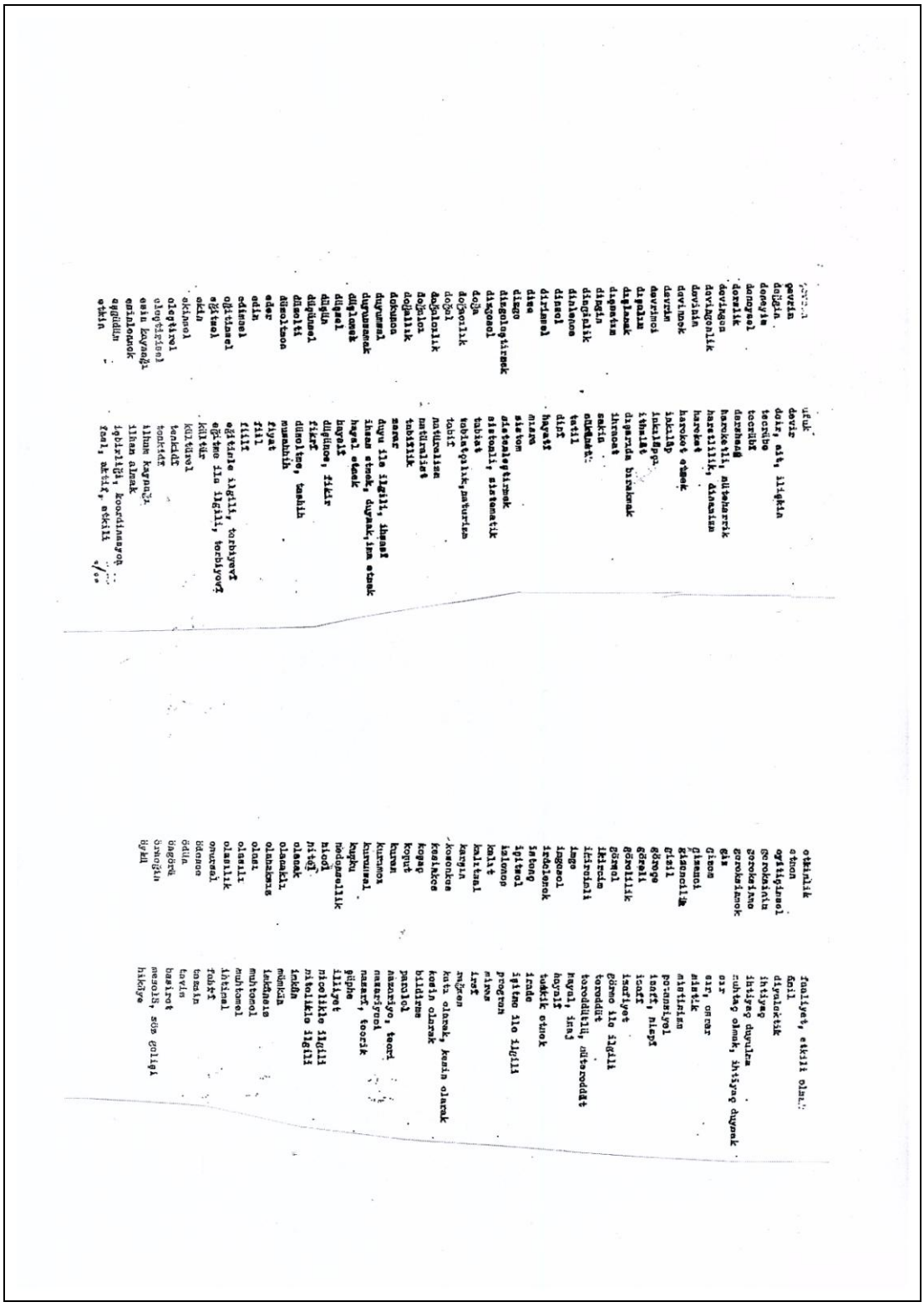

Ek 8. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Müdürlüğünün "Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil" Hakkında 07 Mayıs 1985 Tarihli Genelgesi (3. sayfa)